

UNIVERS

GLOBUS

232

Lalla Romano

CUVINTELE DE TOATE ZILELE

Amintirea poetică pe care ți-o cheamă cu cea mai mare spontaneitate în minte lectura acestei cărți a Lallei Romano (Cuvintele de toate zilele) **este una dintre poveștile lui Andersen. Ne amintim cu toții de pățaniile oului enorm clocit de mama rață împreună cu celelalte ouă cu aspect normal. Din oul acela ia naștere „rățușca cea urîtă“ care dă numele povestirii: o făptură neobișnuită cu aspect dizgrațios care nu izbutește să se obișnuiască în grupul celorlalți frați și care, după diferite peripeții, se dovedește a fi o superbă lebădă.**

ANNA BANTI

Lei 10

2

LALLA ROMANO

CUVINTELE DE TOATE ZILELE

1974

LALLA ROMANO

Cuvintele de toate zilele

GLOBUS / Editura Univers

Coperta colecției *Ion State*
Ilustrația *George Pătru*

Lalla Romano

LE PAROLE TRA NOI LEGGERE

GLOBUS

Lalla Romano

CUVINTELE DE TOATE ZILELE

Traducere și prefață de Constanța Tănăsescu

EDITURA UNIVERS
București
1974

CUVÎNT ÎNAINTE

Un roman sub formă de jurnal care cuprinde, scrisă de mîna mamei, diagrama raporturilor dintre ea și fiu, începînd de la nașterea acestuia și pînă dincolo de pragul celor treizeci de ani ai lui, ar putea fi, și ar fi fost și normal să fie, o suită de scene mai mult sau mai puțin sentimentale, mai mult sau mai puțin „cunoscute și trăite", oarecum banale și suscitînd un interes limitat.

Cuvintele de toate zilele e tocmai un asemenea jurnal sub formă de roman, dar autoarea e una dintre cele mai complexe personalități din viața culturală a Italiei de astăzi, Lalla Romano [1], a cărei pasionantă luciditate, a cărei du-

[1] Născută în 1906, la Cuneo, face parte din strălucita falangă de scriitori și intelectuali progresiști italieni care s-au opus cu dîrzenie fascismului și au luat parte la lupta de Rezistență ; pictoriță și critic de artă la început, autoare a unui volum de versuri (1941), apoi, după zece ani, a unuia de proză lirică — *Le metamorfosi*, în 1953 obține premiul Veillon pentru primul său roman, *Maria*, iar în 1957 premiul Pavese pentru *Tetto murato* (*Acoperișul zidit*), ecou al activității sale de luptătoare de Rezistență ; în 1961 publică *Diario di Grecia* (*Jurnal din Grecia*), una din cele mai interesante cărți de călătorie apărute în ultima vreme în Italia, iar în 1961 *L'uomo che parlava solo* (*Omul care vorbea singur*) ; romanul pe care îl oferim acum cititorilor români, *Le parole tra noi leggere*, a fost încununat, în 1969, cu prestigiosul premiu literar Strega.

Lalla Romano a fost un timp profesoară la Torino, apoi la Milano, unde s-a și stabilit dealtfel ; este autoarea unor excelente traduceri din literatura franceză.

reroasă nevoie de a înțelege, de a ajunge, cu tot riscul pe care îl comportă aceasta, pînă la rădăcina cunoașterii, au forțat, lărgindu-le, nu însă și anihilîndu-le, hotarele care au stat, și vor continua probabil să stea între afecțiunea irațională și oarecum ridicolă a părinților și cea normală, firesc restrînsă și bineînțeles egoistă a copiilor.

Pasiunea o face pe mamă să comită erori peste erori — „Dacă, cel puțin, nu l-aș iubi atîta. Asta e nenorocirea cea mai mare. Nu știu să fiu severă." — să acumuleze stîngăcii, înduioșări și neîngăduite slăbiciuni, pe care însă luciditatea le detectează cu meticulozitate — deși mereu după — de unde un necurmat conflict care menține acest original și, aparent, deconcertant roman la o tensiune limită.

Stilul, lipsit de ornamente, eseistic aproape, dar sugerînd o multitudine de nuanțe, secundează cu brio, subliniind cînd e nevoie, sau estompînd cînd discreția o cere, drama celor doi eroi în continua și neînduplecata lor înfruntare : încercarea deznădăjduită, viscerală am putea spune, dar nicicodată victorioasă a mamei de a pătrunde în universul copilului ei, și retranșarea fiului în spatele unor metereze aparent fragile, dar inviolabile.

Drama începe de fapt chiar de la venirea pe lume a fiului, căci apariția unui copil rupe întotdeauna un echilibru, introduce în viața cuplului o serie de necunoscute care cer o reașezare, o redimensionare, o redistribuire a sentimentelor.

Factura romanului *Cuvintele de toate zilele* e de o înceritoare simplitate — scurte notații, nu zilnice și nici într-o suită strict cronologică, alcătuite din scrisori, teme școlare și amintiri, cele esențiale, cheie, reluate, rediscutate și clarificate de lumina prezentului ; tehnica aceasta, a mozaicului să-i spunem, e mînuită cu o desăvîrșită știință, conferind tramei epice a lucrării o seducție în plus.

Și tocmai simplitatea aceasta atît de firească ne instalează și pe noi, cititorii, în miezul acțiunii, aflîndu-ne prezenți la toate evenimentele — cînd de partea mamei, cînd a fiului — încît la un moment dat avem strania senzație că lucrarea ne aparține, că am scris-o noi, că experiența, că ambele experiențe, sînt ale noastre în exclusivitate, mai ales ale celor care sîntem și părinți. Căci nimic mai general uman decît neputința acestora de a realiza că un copil, copilul nostru, e o entitate în sine, independentă de noi, care-și urmează neabătut evoluția, dar pe care am vrea să-l ținem veșnic alături și să-l apărăm mai cu seamă de primejdii imaginare, uitînd că experiența e netransmisibilă și că fiecare generație își rezolvă problemele în felul ei specific.

În jurnalul Lallei Romano — ca și, de cele mai multe ori, în viață — părinții păcătuiesc din exces de dragoste, din grija lor exagerată de a-și pune copilul la adăpost de eventualele jigniri ale vieții, de șocul pe care-l resimt întotdeauna tinerii în întîlnirea cu realitatea. Iar reacția copilului e atunci imediată și brutală : se retrage numaidecît într-o lume a lui, misterioasă și secretă, închisă în cercul magic al fanteziei unde nu au acces decît inițiații, adică cei ce și-au păstrat puritatea gîndirii și a sentimentelor, persoane de genul bunicii de la țară și a bătrînei slujnice Maria.

În loc ca atitudinea aceasta a copilului să constituie un semnal de alarmă, pare să-i incite pe părinți la noi nechibzuințe ; în speranța că-l vor recîștiga, se arată plini de complezență față de eșecurile lui școlare, îl mută de la o școală la alta, îi iartă indolența, îl copleșesc cu daruri scumpe, făcînd nebunești eforturi financiare (cultivîndu-i aproape dragostea pentru arme, pentru motociclete), îngăduindu-i vacanțe și excursii în timpul pe care ar fi trebuit

să-l petreacă învățînd pentru anualele lui corigențe, însrciindu-l apoi cînd la o facultate, cînd la alta, la examene la care nu s-a prezentat și nici nu a avut intenția să se prezinte vreodată, acceptînd pînă la urmă să nu mai studieze nimic, din convingerea cel puțin bizară că școala i-ar altera personalitatea — fericiți apoi că a binevoit să primească un post la o bancă.

Și, odată cu asemenea greșeli, sporește și ciudățenia purtării copilului, care se izolează și mai mult și, devenind adolescent, se simte tot mai înstrăinat, frustrat nu fiindcă i s-ar refuza anumite drepturi, anumite satisfacții, ci fiindcă i se oferă prea mult; corcolit, cocoloșit la maximum, suprasaturat, sufocat de atîta solicitudine, singurul lui țel e să evadeze dintr-o lume care nu-i mai spune nimic, unde totul este gata făcut, gîndit, confecționat și preambalat de alții — de la teoriile literare și sociale pînă la principiile religiei oficiale — încît chiar și cea mai inofensivă încercare de a interpreta un text clasic într-o manieră cît de cît personală provoacă suspiciune, dacă nu chiar alarmă.

Bineînțeles că eroul — sau mai bine zis anti-eroul — *Cuvintelor de toate zilele*, aflat în plină evoluție, intuiește că adevărul nu poate fi închis în dogme, că nu se află în vechile instituții sociale pe care le-a respins din instinct — edificator pentru asta e lupta lui crîncenă pentru a fi scutit de stagiul militar — ci altundeva, că eliberarea nu-i va veni decît dintr-o schimbare radicală de viață — vrea la un moment dat să devină muncitor, dar, cum e și natural, colectivitatea aceasta dezmoștenită a lumii capitaliste îl respinge; aflăm apoi că simpatizează cu partidul comunist, că ia parte la mitinguri, dar nu are pregătirea teoretică necesară pentru a merge pînă la capăt și nici tăria spirituală de a se smulge din mediul social pe care îl detestă dar înăuntrul căruia se simte bine; are convingerea

că viitorul aparține comunismului dar, în ceea ce îl privește, rămîne la mijlocul drumului, dă greș și aici — cel puțin pentru moment.

Spunem pentru moment, deoarece linia evolutivă a tînărului conține și germenii regăsirii, ai reînvierii. Deși neputința lui de a se adapta la ritmul și fetișismele vieții din societatea de consum e de natură oarecum structurală, temperamentală, și îl împinge la un fel de neconformism destul de straniu, care frizează uneori mizantropia (fuge de lume, visează întoarcerea la natură, își dorește o locuință minusculă, fără mobilier, o îmbrăcăminte mai mult decît modestă — un fel de ideal *beat),* îl simțim căutînd o ieșire, o soluție de viață, îl simțim cum încearcă să-și găsească locul, să se elibereze de sentimentul de înstrăinare care-l chinuie încă din copilărie, simțim cum începe să se formeze în el omul conștient și matur care, poate, va găsi modalitatea de a ieși nu numai din impasul personal, dar și din cel istoric al lumii în care trăiește.

C.T.

Pentru Marlène

PARTEA ÎNTÎI

Mă învîrtesc în jurul lui : cu prudenţă, cu nerăbdare, cu mînie.

Acum, mă învîrtesc în jurul lui : odinioară însă îl asaltam. Dar şi acum uneori — rar de tot — izbucnesc : atunci mă priveşte cu faimosul lui calm şi-mi spune :

— N-ai nici un pic de consideraţie faţă de mine !

Furia mea de acum trebuie să fie o rămăşiţă din vechile lupte, cînd reacţionam ca şi cum ar fi fost o parte din mine care se trăda pe ea însăşi şi, prin urmare, mă trăda pe mine. Asalturilor şi asediilor mele, mai ales admirative acum, le opune răceală, plictiseală ba chiar şi amabilitate (distrată). Dar, mai cu seamă, nu renunţ la încercarea de a-l cunoaşte, cu ajutorul discuţiilor, bineînţeles. Ştiu bine că întrebările sînt un sistem greşit ; dar mă întorc la el. Stă în faţa mea, cufundat într-o carte (poate un roman în benzi desenate).

Încerc să vorbesc cu el, aşa, pe teme generale. Fără să-şi ridice capul, răspunde :

— Nu ştiu.

Cînd îi dădeam să sugă, mi se părea feroce. Ca şi cum aş fi alăptat un pui de leu (adevărul e că muşca). Eram speriată, preocupată ; nicidecum

enervată. Doamna Turin mă avertizase că senzaţia de-a „simţi cum vine laptele" e ceva morbid.

— Ca şi toate celelalte, adăugase.

Eram hotărîtă să mă conving singură de asta. Numai că el m-a respins, m-a ţinut la distanţă, încă de pe atunci. Cine ştie dacă altfel n-aş fi căzut în străvechea capcană.

La început, pe cînd era în pîntecele meu şi dădea din picioare, găsisem că e plin de neastîmpăr, necioplit, şi între noi se stabilise un raport just. Just în sensul de nemorbid. Furia pare un lucru sănătos. Numai dacă nu-i adevărat că violenţa pe alte planuri e tot o manifestare a „acelei" lupte. Nu există însă nici o altă modalitate de a eluda morbiditatea. Oricum, eu sînt doar un fapt anterior.

Există ceva care mă urmăreşte de pe atunci. O privire. O privire întunecată, lungă, o privire adultă, iar el era în leagăn şi avea doar cîteva zile. O observase şi tatăl meu :

— Copilului ăstuia i-e foame !

Nu plîngea, se uita doar în felul acela.

Doamna Turin (iarăşi ea), îmi împrumutase o carte — englezească (englezii se aflau în avangardă) — privind alăptarea : porţii, ore fixe, greutate etc. Eu nu greşesc dacă nu fac calcule : atîrn tablourile drept şi la aceeaşi înălţime fără să mă folosesc de metru ; dacă îl folosesc totuşi, îl ţin de-a-ndoaselea şi greşesc socoteala. Instrumentele mă plictisesc, mă încurcă. Cu toate acestea, avînd în vedere importanţa evenimentului, m-am silit să procedez ştiinţific : aşa că i-am dat să mănînce prea puţin.

Apoi, tot restul vieţii am vrut să repar lucrul acesta, dar nu am reuşit. Nu i-a mai fost foame niciodată. Nici chiar în timpul războiului, cînd nu aveam aproape nimic de mîncare. Dar lăsînd asta la o parte, am uneori impresia că *totul* a pornit de acolo.

Şi iarăşi apare tentaţia „ştanţifinului".

Greşelile ulterioare nu se pot imputa decît pasiunii ; adevărul e că nu am mai recurs niciodată la manuale ; în afară de cazul cînd voiam să văd dacă găsesc sau nu confirmarea atitudinii mele.

Oricum, cred că din pricina greşelii aceleia vechi mă simt prost cînd îmi spune astăzi că nu am nici un pic de consideraţie faţă de el ; mă gîndesc la reproşul acela mut, înspăimîntător.

Nu a plîns propriu-zis niciodată, pe cînd era copil, iar de scîncit nici atîta. Scotea nişte urlete, chiar în miez de noapte, de parcă ar fi suflat în trompetă. Nu voia să mănînce, dar părea c-o face din joacă. Scuipa mîncarea rîzînd, stropind ca un pui de triton. Era durduliu şi vesel. Găseam chiar că e prea optimist (de-ar fi fost aşa !).

Avusesem un fel de avertisment. Nu venise încă pe lume, aşa că nu ne-am mai adus aminte. Un băieţel stătea în genunchi, în biserică, alături de mama lui. Un băieţel slab, nervos, chinuitor de neliniştit. Nu că n-ar fi stat locului ; era încordat, agitat, vădea suferinţa unei păsări înrăite. Ne uitam la el fascinaţi, îngroziţi. Mama, care se silea să-l facă să citească într-o carte de rugăciuni, părea distrusă. O observam şi ne gîndeam la acelaşi lucru. Ne-am împărtăşit impresiile afară, cu toate

acestea nu ne-am mărturisit totul. Că şi fiul nostru putea — dar noi gîndisem de-a dreptul *trebuia* — să devină aşa. Ne-am adus aminte de toate astea cîţiva ani mai tîrziu, cînd începuse să ne chinuie şi el.

Schimbarea a survenit pe cînd eram la Torino, iar el împlinise un an. Agitat era şi înainte, dar se vedea că e vesel. Pe stradă, cînd îl plimbam în cărucior, dădea un adevărat spectacol : se sălta înafară, voia să sară jos. Să meargă, a învăţat repede. Cerceta totul în juru-i, ridica, cu mîinile lui puternice, pietroaie mari cît capul lui. Mă uitam la el cu indiferenţă aproape, ca la un viitor om *practic*. Şi-i scriam tatălui său :

„...azi-dimineaţă a cărat toate lemnele din coş în mijlocul coridorului şi viceversa, apoi toţi pantofii din dulap în bucătărie. Mă impresionează un copil atît de altfel decît mine, atît de extravertit..."

Îmi îngăduiam un asemenea lux, o asemenea risipă, sigură fiind c-am dat naştere unei fiinţe puternice. Regretul nu era de altfel de un snobism prea din cale-afară : dacă ar fi fost *altfel*, un introvertit, ar fi devenit un om studios, un gînditor, adică ceva cunoscut, ceva asemănător, chiar dacă, în mod absolut sigur, mai incomod. Dar eram fericită : vedeam crescînd un şef, un stăpînitor : un ins care s-ar fi rupt de noi într-un mod victorios. Nu deosebit de simpatic, ca să fim drepţi, dar cu toate acestea pentru el viaţa trebuia să fie frumoasă. Viaţa de neînţeles a celor meniţi succesului. Aproape că-l şi simţeam puţin străin : dacă n-ar fi fost comica-i înfăţişare de pui de vrabie, felul lui patetic de a face în pantaloni.

Vădea un adevărat dispreţ pentru lucrul ăsta din pricina incomodităţii lui şi a jenei noastre, care avea în ea ceva aristocratic. Se lăsa schimbat continuînd să se joace sau să vorbească, ca şi cum operaţia respectivă nici nu l-ar fi privit ; dacă n-am fi observat săculeţul care-i atîrna la spate, l-ar fi purtat, plin de demnitate, încolo şi încoace : oare fără să-l observe ? Trebuia să ieşim cu chiloţi de schimb, pe care-i înlocuiam rezemaţi de cîte-un copac de pe marginea bulevardului sau sub vreun portal, copleşiţi de ruşine, grăbindu-ne, ca şi cum numai noi ne-am fi oprit în loc pentru asemenea lucru ; alţii îşi tîrau după ei copiii, mai mult sau mai puţin corect îmbrăcaţi, cu hăinuţele uscate, bineînţeles.

Se pare că refuzul de-a te supune „educaţiei sfincterului" însemna refuzul de-a te supune Educaţiei ; de unde reiese că Educaţia respectivă este insuficientă, slabă etc. Nu-mi vine greu să admit asemenea lucru. În nişte articole de ziar, un pediatru vorbea cu ironie despre mamele care îl întrebau la ce vîrstă trebuie începută educaţia : dacă la patru ani, de pildă. Noi începusem să rîdem, plini de compătimire. Ne aflam însă în situaţia de-a nu o putea face — sau de-a nu şti cum s-o facem — nici la patru luni şi nici la patru ani. Din pricina incapacităţii şi intoleranţei subiectului. Era lipsă de maturitate ? În ceea ce ne priveşte, pe mine mai cu seamă, nu mai încape nici o îndoială. În ceea ce-l priveşte pe el, rămînea mai curînd de discutat. Adevărul e că primea, sau mai bine-zis

ignora încercările noastre întocmai ca unul care nu se poate schimba.

E drept că asupra unui punct, eu şi tatăl lui nu eram de acord. C. socotea că două-trei palme la popou, date în viteză şi la momentul potrivit, ar fi salutare. Eu, care primisem o singură palmă peste faţă de la tata (tată de fete, îmi atrăgea atenţia C.), dar a cărei umilinţă o mai resimţeam încă, aveam o isterică oroare faţă de pedepsele corporale. Şi mă înverşunam, dacă C. stăruia în încăpăţînarea lui. Il citam pînă şi pe sfîntul Pavel. Nu vă întărîtaţi copiii ! Frumuseţea era că, în realitate, eu eram cea care-l întărîta : cu urletele, rugăminţile şi sărutările mele. Cu tot ceea ce apoi, cînd s-a făcut mare, a numit Melodramă.

Ii dedicam un mod şi un timp exclusiv al meu, căruia îi atribuiam o influenţă calmantă, ba chiar şi educativă. Era un obicei foarte vechi, în sine, un obicei caracteristic bătrînelor doici şi mamelor de la ţară, legat de mişcarea ritmică a leagănului. Dar el n-a fost legănat niciodată : întîi a dormit într-un coş mare cu roate, apoi într-un pătuc de metal. Şi consta în a mă aşeza alături de el şi a-i cînta felurite cîntece fără de sfîrşit, care izvorau din copilăria mea petrecută la ţară. Cîntece soldăţeşti şi cîntece de beţie, ba chiar şi bisericeşti. Foarte triste : şi devenind încă şi mai triste din pricina diferenţelor de ton ale vocii mele, deloc dulce, şi needucată, căreia mă căzneam să-i imprim cadenţele sfîşietoare ce mă încîntaseră pe cînd eram mică. Părea să-i placă aceste cîntece de leagăn fiindcă n-a protestat, auzindu-le, niciodată. Că-l

făceau să doarmă nu se putea spune : şedinţele erau foarte lungi, iar el rămînea mereu cu ochii larg deschişi. Poate că-l ţineau treaz, în felul acesta. Oricum, nu mi-a trecut niciodată prin gînd aşa ceva. Nimeni nu-mi făcea nici o observaţie, domeniul acela era al meu şi asta mi-era de ajuns. In schimb mă năuceau pe mine şi mă sculam de-acolo zăpăcită şi satisfăcută, cu senzaţia că i-am comunicat ceva de o mare importanţă. Poate dragostea pentru zonele obscure şi îndepărtate : în cazul că educaţia citadină şi lumea modernă în care va trăi l-ar sili cumva să rămînă în cele de suprafaţă. Poate că de aceea, cînd a mai crescut, asculta la radio melopeele arabe ? Iar acum s-a dus să se delecteze chiar la faţa locului. Dar teamă mi-e că mă laud degeaba.

Pînă nu s-a dus la şcoală, n-a fost cu adevărat trist. Totuşi la Torino şi-a pierdut culoarea aceea de măr rumen datorită căreia, la Cuneo, prietenul nostru Turin îi spunea *„Pinotö"*, deoarece semăna cu un copil de la ţară. Avea chiar şi unele izbucniri de veselie (cînd era singur cu Maria). Era un fel de veselie panică. Se oprea pe scări, în timp ce se întorceau de la plimbare, şi începea să cînte. Scara aceea mare răsuna, sporindu-i plăcerea de a se asculta. Numai cu mare greutate reuşea Maria să-l facă să tacă, ba aştepta chiar să tacă de la sine.

O dată s-a închis în baie, a deschis toate robinetele şi a început să cînte cît îl ţinea gura. Zgomotul apei era un amplificator, o orchestră.

La cealaltă extremă a sufletului său se afla conştiinţa. Vreau să spun conştiinţa morală. E adevărat că, pe de o parte, însemna pur şi simplu să suporte condamnarea de a fi *rău*, primită cu fatalism. Ceea ce era grav, o eroare, comisă de noi din comoditate. Conştiinţa izvora însă din el ; şi cum era un lucru mare la un copil mic, avea un efect comic.

Mai mult decît rău era, bineînţeles, incomod, jenant. Nevinovatul extaz pe care i-l provoca faptul că se asculta cîntînd era motiv de agitaţie pe austera şi monumentala scară a fastuoasei clădiri. Isprava din baie o neliniştise foarte mult pe Maria :

— Deschide, fii cuminte, îl va fi rugat Maria.

„A fi cuminte" şi „a fi rău" sînt expresii care au, la origine, limbajul Mariei. Cuvîntul „rău" era întrebuinţat în sens de reproş, niciodată ca denunţ sau ameninţare. Expresia „a fi cuminte" care însemna, în Piemont, „a fi bun", ajungea, în cele din urmă, prin a fi întrebuinţată şi în accepţia ei proprie, cel mai adesea ca un stăruitor îndemn la o anumită specie de curaj : în mod obişnuit pentru a-l convinge să mănînce.

Noi inventam argumente pe care el, în mod regulat, era în măsură să le combată în termeni de logică. Pentru a da consistenţă imaginii copiilor înfometaţi despre care nu putea să-şi facă nici un fel de idee în cartierele de oameni bogaţi, am recurs la Azilul de copii părăsiţi. (În beneficiul numitului azil umpleam cîte un sac cu ziare, hîrtii sau cu cărţi vechi, pe care venea să-l ridice un om.)

— Gîndeşte-te la bieţii copii părăsiţi !

— Nu sînt părăsiţi, îl au pe omul cu hîrtiile.

Sau, cu o logică şi mai stringentă :

— Şi dacă mănînc, ce cîştigă ei din asta ?

Răspunsurile lui erau fulgerătoare, dar pline de seriozitate. Folosirea riguroasă a logicii — chiar dacă nu sofistică — nu pare să se acorde cu bunătatea : în măsura în care presupune gîndire la rece şi o vezi în slujba egoismului şi a abuzului de putere. Dar cînd e vorba de lup şi de miel, logica aparţine mielului, nu lupului.

Cele două componente ale naturii sale erau, ca şi acuma, logica şi pasiunea. Violenţa venea la urmă, bineînţeles (ţinea de logică ?). Pasiunea dominantă era, în ceea ce-l priveşte, exclusivismul, gelozia. Era nenorocire dacă Maria ieşea împreună cu cineva, sau dacă îi făcea cineva vreo vizită acasă. O dată a venit un călugăr să ceară de pomană ; în timp ce Maria îi asculta doleanţele, apare şi el : un băieţel mic şi cu părul zburlit, nesigur cum trebuie să fi fost pe picioruşele lui, puţin apropiate la genunchi : ţinea, în mînuţa-i puternică, un cuţit de bucătărie.

— Călugărul, ne-a povestit Maria, şi-i venea să rîdă, cu toată veneraţia ei pentru omul bisericii, s-a speriat. A luat-o la fugă.

Cînd Maria trebuia să răspundă la telefon, el se lungea pe jos, exact sub aparat, şi începea să strige sau să cînte. De asta şi-a adus aminte Maria odată, pe cînd Nenè spunea :

— Nu mă lasă niciodată să telefonez. Începe să fluiere sau să cînte la acordeon.

La drept vorbind Nenè, noua lui dragoste, e noua lui victimă.

Gelozia e totuşi întotdeauna un omagiu. Cea rezervată nouă era mai puţin violentă — pentru că eram mai puţin importanţi — deşi nu mai puţin neînduplecată. Voia să fim cu el, dar separat. Dacă duminica ieşeam împreună, îl lăsam pe tatăl lui să-l ţină de mînă, iar eu îi urmam la cîţiva paşi ; ceea ce de fapt îmi plăcea, deoarece puteam să mă uit la ei.

Dacă vizitele erau pentru noi, nu se arăta chiar atît de radical în ceea ce priveşte metodele, dar se arăta tot atît de ostil. Îi era teamă mai ales de prietenii noştri. Turin venise să ia masa cu noi, dar eu nu mă întorsesem de la şcoală şi nici C. de la bancă ; şi spusese :

— Poate că e bine să mai fac un tur.

— Da, da, e mai bine, făcuse el, ivindu-se din spatele Mariei.

Dar rostise cuvintele acestea, ne-a povestit Maria, cu amabilitate, pe ton de conversaţie.

Cînd a venit să-mi facă o vizită stăpîna casei de pe bulevardul Galileo Ferraris — poate că voia să vadă cum ţineam locuinţa — nu-mi era mai puţin frică decît îi era lui. Nu aveam fotolii, şi i-am oferit un scaun. Era o femeie solidă, cu două vulpi enorme, cîte una pe fiecare umăr. Nu părea prea sigură pe scaun. Şi el s-a dus, în genunchi, să se ghemuiască tocmai sub scaunul acela. Poate fiindcă era singurul loc de unde n-o putea vedea pe proprietăreasă. Nu mă simţeam prost numai eu, cred că nici doamna nu se simţea prea bine. Să fi avut oare, încă de pe atunci, sentimentul a

ceea ce se cheamă „comicul situaţiei“ ? Probabil, dacă mă gîndesc că aspectul acesta al relaţiilor dintre oameni a fost pentru el, tot timpul după aceea, aproape singurul căruia i-a dat importanţă.

Avea şi impulsuri de simpatie : aşa de rare, încît mai tîrziu ni se părură de domeniul fanteziei, imaginare. Persoanele asupra cărora, cu un gest iute, neprevăzut, cădea alegerea lui, erau, într-adevăr, deosebit de amabile. Îl ţineam de mînă, pe stradă ; s-a smuls de lîngă mine, şi-am văzut că luase mîna unei doamne modeste, zîmbitoare. Am început să mă scuz, încă şi mai uimită decît ea. Dar ea era fericită, îmi mulţumea :

— Lăsaţi-l, îmi face atîta plăcere ! La mine nu vine nimeni niciodată, nimeni nu vorbeşte cu mine ! Sînt aşa de singură !

Era poate mai curînd tînără decît bătrînă, mărunţică, îmbrăcată în negru, poate că părea bătrînă fiindcă avea genele aproape albe. Am revăzut-o după aceea de cîteva ori în tramvai, eu mă întorceam de la şcoală iar ea de la birou, un oficiu poştal. Îmi surîdea, cu aerul ei blînd, şi-mi mulţumea din nou :

— N-am să-l uit niciodată, mi-a făcut atîta plăcere !

Cealaltă întîlnire a fost mai puţin ieşită din comun. Alesese o doamnă elegantă, cu părul cenuşiu, dar tînără, zveltă. Ştiam cine e doamna aceea în taior de stofă englezească, cu care ne încrucişasem paşii pe trotuarul străzii Galileo Ferraris : era mama Nataliei. Ea nu mă cunoştea, pe atunci. M-am scuzat şi de data asta ; a rîs şi ea, amuzată, şi-a început să-l mîngîie.

Avusese în vedere anumite modele, pentru cele două personaje ? Uşor de aflat : prima era de tipul Mariei : umilinţa, dulceaţa ; a doua semăna cu bunica lui, mama mea : fantezie, graţie. Mai mult decît orice cred însă că era vorba tot de un impuls al acelei fericiri panice, libere. Toana aceasta comunicativă nu l-a mai apucat, după aceea. Pentru a fi exactă : nu în prezenţa mea.

Chiar şi dorinţa lui de-a obţine unele lucruri căpăta un caracter de urgenţă. Aveam bani foarte puţini, dar uneori eram obligaţi să cedăm în faţa seriozităţii — seriozitatea pasiunii — cererilor sale.

Preciza :

— Pe strada Massena, colţ cu strada Montevecchio...

În locul acela, într-o vitrină, era un trenuleţ, o locomotivă roşie şi neagră. Repeta cererea pînă la obsesie ; adormea cu fraza „pe strada Massena, colţ cu strada Montevecchio..." Cînd şi-a căpătat trenul, am bănuiala că l-a ţinut cîtva timp în braţe, pînă la o altă pasiune.

Îşi arunca lucrurile cu o hotărîre neaşteptată. Nu cred că-şi arunca jucăriile pe care şi le dorise, ci pe cele primite în dar. De obicei erau jucării de lux, aşa ca un „cîine care umbla", o pisică de blană. Le-a aruncat în lada de gunoi cu un gest violent, ca tot ceea ce făcea cu bună ştiinţă.

Tristeţea a apărut odată cu conştiinţa. Un fel de amărăciune care nu avea nici o legătură cu mînia.

Stătea între doi preoţi (nepoţii Mariei). Părea, povestise după aceea Maria, Isus între Învăţaţi.

Spusese :

— Eu am să mă duc în iad, fiindcă sînt rău.

— Dar ştii ce-i acela iad ?

— Sigur că ştiu. Acolo unde stau diavolii.

Poate că voia să provoace uimire, să-i înfrunte pe cei doi preoţi pe care-i detesta din gelozie. Ştia că iadul şi raiul erau de competenţa lor. Dar adevăratul sens al provocării aceleia era un angajament, luat cu toate riscurile care decurgeau din el, pentru vecie, se poate zice. Aşa a fost la origine, fatalistă şi de aceea deznădăjduită, provocarea lui.

Conştiinţa slăbiciunii sale e anterioară ; şi din asta, nu din faptul că este „rău", încerca sentimentul de umilinţă.

E anterioară, deoarece vorbea de el tot la persoana a treia. Paola l-a întîlnit ţinînd-o pe Maria de mînă şi plîngînd. Fuseseră, spunea Maria, să vadă defilarea carelor alegorice de Carnaval.

— De ce plîngi ? l-a întrebat Paola.

— Ei, i-a răspuns (acest *ei* îl luase de la Maria), „el" a vrut să se ducă să vadă, şi i-a fost frică. Iar acuma plînge.

Plîngea deoarece rămăsese consternat descoperindu-şi slăbiciunea, dar chiar şi plînsul era un motiv de consternare, fiindcă era tot o slăbiciune. Noi nu-l înţelegeam întrutotul, eram prea tineri.

Cît am mai rîs cînd am auzit povestea „ochiului" ! Maria ne-a spus că se lovise de nu ştiu ce, că-l durea şi că începuse să plîngă ; după care îşi repeta mereu, pe un ton mirat şi indignat totodată :

— El plînge pentru un ochi !

Maria îi imita la perfecţie tonul, care ni se părea teribil de caraghios.

Faptul că-şi aducea singur la cunoştinţă lucrul acesta era însuşi indiciul conştiinţei sale plină de uimire, dar deja fortificată de o severă, îndărătnică acceptare.

În ceea ce priveşte întrebuinţarea persoanei a treia în locul persoanei întîi, se consideră a fi o dovadă a lipsei de maturitate, de întîrziere în conştiinţă a propriei sale persoane. În realitate e o obiectivare dezinteresată. De fapt persoana întîi indică o intervenţie a voinţei, a afirmării de sine în locul purităţii obiective, contemplative.

Mama povestea că atunci cînd am lipsit cîteva zile (fusesem la Roma pentru examene, el avea aşadar doi ani), stătea pe balconul casei Boves, strîngea balustrada cu mîinile şi se uita în jos :

— Este iarbă, sînt flori, dar mama *lui* nu e.

Menţionarea florilor face ca fraza să pară un pic sentimentală. De altfel n-am crezut niciodată în realitatea ei, ca mult prea nostalgică fiind vorba de persoana mea. Ar fi unicul strigăt al inimii (pentru mine) nu numai din anii aceia, ci din tot timpul vieţii noastre de-atunci şi pînă acum.

Adevărul e că nu eu eram „mama". Deocamdată era Maria, nehărţuită, ca mine, de alte îndatoriri şi preocupări. Învăţam, frecventam universitatea şi bibliotecile ; dar, mai presus de toate, mă ocupam de pictură — adevărata mea meserie, cum o consideram pe atunci.

Stăteam totuşi deseori cu el datorită tocmai picturii, fiindcă îl desenam. Nu rămînea o clipă locului, dar nu găseam că asta ar fi un inconvenient. Portretele pe care i le-am făcut atunci seamănă cu nişte apariţii, şi în ele are aerul acela neaşteptat de pe cînd se iţea de după uşă şi-apoi dispărea.

Bunica — mama mea — semăna un pic cu mine cînd se lăsa transportată de sentimente ; dar într-un mod mai discret. Nu avea nici violenţa mea în momentele de efuziune, nici furia mea. Şi ea, ca şi Maria, se pleca de altfel în faţa tuturor capriciilor lui ; iar el o iubea aşa cum o iubea pe Maria, şi aşa cum, într-o anumită privinţă, îşi iubeşte acuma soţia.

„Vrea să mă ducă în munţi, mă face să mă joc de-a războiul, mă învaţă cum să mînuiesc spada", îmi scria mama. Iar pe dosul paginii e desenată o locomotivă cu un vagon de marfă. Caracterul i se relevă în siguranţa desenului şi în importanţa pe care-o dă tampoanelor şi manivelei de la frînă. Mai e şi silueta frînarului, cu un ţăruş în locul capului.

După desen pot deduce data scrisorii. Pe faţa laterală a locomotivei e scris SĂRUTĂRI (sugestia bunicii) : pe la trei ani întrebuinţa litere de tipar.

În aceeaşi scrisoare, bunica menţionează : „Cînd îl spăl dimineaţa şi-l îmbrac, îmi spune : tata mă îmbracă, tata mă spală". Tatăl se ocupa de el, ca s-o mai uşureze pe Maria — eu eram plecată la şcoală — dar nu numai pentru asta. Se juca adesea cu el, deşi stătea foarte puţin acasă. Imaginase pentru el „Soldatul Pierino", o marionetă Orlando-Don Quijote, ale cărei isprăvi i le re-

prezenta într-un teatru minuscul, gata să se răstoarne în fiecare clipă.

Printre „documente" am găsit o hîrtie mare, un afiş : TATĂL MEU E RĂU. Caracterele inscripţiei sînt înalte, rotunde, viguros împodobite cu volute ; sînt frumos puse în pagină şi alcătuiesc un motiv elegant, festiv. Declaraţia pare dictată de un fel de entuziasm. Să fi fost o identificare (în sens de elogiu ?) căci şi el îşi dădea calificativul de „rău". Deşi ştia bine că acel calificativ era un fel de injurie. Iar forma de Proclamaţie era o afişare solemnă, o veselă răzbunare.

L-am întrebat acum de ce spusese că tatăl lui e rău. Poate fiindcă era mai sever decît noi (decît mine şi decît Maria), şi mai cu seamă mai drept ?

— Fiindcă nu-l puteam domina cred, şi nici exploata, aşa cum făceam cu voi.

Cum l-a mai amuzat descoperirea afişului aceluia ! Pentru noi cel de atunci e acelaşi cu cel de acuma, dar pentru el e *un altul*.

În ceea ce mă priveşte n-a spus şi n-a scris niciodată „mama mea e rea". Dar ceea ce a avut tatăl său, eu n-am avut niciodată. Cam tot pe vremea aceea, C. a trebuit să se opereze. A desenat un tanc şi mi-a spus să i-l duc tatei la clinică. Adăugînd :

— Spune-i că l-am făcut pentru el.

Pare de necrezut, mai cu seamă în lumina purtării lui de mai tîrziu. Ce vreau să spun cu asta ? Că era întotdeauna *tot* în ceea ce spunea, pe atunci ; apoi, pentru a găsi acel tot, trebuia — trebuie — să intuieşti, să înţelegi ceea ce nu a fost spus.

Eu, de copil, mă drogam cu poveşti. Lui nu i-am spus niciodată poveşti. Voiam să-l apăr de frică. Fiindcă era chinuit, încă de mic, de unele spaime ciudate. Atunci cînd spusese „este iarbă, sînt flori", faptul că pomenise de flori nu trebuie înţeles ca un răsfăţ. Pentru el florile erau nişte prezenţe misterioase, nişte obiecte primejdioase. Cînd mergeam cu el la ţară, nu făcea un pas dincolo de drum fiindcă „îi era frică de flori". Eu aş fi vrut să alerge pe pajişte, dar el îmi spunea că vrea să stea la marginea ei, pe un scaun.

Patima armelor, care l-a cuprins mai apoi, să se fi născut din frică ? Poate că atunci cînd l-a atacat pe călugărul acela n-a făcut-o numai din gelozie. Întocmai ca, după atîţia ani mai tîrziu, cînd a speriat-o pe doctoriţă luînd-o la ochi cu puşca, sau cînd îi ameninţă — acuma — pe eventualii duşmani care-ar vrea să i-o răpească pe Nenè. În toate aceste cazuri există, totuşi, întotdeauna, şi o nuanţă de joacă, de glumă. Dacă la urmă rîde, e clar. Rîde amuzat dacă se vede pe el însuşi în mod obiectiv, surîde batjocoritor dacă se uită la ceilalţi. Uneori rămîne întunecat : semn că intră în joc mînia, indignarea. Cu timpul frica a fost exorcizată, dar nu în întregime.

La el frica e, în mod evident, fructul imaginaţiei, cu alte cuvinte inventivă, creatoare. Ori de cîte ori a fost pus în faţa unor împrejurări mai deosebite, pericole sau incidente, s-a arătat, încă de mic, plin de cutezanţă. „Un fachir", spune despre el dentistul, întrucît refuză să fie anesteziat.

Aşadar, nu cunoştea poveşti înfricoşătoare. Prima dată cînd s-a întors de la grădiniţă, am văzut că e agitat, amărît.

— Ce s-a întîmplat ?

— Ucigaşii ! Privea fix înaintea lui, accentua cuvintele ca un actor. Ucigaşii erau în saci. Aveau cîte un cuţit. Fugeau în pădure.

A fost una din foarte puţinele dăţi cînd ne-a povestit ceva de la şcoală : emoţia fusese prea puternică, aproape că nu şi-o putea stăpîni.

Curînd *Pinocchio* a devenit cartea „lui", pe care a şi ilustrat-o, pe o mulţime de foi. În cei doi călugări negri, cu ochii albi, care-l ameninţau pe Pinocchio cu cuţitele, i-am recunoscut pe ucigaşii din povestea lui de groază.

Printre exorcisme vin, în primul rînd, desenele. Nu eram surprinsă de ceea ce, pe atunci, consideram semnul unei vocaţii. Poate că, după ce şi-a îndeplinit funcţia, exorcismul se epuizează, sau sporeşte ; rămîne de văzut. Nu eram surprinsă de operele acestea, dar le admiram. Îmi dădeam seama că sensul, ca şi valoarea lor, era paradigma lui însuşi ca persoană prezentă, mai mult decît viitoare. În nici un caz ipotetică.

Ca şi în istoria omenirii, teamă mi-e că lucrările lui cu adevărat desăvîrşite au fost cele dintîi. Spun că mi-e teamă, deoarece el nu dispune, ca omenirea, de un număr nelimitat de vieţi.

Relativ la prioritate, incertitudinea planează asupra unui desen reprezentînd o găleată de zidar, ca şi a cîtorva figuri sacre. Există un element, nici de stil şi nici de conţinut, care pledează în favoarea figurilor sacre : materialul pe care a fost executat desenul. Hîrtie ordinară, de împachetat, folosită, dar ce e drept, oarecum netezită ; i-o dăduse Maria, care-i recomandase şi modelul. După

aceea, şi-a lucrat desenele pe dosul unor formulare pe care i le aducea tată-său.

Documentele sînt în număr de două, tema e identică. Îi servise de model o iconiţă de-a Mariei, o sfîntă Inimă. Aş spune că desenul pe hîrtia de culoarea nisipului e executat primul, deoarece e mai riguros, mai pur. Figura e un dreptunghi vertical desenat dintr-o singură mişcare, pe care se sprijină, puţin înclinat spre umăr, un oval alungit în partea de jos : capul, tăiat pe creştet de o linie zburlită de cîteva mici segmente : cununa de spini. Ochii, mari, privesc cu mirare, dar într-un chip înfricoşător. Linii precise, severe, simbolizează nasul şi gura. Pe cele două laturi, sus, din dreptunghi, pleacă două triunghiuri terminate la vîrf cu cîte o articulaţie avînd cinci sau şase raze ; mîinile. Pe piept i se odihneşte un cerc mic deasupra căruia se află o cruciuliţă : inima. Figura are într-adevăr măreţia care se cere imaginii lui Dumnezeu.

Celălalt desen (pe o hîrtie de un verde stins) vine pe urmă deoarece e mai abil, mai elocvent ; dă mai multă importanţă mînecilor, sînt mai agitate, inima e în formă de inimă, se vede pînă şi flăcăruia.

Desenele acestea au fost făcute în prima noastră casă ; cele cu Pinocchio în casa de pe via Vespucci, fiindcă acolo s-a dus la grădiniţă şi a citit — sau mai bine zis i s-a citit — *Pinocchio*. Toate ilustraţiile pentru *Pinocchio,* ca şi celelalte compoziţii sacre, Naşterea Domnului, Paradisul etc., au un stil mai dramatic, linia e mai fluentă, mai atrăgătoare. Într-un cuvînt, pline de ironie ; alături de uimire

se vede stăpînirea, de unde un minimum de mulţumire de sine. Exact cum se întîmplă în arta secolelor mai puţin religioase.

În ceea ce priveşte găleata de zidar, aceasta deschide lunga serie de forme şi obiecte realiste pe care întîi le-a desenat, iar apoi şi le-a fabricat singur.

Pasiunea pentru obiectele-unelte luase naştere de pe cînd avea un an, odată cu un ciocan de lemn pe care i-l meşterise fratele Mariei. Acel prim ciocan a proliferat multe altele, extrem de mici, pe care pretindea să i le facă Maria din materialul perisabil pe care-l avea aceasta la bucătărie: coceni de varză curăţaţi, cu chibrituri în loc de coadă. Striga prin somn:

— Mi-ai măturat ciocănaşele!

Noi rîdeam; cum nu iubeam obiectele (mie nu-mi plac decît unele lucruri din natură, pe care am obiceiul să le strîng: pietre, oase, scoici), nu-l înţelegeam. Ca de obicei, ni se părea caraghios.

Găleata, goală, o văzuse pe umărul zidarilor, care urcau şi coborau pe schelele unei case în construcţie. Am aflat, dintr-o scrisoare de-a bunicii, că o găleată de zidar e un lucru greu de găsit. Scria că ea şi bunicul răscoliseră tot Cuneo, dar nu fusese cu putinţă să găsească o găleată aşa cum îşi dorea el (mică, presupun) întrucît cele adevărate sînt făcute dintr-o singură bucată şi turnate.

L-am întrebat:

— Cum te simţeai cînd erai mic, înainte de-a te duce la şcoală?

— Bine, cred. Încă nu descoperisem că sînt un neadaptat!

Întrebuinţează termeni ştiinţifici din pricina cruzimii lor, dar mai cu seamă în ironie. Ştiu asta, totuşi mă deranjează, cel puţin în primul moment. Aceeaşi luciditate pe care o are acum o avea încă de mic. Dar înainte de a-şi aroga o atitudine negativă, avusese un acces de voinţă (sau fantezie) optimistă, conformistă aproape. Cîtva timp, doamnelor care se plecau spre el spunînd:

— Ce copil drăguţ!

le răspundea pe un ton repezit:

— Eu nu sînt copil, sînt om!

Cînd mă gîndesc că n-a mai susţinut asta de-atunci niciodată! E drept, socotesc că a te considera cu adevărat „om" e, în fond, dovadă de îngîmfare; dar asta din partea unui adult, bineînţeles.

Coboram din tramvai, întorcîndu-mă de la şcoală, cu o colegă, cînd i-am întîlnit, pe el şi pe Maria.

Gili era plină de duioşie, căuta să-l alinte:

— Ce copil drăguţ!

Iar el, serios:

— Eu nu sînt copil, sînt om!

Mă întreb dacă era pe vremea cînd mergea la şcoala Coppino. Cu alte cuvinte dacă se proclama om tocmai fiindcă era în epoca celei mai depline nesiguranţe: la Coppino copiii erau vicleni şi brutali, profesoara neînduplecată şi stupidă; dar nu pot fi absolut sigură. Înclin să cred că a fost pe vremea cînd susţinea că e „muncitor". Dacă există cineva care suferă, care detestă că trebuie să muncească, e el. Să lămurim totuşi lucrurile. Muncito-

rul pe care-l admira şi cu care se identifica era zidarul — după care a urmat mecanicul de locomotivă, fochistul, camionagiul — un om care umblă cu instrumente, nu cu hîrtii. Iar în sensul acesta e cu adevărat un muncitor, dar — aici e punctul nevralgic, pricina pentru care detestă munca de rutină — muncitor la propriu, acţionînd în deplină libertate.

Bineînţeles, lucrările lui sînt întotdeauna desăvîrşite şi în mod grandios inutile.

Îi spune tatălui său că la birou se fac ore suplimentare, dar el nu se duce fiindcă are treabă acasă.

— Şi ce faci acasă ?

— O mitralieră.

Cînd prietenul nostru Turin, ca urmare a legilor rasiale, se pregătea să plece în America, a venit să-şi ia rămas bun, în ultima clipă, în timp ce, cu inima strînsă, ne uitam cum coboară scările, s-a mai întors o dată spre noi şi ne-a strigat :

— Faceţi din el un om !

În sensul pe care-l înţelegea Turin cred că e un om, cu toate că aparenţele sînt contrare : contrare numai din punct de vedere conformist şi monden ; de aceea dedic şi vechiului nostru prieten filozof această imagine a unui ins care nu a vrut să devină un om.

Îl urmăream oarecum — aşa cum fac uneori — cu admiraţia mea ; a izbucnit :

— Dar nu e nimic adevărat ! Dimpotrivă, eu sînt Pinocchio ! Pinocchio rămas în stadiul de marionetă !

Ştia că spune un lucru îngrozitor, tragic ; dar el nu se teme de adevăr. Şi tocmai din pricina asta nu e o marionetă, ci un om.

Cînd era mic noi spuneam că Pinocchio e el. Latura ingenuă, încrezătoare, aventuroasă a lui Pinocchio îi aparţinea. De asemenea, un anumit soi de umor, puţin superficial, pe care-l are şi acum, mai ales cînd e departe de noi ; îl vădea cînd era cu Maria, cu bunica şi mai apoi cu Nenè. În vreme ce acel Pinocchio „n-o să mai fac asta niciodată“, „băieţelul bine crescut“ care se afla şi el în marionetă, nu a fost niciodată. De aceea nu se putea schimba. Aşa precum nimeni nu poate deveni ceea ce nu a fost niciodată.

Observam, pe cînd era mic, că rîdea de neroziile lui Pinocchio întocmai ca un om în toată firea, aşa cum rîde acuma de el însuşi copil. Se recunoştea în el poate încă de pe atunci ; dar ceea ce îl entuziasma mai ales era, am impresia, tonul cărţii : veselia, repeziciunea, minunatul ei caracter concret.

Şi eu, cînd eram mică, învăţasem *Pinocchio* aproape pe de rost, după care mă îndrăgostisem de un alt personaj : Peter Pan. Eram aproape adolescentă şi gusturile mele, influenţate de prea multe lecturi, erau un pic estetizante.

El nu l-a citit niciodată, după cîte ştiu, nici n-a auzit măcar de el ; dar m-am simţit întotdeauna vinovată cînd, de-atîtea ori, l-am auzit spunînd :

— Nu vreau să mă fac mare ! — ca şi cînd l-aş fi contaminat cu vechea mea pasiune pentru povestea aceea decadentă.

Retrăim cu toţii, întotdeauna, aceeaşi aventură, deoarece aventurile noastre sînt simbolice. Pentru el şcoala Coppino a fost nu numai prototipul tuturor şcolilor, dar chiar şi al ambianţei de lucru, într-un cuvînt al tuturor comunităţilor. Chiar şi a celeilalte, bineînţeles, şcoala călugăriţelor franceze. Şcoala Coppino a celor în preajma cărora nu a putut trăi ; cea a călugăriţelor a locurilor în care a fost tolerat, iubit. Ca biroul în care lucrează acum : deşi îl detestă în măsura în care reprezintă un simbol al mediocrităţii, al plictiselii, e făcut totuşi pe măsura lui şi, aşa cum spune tatăl său, reprezintă un neînsemnat neajuns în speţă.

Cît despre noi, primul şoc l-am avut în prima zi în care s-a dus la grădiniţă. Ne uitam unul la altul : ce-o fi făcînd ? N-am putut rezista şi am telefonat. Mère Marie Ange mi-a răspuns cu vocea ei de flaut, dar plină de hotărîre :

— Se joacă împreună cu ceilalţi copii.

Irealitatea unei asemenea imagini era de aşa natură, încît m-am dat bătută, am renunţat pentru totdeauna să mai încerc să aflu ceva despre el. Ca şi acuma, dacă mi se întîmplă să mă gîndesc că e la birou (dacă aş telefona mi s-ar răspunde „lucrează împreună cu ceilalţi colegi") irealitatea acestui lucru îmi apare la fel de evidentă. E liniştitoare, în fond. Mi-l imaginez şi acum „la grădiniţă" ! Ştiu bine că sînt locuri prea puerile pentru el ; totuşi sînt singurele unde poate fi ocrotit, pus la adăpost de orice jignire.

La şcoala călugăriţelor a fost eliminată frica. Nu că acolo ar fi fost ceea ce se cheamă un

„adaptat", dar se vedea că nu-l respinge nimeni. Dimpotrivă chiar, era iubit : de profesoară, o fată bătrînă şi urîtă, dar blîndă, de Mère Marie Ange, ea însăşi o fiinţă destul de bizară.

— Leneş ? E prea inteligent şi asta-l oboseşte, mi-a spus Mère Marie Ange cu toată seriozitatea, scandînd cuvintele şi fixîndu-mă cu ochii ei pătrunzători.

Dată fiind ambianţa, am bănuit-o de oarecare ipocrizie ; dar de ce, la urma urmei ? Poate că, pur şi simplu, fantezia, ciudăţeniile lui o amuzau ; posibil însă şi faptul că-l socotea cu adevărat genial, nu în calitate de copil şi cu atît mai puţin ca şcolar, ci ca om, ca tip uman.

El, în ceea ce-l priveşte, şi-a însuşit încă de pe atunci ceea ce a fost apoi întotdeauna deviza sa : a fi ultimul.

Părea o altă versiune a vechiului „a fi rău" ; dar era cu totul altceva. Nu acceptarea unei stări de inferioritate, ci dimpotrivă, afirmarea originalităţii. În privinţa aceasta era exact contrariul lui Pinocchio.

Îi atrăgeam atenţia că alegerea lui nu era, la urma urmei, nici măcar cea mai puţin supărătoare. Motivul pe care-l invoca era acesta :

— Vreau să fiu ultimul fiindcă nu pot fi cel dintîi.

Aveam experienţa şcolii şi detestam ideea arivistă şi conformistă a „primului din clasă". A fi însă ultimul — nu era aceeaşi ambiţie, dar pe dos ? Era, aşadar, vorba de orgoliu, dacă nu chiar de vanitate. Ei bine, nu mai mult decît ne trebuie aproape tuturora ca să putem trăi ; aşa cum se putea deduce din fundamentala, nativa lui indife-

renţă faţă de părerea celorlalţi. E drept însă că-l amuza, pentru cîtva timp, succesul, în cazul lui succesul negativ, neînsemnatul şi efemerul scandal şcolăresc. Dar n-a reuşit nici măcar să fie întotdeauna ultimul ; dimpotrivă, la călugăriţe, era de fapt printre cei dintîi. Avea chiar şi unele succese. Nu voia să recunoască însă. Fusesem informată de colegul meu Gliozzi, tatăl prietenei lui Peppinella, că luase, de pildă, un zece la aritmetică. El nega. Se temea, cred, să nu fie prins în cursă.

De altfel, la călugăriţe, totul pentru el era joc. I se întîmpla încă să fie cuprins de veselie pe neaşteptate — ca reacţie împotriva tiraniei şcolare îmi închipui — şi începea să cînte. Nu-l pedepseau. Era o metodă needucativă ? Totuşi, orice alt lucru era mai bun decît frica (cred asta şi acuma). Cînd se ducea la Coppino avea noaptea halucinaţii, coşmaruri. De altfel, călugăriţele îl învăţau tot ceea ce trebuia. Fără a mai pune la socoteală cel mai mare avantaj pe timpurile acelea : faptul că toate călugăriţele (franţuzoaice) dădeau prea puţină importanţă educaţiei fasciste. Cîte o maximă de-a Ducelui, cîte o comemorare patriotică, uneori doar anunţată, pomenită.

Nici chiar în privinţa religiei nu erau conformiste. Gîndeau probabil, ca şi Maria, că nu e bine să exagerezi cînd e vorba de copii, pentru a nu le stîrni dezgustul şi a reduce rugăciunea şi catehismul la un act mecanic.

Totuşi el era încă de pe atunci un raţionalist. Cu toată îndrăzneala şi aparenta profunzime pe care le comportă acest lucru. Dădea unele răspunsuri memorabile, şi cel care le aprecia era tocmai

profesorul de religie, un preot. Mie-mi povestea toate astea Mère Marie Ange, şi mă asigura că preotul nu numai că nu se arăta îngrijorat de asemenea ieşiri, dar găsea în ele chiar şi motive de consolare. Trebuie să fi fost religios cu adevărat. (De ce nu m-am dus niciodată să stau de vorbă cu el ? Poate fiindcă eram raţionalistă şi eu, şi prezumţioasă, întrucît eram conştientă de lucrul acesta.)

Una din asemenea ieşiri, care-au devenit apoi nişte simple exclamaţii, a avut-o acasă, faţă de noi, provocată de un verset biblic citit într-una din cărţile lui de şcoală : „Eu sînt Domnul, Dumnezeul oştirilor".

— Nu-mi place Dumnezeu. Seamănă cu Ducele !

Era serios, scandalizat de-a binelea. (Nu ştiu dacă i-am explicat că asemănarea era în sens invers : dar se subînţelegea.)

Uneori frazele lui păreau să ia naştere dintr-o pornire sarcastică, voltaireană. Le rostea cu voce tare, dar ca şi cum ar fi vorbit cu sine. În legătură cu Fecioara Maria, care se înălţase la cer :

— Cine ştie cît de rău s-o fi simţind printre ceilalţi, numai ea singură din carne şi oase.

Preotul, deloc îngrozit, a spus că, după el, copilul avea predispoziţii pentru disputele teologice.

— La ce foloseau ghearele leilor în Paradisul terestru ? l-a întrebat pe preot.

Deoarece leii fraternizau cu gazelele, aşa cum se putea vedea în ilustraţii. (Intuise principiul lui Lamark !)

Pe cînd preotul îl pregătea pentru prima comuniune, el l-a întrebat, cu aerul de a-i propune un aut-aut :

— În anafură se află cu adevărat Hristos ?

La afirmaţia preotului a avut un gest de dezamăgire, de dispreţ aproape :

— Atunci e ca şi idolii păgînilor !

Preotul, chiar şi la asemenea răspuns, se declară încîntat. L-a socotit drept o subtilitate teologică, frizînd de fapt erezia, dar firească la un copil. Îşi dădea, cred, seama de efortul, de riscul celui care nu acceptă cu indiferenţă, în mod servil, doctrina creştină şi cele şapte taine.

Faptul că izbutea, cu ajutorul logicii, să pună în încurcătură pînă şi *Biblia,* îmi aducea aminte de unele acţiuni nimicitoare identice ale unchiului meu Peano. Să-l fi moştenit, la urma urmei, pe el ? Mă cam îndoiam. Învăţasem foarte bine de la unchiul meu că matematica nu e totuna cu a face socoteli, că uşurinţa de a calcula nu înseamnă predispoziţie pentru ştiinţă ; mă întrebam însă dacă e posibil ca un viitor matematician să nu vrea să înveţe tabla înmulţirii.

Nu ştiu dacă logica lui a fost cea care mi-a amintit pentru prima dată de unchiul Giuseppe. În anumite momente mi-l evoca prin purtarea lui : facultatea de a face abstracţie, de-a ignora prezenţa celorlalţi şi chiar a lui proprie ; izbucnirile de neaşteptată veselie, sau de intoleranţă şi de nerăbdare ; rîsul nervos, zvîcnit, ba chiar unele accese dezarmante de dulce şi îngăduitor surîs. Ciudat era că el, copil, semăna cu unchiul aşa cum îl cunoscusem, adică bătrîn (era de fapt unchiul mamei mele). Şi acuma îi seamănă. Şi acuma logica îi călăuzeşte agnosticismul, îi dictează replica neaşteptată, lucidă, justă. Concentrarea îl ajută să

treacă imun printre oameni. La ce se gîndea unchiul meu în asemenea momente, ştiu bine : scotea din buzunarul sacoului o bucată de hîrtie şi o acoperea cu formule. Dar el, la ce se gîndeşte ? Dacă-l întreb răspunde :

— Nu ştiu.

Înţeleg că-mi răspunde aşa ca să scape din încurcătură, dar mă impresionează în mod neplăcut.

Pe vremea cînd avea şapte-opt ani, irumpea uneori din tăcerea-i plină de vrajă cu cîte-o frază scurtă, abstractă şi oarecum misterioasă, de aşa natură încît părea că-i fusese dictată, aşa cum li se întîmplă prorocilor. Forma era abstractă, dar dacă ne gîndeam bine sensul i se potrivea de minune.

Pe cea mai concisă a şoptit-o, cu fermitate, în vreme ce se pregătea să înfrunte, ca de obicei fără nici un chef, supa care-i fusese pusă dinainte, pe masă. Privea absorbit în faţa lui şi-a rostit :

— Mai bine să nu fii decît să fii.

Îmi dădeam seama că fraza era filozofică numai în aparenţă ; cu toate astea mi s-a tăiat răsuflarea. Că vocaţia lui pentru logică echivala cu aceea a unui ins care avea să devină cu timpul un filozof, nu putea fi nici ea exclusă ; dimpotrivă, era o izbucnire foarte firească. De altfel fraza poate fi explicată, vreau să spun că poate fi urmărită pînă la evenimentul care a generat-o. Trebuie să fi fost sugerată tocmai de farfuria cu supă. Semnificaţia filozofică nu era conştientă, caracterul ei abstract conferea totuşi universalitate acelui pesimism care era, din păcate, una din trăsăturile lui organice şi se manifesta tocmai prin dezgust faţă de alimente,

față de orice îndatorire vitală. Prin caracterul acela de suferință, dar în același timp de impersonalitate, nu era filozofie, ci poezie.

Aceeași idee, în fond, i-a inspirat o remarcă tot filozofică în aparență, dar de fapt ironică și patetică :

— Nu se poate renunța la viața de veci ?

De astă dată nu era bătaie de joc, logică destructivă, ci un strigăt pornit din inimă ; de altfel a explicat totul imediat, adăugînd :

— Eu, după ce-am să mor, vreau să fiu liniștit.

Mi-e teamă c-am rîs doar ; adevărul e că nu dădea nici un fel de atenție reacțiilor mele.

Cîte o frază putea să capete aspectul unei imagini, ca atunci cînd spusese :

— Roata inteligenței nu se poate fixa în osia vieții. (Deoarece se oprea și nu făcea nici un efort ca să se îmbrace.)

E și acesta un exemplu care ilustrează gustul lui suprarealisto-baroc, ca și capacitatea de a surprinde încărcătura expresivă a obiectelor, mai cu seamă a uneltelor, care a fost tot timpul după aceea pivotul poeticii sale.

Dispărea așadar eventualul matematician ? Nu că aș crede — nici acuma și nici atunci — în incompatibilitatea logicii cu poezia. Au ca trăsături comune simplitatea, rapiditatea, izbucnirea instantanee. Sînt, și una și alta, o luare în stăpînire, în vederea transformării, a așa-numitei realități. Cu toate acestea pasiunea pentru logică duce tocmai către formule, iar pasiunea pentru imagini către poezie. Pot să conviețuiască ? Potrivnice conviețuiri sînt cu putință într-un singur om ; nu însă în civilizațiile dominate de interese, de practica obligatorie și nivelatoare.

În el predomina, am impresia, facultatea formativă. Facultate care putea fi dibuită în primul rînd în temele lui de școală ; în care profesoara se mulțumea doar să corecteze greșelile de ortografie.

Profesoara îi făcea adesea observații din pricina scrisului său îngrozitor. Într-adevăr, cînd era obosit și enervat, literele deveneau așa de ascuțite și de încîrligate, că păreau de-a dreptul răutăcioase (și de aceea supărătoare). Pete și alte felurite semne îi stîrneau imaginația. Cu mici retușuri se prefăceau în purceluși, ursuleți, elefanți. Virgulele deveneau săbii (așa cum îi sugera curba) de îndată ce le adăuga cîte o gardă. Își orna pînă și caietele de caligrafie — efect al fanteziei, dacă nu chiar al unui soi de nebunie. Vîna de cruzime, asociată cu umorul, se ivea și în texte :

„Astăzi o prietenă de-a mamei mi-a spus să fac un desen cu copii care ies de la școală și eu am făcut o mulțime de păianjeni".

Profesoara nu-i făcea observații cînd era vorba de imaginile astea atît de tulburătoare. Tema despre „Jucăria preferată", care pentru el era „o cutie fără fund și fără capac cu o gaură laterală, pătrată" o socotise chiar bună. Cutia o avusese în casa Boves și scrisese că „închipuia o sobă. Îi puneam deasupra o tablă, și-apoi două benzi de metal și pe benzile acelea puneam o oală cu un pic de smoală înăuntru. În cutie puneam lemne, apoi le aprindeam și puneam de jur împrejur nisip ca să nu ia foc lucrurile care se aflau prin apropiere."

Tabla, smoala și focul au făcut întotdeauna parte din elementele care-i alcătuiau cultura. Dacă tema

era „scriţi cîteva nume de lucruri", lucrurile care-i veneau în minte erau: „tren, şine, piston, roată, şurub, bulon".

Lucrurile din jur le vedea printr-o prismă amplificatoare care le făcea mai conforme cu propria lui fantezie.

Tema „Servieta mea", „Servieta mea e de piele adevărată, ea e întărită la colţuri şi lustruită, şi are înăuntru două caiete şi penarul: are o şină de oţel cu şase buloane: are două încuietori cu cheiţe de alamă şi o carte frumoasă cu învelitoare, şi o mulţime de creioane prăpădite".

Profesoara l-a rugat să-şi refacă lucrarea cu atenţie. Şi aceasta s-a transformat în felul următor: „Servieta mea e din piele foarte veritabilă, întărită cu o vergea lungă de oţel cu şase buloane tot de oţel şi acestea, înăuntru o carte de 257 pagini".

Tema „Casa mea". „Casa mea e o clădire măreaţă, are o scară luxoasă, de marmoră veritabilă. Casa mea e alcătuită din şase camere mari: dormitorul Mariei, sufrageria iluminată de trei lămpi şi celelalte de către una singură. Camera pe care o prefer e bucătăria fiindcă e mică şi fiindcă mă joc aici întotdeauna cît e ziua de mare cu Maria."

Urma desenul unde respectabila şi banala clădire de pe via Vespucci apărea ca o „Casă cu şapte turnuri", cu nenumărate burlane din care ţîşneau şuvoaie mari de apă ce se revărsau de jur împrejur. Dar şi mai mult decît coşurile şi burlanele era pusă în evidenţă, cu o profuziune de zăvoare, poarta de la intrare, bine baricadată (în realitate întotdeauna deschisă).

Toate obiectele pe care şi le fabrica singur erau prevăzute întotdeauna cu ţîţîni, piroane, lacăte. Se

pare că asta înseamnă tendinţa de a se ascunde, sau a se apăra, adică teamă; stilul vădea în schimb claritate, siguranţă, întrucît sînt desenate cu forţă, cu violenţă aproape, şi cu o precizie de artizan.

Un alt desen de şcoală trata despre „Celula lui Silvio Pellico". Lanţuri, lacăte şi lănţişoare leagă o fereastră cu gratii enorme de uşa prevăzută cu cheie şi lacăt; pînze de păianjăn pe la colţurile ochiurilor ferestrei; înăuntru se vede un scaun, şi Silvio Pellico: cu ochelari, mustăţi şi pălăria pe cap, un aer jumătate mulţumit, jumătate de victimă. Un loc deosebit de mare e destinat cerului şi curţii unde se află un copil, „mutuleţul"; şi o bancă de lemn (i se văd nodurile); pe cer un soare mare şi galben şi păsări în zbor. Năvala de zăvoare contrastează cu cerul şi cu păsările: cu libertatea.

Urmează, tot în caietul acela, variaţiuni pe aceeaşi temă. În colţul unei case se află două uşi, una închisă şi alta deschisă, ambele excesiv ornate cu ţîţîni, zăvoare, chei, drugi, buloane şi şuruburi. Desenul e, ca de obicei, robust şi nervos; face ca obsesiva abundenţă de ferecături să pară veselă. Uşa deschisă lasă să se vadă o fereastră cu perdeluţe şi cu storul tras. Pe perete, lîngă fereastră, e agăţată de un cui foarte vizibil (nimic, în desenele sale, nu e aşezat vreodată la întîmplare în spaţiu) o colivie prevăzută cu uşiţă şi cu zăvorul respectiv, iar înăuntrul coliviei o păsărică. Păsărica, ciufulită, agitată, strigă:

— AJUTOR...

Nu explică asta totul? În coasta casei un copac, iar pe o ramură o pasăre cu înfăţişare de cucuvea, neagră şi cu nişte ochi rotunzi şi albi. Strigă:

— *Cucucu...*
Un cîntec, cred, de jale.

E îngrozitor cînd te gîndeşti că păsărica aceea era el. De asta dorea atît de mult să aibă o pasăre? „Nu-mi place din cale-afară să merg la şcoală, dar mama mi-a promis o păsărică." Cu toate astea nu eram îndeajuns de matură pentru a înţelege importanţa unui asemenea lucru şi pentru a i-l procura cu adevărat. Chiar dacă mi-l propuneam, după aceea mi se părea că-i prea mare deranjul.

S-a întîmplat apoi ceva penibil (şi comic totodată). Plecasem, eu şi cu el, cu bicicleta la Bruino, să-i facem o vizită profesorului Pastore. Eram preocupată, mă gîndeam însă că Pastore şi soţia lui erau nişte oameni extrem de buni, de răbdători. După ce am terminat „le tour du propriétaire", cum spunea profesorul, observ că nu e lîngă noi. Îl strig, îl caut: îl găsesc, în cele din urmă, în spatele casei, excitat şi consternat totodată. Jos, în faţa lui, un adevărat masacru: un cuib bucăţi-bucăţele, iar păsărelele, fără pene, moarte (ucise cu piatra: avea un ochi infailibil). Acum pot să-mi dau seama că şi el era tot ca o păsărică înspăimîntată, dar atunci l-am privit cu groază: un ucigaş!

Trebuie să adaug că întotdeauna, chiar şi acuma, mă surprinde în mod violent; sau poate că, mai bine-zis, violentă e propria mea reacţie, iar el mă priveşte cu ironie şi aşteaptă să înţeleg.

Pastore, doborît — închipuiţi-vă: pacifist, propovăduind întoarcerea la natură — îşi apăsa inima cu mîna. Eu pornesc după el şi-o iau la goană pedalînd cu furie. Cînd, în cele din urmă, îi dau voie

să vorbească — vorbeam numai eu, întrebări şi răspunsuri — mi-a spus că sperase c-o să cadă din cuib şi o păsărică vie, ca să şi-o poată lua acasă.

Şi acuma iubeşte animalele: cu o dragoste carnală, fraternă. Cu ele e blînd, generos, răbdător; şi ele îl iubesc, bineînţeles. De altfel e şi mai pacifist şi mai naturist decît Pastore.

Cunoştea păsările din grădina de peste drum. Intraseră în poeziile lui. A compus poezii în decurs de un an (punea data în josul paginii), al şaptelea din viaţa sa. Le rescria de mai multe ori, cu uşoare variante în croiala versurilor. Se vede că-i veneau toate buluc şi, la început, în grabă şi mai ales din lipsa oricărei experienţe, le scria în continuare, ca proza; mai apoi ritmul îşi impunea drepturile. Ştia bine despre ce era vorba, deoarece în capul paginii scria: POEZIE.

Îi împart poeziile în două grupuri: idilice şi metafizice.

Prima pe care a scris-o — idilică — începe

Seara, grădina mea cea frumoasă
se înfăşoară într-un cîntec de păsări

şi se termină

e plină de păsări ce par
nişte mari aeroplane îndepărtate.

Ultima imagine, adică propria-i perspectivă răsturnată, e nouă. Dacă ar fi continuat să meargă pe drumul acesta ar fi contribuit la eliberarea naturii în sensul modern, adică la integrarea naturii

în tehnică. Cea pe care o socot a doua în ordinea compunerii poartă doar titlul „poezie"

în verdele întunecat
al arborilor noaptea
stă privighetoarea și cîntă
și dimineața privighetoarea nu mai e
dar vin în locul ei rîndunelele să cînte
la care cînt oamenii se trezesc
și fiecare pornește la treaba lui

Privighetoarea e o (învechită) imagine literară ; nu pentru el, care o vedea mereu în grădina din față ; adevărul e că știa în ce perioadă a zilei cîntă. Ultimele versuri sînt un omagiu adus vieții active : nu fusese încă jignit de necesitate.

O poezie, care mi se pare mai puțin reușită, aș pune-o tot aici, cu toate că am motive să cred că e de fapt ultima în ordine cronologică, căci nu e prea „inspirată". Dar e, totuși, o idilă, o glumă aproape.

Ciocîrlia

Într-o zi am văzut o pasăre sus de tot
ce stătea nemișcată pe-un nor
în timp ce cînta striiiii ! striii ! striiiii !
de-ți spărgea urechile

O imagine frumoasă ; iar tonul cîntecului e, din punct de vedere muzical, absolut nou. La fel cu asta, adică tot atît de sinceră și de îmbătată de spațiu, dar robustă și fără urmă de glumă e *Nourul*.

Nourul

Într-o seară am văzut
un nour singuratic pe cer
care-n ochii mei se asemăna
cu o casă incendiată
casa era neagră toată
iar focul roșu cum e fierul
cînd e încins.

Poezia aceasta și următoarele le-am grupat laolaltă, pentru acel suflu cosmic pe care-l posedă toate. Cea cu nourul poate apărea ca un efect de culoare, căci, trebuie să spun, e și pictor. Vreau să menționez — drept dovadă a conștiinciozității lui, cînd e vorba de lucru — două corecturi făcute după prima versiune. A șters un „în timp ce mîncam" inițial și „frumoasă" înainte de „seară" ; și-a dat seama de stîngăcia notației veriste, ca și de inutilitatea acelui general și afectat „frumoasă".

Poezia care începe cu „în trista și întunecata iarnă" nu are titlu. Trebuie să menționez — și observația e valabilă și pentru altele — scriitura, de o deosebită importanță în textele acestea, aproape ca și în textele poeților japonezi. E o scriitură liberă, adică dezordonată, agresivă ; de tipul *zen*, în concluzie. Deloc stăpînită, sau contorsionată de chinurile constrîngerii ; amplă și nestingherită ca într-un *allegro* de dans ; se știe însă că un „allegro" poate fi, ca efect artistic, și tragic.

În trista și întunecata iarnă
nu mai răsună dulcea serenadă a blîndelor păsărele

Numai într-un colţ de lume unde sînt stînci şi grele bucăţi de gheaţă
şi acolo trăieşte cîntecul pinguinilor.

Nu cred că acel cîntec al pinguinilor trebuie înţeles la modul propriu, naturalist. Acel „şi" din ultimul vers îi slujea pentru a-şi putea lua avîntul necesar şi pentru distanţare.

Naufragiul

Ca să poată evita stîncile vaporul nu putuse.
Şi printre fragmente de stîncă şi de lemne
urlă de groază şi de frică.
Şi după naufragiu scînduri ce plutesc
şi bucăţi de stîncă ce se rostogolesc în marea agitată.

„Naufragiul" e o temă mai potrivită cu fantezia unui copil ; dar aici există un aspect inedit : stînca zdrobită de vapor, ca şi invenţiunea finală.

„Trenul fantomă" se leagă, prin culoare, cu „nou-rul" ; aici însă există ceva nou — mişcarea, misterul.

Trenul fantomă

În noaptea întunecată pătată de stele
se aude un zgomot surd
Şi o figură neagră apare
dar dinspre roţi se învăpăiază o lumină
iluminînd strălucitoarele şine
şi apoi umbra se pierde în întuneric.

„E mai greu să compui versuri decît povestiri. Un cuvînt, să găseşti alte cuvinte. Un vers, să-l citeşti ca să vezi dacă se potriveşte cu următorul

şi cu cel dinainte. Să-l citeşti ca să ţi-l sugereze pe următorul etc."

E o idee care-i aparţine (transcrisă întocmai de mine), formulată puţin după compunerea poeziilor. Atîta conştiinţă comunică chiar şi un sentiment de nelinişte. Pe de altă parte nu e drept să te sperie luciditatea numai fiindcă e precoce.

Dar mai tîrziu, ori de cîte ori am pomenit despre poeziile lui, s-a revoltat întotdeauna.

— Nu e adevărat !

Ca şi cum i-aş fi reproşat un compromis, o cedare. Se revolta împotriva literaturii căreia el îi spune „marmură". Adică împotriva poeziei pe care era obligat s-o citească la şcoală. (Numai cînd l-a întîlnit pe Leopardi a reacţionat cu totul altfel :

— Cum de-au pus să se înveţe Leopardi la şcoală ?

Nu înţelegeam unde vrea să bată.

— De ce nu ?

— La şcoală să se înveţe Carducci, Pascoli.)

Trebuie, mai presus de orice, să dăm pudorii partea care i se cuvine, ca şi sfielii de a se descoperi poet, greutăţii de a se accepta ca atare. Refuzul lui vădea amărăciune, avea un sens de denigrare. Acum însă admite faptul de-a fi făcut poezii, dar într-un mod şi mai negativ :

— Se poate. În copilărie eram snob.

Eu sufăr din pricina asta, fiindcă revăd copilul acela palid, singuratic, naiv, şi am impresia că-l jignesc. Dar cum la toţi poeţii există o nuanţă de snobism, poate că are dreptate.

Îi scriam lui Turin (în America) : „Băiatul nostru e din ce în ce mai diferit de «Pinotö» din Cuneo. E lung, palid, frumos şi leneş, hipersensibil,

egoist. Face o mulţime de lucruri stranii, a făcut din ceară cîteva animale foarte frumoase. Pare să aibă multe aptitudini, în afară de aceea de a-şi face lecţiile. Spune că nu ştie ce-i remuşcarea. E inocent ca un ţăran şi raţionează ca un sofist."

Îl prezentam ca pe un estet şi, ceea ce e şi mai rău, mă complăceam în asemenea rol. Eram şi eu un pic snoabă ; dar voiam, în acelaşi timp, să mă descarc, să glumesc. Ştiam că ceea ce spuneam alcătuia o imagine a „viitorului artist" ; de aceea jucam pe iluzia viitorului, pe teama mea, pe durere.

Din scrisoarea citată se pot extrage unele informaţii. Una de ordin pedagogic : „spune că nu ştie ce-i remuşcarea". Acel „spune" denotă că discutasem cu el despre problema aceasta. Fraza intra şi ea în „portretul de artist" ; voiam să-i adaug dimensiunea morală.

Cealaltă informaţie se referă la animalele de ceară. E confirmată de următoarea temă : „M-am dus să vizitez laboratorul mătuşii Lili. Am văzut muzeul unde se află o mulţime de schelete de animale care mă umpleau de groază. Mătuşa mi-a arătat încăperea cu animale vii : erau acolo broaşte, broaşte rîioase, tritoni, salamandre şi peşti. La urmă am văzut camera unde lucrează mătuşa mea : am cercetat cu microscopul o insectă micuţă şi un preparat pe lamelă. Am adunat parafina care era sub aparate ca s-o topesc acasă."

Din parafină (nu din ceară) a modelat o întreagă grădină zoologică. Fiecare exemplar era aproape de mărimea degetului mare, dar avea, fiecare, eleganţa şi maiestatea lui naturală. În jurul şarpelui boa a răsucit un fir în dublă spirală pentru a reda strălucirea solzilor. Gino Levi M. voia să le fotografieze şi să le publice. (Observ că sînt pe punctul de a regreta un succes, o carieră.)

Voi ilustra ideea „lui" despre succes şi carieră (de atunci şi de mai tîrziu), printr-o întîmplare. Luase la şcoală un premiu, şi directoarea i-a spus că poate cere tot ce voia. A adunat din grădina călugăriţelor un anumit număr de pietre, şi cînd Maria s-a dus să-l ia acasă, i-a pus pachetul în braţe. Cînd l-a întrebat ce vrea să facă cu pietrele, i-a răspuns că avea de gînd să „construiască o sobă".

Întrebase :

— Arta e ceea ce ne place, sau există în sine ?

Se întreba pe el ; sau formula pur şi simplu întrebarea, chiar dacă mi se adresa mie. După aceea fusese năpădit de-atîtea ciudăţenii, de tăceri, de revolte, că uitasem totul ; mi-aş fi amintit poate numai de aerul concentrat pe care-l avea în clipele acelea, şi că existaseră clipe în care venea cu cîte o propoziţiune ca cea de mai sus : a cărei formulare e, din punct de vedere tehnic, filozofică. Nu pot să nu mă întreb cum de-a fost cu putinţă asemenea lucru.

Despre artă mă auzea vorbind tot timpul, cu Casorati, cu Paola, măcar la telefon. „Mama poartă telefonul în bandulieră." Încă de pe atunci găsea că sînt ridicolă, în înfăţişarea mea pătimaşă vedea ceva oarecum artificial. L-am înţeles abia după aceea, după cum m-a judecat mai tîrziu. Atunci găsisem că e spiritual, îmi spuneam, în fond, că lipsa de înţelegere, specifică vîrstei, îl împiedica să-şi dea seama de rolul meu serios. „Mama dis-

cută tot timpul despre naturi moarte." Mi-aduc aminte de frazele astea de care făceam atîta haz, în vreme ce pe cele mai importante le-am uitat: dar fiindcă memoria mea le-a păstrat, trebuie să mă fi impresionat totuşi.

„Şi dacă filozofia m-ar întreba de ce ne-am născut? Întîi i-am răspuns aşa cum ştiu de la religie: fiindcă ne-a creat Dumnezeu. După aceea am început să mă gîndesc eu singur şi m-am întrebat: de ce există Dumnezeu? şi n-am ştiut să răspund."

„Să mă gîndesc eu singur": ceea ce înseamnă detaşarea, plină de riscuri, a celui care se aventurează în investigaţie; „n-am ştiut să răspund": descoperea limita gîndirii (ca Immanuel Kant în *Prolegomene la orice metafizică viitoare*).

Uneori reflecţiile lui aveau ca temă un cîmp mai restrîns sau, cel puţin, ştiu prilejul cu care le-a făcut. Mă uitam la liniile din palma lui, cînd m-a întrebat:

— Asta nu-i o superstiţie?

— Poate că da.

— Au născocit-o cei care scriu poveşti.

Intuise (ca şi Goethe) că superstiţia e fantezie, şi că poveştile au un substrat sacru.

Cînd raţiona copilul din el, adică în mod direct, nemijlocit, fără abstractizări, era din nou poet:

„Dacă n-ar fi copiii, ceilalţi ar îmbătrîni şi ar muri şi-apoi totul s-ar termina şi pămîntul s-ar preface într-o planetă oarecare".

Acel „oarecare" vrea să spună doar „ca toate celelalte"; are însă o nuanţă dispreţuitoare, puţin comică. Comică şi în acelaşi timp patetică planeta asta „oarecare", ca şi copilul care cîntărea universul.

Nu ştia ce-i remuşcarea. Nu avea sensibilitatea morală tocmai fiindcă era un teoretician. Ca şi mine de altfel: credeam asemenea lucru despre mine încă de pe cînd eram doar o fetiţă. Acum, mai presus de orice, îmi plăcea să pictez; şi dacă aş fi putut alege pentru el un anumit fel de viaţă, i-aş fi ales-o pe aceea de pictor. O viaţă care ar fi avut prea puţin de-a face cu morala: în sensul că ar fi fost morală în mod firesc — nu chinuit. Totuşi, pe măsură ce recunoşteam în el, în mod fratern, o anumită atitudine anarhică, aş fi vrut, ca toate mamele, să devină un respectat *homme de bien*.

În realitate detestam acest *homme de bien*; cu toate acestea mă surprindeam spunîndu-mi că e comod. O doream pentru el: fiindcă era ca şi cum mi l-aş fi imaginat ca pe un om practic, plin de autoritate. Imagine ce devenea imediat odioasă şi, oricum, complet ireală.

Tatăl lui nu era, şi el, un *right man*? Era, dar într-un mod aproape eroic, deranjîndu-i pe ceilalţi cu exemplul său discret: aşa că se dovedea revoltător şi el, dar în celălalt sens. Nu mă aşteptam ca fiul nostru să-i semene. Luam asupră-mi ereditatea tuturor defectelor.

Teamă mi-e ca problema remuşcărilor să nu fie în legătură, de pildă, cu o anumită cruzime în ceea ce priveşte purtarea lui faţă de mine. Era o gamă întreagă de cruzimi care variau după propria lor natură — imaginare, adică nevinovate, dacă nu inexistente, sau luînd naştere dintr-o vînă de sadism, şi ca atare neputînd fi cu totul nevinovate.

Doctorul îi prescrisese aer de mare, numai că marea îl făcea nefericit, şi de aceea răutăcios. Pe plajă, în loc să înalţe, ca şi ceilalţi copii, obişnuitele castele din nisip ud, el azvîrlea, cu lopăţica, nisip uscat, pe care vîntul îl sufla în ochii mei şi ai celorlalţi. Eu îl zgîlţîiam cu furie, din corturile alăturate se auzeau proteste. Nu reacţiona în nici un fel. Slab, cu feţişoara lui palidă şi oarecum stranie, încruntat tot în mijlocul luminii aceleia, era respingător, dar în acelaşi timp îţi făcea şi milă.

În primul an petrecut la Forte, eram împreună cu surorile mele ; locuiam într-o pensiune, şi în orele calde ale după-amiezii încercam să dormim în cameră. El, care nu dormea niciodată după-masă, inventase un fel de supliciu ; de îndată ce eram pe punctul de-a aţipi, îmi smulgea, unul cîte unul, firele de păr de pe picioare. Un torţionar, un pervers, îmi spuneam : după mare muream de somn. Pe faţa lui rătăcea umbra unui surîs ironic, detaşat. Puteai chiar să şi rîzi, adevărul e că surorile mele rîd şi acum cînd îşi aduc aminte. Nu era însă sadism ? În concluzie, un adevărat rafinament.

„După-masă, stînd alături de mama, m-am uitat cum ninge."

În lucrările lui din epoca respectivă se găsesc cîteva asemenea mostre de idilă între mine şi el, de pace totală. Vremelnică ; dar în momentele acelea aşa de naturală, de deplină, încît părea veşnică. Poate, ca şi atît de rarele clipe de împăcare cu Dumnezeu, momentele acelea închideau în ele eternitatea.

Momente de extaz erau cele în care ascultam muzică. Ne-am cumpărat radio printre cei din

urmă ; imediat, eu şi cu el ne-am instalat în faţa aparatului. Eu manevram butoanele cu o mînă, el, stînd pe genunchii mei, încremenit, concentrat, asculta.

Că-i place muzica descoperisem întîmplător, la un restaurant. Trebuie să fi avut şase ani. Un aparat de radio, lăsat deschis din simplă distracţie, transmitea sonata în *la minor* pentru flaut, de Bach. Ici şi colo, de pe la mese, se auzeau proteste. El, obosit şi slab, lăsîndu-se moale pe scaun, şoptea :

— Ce muzică frumoasă !

Ei bine : a descoperit „Cîntecele de război" şi voia să le asculte zilnic. Se transmiteau tocmai cînd ne aflam la masă şi astfel am ajuns să ascultăm „Sfîrşitul Angliei". Era vorba de candoarea sau de maliţiozitatea lui ? Cred că-l amuza consternarea noastră.

Eram în război de trei ani, începuse să nu se mai găsească de mîncare. Sînt sigură că nimeni din Milano nu era mai neaprovizionat — şi mai neprevăzător — ca noi. C. cumpărase, aşa cum făcea de altfel tot timpul, o duzină de săpunuri şi de tuburi de pastă de dinţi (poate că acestea erau articolele de care se temea cel mai mult că va duce lipsă), iar el scrisese în caiet : „Părinţii mei sînt nişte acaparatori". (Pînă şi la călugăriţe se făcea, în cele din urmă, un pic de propagandă ; dar nu ne-au denunţat.)

Războiul îl aţîţa. Mi se strîngea inima cînd trebuia să-l trezesc pentru a coborî în pivniţă ; unde, pe urmă, se amuza cu fetiţa inginerului. A doua zi dimineaţa strîngea încărcătoare şi schije de grenade, le punea apoi în mare viteză pe şinele tram-

vaiului care le aplatiza aşa cum se întîmplase cu ceasul lui Charlot în *Timpuri noi*. Ca să mărturisesc adevărul, jocul acela îmi plăcea şi mie.

Şi eu eram de o nemaipomenită inconştienţă în ceea ce priveşte războiul. Mă revoltam, aş fi vrut să-l suprim ; aprobam totuşi, cu oarecare plăcere, dezordinea şi provizoratul care păreau fatale.

În noiembrie, 1942, bombele au atins şi casa noastră şi am fost obligaţi să ne evacuăm ; mătuşa Maria a venit de la Cuneo cu ambulanţa Crucii Roşii pentru a pune copilul la adăpost. După cîteva zile am plecat şi eu şi ne-am stabilit acasă la mama.

Pentru el a fost o epocă de trîndăvie, într-un anumit sens însă de intensă activitate (ca joc). In complexul de involuţie.

Eu vedeam în el pricina care nu mi-a îngăduit să rămîn alături de C.

„Începe o nouă săptămînă — scriam — şi sînt tentată să spun : nu mai pot. Şi de fiecare dată mă întreb : de ce ne-am despărţit ? şi unicul răspuns e veşnic acelaşi : el."

La Cuneo am luat şi eu parte la luptă, în felul meu, cu un anumit grad de conştiinţă totuşi. El era veşnic un fel de ghiulea legată de picior, dar şi un motiv de îngrijorare. Îl simţeam străin, prea copil şi în acelaşi timp prea al meu, prea legat de mine — şi eu de el — mai ales cînd era bolnav. Legătura dintre noi era mai puternică decît orice nelinişte, decît orice teamă. Era însă întotdeauna un fel de pasiune. Ce înţelegeam eu din el ?

Acum, în răstimpul uneia din rarele noastre ciocniri, l-am auzit încheind pe neaşteptate :

— E destul să te gîndeşti la ceea ce mă făceai să suport la Cuneo !

— Eu, te făceam să suporţi ?

Era nemaipomenit. Dar nu m-am înfuriat. Era foarte serios, calm, îndurerat chiar :

— N-am spus nimănui niciodată.

— Ce n-ai spus nimănui niciodată ?

A doua zi îl întreb din nou. Vreau să ştiu.

— Sigur că da, ai deschis fereastra, voiai să te arunci în stradă.

Nu spun nimic. Adevărul e că uitasem de asta. Trebuie să fie adevărat că uităm acele lucruri de care nu vrem să ne aducem aminte.

— Nu ţi-e puţin milă acum, gîndindu-te că ajunsesem în asemenea stare ?

— Asta da, admite cu toată obiectivitatea.

Îl întrebasem nu fiindcă aş fi avut nevoie de milă, acum. Ci fiindcă mi-era ruşine.

„Sînt aproape disperată. Nu pot să nu-mi pese, nu pot. Ştiu că-ţi fac rău, că nu mă poţi ajuta cu nimic. El e, nici mai mult nici mai puţin, un inconştient. Ceea ce mă tem că n-o să pot suporta e viaţa de toate zilele. Nu ştiu să fiu severă, şi-apoi n-are nici un rost să-l chinui. Iartă-mă, înţelegi doar. Sînt aşa de descurajată şi mai ales dezorientată. Nu te necăji, nu se poate face nimic. Scuză-mă şi ai răbdare. Nu trebuia să am copii, ca să iau lucrurile în felul ăsta. Mă lasă şi capul, deşi trebuia să-mi servească la cîte ceva. Dacă, cel puţin, nu l-aş iubi atîta. Asta e nenorocirea cea mai mare, şi ştiu că e aşa chiar şi din cîte mi-ai spus tu. Îţi

cer din nou iertare. Te sărut, aceste biete sărutări de departe sînt foarte triste şi era gata să spun — inutile. Nu slujeşte la nimic să-i scrii, nu slujeşte absolut deloc."

Urma, fără un singur cuvînt de adio măcar, semnătura.

Dacă eram aşa de deznădăjduită, trebuie să fi făcut, într-adevăr, scenele acelea din pricina cărora el suferă şi acum. Erau clipe cînd — mărturisesc în altă scrisoare — mă dezlănţuiam „periodic, ca orice nebun".

„Sîntem obişnuiţii trei nebuni (eu, el şi Maria) îndrumaţi de un înţelept" : aşa îi scriam (lui Turin) ; dar pe atunci era vorba de o nebunie veselă. „...e în natura lui, ca şi într-a mea, de altfel, să trecem prin momentele acelea de violenţă". Sigur, din stele — sau din străfundurile noastre, ceea ce e acelaşi lucru — proveneau sintonismele şi sincronismele noastre, ca şi ciocnirile şi izbucnirile.

„M-am hotărît pentru injecţii. Dar dacă ar începe să-şi dea seama că chinuindu-mă mă face să mă îmbolnăvesc, asta ar fi mai folositor decît orice tratament." „Dacă el se poartă bine, mă simt bine şi eu." În asta consta legătura dintre noi.

„Nu pot sta departe de el, şi prezenţa lui mă enervează". *Nec tecum nec sine te* ! [1]

„Sînt foarte îndurerată că te-am tulburat atîta vorbindu-ţi de insolenţa lui. Dacă se poartă astfel e din vina mea, şi nu trebuie acuzat peste măsură." După aceea mi-era ruşine că am apelat la com-

---

[1] Nici cu tine nici fără tine (lat.).

pasiunea lui C. Vina era a mea deoarece „pentru un copil ca el ar fi fost nevoie de o mamă mai puţin sensibilă şi mai energică".

Ginetta, cînd l-a văzut imediat după terminarea războiului, l-a găsit agitat, neliniştit, socotind că e „nenorocit şi plin de ranchiună". „Ranchiună faţă de tine pentru un lucru la care se aşteaptă : o hotărîre, un ordin — o comandă — de care are nevoie şi tu nu i-l poţi da."

M-am cutremurat. Era vorba de cunoscuta mea incompetenţă. Dar era oare adevărat ? Cu o mamă mai severă ar fi fost mult mai nefericit ; ar fi devenit barem un poet, vreau să spun scriitor : ca Pavese sau ca Rimbaud, ale căror mame au fost deosebit de severe.

Urma, tot din partea Ginettei, îndemnul de a-l da la un colegiu, şi încă la călugări (ea, care era evreică !). Am tras concluzia că se înşală.

De nenumărate ori, pe cînd era mic, Ginetta mi-a reproşat excesiva înţelegere dintre noi — dintre mine şi C. — ca sursă de nefericire pentru fiul nostru. Constatare ce se găseşte şi în lucrările de specialitate : „cum lipsa de înţelegere, sau prea mare înţelegere dintre părinţi e pricină de dezechilibru pentru copii". (Aproape că-ţi vine să rîzi.)

O vină aveam însă, mai îndepărtată dar şi mai precisă. Într-unul din biletele acelea — trimise lui C. — pe care le umpleam de litere minuscule, subţiri, de nedescifrat aproape, apare fraza „poate că am fost pedepsită pentru că mi-am dorit un singur copil".

Nu ştiu dacă porunca biblică era pe măsura puterilor mele.

Eram, fără îndoială, sinceră, nu aveam chef în nici un caz de glumă şi nici nu voiam să-mi dau aere de martiră. Pare însă mai înţelept să recunosc că vocaţia mea maternă lasă de dorit.

. . . .

„Îi controlez agenda de şcoală tot timpul." O răsfoiam căutînd vreo indicaţie în legătură cu temele pe care le avea de făcut ; uneori reuşeam să dau de ea cine ştie pe unde, notată chiar şi în august, şi-atunci cum să fiu sigură că e cea de a doua zi ? Atunci dădeam fuga la vreun coleg de clasă. El privea cu ironie toată agitaţia asta a mea : fiindcă îl deranjam de la desenele lui şi de la jocurile cu Reno. (Ca să fiu cinstită, trebuie să adaug că nici eu n-am fost în stare să-mi ţin agenda la zi, nici chiar pe cînd eram profesoară.)

Era vreo legătură între accesele de revoltă şi apatia lui de şcolar ? Mai mult ca sigur ; cel puţin originea acestora trebuie să fie aceeaşi : tendinţa spre anarhie.

Solemna lui indiferenţă faţă de succesele şcolare avea ceva impresionant. „Îi e gîndul la cu totul altceva. Şi-a cumpărat un felinar de miner şi-l poartă tot timpul cu el, stins, bineînţeles." (Nu ştiu dacă făcusem această ultimă observaţie pentru a-l linişti pe tatăl său, ori pentru a-i minimaliza lămpaşul : înclin pentru a doua alternativă.)

Conduita din timpul examenelor — şi care s-a repetat an după an — era de vădită nemulţumire pentru timpul pierdut. Ne-am dus cu el la examenul de la sfîrşitul cursului elementar : aveam de aşteptat cîteva ore şi el voia să plece. Am călcat consemnul şi m-am apropiat de el încercînd să-l ţin de vorbă.

Acelaşi lucru se întîmplase şi în biserică, la călugăriţe, cu prilejul primei comuniuni : se scula mereu de pe bancă şi voia să iasă afară. Lîngă el se afla o călugăriţă, pusă acolo anume ; tatăl lui şi Maria (eu nu eram de faţă), în fundul bisericii, stăteau ca pe ghimpi. Eu mă îmbolnăvisem de-o teamă preventivă, am impresia. Cînd l-au chemat, după aceea, la examen, ceea ce fusese mai rău trecuse.

La gimnastică lucrurile stăteau cu totul altfel : „La examenul de gimnastică a fost nemaipomenit : a căzut în timpul săriturii de pe bîrna de echilibru, iar pe prăjină nu s-a căţărat nici măcar de-o palmă". Poate tocmai pentru latura „gimnastică" pe care o au toate disciplinele, la şcoală se simţea un neadaptat.

În fiecare sîmbătă, la Torino, mergeam cu el la o şcoală de gimnastică ritmică. Trebuia să fim gata a-i veni în ajutor, la sfîrşit, fiindcă el — el singur — nu ştia niciodată unde i-s pantofii ori galoşii. Cîteodată întredeschideam uşa şi trăgeam cu ochiul în sală şi vedeam că nu se simte în largul lui decît în timpul „marşului liber", cînd mergeau în cerc. La celelalte exerciţii nu era niciodată la unison cu colegii.

Uneori mă revoltam împotriva şcolii : „Că i se atribuie calificative ca dezordonat, indolent, e mai mult decît just. Dar să fie socotit «insuficient» la desen ! Ieri a făcut o barcă de lemn nemaipomenit de frumoasă !" Poate că mă şi consolasem, fiindcă adăugam : „Mi-a făcut-o cadou".

Carnetul de note nu-l tulbura cîtuşi de puţin, nu se gîndea la el nici măcar o clipă.

A luat hotărîrea să se ducă să învețe o meserie și să nu mai frecventeze nici o școală. Avea vederi mult mai largi decît mine. Iar tatăl lui : „Dacă, într-adevăr, nu vrea să studieze, cred că e mai bine să-l dai la o meserie. Se va simți întotdeauna mai bine decît un nenorocit de funcționar care se acrește în cine știe ce slujbă stupidă. Iar dacă vădește aptitudini pentru artă, și le va putea cultiva mai bine poate ca muncitor decît ca funcționar".

Cuvinte profetice. Sînt ca pușca aceea de care vorbește Cehov, care apare în primul act și se descarcă în al treilea !

Pare rușinos, acuma, stîrnește pur și simplu rîsul faptul de-a fi luat în tragic conviețuirea cu un copil, eșecul lui școlar. C. îmi scria să nu mă las „copleșită de asemenea lucruri, în timpurile astea așa de tragice". Ei bine : în primul rînd, tocmai ceea ce conferea problemelor domestice aparența unei totale lipse de însemnătate făcea ca îngrijorarea pe care ți-o dădeau să fie aproape de nesuportat, întrucît le adăuga suspiciunea fatuității. Dar nu erau lipsite de însemnătate. Eu mă gîndeam la viitorul lui : „Mi-e tot timpul teamă că va trebui să se trezească la realitate fără noi". „Sînt neliniștită din cauza lui, de faptul că nu va fi în stare să lucreze, fiindcă va deveni om în toată firea și nu vom putea să-l întreținem toată viața." Chiar și tatăl lui se gîndea : „Pentru el ne vor trebui întotdeauna o mulțime de bani". Problema nu era lipsită de importanță, dar lui C. nu-i era teamă : avea să muncească pentru el. Lucrul de care se temea tatăl lui ținea de o sferă pe care n-o cunoștea încă, de neputința de-a se adapta vieții. „Mă

înfior întotdeauna cînd mă gîndesc la el, ca și cum aș fi în așteptarea unei nenorociri iminente."

Iubirea lui C. pentru fiul său nu era mai puțin deplină decît a mea, ci doar cu mult mai discretă. „N-aș vrea să-și dea întru totul seama cît de mult îl iubim. Dacă aș ști că mă iubește cineva atît cît îl iubesc eu, aș fi grozav de tulburat și de stînjenit."

Îi scria pe niște hîrtii speciale, bătîndu-le la mașină sau cu niște caractere voit mari și rotunde ca să le poată citi singur.

„Păstrez bila ca amintire și o țin la vedere, pe comoda de lîngă pat. Mă gîndesc tot timpul la tine, mă uit în fiecare zi la bilă."

El îi răspundea ; însărcinîndu-mă eventual pe mine : „Te roagă să nu rîzi de el și spune să te întreb dacă mai ai bila aceea".

Se supăra pe mine dacă tatăl său îl certa vreodată prin scrisori. „Ideea cu scrisoarea n-a fost bună, fiindcă s-a simțit jignit aproape, așa că pe cea de-a doua nu i-am dat-o. Nu vrea să ți-l descriu în culori prea urîte." Era vorba de relații bărbătești. Eu incomodam.

Acel soi de șantaj moral care consta în a-l pîrî tatălui său îl alternam cu anumite încercări de șantaj sentimental în legătură cu mine. Ca acela de a mă arăta disperată pînă la a voi (prefăcut ?) să mă arunc pe fereastră (gest care s-a petrecut poate aproape în stare de inconștiență). Îmi veneau în minte și acțiuni mai puțin teatrale, dar totdeauna puțin stranii, concepute și ele într-un elan de exaltare, de autocompătimire.

5 — Cuvintele de toate zilele — c. 1/237

M-am gîndit, de pildă, că dacă ar fi ştiut ce înseamnă să aduci pe lume un copil, ar fi avut ceva mai multă consideraţie pentru mine. I-am explicat pe scurt, dar cu unele detalii realiste, acest lucru. Nu s-a emoţionat ; a comentat liniştit, cu o egală doză de realism :

— Ca vacile !

I-am oferit astfel cea dintîi informaţie privind viaţa sexuală. Care n-a avut, pe planul comportamentului, nici o urmare.

În mod normal recurgeam la făgăduiala cadourilor, care erau alte arme, noua lui pasiune.

„Continuă să *fie cuminte* deoarece i-am promis că, dacă se poartă cum trebuie, am să iau din banii pe care îi voi cîştiga cu cartea mea suma necesară pentru puşca lui. (Crede că mă vor plăti imediat.) Între timp sper să se termine războiul şi să-i restituie flobert-ul pe care i l-au confiscat."

„Ştii că am fost silită să-i cumpăr faimoasa muschetă ? Nu mă mai puteam dezice, după ce a dat într-adevăr dovadă de bunăvoinţă ; aveam impresia că-l trădez." De menţionat ideea pe care o aveam eu despre moralitate ; dar şi faptul că el dădea dovadă de „bunăvoinţă" : cum a fost posibil ? Cred că a fost o simplă întîmplare, o coincidenţă ; de unde dubla mea greşală de a-l răsplăti. Îmi făcea prea multă plăcere să-l văd mulţumit : aici era imoralitatea, pentru cine ar fi vrut s-o găsească. „M-am gîndit să iau ceva din banii pe care ni i-a dat la şcoală şi am făcut pasul cel mare. În momentul de faţă, după cum îţi poţi imagina, s-a prostit de tot, veşnic cu puşca aceea în mînă, demontînd-o, remontînd-o etc."

Demontatul şi montatul era însă un lucru serios, un adevărat studiu. Studiul armelor poate fi considerat un joc, dar pentru bărbaţi.

Se întîmpla să-i fac unele promisiuni fără scopuri precise, *ex abundantia cordis*[1]. „E bun, şi faptul că-l ajut la lecţii mă plictiseşte, dar nu-i chiar aşa de îngrozitor". „Sînt şi momente atît de frumoase !"

Prin momente frumoase înţelegeam anumite plimbări. „Ne-am dus să culegem viorele pe lîngă Villa Desmè. El se juca tot timpul cu capacele de la canale, iar eu umblam după flori. Apoi a găsit o bucată de şină, foarte grea, pe care a cărat-o pînă acasă, şi era roşu tot şi transpirat, dar fericit."

„Am plecat împreună pe jos şi el a fost foarte drăguţ. La plecare era tare cald, iar la întoarcere o lună minunată pe zăpadă. Îl durea puţin un picior, dar n-a făcut nazuri. Cînd e aşa, nu ştiu ce n-aş fi în stare să fac pentru el."

Îi admiram demnitatea atunci cînd suferea. „Are mîinile pline de degerături. Dar nu se plînge."

Mi-a făcut chiar şi unele cadouri. „Ieri, cu un briceag pe care i l-am cumpărat la piaţă (i se spune *vernantino* fiindcă se fac la Vernante) a sculptat cîteva obiecte micuţe, un cuţitaş, o furculiţă, şi un saboţel pe care *trebuie* să-l port la haina de blană ca talisman."

Cînd mă gîndesc că pe vremea războiului „nostru" aveam parte de asemenea bucurii ! Acum, cînd sîntem în mod oficial prieteni, cînd sîntem (sau părem) cu melancolie adulţi, nu-mi mai dăruieşte

[1] Din preaplinul inimii (lat.).

niciodată nimic, din ceea ce face el, bineînţeles. Tot ceea ce mi-a dat a fost plătit întotdeauna cu bani gheaţă. Nu mă plîng însă : în felul acesta i-am putut păstra lucrările.

Cele mai „frumoase momente“ erau acelea — ca pe vremea cînd era copil — de comuniune emotivă între noi : în lumea iubirilor mele, care apoi devenise în parte şi a lui.

„În general e afectuos, după cum ştii, cînd sîntem în pat.“ (Dormeam în două pătucuri gemene în vechea mea cameră de copil.) „Cu două seri în urmă am cîntat împreună cîntecele noastre de altădată (am regăsit cartea). Îi place foarte mult, ca şi mie de altfel, un cîntec sard.“

Era cîntecul *Sul monte Limbara.*

Mai era şi lectura : citeam pentru bunicul şi pentru el. Bunicul, foarte slăbit, taciturn, în jilţul lui, îşi înălţa capul şi asculta cu atenţie ; cînd mă opream spunea : „Minunat !“ şi făcea semne de încuviinţare cu capul său obosit, dar veşnic mîndru, plin de nobleţe.

El îşi părăsea desenele, jocurile cu Reno, se simţea în al nouălea cer ascultîndu-mă. Rîdea, sărea în sus de bucurie cînd îi citeam despre „şcoala balenelor“. Cartea se numea *Moby Dick.*

Cum a fost cu putinţă ca momentele acelea de fericire să nu mă despăgubească întru totul ? Şi, mai cu seamă, să nu mă ajute să-l înţeleg ?

Trebuie să fi fost din pricină că — mă gîndesc acum — el era veşnic acelaşi, cea schimbătoare fiind eu. Şi el, care era întotdeauna filozoful care

fusese încă de copil, mi-a deschis ochii asupra absurdităţii reproşurilor mele :

— Dacă *n-aş fi* bun, cum aş putea *să fac asta ?*

Ajunsese — el — să se arate atît de înţelegător în ceea ce mă priveşte, încît acuma mi-e groază că l-am dezamăgit.

Ieşeam din clădirea gării după ce-l condusesem pe C. Mi-aduc aminte absolut totul, acuma : fiindcă am găsit scrisoarea. Altfel aş fi uitat. Aş fi uitat unul din actele lui de devotament ! Acuma însă memoria mă îngrozeşte.

Scrisoarea am scris-o imediat ce-am ajuns acasă ; ştiam că — datorită aşteptărilor neînchipuit de lungi de pe vremea aceea — C. se afla tot la gară, în acel moment : „Nu-mi intră în cap faptul că eşti încă aici, pentru mine însă aşa de departe, de neajuns. El a fost drăguţ. Pe esplanada din dosul gării mi-a spus : Socoteşte-mă ca şi cum aş fi papă“.

Eram aşa de preocupată de durerea *mea,* încît am luat declaraţia lui drept o amabilitate, drept un lucru drăguţ.

„A ajuns pînă acolo încît mi-a spus : şi ca să-ţi dau o dovadă îţi declar că renunţ la muschetă.“ Era o dovadă nemaipomenită să renunţe la muschetă ; dar ideea, ideea de a-mi da o dovadă !

Eram aşadar surdă, uscată, dură. Cum de nu mă puteam declara mulţumită o dată pentru totdeauna, nu-l înţelegeam pe deplin o dată pentru totdeauna ? Probabil că nu există cu adevărat „o dată pentru totdeauna“.

„Se joacă atîta că mă înnebunește." Cînd spuneam așa înțelegeam de fapt mult mai mult. Adevărul e că se juca *tot timpul.*

Se întorcea de la școală și, străbătînd piața, și-a pus servieta la picioarele statuii lui Barbaroux, rezemată de grilaj, și apoi a luat-o la goană. (Luciana l-a văzut de departe, și a luat servieta de acolo.)

Profesoara mi-a povestit că, de multe ori, în loc să-și scoată rînd pe rînd caietele, creionul etc. își răstoarnă servieta pe bancă, ridicînd-o însă în așa fel încît lucrurile să cadă cu cît mai mult zgomot. Se juca atunci cînd scria în agendă, absolut la nimereală. Chiar și cînd dăruia cîte ceva sau avea accese de bunătate, pentru el tot joc era. De aceea schimbările lui erau aparente. Erau, în realitate, niște simple *variațiuni.*

„E bun, dar mi-e tot timpul teamă că trăiește pe un plan ireal, nu în lumea lucrurilor solide."

„După-masă ne-am dus să facem o vizită mătușilor. Toată lumea îl privește și acuma ca pe un ins periculos ; nimeni nu și-a dat încă seama că s-a schimbat. Adevărul e că *în realitate* nu s-a schimbat."

Tot de domeniul jocului era și faptul că sfida pe oricine îi făcea vreo observație, că îi făceau plăcere, că le căuta chiar.

„L-am rugat să se poarte în așa fel încît să-i facă străbunicei o impresie bună. A stat liniștit tot timpul, apoi a început să povestească, cu lux de amănunte, de un stilou pe care l-a furat de la școală etc. Eu fierbeam, îl priveam țintă, dar el i-o dădea înainte."

Nu sînt sigură dacă, în ceea ce îl privește, sfida ca să demitizeze, sau din pură inocență. Și din una și din alta, probabil : ca într-una din nenumăratele povești cu pistoale :

„Ieri s-a întîmplat o mică tragedie, din fericire însă obiectul era așa de important pentru el încît n-a făcut scene. Insuportabilul lui prieten Rosso voia să-i vîndă un revolver, pistol sau Dumnezeu știe ce (cu 50 de lire). El era așa disperat, încît am consimțit să-l ascund, dar bunica s-a opus. În cele din urmă am alergat pînă la individul acela spunîndu-i să nu mai apară în fața lui cu arme etc. Pe urmă el, și mai insuportabil, mi-a mărturisit că e un pistol cu capse, inofensiv, cu toate că ni-l prezentase drept un lucru teribil : ca să ne înfricoșeze, spune el !"

Pînă și excesele erau un joc ; sau cel puțin — ca și armele — un act de cultură, în sens de experiment, de cunoaștere.

Ca atunci cînd s-a îmbătat. Îmi mărturisise de nenumărate ori că vrea să încerce. Eu mă alarmasem puțin temîndu-mă, pentru viitor, de o oarecare tendință către alcoolism sau droguri. Pagano (Bepi) i-a spus că nu-l sfătuiește ; că încercase și că fusese dezamăgit, cînd ești beat te simți prost etc. Discuția, de la egal la egal — Pagano era un uriaș, în afară de faptul că era în vîrstă și colonel — nu l-a convins. Într-o seară îl căutam prin oraș, ca de-atîtea ori, neliniștită, moartă de oboseală. La ora cinei îl găsesc, pe meterezele de la Gesso, cu un soldat. Soldatul, numai cu puțin mai înalt decît el, era Musto, calabrezul pe care-l adoptaseră mătușile. Nu-i spun nimic lui Musto,

dar pe el îl iau cu mine. El blînd, tăcut. La masă nu mănîncă, spune că-i e somn, se duce la culcare. Imediat după asta îl auzim cîntînd. Alergăm în camera lui, Luciana descoperă că „răsuflarea îi pute a vin" ! Ne-a povestit că s-a dus cu Musto la un birt şi au băut un litru de vin în doi. A doua zi Musto rămîne înmărmurit auzind reproşurile mătuşilor : băieţilor lui, spune, le place tare mult vinul. Musto îşi aduce aminte şi acuma de el, şi cînd le scrie mătuşilor îi trimite salutări. Fusese o relaţie de oameni maturi.

„Fuga" era una din variaţii.

„Am alergat ca o nebună prin oraş ca să-l caut, căci dispăruse, ca de obicei. L-am găsit aproape de douăsprezece. Era în grădina publică, dar domnul S. mi-a spus că a fost să vadă carele alegorice."

„Am ieşit la plimbare, el a vrut să-şi ia bicicleta. La un moment dat nu l-am mai văzut. L-am regăsit la şapte, moartă de oboseală de cît umblasem după el. De prisos să-l cert, spune că m-a căutat tot timpul."

Aşa cum e în ordinea fugilor, a existat şi o Mare Fugă. În fuga aceasta, care a fost, atît pentru mine cît şi pentru el, cea mai chinuitoare, şi-au dat întîlnire nenumărate pricini.

Faţă de lupta (de rezistenţă) arăta aceeaşi detaşare, în aparenţă, pe care o avusese faţă de fascism. Îi făcea plăcere să ştie că există nume şi locuri asupra cărora trebuia păstrat cel mai mare secret ; găsea însă că precauţiile noastre sînt comice, şi se amuza alarmîndu-ne.

Cînd plecam spre vreo „destinaţie necunoscută", întreba cu glas tare, mai ales cînd erau şi străini de faţă :

— Te duci la Livio Bianco ?

În desenele lui a apărut la un moment dat un oraş cu o cupolă uriaşă (San Pietro ?) asupra căruia avioanele aruncau bombe. A apărut şi menţiunea : ROMA. Stupoare, uşoară nelinişte. Iar el declară :

— Vreau să mă duc să apăr Roma.

Am rîs cu toţii. Nu-l bănuiam pe profesor, un biet omuleţ care-mi spusese : „Dacă s-ar şti !" arătîndu-mi-l pe vestitul camarad Rosso îmbrăcat în haine de miliţian fascist şi înarmat : la şcoală ! Profesorul era foarte simpatic, mic, cu faţa rotundă, ochelari cu lentile groase, de miop, rotunzi şi ei : semăna cu un chinez ; am aflat mai tîrziu că era comunist.

Ideea de a apăra Roma devenise o obsesie. Nu că s-ar fi convertit la patriotismul fascist : Rosso îi spusese că dacă s-ar fi dus să apere Roma li s-ar fi dat, în exclusivitate, un tanc.

Ne aflam pe bulevard, eu stăteam pe o bancă, el în faţa mea, în picioare.

— Vreau să mă duc să apăr Roma.

— Du-te, n-ai decît, i-am spus.

La Cuneo sînt peste tot case, cîtva timp nici nu mi-am dat seama că nu mai e acolo. M-am îngrozit cînd mi-am adus aminte fraza, răspunsul meu, specialitatea lui de-a lua totul cuvînt cu cuvînt, fie chiar şi din glumă. Am alergat acasă, nu era, am telefonat cu curajul deznădejdii la sediul fascist. Acolo am dat peste un oarecare (care mai tîrziu a fost executat), un tînăr intelectual nu tocmai

de rînd, dar cu un fizic monstruos (ceea ce explică multe lucruri). Răspunsul a fost şi mai nenorocit decît tentativa mea.

— Foarte bine! Aveţi un fiu curajos. Lăsaţi-l pe seama noastră!

— Dar e un copil!

— Va deveni bărbat, cu noi!

Alerg acolo, intru în lugubrul şi imensul palat stil secolul XX, culoarea drojdiei de vin. Întreb, tremurînd de mînie, pe primul individ care-mi iese în cale, un militar presupun. Mă sfătuieşte să încerc la Casa del Balilla:

— Acolo are loc adunarea.

Celălalt palat, tot imens, posomorît, e pustiu. De la subsol răzbate un zgomot surd. Dedesubt tinerii, băieţi şi fete, aleargă pe patine. E de gardă Rosso, înarmat, bineînţeles!

— Unde e?

— A plecat.

Sînt gata să-l insult, apoi mă cuprinde mila: e tot un copil şi el, lung, palid, fiul unui miliţian fascist. Mă simt mai puţin dezamăgită: sînt pe urmele lui.

— Dacă aţi şti ce fac ăştia aici, băieţii şi fetele.

Avea un aer un pic indignat şi un pic echivoc.

Am luat-o din loc şi am început să cutreier oraşul, centura de fortificaţii; din cînd în cînd alergam acasă să văd dacă nu se întorsese. Pînă cînd, la un moment dat, aud venind de jos, de pe scara pivniţei, vocea lui. Cînta.

Cînd l-am lăsat după aceea să-mi povestească tot ce făcuse, mi-a spus că, ajungînd în faţa Casei del Balilla, se răzgîndise.

Sigur, la mijloc fusese şi spiritul lui de contradicţie: nu-i plăcuseră, la Torino, „cîntecele din timp de război“? Cînd m-am întîlnit cu Pavese, după război, primele lui cuvinte au fost:

— Băiatul tău e fascist, acuma?

Atracţia, ispita de-a avea pe mînă arme adevărate, şi încă de război, trebuie să fi fost puternică pentru el.

Şi-a cultivat dragostea pentru arme cu meticulozitatea unei formaţii profesionale; la început limitîndu-şi studiul — prin forţa lucrurilor — la armele mai mult sau mai puţin de jucărie.

„Dragă tată, am primit scrisoarea ta, care spune că-mi va sosi în curînd puşca cu aer comprimat, şi vestea îmi face mare plăcere. Am să trag numai în balconul de la bucătărie, în ţinta de lemn pe care am dat-o cu vopsea cînd am fost bolnav. Gloanţele pe care mi le-ai cumpărat sînt gloanţe de plumb, sau proiectile cu pene în coadă? Am primit şi prospectul cu desenul puştii; sub el era scris modul de funcţionare.“

Armele adevărate, inaccesibile, se mulţumea să le privească.

„Ieri, eu şi cu mama ne-am dus la plimbare pe podul cel nou. Mama a cumpărat două pungi de castane coapte. Cînd am ajuns la capătul podului, ne-am aşezat la soare pe borne, în lipsă de alte scaune. Un jandarm a început să discute cu mama şi i-a spus că e de gardă la un post telefonic. In vreme ce stăteau de vorbă, eu am cercetat cu de-amănuntul puşca pe care jandarmul o purta în bandulieră.“

„Azi-dimineață, în grădina publică, am dat peste un vînător de munte și o fată cu haină de blană care stăteau pe o bancă. Soldatul, spre marea mea bucurie, mi-a împrumutat pușca lui. Era o pușcă mare, de fabricație germană, neîncărcată. Spre norocul meu, căci dacă era m-aș fi omorît. M-am distrat o mulțime trăgînd fără cartușe, demontînd închizătorul, curățind țeava etc. Am stat de vorbă cu el, și i-am spus că tare mi-ar fi plăcut să plec la război și să am o pușcă. El însă, ca toți militarii, nu mi-a recomandat viața militară, și m-a sfătuit să rămîn civil, acasă cu mama mea. Ar fi vrut să tragă un glonte în capacul unei guri de apă, dar era pe-acolo un căpitan de poliție și, fiindcă e interzis să risipești muniția, n-a tras. S-a făcut apoi ora douăsprezece și am plecat. Pe drum am întîlnit-o pe mama, foarte obosită și cu sufletul la gură, care mă căuta peste tot neștiind unde mă aflu."

„Acum cîteva zile mătușa Luciana s-a dus la Torino ca să-și ducă teza de licență. Bunica era foarte speriată, fiindcă ningea tare și-i era teamă că trenul n-o să se mai poată întoarce. A plîns toată ziua și cînd, pe la 10, s-a auzit soneria, bunica s-a dus în goană să deschidă, scoțînd o mulțime de exclamații.

Mie-mi place foarte mult să aud povestindu-se întîmplări din călătorie. Mătușa Luciana a povestit că, imediat ce a ajuns la Torino, a trebuit să se întoarcă numaidecît, și că a lăsat teza unui coleg, ca s-o ducă la secretariat. Așa că a stat în tren douăsprezece ore. La întoarcere a găsit în tren doi soldați nemți, unul destul de frumos, în vreme ce al doilea semăna cu o gîscă. Ea a stat lîngă cel frumos, iar altă domnișoară alături de gîscă. Soldații aveau cîteva cutii cu slănină, ton, aspic. Au mîncat foarte mult și au oferit și mătușii mele și celeilalte domnișoare. Așa că cele douăsprezece ore au trecut repede."

În „cronicile" de școală trece deja drept povestitor, cu amestecul „său" de candoare și de ironie.

În scrisori, de cele mai multe ori e doar un copil, dacă nu un tehnician :

„Dragă tată, ieri m-am distrat foarte mult, fiindcă bunica m-a luat la Boves. M-am dus să mă joc cu Aldo în dosul casei, unde am dibuit un revolver ascuns. Era un revolver cu butoiaș, cu țeavă hexagonală. Țeava și butoiașul erau cromate, iar patul dintr-un material negru, încrustat tot. În butoiaș erau două cartușe. Noi nu știam însă, și trăgeam mereu, pînă cînd, la un moment dat, unul din cartușe a explodat, producînd o flacără roșie, lungă de-o palmă. Am aruncat revolverul și-am alergat în curte, unde am găsit-o pe bunica, destul de speriată. Ne-am dus, puțin după aceea, să luăm revolverul și să-l punem la loc."

El și cu bunicul vădeau aceeași nepăsare, dacă nu chiar și amuzament, cînd era vorba de focuri de armă, sau de incursiuni aeriene. Refuzau să coboare în pivniță : nu era de demnitatea lor de persoane experte în arme de foc. În timpul eliberării casa noastră a fost asediată ; în fața scărilor erau o mulțime de bombe de mînă neexplodate, și bunicul voia să iasă, ca de obicei, la plimbare. Rîdeau de noi, el și cu bunicul, cînd tresăream la auzul exploziilor.

„Dragă tată, mama e tare amărîtă deoarece casa noastră de la Tetto Gallotto a fost complet distrusă. Eu m-am distrat foarte mult în timpul luptelor pentru eliberare. M-am distrat mai ales cînd au pus mîna pe un fascist pe acoperişul din faţa casei noastre, acela care a aruncat bombele din curtea noastră. Pe acoperiş erau o mulţime de partizani, doi s-au ascuns în dosul lucarnei, iar alţii într-un balcon. Unul a găsit un revolver automat şi trei cartuşe, altul o haină neagră. Apoi au început să tragă şi eu m-am distrat grozav. Mama mi-a spus că la Milano nemţii s-au predat imediat, în vreme ce la noi s-au luptat îndelung, spre marea mea bucurie, şi au bombardat oraşul cu tunurile. Eu, zilele astea, sînt tot timpul pe stradă şi vin acasă numai ca să mănînc."

O relatare din ianuarie '44 pomeneşte de un eveniment deosebit de dureros ; n-aş putea spune că era cu totul inconştient de lucrul acesta ; tonul nu e cel obişnuit, vesel, ci cu o uşoară, îngăduitoare nuanţă de umor.

„Ieri mama m-a luat la Borgo cu bicicleta. Ajunşi acolo, s-a dus la cazarmă unde se aflã o profesoară evreică ; mama trebuia să-i înmîneze un pachet. A bătut şi-a venit să-i deschidă un jandarm. Eu am rămas afară şi, neştiind unde să mă aşez, am intrat în gheretă ; dar nu era nici un scaun şi-atunci m-am dus să-mi petrec timpul pe scaunul unui tanc care se afla în faţa cazarmei.

Cînd s-a deschis din nou poarta, am tras cu coada ochiului înăuntru şi am văzut un jandarm care ţinea pe mîini un scul de lînă şi o doamnă bătrînă, în faţa lui, care depăna lîna."

„Văzuse" fraternitatea dintre paznicul (forţat) şi victimă.

„O mulţime de oameni lăstăreau copacii. Noi stăteam pe o bancă şi ne uitam cum cad ramurile din coroanele copacilor. Era un om care stătea foarte sus, care terminase de tăiat ramurile cele mici, şi începuse să taie una din cele groase. Noi ne uitam la el cu multă atenţie, aşteptînd să cadă creanga. După multă trudă, creanga a căzut cu zgomotul unei explozii. Atunci muncitorul şi-a şters sudoarea de pe faţă. Era plăcut să-i vezi pe muncitori acolo sus, tăind ramurile şi lăsîndu-le să cadă jos, şi să-l auzi pe domnul de jos care dădea ordine. Dar cred că pentru muncitori nu era tot aşa de plăcut."

Munca în sine nu i se părea nesuferită : o prefera latinei.

„Sînt aproape întotdeauna vesel, dar cînd mă gîndesc la latină mă întristez numaidecît. Mama face cu mine în fiecare zi cîte un pic, dar picul acela e un adevărat chin. Aş prefera să sap o groapă adîncă de zece metri, decît să fac o frază în latineşte."

Există, în legătură cu asta, o afinitate de limbaj între mine şi el. În casă se făcea haz de o frază de-a mea : „Aş prefera să mătur un palat întreg". Ceea ce îi opuneam eu nu era, bineînţeles, latina, ci vreo altă îndatorire domestică, mai necesară şi de aceea mai plicticoasă decît simpla acţiune de a da cu mătura. Latina era una din pasiunile mele, din care pricină aversiunea de care dădea el dovadă mă făcea să sufăr ; cu atît mai mult cu cît în rarele momente în care se arătă

atent vădea o adevărată aptitudine pentru traducere, dacă nu chiar uşurinţă.

Din nenorocire latina era unica materie la care mă pricepeam şi de aceea voiam să-l ajut : şi de aici obsesia respectivă.

Afirmaţia lui nu era aşadar indiciul unei predispoziţii pentru viaţa activă : efortul real era de fapt latina, iar acţiunea de a săpa cel imaginar.

Există, probabil, o superioritate didactică a şcolii elementare. În timpul acesteia n-a fost nefericit.

„Ieri, cînd m-am dus la şcoală, nu l-am mai găsit pe învăţătorul nostru şi asta m-a mirat tare mult. N-am rămas singuri, dar era un alt învăţător, care mai venise şi altădată, cînd lipsise al nostru. Şi eu, care sînt un pic cam nebun, am început să fac fel de fel de năzbîtii. Nici chiar cînd ne-a pus să repetăm lecţia n-am stat locului. Azi însă ne-a venit o învăţătoare nouă, care a făcut ordine în clasă. La sfîrşitul lecţiei, învăţătoarea ne-a învăţat un joc foarte amuzant cu numere. În vreme ce ieşeam din clasă, în spatele nostru cobora vechea clasă a învăţătoarei, şi copiii ne-au întrebat : «E bună ? E bună ?»"

Pagina e împodobită cu o serie de desene misterioase, un fel de cadrane de ceas prevăzute cu nişte elegante ace indicatoare : în fiecare cadran numerotarea începe dintr-alt punct. Poate că e în legătură cu jocul acela cu numere.

Cu învăţătorul nu se plictisea fiindcă se folosea o metodă de învăţămînt experimental.

„Ieri profesorul ne-a explicat ce este un electromagnet. Explicaţia, interesantă, a făcut să-mi vină în minte o mulţime de lucruri. Iar unul din ele

a fost să-mi fac şi eu unul. M-am dus şi mi-am cumpărat un magnet mare în jurul căruia am înfăşurat un fir electric, lăsînd, la capăt, numai cele două firişoare, dar fără nici un fel de înveliş. Cînd am terminat de construit aparatul acesta ciudat şi simplu, l-am pus numaidecît în funcţiune, am apropiat adică cele două capete ale firului de lamele de fier de la bateria tatei. Experienţa m-a înfuriat peste măsură de mult, fiindcă magnetul a atras numai o peniţă şi n-a vrut cu nici un chip să atragă dalta cea mare de fier pe care o pusesem pe masă. Aparatele ştiinţifice sînt amuzante, dar şi greu de făcut."

„Ieri mama a lipsit, fiindcă s-a dus la Torino, la şcoală. Atunci i-am dat bunicii să citească *L'armadillo*. Ciudat animal mai e şi ăsta. În vreme ce citea, bunica nu mai putea de uimire aflînd că are o carapace mult mai tare decît cuirasa a două foarte puternice nave de război. S-a minunat şi cînd am citit despre pangolin, numit şi «şopîrla solzoasă», din cauza solzilor ei alcătuiţi din smocuri de păr prinse unul de altul, care formează o foarte tare şi invulnerabilă carapace."

Uimirea bunicii era adevărată, deoarece bunica nu era nici atotştiutoare şi nici plictisită ; ca şi el, era curioasă din fire şi predispusă spre admiraţie.

„Dragă bunică, de ieri sîntem aici, la Torino. Am mîncat omleta trimisă de tine, care a fost foarte bună. Cînd ai făcut curat, n-ai găsit briceagul meu ? Am uitat la Cuneo o bucată de plumb, butoiaşul şi plosca. Păstrează-le, cînd o să vină

6 — Cuvintele de toate zilele — c. 1/237

mama are să mi le aducă. Am lăsat și o mică bombă incendiară și două puști. La prima mea venire acolo, am să le iau. Dacă ai să găsești briceagul, folosește-te tu de el. Cînd viu am să mi-l iau."

Scrisoarea, scrisă la întoarcerea din vacanță, e din '42. Între el și bunică erau relații bazate pe lealitate, foarte deosebite de cele de șantaj reciproc care dăinuiau între noi. Chiar relații utilitare, care o amuzau în mod sigur pe bunica, la fel ca și pe el.

„În casa unde locuiesc exista un scaun ca toate celelalte, încît privindu-l nu-ți provoca nici un fel de bănuială. Scaunul ăsta avea însă un lucru pe care nu-l aveau celelalte. De îndată ce se așeza cineva pe el, se pomenea că e dat peste cap și rămînea cu picioarele în sus. Experiența am făcut-o chiar eu, și m-am gîndit că e un scaun care avea să-mi fie de folos. Cînd venea cineva în vizită și trebuia să-l poftim să stea jos, eu îi ofeream numaidecît scaunul cu pricina, iar cînd mă puneau să aranjez masa, potriveam scaunul în fața tacîmului mamei sau al bunicii. Bunica, plictisită pesemne de gluma asta, mi-a spus : — Dacă-mi repari scaunul, îți dau cinci lire. — Eu m-am gîndit : adio glume, adio rîs, dar în fața celor cinci lire m-am dat bătut. Nu era prea greu să repar scaunul ; am întărit cu cîteva cuie și cîteva bucăți de lemn rama care ține țesătura de pai, apoi am pus patru bucățele de lemn dedesubt, și cele cinci lire au intrat în stăpînirea mea."

Apare pasiunea lui un pic exagerată pentru bani. Cît despre *bricolage* sau artizanat domestic, îl practică și astăzi, după toate regulile artei, bineînțeles. Dar iată și un exemplu de muncă manuală :

„Ieri au adus de la Borgo două mii de kilograme de lemne, și am dat și eu o mînă de ajutor la căratul lor în pivniță. M-am suit în car și am aruncat bucățile de lemn pe palier, apoi, împreună cu bunica, le-am aruncat în pivniță, iar acolo le-am așezat la locul lor. Cu treaba asta am cîștigat un pahar de vin și cincizeci de lire."

„Dragă Lili, nu te-am văzut de atîta vreme și tare aș vrea să te văd, pe tine și casa ta, în mijlocul grădinii aceleia sălbatice care se vede în fotografie. Păcat că fetița ta nu a crescut ! Bunica mi-a citit cartea poștală pe care ne-ai scris-o în ziua aceea, din care am aflat ce frumoasă era fetița ta ! Acum, dacă ar fi fost vie, ar fi început să umble."

Bizara evaluare a timpului — fetița mătușii murise aproape imediat după naștere — e un semn în plus al altruismului care apare aici în mod excepțional. Ceea ce reiese din scrisoare, ca și cele adăugate în post-scriptum nu anulează faptul că împărtășea sentimentele celor din jur : pun doar în lumină necesitatea — externă — a unui impuls (de-a comunica).

„N-am chef de scris niciodată, dar azi o fac cu plăcere fiindcă mama mi-a făgăduit că dacă scriu scrisoarea asta cum trebuie îmi cumpără o piuliță în care se poate pisa praf de pușcă."

Post scriptum :

„Acuma, cînd copiez scrisoarea, pot să-ți spun că piulița mi-am făcut-o singur, dintr-un clopot pe care-l aveam."

Mi-e ruşine — acuma — de faptul că nu m-am ţinut de cuvînt. E adevărat însă că în anumite cazuri, cum a fost acesta, slujea ca stimulent : pentru munca creatoare. E tot nevoia unui mobil.

Transformare şi analogie — iată esenţa artei. Cunosc un singur pictor care să-şi poată da seama cu egală luciditate de ceea ce îi este de folos în fiecare obiect care-i cade în mînă : „Am căutat în cutia mea ceva cu care să mă joc. Mi-a căzut sub ochi o frumoasă bucată de marmură. Prima idee care mi-a venit a fost să desenez deasupra un patrat, apoi am săpat cu o şurubelniţă vreo 3 milimetri în adîncime, iar înăuntru am desenat un om cu pălărie, pe care l-am finisat cu dalta ; la sfîrşit am înlăturat marmura de pe margini. Am lucrat foarte mult fiindcă materialul era tare. Mamei îi place mult, eu însă n-am fost mulţumit deloc, şi nu îndrăznesc s-o arăt nimănui."

Mă umple şi azi de tristeţe, mă săgeată chiar inexplicabila mea neglijenţă : am uitat să cercetez ce s-a întîmplat cu cubul acela de marmură şi cu spiritualul lui omuleţ cu cilindru, cînd bunica s-a mutat de pe strada Barbaroux. Îl întrebuinţa ca piedică pentru uşă, ca să ţină deschisă una din numeroasele uşi ce dădeau în coridorul de la ieşire ; ori de cîte ori trecea pe-acolo se uita la el şi zîmbea. Dar e şi ea distrată, probabil că nici n-a controlat dacă a fost transportat în casa cea nouă.

De asemenea şi o scîndură, mare, uscată, dintr-o esenţă moale — găsită în pivniţă — pe care sculptase un motiv cu ciuperci şi alte forme, un ansamblu somptuos şi de-o cadenţă desăvîrşită.

Un creator are nevoie de material şi-l găseşte peste tot. Şi tocmai materialul e cel care-i sugerează ideea (analogia).

Cu un ghem de lînă şi o mănuşă pe care bunica începuse s-o deşire şi o lăsase la jumătate, a făcut un animal cu creastă (degetele mănuşii), un cap de cocoş sau de balaur feroce şi vesel. Apoi cususe totul cu nişte puncte dese, indestructibile. Ca să recuperăm ghemul, a fost nevoie de un fel de trepanaţie plină de migală. Dar de ce să se distrugă un lucru atît de minunat ? Poate pentru că faptul de-a întrebuinţa un ghem în asemenea scop putea fi socotit drept bătaie de joc ? mai curînd pentru că lîna era mult prea preţioasă pe vremea aceea.

Dintr-un ac de siguranţă, într-o seară pe cînd eram în vizită la mătuşi, răsucindu-l şi împletind cele două capete, a făcut un elegant şi grotesc ac de cravată, care amintea unele motive orientale. Mătuşile l-au admirat care mai de care ; pe urmă însă una din ele, din pură distracţie, a desfăcut nodul, l-a îndreptat şi a readus acul la forma şi la întrebuinţarea iniţială. Părea mulţumită, căci dăduse şi ea dovadă de abilitate. Eu am simţit cum mi se strînge inima şi mă indispune şi acuma, ori de cîte ori mă gîndesc la asta.

La Cuneo, de la nivelul celei de-a doua piaţete, un enorm depozit de deşeuri se revărsa în jos de pe platou pînă la pajiştile ce mărgineau il Gesso. Pentru el era Paradisul regăsit, o mină, o comoară. Şi cum eram în stare să-i înţeleg pasiunea, nu-i interziceam să-l exploreze ; ştiam însă că se putea împiedica în vreun obiect şi mă uitam la el cum

sare peste maldărele de fierărie, tot mai jos, pînă-n fundul surpăturii înfricoşătoare, cu sufletul la gură. În cele din urmă mă înfuriam fiindcă se murdărea, şi bunica, mai ales dacă venea acasă cu tot felul de resturi ori fragmente de busturi din gips, se arăta îngrozită, apoi îl săpunea şi-l freca ore în şir.

„Ieri mama m-a însoţit, ca şi în celelalte zile, pe bulevard. M-am dus la maidanul de vechituri şi-am văzut un băiat care scormonea printre resturile unui camion vechi. Am început să scotocesc şi eu înăuntrul lui, şi nu după mult timp am găsit rezervorul de ulei. Era un ulei verde, foarte gros, şi cu o lingură făcută dintr-o bucată de tablă am umplut o cutie unde au încăput trei sferturi de litru. Cînd mama m-a văzut cu cutia aceea a început să mă certe fiindcă mă murdărisem pe mîini. Eu am dus-o totuşi acasă şi am vîndut uleiul mătuşii mele pentru zece lire."

„În fiecare după-amiază, cînd nu ninge, mă duc la plimbare cu bunicul pe bulevardul Solaro. Bunicul merge încet şi de aceea iau cu mine o minge de tenis şi mă joc. Cînd ajungem la depozit, mă urc pe grămezile acelea de vechituri şi caut. Găsesc întotdeauna vreun cartuş, vreun încărcător sau vreo placă de fier. Mă amuz apoi pe bulevard, sărind de pe rădăcina unui arbore uriaş şi bătrîn. Iar cînd ajung pe via Barbaroux mă distrez prinzînd ultimele muşte."

Patima pentru resturi şi vechituri a avut întotdeauna la el un caracter de grandoare şi e atît de importantă încît pînă şi acuma găseşte „motiv de inspiraţie" în nesfîrşitele cîmpuri de gunoaie din afara oraşului. În ultima vreme a compus un poem

(fotografic) tragic şi pur, un fel de Triumf al Morţii, surprinzînd transformările lucrurilor, aşa cum au fost operate de degradare şi de distrugere ca de o adevărată artă.

Ca şi bunicul, Reno era un subiect care se preta la idilă.

„Ieri m-am dus la Borgo Gesso cu mătuşa mea şi cu Reno, cîinele. Reno era foarte fericit că l-am luat la plimbare, şi alerga înainte şi înapoi. Am vrut să încerc să ne jucăm ca de obicei, şi am făcut un bulgăre tare şi rotund din zăpadă. Măturătorii ridicaseră două metereze de zăpadă de-a lungul străzii. Am azvîrlit bulgărele departe, în zăpadă, şi Reno a sărit obstacolul într-un salt, apoi a căzut în zăpada care l-a acoperit pînă peste bot. Reno a vrut să alerge apoi, dar n-a reuşit fiindcă era prea multă zăpadă. Se mişca foarte încet. Cînd a reuşit, era alb din cap pînă-n picioare. După aceea am aruncat ca de obicei bulgărele în zăpadă, şi Reno, ducîndu-se să-l prindă, a căzut într-o groapă adîncă. De unde n-a mai putut să iasă, şi atunci m-am dus să-l ajut. M-am urcat pe marginea gropii, l-am apucat cu o mînă de zgardă şi cu cealaltă de labe şi l-am tras afară. Mi-a mulţumit dînd din coadă şi a continuat să alerge înaintea noastră pînă acasă."

„Cu cîteva zile în urmă Reno s-a îmbolnăvit. A stat toată ziua în cuşcă, fără a avea puterea să-şi ridice capul. Am încercat să-i dau pîine, dar m-a refuzat. Am muiat atunci pîinea în lapte ca să fie mai gustoasă, dar m-a refuzat şi de data asta. Eram tare amărît văzînd că prietenul meu e bol-

nav ! Mi-era grozav de teamă să nu moară. Seara, ca de obicei, a vrut să iasă la plimbare. Şi-a adunat toate forţele, şi a ieşit. Nu mergea, ci se tîra. În casă eram deja îngrijoraţi fiindcă nu-l vedeam întorcîndu-se. O dată am şi coborît şi, făcînd un tur în jurul străzii Barbaroux, am început să răcnesc cît mă ţinea gura : — Reno, Renooo ! Nu mi-a răspuns, şi m-am întors acasă descurajat. Mi-era grozav de teamă să nu fi murit pe stradă."

Stilul „narativ" situează aceste povestiri despre Reno în ultimul an petrecut la Cuneo, primul său an de şcoală medie. În anul precedent aş pune „Pupitrul".

„În camera mea, lîngă fereastră, se află un pupitru pe care sînt îngrămădite mii şi mii de cărţi. Cărţi străvechi de Virgiliu, groase cît o casă ; mai sînt şi altele mici-mici şi de toate culorile. Tăblia de catifea, străjuită de un zid înalt de cărţi puse unele peste altele, e ocupată toată de nenumăratele mele cartuşe. Într-un colţ e o lampă cu gaz şi un stilou confecţionat de mine din nişte cartuşe mai groase. Două bucăţi de marmură, cu doi elefanţi de bronz deasupra, susţin cîteva cărţi. Alături e o scrumieră imensă plină ochi cu felurite mărunţişuri fără nici o valoare : nasturi, bile, peniţe, bucăţele de lemn, lame etc."

S-ar putea face o apropiere între bucata aceasta şi „şcoala privirii"[1] ; doar că în locul nepăsării ne întîlnim aici cu emfaza. Sau totul poate fi interpretat ca o tehnică de a evada din realism.

[1] *L'école du regard* (Robbe-Grillet).

Pe cînd era mic, cînd l-am adus o dată de la Torino ca să-i facem o vizită bunicii, dimineaţa, de îndată ce s-a trezit, a alergat la fereastră şi a văzut acoperişurile de ardezie.

— Ce oraş ! părea indignat, cu acoperişurile de piatră !

Există puţine texte privitoare la Cuneo ; destăinuie însă cîte ceva din dragostea, amestecată cu dispreţ, pe care o nutrea pentru oraşul său.

„Cuneo : judecînd după locuitorii lui e un oraş tare mic, şi de minimă importanţă. Ştiu foarte bine că oraşul Cuneo e de minimă importanţă, dar nu pot crede că e chiar atît de mic ! Cuneo e foarte frumos, şi e şi plin de soare, dar... nu trebuie să uităm anumite străduţe. Nu înţeleg cum de-i place mamei partea cea veche din Cuneo, care-i aşa de murdară ! Mai cu seamă oborul de vite ! Bunica mea are o casă foarte frumoasă, dar foarte prost aşezată, pentru că soarele nu ajunge la ea niciodată, şi atunci cînd le văd pe cele bine expuse la soare îi invidiez mult pe locatari, şi-i propun tot timpul bunicii să-şi părăsească locuinţa şi să se mute acolo, la soare. Dar puţini oameni ar lăsa o casă frumoasă pentru a se duce să locuiască într-una urîtă !"

E curios să-l descopăr atît de conformist ; cred însă că e vorba de dragostea lui plină de dispreţ. Fiindcă şi lui îi plăcea partea cea veche din Cuneo. Chiar şi acuma o vizitează, o regăseşte : decăzută, închisă, liniştită. Străvechi hanuri, străvechi scări întunecoase, ziduri groase.

Iată ce i-a scris tatălui său :

„Sperăm că, după ce se va termina războiul, o să ne aduni pe toţi într-o locuinţă din partea cea

veche din Cuneo, care-mi place, unde să trăim alţi ani fericiţi împreună".

Acel „fericiţi împreună" rostit de el mă poartă cu gîndul la anumite fraze sentimentale pe care le întrebuinţează oarecum din distracţie unii oameni de ştiinţă foarte reci; totuşi, dacă mă gîndesc că fraza lui e legată de imaginea vechii părţi din Cuneo, am impresia că ar putea fi conformă adevărului. Dacă, apoi, n-a fost aşa, dacă anii petrecuţi împreună cu noi nu i s-au părut fericiţi, poate că a fost şi din pricina imensului oraş nou. Lucru de altfel imaginar, întrucît Milano e şi el mic şi vechi, cel puţin partea aceea în care a trăit el. Dar e vorba tocmai de puterea imaginaţiei care se află în joc.

„Dragă tată, am primit cartea ta poştală în care mă lauzi fiindcă am fost cuminte. Pe cealaltă parte a cărţii poştale se văd cîteva clădiri mari. Mama mi-a spus că oraşul acela e Milano. Mi-ar plăcea tare mult să locuiesc acolo, dar mă îngrozesc la gîndul că nu m-aş mai putea plimba niciodată pe cîmp."

Iar tatăl său:

„Sînt bucuros că-ţi plac clădirile acelea mari: cum te-ai mai distra dacă ne-am putea stabili în oraşul ăsta frumos! Aici totul e mecanizat, aşa că ai trăi între lucruri care te interesează. Nu-ţi fie teamă, în jurul Milanului e cîmp destul, cu rîuri, lacuri întinse, cu vapoare mari, unde se poate ajunge din orice punct cu bicicleta. Iar în oraş e un parc frumos şi plin de răcoare, cu o mulţime de copaci şi chioşcuri cu îngheţată, iar în mijloc cu un tun mare pus acolo anume ca să se distreze copiii, care — de atîţia ani de cînd se tot joacă — l-au făcut să lucească aşa de frumos încît nu-i mai e nimănui frică de el. E un tun adevărat însă cu o ţeavă aşa de groasă, încît copiii mai mici intră în joacă înăuntru. Oraşul e tare distrus, dar va fi reconstruit, dacă nu mai frumos în orice caz mai măreţ."

Scrisoarea e din august '44; entuziasmul deja din '45.

La sfîrşitul scrisoricii lui îl întreba:

„Ai o casă frumoasă la Milano? Stai singur în casă sau împreună cu vreun coleg?"

Tatăl său:

„Locuinţa mea nu e cine ştie ce frumoasă, e puţin tristă, goală şi un pic murdară, fiindcă mie nu-mi place să mătur. Pe pereţi sînt atîrnate o mulţime de tablouri religioase, Fecioare, sfinţi şi portrete de cardinali severi şi e pînă şi o candelă care arde tot timpul şi e foarte melancolică. Locuiesc cu colegul meu de lucru, care dimineaţa îmi face cafeaua şi mă scuteşte chiar şi de plictiseala de a-mi spăla ceaşca: e tare cumsecade, nu?"

Colocviu de-a dreptul extraordinar, deoarece e purtat cu el; dar întrebarea cea mai surprinzătoare e ultima:

„Ai fost numit deja director, sau eşti tot funcţionar?"

„Mă întrebi dacă sînt funcţionar sau deja director. Vezi, nu se poate înainta în grad aşa de repede şi de uşor. Trebuie să lucrezi mult şi să ai multă răbdare. Pentru moment sînt tot funcţionar. Ca să devii director trebuie să ai mult mai mulţi ani decît am eu acum: drumul e lung şi foarte

anevoios pentru mine, care nu mă bucur de protecţia nimănui. Voi face tot ce-mi stă în putinţă ca să am un post mai bun şi să cîştig ceva mai mult ca să-ţi pot oferi o viaţă mai îndestulată."

Era prea mult, lucrul acesta ? Era spus de la bărbat la bărbat.

Într-o compoziţie de şcoală, într-a patra, a trebuit să-şi descrie tatăl.

„Nu-l văd aproape niciodată pe tata, pentru că lucrează toată săptămîna la Torino şi vine să mă vadă numai duminica. Tata e un om foarte înalt şi foarte ordonat : şi cînd vine acasă, duminica, trebuie să mă certe deoarece, dacă ar fi după mine, nu m-aş spăla niciodată. Lucrările de birou ale tatei sînt întotdeauna bine făcute şi ar fi mulţumit dacă aş fi puţin mai cuminte. Cînd eram mic mă făcea să rîd povestindu-mi întîmplările lui Ulise şi ale lui Polifem. Cînd era timp frumos mă ducea să mă plimb cu bicicleta mea cea mică şi roşie. Tata a prins multe bombardamente la Torino, dar din fericire adăpostul băncii e sigur."

Se simte calmul, siguranţa relaţiilor dintre ei. Că după aceea între ei s-a interpus lungul nostru război — dintre mine şi el — e un fapt.

Cînd era bolnav, caracterul meu pătimaş ajungea la paroxism. Şi în mijlocul acelor furtuni eram singură. Era mama, doctorul B. care a descoperit imediat că are difterie, mătuşa Maria care-i făcea injecţiile : dar eu eram singură. Injecţiile au fost trei la număr, iar la a treia delira. Cu voce dulce, ironică, spunea :

— Te văd mică, mică.

Şi apoi :

— Te văd mare, mare.

Eu îmi frîngeam mîinile în faţa oglinzii de la dulapul din camera aceea strîmtă, mă priveam pierdută şi disperarea mea creştea. Făgăduiam nu ştiu ce în legătură cu părul ; nu mai ştiu bine ce, să mi-l tai, să mi-l rad sau să umblu nepieptănată (ca şi cum n-aş fi umblat tot timpul aşa). Nu-mi venea în minte altă juruinţă. Cred că urmăream să fac în aşa fel încît să par urîtă şi bătrînă. Mi-era frică să nu moară, dar mă chinuia şi faptul că-l vedeam trecînd printr-o experienţă aşa de îngrozitoare, ca şi cînd l-aş fi văzut luptîndu-se cu nişte monştri, fără a vedea însă monştrii. Iar cînd venea şi C., după o călătorie imposibilă, periculoasă, îl primeam cu răceală — pentru o clipă — pentru că „ieri nu fusese acolo".

Cînd era bolnav, nu se plîngea niciodată, şi chiar şi asta era îngrozitor : că putea fi atît de cuminte ! Ajungeam pînă acolo încît încercam să-mi aduc aminte cît de obositor era de obicei ; dar în clipele acelea era atît de deosebit de preţios, încît toate defectele lui deveneau tot atît de preţioase, ca nişte mărturii despre el.

Rămînea dubiul dacă era mai cu adevărat el cînd era bun, sau cînd era obositor, un veşnic dubiu de altfel.

Nefrita — care a urmat după difterie şi a durat cîteva luni — l-a făcut fericit : îi *plăcea* să fie bolnav. Aşezat în pat, liniştit, desena. Îşi manifesta vocaţia pentru viaţa contemplativă, definită şi ca „repaus forţat" : pauză în ceea ce priveşte obligaţiile externe şi libertate pentru lucrul adevărat.

PARTEA A DOUA

Am stat apoi cu el la Torino, tot singură, în anul de după război (nu se găseau case la Milano). De-atunci a început pentru el lungu-i surghiun, senzaţia aceea că e singur şi înstrăinat : care a durat pînă la Marlène.

I-am făcut camera în micul nostru birou. În placajul care înlocuise geamul de la uşă a tăiat o ferestruică, a prevăzut-o cu balamale şi cu un cîrlig. O folosea ca să controleze vizitele, ca să-şi apere intimitatea. Uşa devenise astfel destul de nostimă la vedere ; dar a desenat pe ea capul unui omuleţ cu pălărie (la fel cu cel de pe piatra de la Cuneo). Omuleţul avea un aer nedumerit, interogativ şi vesel. Nu părea ameninţător, dar nu vădea nici teamă. Era încă o rămăşiţă a veseliei de la Cuneo ? Dacă bătea cineva în uşa lui sau dacă intra pe uşa principală, care era vizavi de a lui, deschidea ferestruica, se uita şi o închidea la loc. Şi cu asta se termina totul ; ceea ce pe prietenele mele le amuza tare mult. A început astfel să atragă asupră-i admiraţia feminină nu în calitatea lui de „copil drăguţ", ci de ins bizar, interesant. Nu cred că făcea cine ştie ce caz de lucrul ăsta. Şi cum îi făceam observaţie că are mîinile murdare etc., socotea că e dezagreabil. Dar problema nu era asta. Ci, pur şi simplu, avea impresia că din partea prietenilor noştri, din partea unor oameni asemenea nouă, nu se putea aştepta la nimic interesant.

Credeam că se va găsi o cale de înţelegere cu călugării saleziani, speram chiar că-l vor şi aprecia, că-l vor socoti, în orice caz, de-al lor ! Deoarece lucra cu multă pricepere, iar don Busto dădea atîta importanţă, în ceea ce priveşte educaţia, exerciţiilor manuale. Dar nu a mai fost vorba niciodată de lucru. Dealtfel a repetat prima clasă din cursul mediu, întreruptă la Cuneo din cauza bolii. Dădeau în schimb mare importanţă jocurilor atletice, meciuri de fotbal ori altele de felul acesta : care îl înfricoşau. Şi-a amintit apoi întotdeauna de jocurile acelea obligatorii ca de un coşmar. Mai cu seamă de datoria de-a face parte dintr-o echipă, dintr-un organism colectiv, şi de feţele agresive, de urletele jucătorilor. Îl găseam rezemat de perete, într-un colţ, plictisit, palid.

Dar şi mai deprimante pentru mine erau observaţiile călugărilor profesori. Spuneau „bietul băiat" şi clătinau din cap.

— Nu ştie nici măcar *Tatăl nostru* şi *Ave*.

El, pe care-l crescuse Maria ! Îmi dădeam bine seama că nu voia să facă nici un efort, nu-şi făcea rugăciunea din lene sau din protest (pasiv). Dar era îngrozitor felul în care pronunţau „bietul băiat", fără pic de compasiune, cel puţin aşa mi se părea mie. Ca şi cum ar fi fost deja condamnat.

S-au mai petrecut şi alte lucruri care, povestindu-le după aceea, le făceau pe prietenele mele să moară de rîs. Cînd se întîmplaseră fuseseră stingheritoare, în jalnica tentativă de-a fi educative.

Pe scurt, laşităţi de-ale mele. Unul din jocurile la care se deda în camera lui — „jocurile prizonierului" — consta în a arunca pe fereastră diferite obiecte. Un tir bine reglat care-şi atingea întotdeauna ţinta, dincolo de zidul împrejmuitor al grădinii din faţă, vechea „grădină cu păsări". O dată a aruncat un caiet pe care-l făcuse sul. Ca să recuperez caietul — şi ca să-mi cer scuze — m-am dus să sun la vilă. O cunoşteam din vedere pe administratoare, o femeie înaltă şi frumoasă, cu părul alb şi ondulat. Îmi bătea inima : portarii, chelnerii şi ceilalţi oameni de felul ăsta m-au umplut întotdeauna de groază. Femeia, morocănoasă, mi-a adus un coş, dintr-acela de flori, cu toarta înaltă şi curbă, plin cu fel de fel de obiecte. Nu-mi închipuiam că putuse arunca atîtea : cuţite, jucării, şi Dumnezeu mai ştie ce. Era furioasă deoarece obiectele contondente ar fi putut-o lovi şi pe ea. Mi-a spus, ca să mă sperie poate şi mai mult, că bărbatul ei era poliţist. Şi atunci mi-a venit ideea. Să-şi trimită bărbatul la mine acasă ca să-l admonesteze. Căci uniformele nu-l lăsau indiferent : la Fort, cînd era mic, fratele chelneriţei de la Elbano, care era poliţist şi dirija circulaţia din piaţa Roma, se apropia întotdeauna de uşa restaurantului, astfel că nu mai făcea mofturi şi începea să mănînce.

Nu m-am mai gîndit la povestea asta ; şi iată că sună la uşă un omuleţ şi cere s-o vadă pe profesoară. I-am arătat uşa vecinei noastre, care dădea lecţii. Era politicos, îmbrăcat în negru, iar sub braţ avea o geantă de piele : era „poliţistul".

— Ăsta e băiatul ? şi se întoarce spre el, care se apropiase şi-l întrecea cu un cap.

Abia în clipa aceea mi-am dat seama ce mult crescuse : omuleţul era mic, dar nici pe departe nu semăna cu un pitic. Omuleţul ridică un deget şi-l mustră :

— Ai să fii cuminte, nu-i aşa ?

— Mulţumesc, mulţumesc, am rostit şi-am închis uşa.

El, amuzat la culme, a început să danseze ca un sălbatic. Cred c-am rîs şi eu, dedublîndu-mă ca de obicei.

Casa din Milano nu era nici acuma gata ; aşa că am stat singuri şi iarna următoare, acasă şi unul şi altul, în „expectativă". Ideea că nu se va duce la şcoală era o adevărată uşurare pentru mine. Dimineaţa îi indicam tema pe care o avea de făcut, apoi ieşeam după cumpărături în mica piaţă della Crocetta, îngheţată toată printre tejghelele pline de zarzavat acoperit de chiciură. Frigul, cumpărăturile şi prepararea mîncării, toate astea mă terorizau. El însă mi se părea mai docil, era liniştit fiindcă nu se ducea la şcoală. Mă gîndeam că, în atîtea luni, măcar latina are s-o înveţe cum se cuvine.

Trebuie să fie adevărat că întîlnirile întîmplătoare sînt de fapt căutate : de partea aceea diabolică din noi, care pune la cale propria noastră prăbuşire. M-am întîlnit cu o doamnă pe care o cunoşteam, era împreună cu fetiţa ei. Fetiţa mi s-a părut frumoasă, faţa ovală şi palidă, enigmatică. Mi-am spus că mi-ar face plăcere s-o pictez ; doamna m-a întrebat dacă nu vreau să-i dau lecţii de latină, şi eu am primit. Fetiţa era din cale-afară de răsfăţată, vicleană şi îngîmfată, şi nu mi-a mai plăcut : nu i-am cerut niciodată să mă lase s-o pictez. Era le-

neşă şi mă făcea să aştept întotdeauna, iar uneori trebuia să amînăm lecţia. Stăteam aşteptînd în casa aceea luxoasă, caldă, şi mă gîndeam dacă nu cumva el lăsase focul să se stingă, dacă-şi făcuse temele. Cînd plecam trebuia să fac alte cumpărături. Şi în mod absolut regulat „uitase“ să-şi facă temele.

Puneam totul pe socoteala absenţei mele, a lecţiei aceleia blestemate ; şi n-am putut să-mi iert asta niciodată. Singura mea scuză erau banii ; dar nici asta n-a rămas în picioare. La sfîrşit, suma care mi s-a înmînat, pentru toate lecţiile, nu depăşea trei mii de lire : exact preţul unui burghiu de care el avea neapărată nevoie. (Am învăţat atunci termenii, pentru mine noi, ai adevăratei lui culturi : burghiu, maşină de trefilat şi altele de acelaşi fel.) M-am dus eu însămi la magazinul de fierărie ; şi acolo mă aştepta o mare mîngîiere. Am fost tratată cu atenţie, cu vădită consideraţie ; fiindcă eram mama lui.

— Fiul dumneavoastră, mi-a spus negustorul, e foarte priceput la lucruri din astea.

La Milano izolarea lui s-a accentuat. Chiar şi eu, prima dată cînd am văzut casa, pe jumătate dărîmată, de pe străduţa aceea dintr-o periferie care nu-mi spunea nimic fiindcă nu era cea din Torino, am început să plîng. Eu, care mă sinchisesc atît de puţin de frumuseţea caselor. Curînd cartierul mi-a devenit simpatic, popular cum era şi sincer ; cu casa însă nu m-am împăcat niciodată, nici chiar acuma. Vreau să spun — sau mai bine „asta vrea să spună“ — cu mine cea de pe vremea aceea.

Din camera lui şi-a făcut un fel de vizuină-laborator, simbol şi platoşă al însingurării sale, pe care l-a cărat întotdeauna după el (îl are şi acum). Îşi căuta întotdeauna de lucru cu uneltele lui ; dar uneori îl găseam stînd la fereastră, care dădea într-o curte interioară, copleşit de-o mare tristeţe.

C. încerca să ne facă să îndrăgim scumpul lui oraş, ne lua cu el ca să-i descoperim frumuseţile ascunse, străvechi palate, curţi interioare. Am vizitat împreună cu C. şi împrejurimile, neinfectate pe vremea aceea de industrie, de-a lungul străzilor încă libere. El ne însoţea pasiv în excursiile astea cu bicicleta pînă la Brianza, sau cu trenul pînă la lacuri. Cînd eram cu bicicleta, tatăl său îl ajuta întotdeauna la urcuş ; dar el pretindea numaidecît că a obosit. Pe lacuri, în vaporaş, stătea tot timpul traversării cu capul plecat, cojea vreo creangă cu briceagul, o cresta, nu-şi arunca niciodată privirea asupra peisajului (pe care eu îl admiram cu voce tare). Eu doream să mă împrietenesc cu locurile, „romantismul“ lor îmi era de ajuns cu alte cuvinte, le justifica. Dealtfel, pentru mine era minunat fiindcă era duminică şi C. se afla cu noi. Dar el rămînea neclintit : închis în propria-i plictiseală şi respingînd totul.

Era ceva mai mult decît dispreţul şi dezgustul faţă de plimbările făcute cu familia ; sigur însă e că, pe plan „psihologic“, cuplul pe care-l reconstituisem noi, părinţii, era ceea ce în mod fatal îl excludea, ca odinioară. Numai cu mine nu — căci exclamaţiile mele l-ar fi enervat — dar cu tatăl său plimbarea ar fi însemnat cu totul altceva pentru el.

Cuneo încă mai însemna libertatea (pînă la motocicletă, cred, care i-a îngăduit altfel de evaziuni). Şi Cuneo însemna bunica.

„Să-i spui că am pus pe măsuţă pachetul legat pe care mi l-a dat ca amintire."

Secretă ca toate dragostele lui, cea pentru bunica se dezvăluia prin asemenea indicii. „Pachetul legat" e un simbol misterios şi confidenţial totodată. Aşa se încredinţează în taină, spre păstrare, o comoară sau un lucru de furat ; poate conţine însă şi o salopetă sau lenjerie murdară. (Mi-am adus aminte de el cînd au apărut, acum cîţiva ani, „pachetele" lui Hristos.)

„Bunica aşteaptă o scrisoare din partea ta — scria Luciana — cu toate că-şi dă seama că lucrurile astea sînt prea plicticoase pentru tine. În fiecare zi se uită într-un caiet vechi de-al tău, găsit de ea printre hîrtiile de dat la gunoi, pe care ai desenat faimoasele tale puşti."

Iar bunica : „Vorbeşte-mi puţin despre puşcă şi despre cartuşe". Era dragostea şi fantezia ei ; cu toate că şi ea aprecia armele (de vînătoare).

„Am primit de cîtva timp scrisoarea ta şi nu-ţi ascund că m-a mirat foarte însărcinarea pe care mi-o dai. Gîndeşte-te un pic dacă o bunică e persoana indicată să-ţi cumpere o puşcă ! Am fost la acel Necchi al tău, care a rîs din toată inima auzind despre veritabila ta manie pentru arme." S-a dus, aşadar, la armurier.

Nu ştiu dacă mă amuzam cînd bunica îmi povestea despre unele isprăvi de-ale lui la Cuneo ; cu toate astea trebuia să-i admir, chiar fără să vreau, curajul.

Într-o dimineaţă îl văzuse, din balcon, venind acasă cu o mică bandă în urma lui ; ţinea puşca într-o mînă şi cu cealaltă, de picioare, o pasăre. Femeia care venea să spele vasele i-a spus că-l văzuse trăgînd cu puşca în piaţă, ascunzîndu-se apoi sub un portal, ieşind de acolo cu toate precauţiile. Iar la prînz o prietenă de-a Lucianei i-a povestit că tatăl ei (general) se întorsese acasă desfigurat de mînie fiindcă un „fiullot" trăsese într-un porumbel de pe cornişa Băncii Italiene. Generalul avertizase poliţia, care în momentul acela făcea cercetări, luîndu-i la întrebări pe toţi copiii din oraş. (Nu l-a trădat nici unul.)

Mîncau — ei trei, bunicul nu mai trăia — în bucătăria cea mare şi veche. El întotdeauna cu puşca, încărcată, pe genunchi. S-a ridicat fulgerător — numai oamenii leneşi, oamenii prudenţi sar în felul acesta sigur, ca sălbăticiunile — şi a tras într-o pisică de pe acoperişul din faţă, dincolo de curtea interioară. Apoi s-a întors şi s-a aşezat la loc, liniştit. Pisica „aceea" mîncase cu puţin înainte o păsărică : iar acuma o executase. Bunica i-a admirat şi de data asta precizia cu care-şi nimerise ţinta. Pentru ea perfecţiunea era totul : făcea abstracţie de gestul lui ucigaş. (În timpul războiului se uita extaziată la avioanele care zburau deasupra oraşului, scînteietoare şi în formaţie perfectă ; lumea le iscodea cu groază, iar ea, de la fereastră : — Cît sînt de frumoase !)

În aproape toate scrisorile pe care mi le trimitea mama cînd era el în vacanţă era vorba de cîte o puşcă. „Vrea să-şi cumpere altă puşcă." „A venit cu trei bancnote de cîte o mie şi mi-a spus că ştii

despre ele. Şi, bineînţeles, şi-a cumpărat imediat o puşcă." Iar în cele din urmă: „Mi-a mărturisit că banii îi ia de la tine."

Se lăuda, sau recunoscuse adevărul? După mama vina era a mea, care lăsam banii împrăştiaţi peste tot; şi cred că făcuse un mare efort, din scrupulozitate, ca să-mi împărtăşească toate astea. Poate că era un lucru grav; eu însă niciodată n-am izbutit să consider furtul drept o faptă foarte reprobabilă (nici chiar cînd se săvîrşea în propria-mi daună). Lucrul acesta — făptuit sau numai presupus — n-a fost decît una din nenumăratele modalităţi ale transformării sale, şi de aşa natură încît mai pe urmă a ajuns să mă preocupe în mod excesiv, cum mi se întîmplă întotdeauna. Pînă cînd unul din călugări mi-a destăinuit, spre marea mea mirare, că faptul de-a fura din casă, de la părinţi, nu înseamnă nicidecum a fura. Nu l-am întrebat dacă prin asta înţelege că nu înseamnă furt în faţa lui Dumnezeu sau a legii morale, sau a legii: pentru el poate că nu era nici o deosebire. Oricum, m-am declarat mulţumită.

Transformările lui au fost întotdeauna foarte lente, imperceptibile şi grandioase, ca evenimentele cosmice care schimbă pe ascuns faţa lumii. Vîrstele lui nu au fost epoci istorice, ci mai curînd ere geologice. Faptele neînsemnate au un sens tocmai întrucît dezvăluie din cînd în cînd cele mai mici deplasări, acele impalpabile alterări care vor atrage marile prefaceri. Ca şi în cosmogonie, pot interveni cutremure, uneori succedîndu-se în mod dezastruos, dar de cele mai multe ori îndepărtate în timp, şi — bineînţeles — imprevizibile.

Bunica surprindea indiciile a ceea ce de fiecare dată spera — voia să creadă — că înseamnă în sfîrşit maturizare; şi se grăbea să-mi dea de ştire:

„Anul ăsta a progresat într-adevăr". „Mănîncă roşii." „Se spală fără haină."

Dădea mai cu seamă importanţă lucrurilor care se refereau la sănătatea lui, iar imediat după, celor în legătură cu şcoala:

„Azi s-a hotărît să mai facă ceva lecţii. Face propoziţiunile cele mai scurte şi acelea pe care le alege el; răbdare însă, căci e şi asta ceva."

Din scrisorile alcătuite la repezeală, expeditive, ale bunicii, irump problemele care i se înfăţişau ei, şi în acelaşi timp el însuşi, aşa cum era pe atunci. Deoarece bunica îl vedea cu intuiţia ei plină de dragoste, dar deloc complice. Scrisorile ne ajută să înţelegem şi mai bine raporturile dintre el şi noi, dintre el şi mine. Ne ajută să descifrăm, să deosebim treptele lui de formare.

Greutăţile pe care le întîmpina bunica, cu alte cuvinte defectele lui, se pot, în mare, clasifica, grupa în raport cu sensul pe care li-l dădea bunica.

Chiar şi atunci cînd era vorba de lucrurile lipsite de importanţă, ea avea o viziune deschisă, foarte largă în ceea ce priveşte viitorul lui, întrevedea aproape prelungirea acestora.

Soacra mea ne sfătuia să-i facem o sfeştanie, potrivit cerinţelor religiei sale. Mama, sînt sigură, se ruga pentru el, aşa cum îi cerea a ei, dar nu arăta nici un fel de grabă, şi nici nu socotea că situaţia ar fi disperată. Timpul a confirmat în cele din urmă că ceea ce ei i se părea pozitiv era într-adevăr aşa, şi că indulgenţa pentru defecte fusese justă.

Bunica nu făcea o dramă nici măcar în legătură cu unele mici *débauches* cărora el — cel fără poftă de mîncare — li se deda din cînd în cînd, mai mult din spirit de aventură decît din alte motive. Ca povestea cu prăjiturile. Nu voia să se atingă seara de mîncare şi nu pricepea nimeni de ce, fiindcă bolnav nu era. S-a aflat apoi că-şi cheltuise banii pe care îi dădusem pentru vacanţă, consumînd, la o singură masă, o enormă cantitate de *bignole*[1] cu Dario. Cred că asta i-a amintit bunicii unele bravade asemănătoare de-ale fraţilor ei pe cînd erau copii, ca reacţie împotriva severei austerităţi familiale.

Excesele (ca cel cu vinul, atunci cînd cu Musto) l-ar fi putut imuniza. Dar nu cu totul. Excesele îl atrag şi acum. Ca simbol, am impresia.

Armele şi relativele lui insolenţe nu i se păreau bunicii reprobabile în sine. Chiar dacă îi părea rău că sperie lumea, pe unele bătrînele din curte, ca atunci cînd a executat pisica. Nu le asocia cu agresivitatea, aşa cum ar fi făcut un psiholog ; ci întotdeauna cu ingenuitatea, cu spiritul cavaleresc, aşa cum fusese la bunicul.

În schimb nu-i plăcea deloc că nu vrea să dea bună ziua, şi asta fiindcă lumea l-ar fi putut considera prost crescut.

Nu era de acord cu faptul că-l ţinusem acasă o iarnă întreagă.

„Dacă s-ar fi dus la şcoală s-ar mai fi domesticit, n-ar fi aşa de sălbatic."

Poate că atitudinea aceasta negativă s-ar putea explica prin caracterul lui morocănos. Să nu dea bună ziua, să nu iasă din casă, să nu se spele.

[1] Un fel de prăjituri umplute cu cremă.

Chiar şi lenea, aversiunea pentru lecţii, plictiseala s-ar putea în parte atribui aceluiaşi motiv. Dar era, de fapt, o atitudine negativă ?

Copilul „care nu vrea să dea bună ziua", bănuitor faţă de străinul căruia ar trebui, dimpotrivă, să-i arate simpatie, nu vrea, în realitate, să se conformeze unui ceremonial a cărui ipocrizie, al cărui caracter de pură măgulire le intuieşte. (În epocile mai sobre copilul nu era admis în tovărăşia adulţilor.) La el, care nu mai era un copil, atitudinea aceasta, conştientă şi pornind din convingere, constituia de fapt un habitus.

Întîmplările pe care le povesteau bunica şi Luciana îi făcea să rîdă pe toţi, numai pe mine nu. (Dacă le-ar fi povestit pe un ton tragic, atunci aş fi rîs eu.)

Se încuiase în closetul din balconul bucătăriei (WC-ul care înlocuise vechiul closet) pentru că veniseră la masă verii lui francezi ; şi Luciana fusese nevoită să-i ducă mîncarea acolo.

O anumită doză de ursuzenie era caracteristică familiei. La cîţiva dintre răposaţii noştri unchi (din partea familiei Peano) căpătase aparenţa unor adevărate manii ; aceştia însă fuseseră oameni de carte, ciudaţi dar şi plini de solemnitate, cu prestigiu. Comparaţia nu-ţi venea dintr-odată în minte. Cu toate acestea în rarele dăţi cînd se ducea „sus", mătuşile îl recunoşteau după felul în care bătea cu ciocanul în străvechea uşă. Lovitura, „tempo"-ul aparţinea unui bătrîn unchi mort de mulţi ani. Şi o similitudine presupune şi altele.

Propria mea comportare, pe cînd eram copil, fusese mai puţin sistematică, avusese însă părţi nu mai puţin enervante. Eram deja la liceu. Fusese poftit

la masă un anumit avocat pe care nu-l puteam suferi, şi atunci m-am refugiat în dormitorul părinţilor mei, cea mai retrasă dintre încăperi. Locul meu de la masă a rămas neocupat, farfuriile neatinse. Mama izbucnise în rîs şi atunci, găsise că sînt ridicolă şi de aceea demnă de compătimit, la urma urmei.

Cu străbunica şi cu mătuşile relaţiile lui au fost, chiar şi după, aceleaşi ca în timpul războiului, mai proaste însă. O dată, întîlnindu-l pe scări, una dintre mătuşi, cea mai frumoasă şi mai orgolioasă dintre ele, mai înainte ca el s-o poată lua la goană, l-a sărutat în mare viteză.

— Nu-i dă bună ziua şi-l mai şi sărută ! comentase bunica.

Iar el :

— În felul ăsta mi-am luat pedeapsa !

Mătuşa care, în ceea ce-o priveşte din cauza spiritului său caustic se simţea întotdeauna prost printre indolenţii săi concetăţeni, a apreciat răspunsul. Şi-l repeta adesea ; dar, teamă mi-e, cu oarecare cruzime : faţă de ea.

Bucătăria bunicii din vechea casă a străbunicii era mare ca un salon, severă, mobilele întunecate — chiar şi covata — alineate de-a lungul pereţilor albi. Multă vreme, pînă cînd bunica a pus să fie dat cu var, tavanul îşi expunea ornamentaţia marginală în stil suprarealist. O făcuse el într-o duminică, pe cînd se afla singur în casă, deoarece refuzase să se ducă împreună cu ceilalţi la ţară, la străbunica. Agăţase de firul electric obiecte : un ibric de cafea, o furculiţă şi alte lucruri, pînă şi un

ou. Nimeni n-a ştiut niciodată cum, dat fiind că tavanul e foarte înalt, iar în casă nu există nici o scară portabilă. Obiectele au rămas acolo sus, poate şi pentru că bunicii îi plăcea să le privească, atunci cînd el nu se mai afla acolo. Zugravul s-a uitat o clipă la ele, cu indiferenţa specifică celor din Cuneo ; bunica nu i-a dat nici un fel de explicaţie, dar îi venea să rîdă.

Presupun că un psihanalist ar recunoaşte în diversele obiecte spînzurate pe membrii familiei pe care nu avea chef să-i vadă, şi poate că în primul rînd pe mine. Efectul straniu dar festiv pe care îl obţinuse era de-a dreptul grăitor.

Din scrisorile pe care mi le trimitea mama în timpul acela aflu ceea ce găsea el la bunica : ceea ce nu eram eu.

„Cu mine e drăguţ. Se învîrteşte tot timpul în jurul meu ca un pui de găină."

„Stă tot timpul cu mine şi nu se plictiseşte."

„Profesoara de matematică spune că înţelege repede, dar nu ştie tabla înmulţirii. Îl pun s-o repete, dar reuşim întotdeauna s-o facem pe Luciana să strige la noi ; pînă la urmă însă începe să rîdă şi ea."

„Nu ştiu cum să fac ca să-ţi scriu. El face sport lîngă mine, şi-ţi poţi imagina cît e de greu să fim serioşi ; mai ales pentru mine. Ieri şi-a pus pijamaua pe care i-am făcut-o eu (lungă şi largă) şi a improvizat un dans. Nici nu mă pot gîndi la asta fără să nu mă pufnească rîsul."

„Nu poţi să-ţi închipui ce bine ne amuzăm ! Cînd vreau să-l fac să priceapă că nu-i aprob glumele,

totul se termină printr-un hohot general, şi atunci gata cu autoritatea mea !"

„Mi-e atît de drag, că-mi face rău tot ceea ce îl întristează."

Medicamentul bunicii era aşadar buna-dispoziţie : calitate pe care mamă-sa, după părerea lui, n-o poseda. Iar frumuseţea era că mamă-sa, în schimb, îl găsea posac pe el, şi în aşa măsură încît îl acuza că i-ar fi înăbuşit înclinarea ei nativă către veselie ! Ne acuzam reciproc : atît de mult semănam unul cu altul.

„Mama are un caracter foarte deosebit de al meu. Eu sînt tot timpul gata să rîd, să mă înveselesc, pe cînd mama nu rîde niciodată, face tot timpul mutre şi e veşnic pusă pe ceartă."

Fraza, infantilă (e din '44), dar precisă, e valabilă ca mărturie.

„Se enervează foarte repede, din fericire însă furia îi trece imediat (perfect !), devine numaidecît bună şi blîndă."

Blîndă ! Nimeni n-ar fi spus asta niciodată despre mine. Că i-a trecut prin minte tocmai lui mi se pare un lucru nemaipomenit.

Ceea ce urmează e de fapt un fel de luare peste picior, dar atît de obiectivă încît pare de-a dreptul emoţionantă.

„Îşi petrece tot timpul citind şi studiind. Pregăteşte tot timpul comedii (?) şi manuscrise, care rămîn în întunericul sertarului, căci nu le citeşte nimeni niciodată."

Ce ştia el despre lucrurile astea ? Şi-apoi de ce comedii ? Dumnezeu ştie cît m-oi fi înfuriat ajungînd la rîndurile de mai sus. Aproape că mă înfu-

rii chiar şi acum. Şi totuşi, la drept vorbind, era adevărat. (Poate că tocmai pentru asta.)

Dar cît de plăcute, cum trebuia să mă răsplătească faptul că recunoştea unele afinităţi între noi :

„Mă asemăn cu ea în multe lucruri, îi place tare mult să scrie şi detestă matematica, întocmai ca şi mine. Face, în mod spontan, daruri celorlalţi, şi aici sînt şi eu la fel cu ea."

Nu ştiu dacă atunci am dat ponderea cuvenită acceptării atît de grave, atît de încărcată de viitor a unei vocaţii comune. Sigur că uitasem cu totul de ea. Eventual voi fi dat o mai mare importanţă mărturisirii aceleia de altruism în nădejdea că ar putea fi adevărată (măcar în ceea ce îl priveşte).

„Poetul spune că ar fi vrut să fie pictor pentru a face portretul mamei sale (Giusti cred). În privinţa, asta eu am făcut, cu toată modestia, portretul mamei de cîteva ori, pe cînd nu se uita la mine, dar rezultatul n-a fost niciodată decît nişte desene urîte care nu făceau doi bani."

Lucru pe care nu pot să-l cred ; e prea afectuos ! Totuşi, întocmai ca şi mine, nu inventează nimic. Urmează însă şi concluzia, în felul lui ironic-raţional :

„De multe ori mă gîndesc : de ce trebuie să depindem întotdeauna de mamele noastre ? Am înţeles însă că, de cînd lumea e lume, cum se zice, a fost întotdeauna aşa. Adevărul e că nici de născut nu ne putem naşte fără mamele noastre !"

Încă din timpul războiului s-a jucat cu Dario. Vara, părinţii lui închiriau o magazie în curte şi fabricau îngheţată. Dario era un băieţaş bine crescut, fără temperament. Discutau liniştiţi, imaginau jocuri

potolite — pliveau, de pildă, un colţ mai retras din curte şi semănau fasole. Un joc oarecum insuportabil era acela de-a fabrica otrăvuri, iar născocirea nu-i aparţinea lui Dario : înecau muşte în sticluţa de cerneală, şi alte treburi asemănătoare. Asta la început : acuma, că erau mai mari, îşi petreceau după-amiezele la cinema.

Bunica se arăta nemulţumită, fiindcă atunci stăteau înăuntru, în aer prost. Vedeau filmul de cîte două sau trei ori. Ceea ce mie mi se părea o prostie şi-atîta tot. Dar acum, cînd l-am auzit spunînd că „lumea copiilor e tenebroasă şi îmbibată de erotism“ (îi place limbajul de tip ştiinţific), i-am adus aminte de cura aceea intensivă de cinema pe care o făcuse cu Dario şi l-am întrebat ce fel de filme văzuseră.

— Aveam o adevărată pasiune pentru „Micuţa mamă“.

Am rămas încremenită. Era povestea unei fetiţe orfane de mamă, al cărei tată era sculptor, iar ea avea grijă de fraţii mai mici, muncea ca să-i întreţină, căci tatăl nu lucra deloc. O poveste emoţionantă.

— Erai însă un copil dur.

— Tocmai de aceea. Oamenii duri, neavînd un caracter raţional, sînt sentimentali.

(Să fi fost o aspiraţie inconştientă către o mamă-soră, mai blîndă ? Decît mine, vreau să zic.)

Am fost întotdeauna curioasă, dacă nu chiar îngrijorată şi imobilizată în acelaşi timp de neputinţă, să aflu ce povestea celorlalţi, despre ce vorbea. Cu toate acestea n-am dat niciodată dovadă de curiozitate în privinţa convorbirilor avute cu Dario ; poate

din pricina înfăţişării aceleia comune, puţin interesante, a lui Dario. De curînd, într-o scrisoare adresată soţiei sale, pe care aceasta mi-a îngăduit s-o citesc, pomeneşte de sporovăielile acelea nesfîrşite :

„La un moment dat ajunsesem pînă acolo încît credeam că există o viaţă *înainte* de-a ne naşte. Într-o zi eu şi cu Dario, stînd în curte, la umbra casei, într-o caldă după-amiază de vară, ne-am petrecut ore întregi dezbătînd această problemă şi făcînd disperate eforturi mintale pentru a ajunge la primele noastre amintiri din copilărie, iar de acolo la acelea dinaintea copilăriei.“

Am avut ca o străfulgerare. Iată latura înspăimîntătoare a vieţii : adevărul rămîne îngropat, poezia necunoscută. Dar adevărul e că numai aşa poate fi ocrotită, salvată.

În timpul verii făceam incursiuni la Cuneo ; dezastruoase. Mă descărcam pe C.

„E palid fiindcă stă tot timpul în casă. Doarme pînă la unsprezece sau în orice caz rămîne în pat pînă la ora asta. Se spală cu cămaşa pe el etc. Lucruri pe care le-am văzut cu ochii mei, fiindcă nimeni nu s-a plîns vreodată. Dimpotrivă. Iar el e plictisit de prezenţa mea, aşa că-ţi închipui cum mă simt.“

Eram atît de dezorientată, încît asta mă făcea să sufăr şi mai mult. Şi agrava impresiile, şi aşa neplăcute, pe care le culegeam : respingătoarea înfăţişare a mîinilor lui pline de funingine, gulerul cămăşii de culoarea cenuşii. „Am reuşit să-l fac să-şi schimbe cămaşa la două zile“, mă asigura bunica. Aveam oare dreptul să-mi fac atîtea griji în privinţa

mîinilor murdare ? eu care, în timp ce pictam, întindeam culoarea cu degetul mare şi zgîriam cu unghia suprafeţele opace. Mi-era frică de murdărie ca izvor de molime : deplasată la o fiinţă ca mine, convinsă că e mult mai bine să-i lăsăm naturii întreaga-i libertate şi că trebuie să îndepărtezi murdăria numai atunci cînd simţi că te supără. Probabil însă că tocmai faptul că nu se simţea stingherit de murdărie mă irita, mă preocupa ; şi nu neg că în asta îşi avea rolul ei şi aspiraţia, inconştientă, către odiosul băieţaş cuminte şi cu mîinile curate : mai puţin incomod.

Se crede că spălatul fără efort şi cu grijă e unul din apanajele maturităţii ; probabil că poate fi pus mai curînd pe seama ruşinii, a fricii de-a părea infantil. Spălatul, pînă cînd nu devine o plăcere, e incomod, reclamă o activitate remarcabilă ; dar neajunsul esenţial nu-i ăsta. Ci un fel de frică de-a viola propria-ţi integritate, teama ca, ştergîndu-te, să nu te părăduieşti. Teamă simbolică, de natură metafizică. Şi de fapt proprie oamenilor mari, celor mai delicaţi, cel puţin, celor care au sentimentul fragilităţii unui lucru preţios ce li s-a încredinţat (sufletul ?).

Dario continua să fie prezent, în fiecare vară, dar asociaţia lor luă sfîrşit, fără crize. Vestea mi-a dat-o bunica : „Vara asta lucrurile nu mai merg bine cu Dario, nu ştiu de ce".

Oblomovismul său devenise cu timpul integral, total. Se scula tîrziu, se spăla îmbrăcat, se foia pe lîngă bunica, citea ziare vechi, tolănit pe sofa. Ieşea abia după-masă.

Ca toate maniile sale — sau mai bine-zis forme, maniere de-a fi — a dobîndit şi aceasta un fel de gravitate, sfîrşind prin a atrage asupră-şi un autentic respect. Avea, în fond, ceva misterios ; îl simţeai angajat : să apere un anumit lucru, sau să-l nimicească ? Să fie adevărat că gîndea, că visa absurde şi minunate probleme, ca acelea în jurul cărora îi zburase fantezia pe vremea cînd discuta cu Dario ?

Bătrînul topometru Benedicti, care ocupa, ca substitut, funcţia pe care o avusese bunicul, a găsit o interpretare.

El însuşi era un personaj cu multă fantezie. Întîlnindu-l, cărunt şi aplecat peste bicicletă, cu buzunarele sacoului doldora de însemnări, de creioane, metru şi echer, nimeni n-ar fi putut recunoaşte în el un mîncător de cărţi, o specie de umanist ironic.

Pentru Benedicti, explicaţia acelei moliciuni, acelei trîndăvii, era limpede : Milano.

— Vă aduceţi aminte, i-a spus bunicii, de Parini, de il Giovin Signore ? Încă de pe atunci erau aşa, la Milano.

„Dragă tată, am primit azi o ameninţătoare scrisoare din partea ta despre care-mi închipui că e consecinţa unei scrisori de-a bunicii, unde mi se aruncă felurite acuzaţii la care dacă, nu te superi, aş vrea să-ţi răspund rînd pe rînd. Spui că nu mă spăl pe faţă şi pe mîini. Nu ştiu cine ţi-a dat informaţia asta, dar e falsă. Adevărul e că în fiecare dimineaţă îmi scot haina, îmi deschei cămaşa şi mă spăl pe faţă şi pe mîini, iar înainte de masă mă spăl iarăşi pe mîini. Spui şi că umblu întotdeauna cu haina pe mine, ceea ce e perfect adevărat, aşa că

mă voi limita să-ţi explic de ce-mi păstrez haina. Trebuie să recunoşti că există oameni care suferă de cald şi alţii care suferă de frig ; ei bine, eu sînt dintr-ăştia din urmă, şi pe lîngă faptul că sufăr mai mult decît alţii de frig, mă aflu şi într-o localitate destul de rece, mai ales că de cîteva zile nu face decît să plouă. Ai mai spus şi că nu ies niciodată din casă, şi chiar şi asta este, în parte, adevărat. Trebuie să ştii că eu nu ies dacă nu am un motiv anume, iar pentru mine motivele de-a ieşi sînt rare, cum ar fi : de-a merge la cinema doar sau la armurier. Şi dacă la Milano aveam mai multe treburi decît aici, e numai pentru că nu m-ai lăsat să iau cu mine toate armele pe care trebuia să le dau la reparat. Te rog să nu te înfurii prea tare din pricina scrisorii mele oarecum necuviincioasă, dar n-am spus decît adevărul."

Ar trebui o imprimare ca să pot reda tonul scrisorii, care ajunge pînă şi în cuvintele scrise, cu claritate, cu violenţă chiar ; sigure, în care n-a mai rămas absolut nimic infantil.

Tonul aspru, un pic stîngaci chiar, e în mod substanţial umoristic. Asprimea şi stîngăcia marchează adolescentul din el, caracterul umoristic i-a aparţinut dintotdeauna.

Scrisoarea e din '48 ; aluzia la „treburile" de la Milano indică faptul că în el avea încă de pe atunci loc o schimbare, cu toată persistenţa temei murdărie-claustrare. Există în ea pînă şi un fel de ostilitate faţă de bunica, presupusa acuzatoare, care semnifică de fapt o detaşare şi, fără s-o ştie, un simptom al despărţirii.

Un fragment dintr-o scrisoare datată cu un an înainte avea acelaşi ton, aproape dureros însă, deoarece se simţea şi mai părăsit. Îi scria bunicii :

„Dragă bunico, am luat în sfîrşit hotărîrea să-ţi scriu, lucru destul de neobişnuit fiindcă, după cum ştii, pentru mine a scrie cuiva înseamnă o excepţie. Sper că tu, acolo la Cuneo, o duci bine : eu, aici la Milano, mă plictisesc. De Paşti am fost la Tortona, şi m-am plictisit ; mama a fost insuportabilă."

Aşadar Milano însemna încă plictiseală, înstrăinare ; eu, ca de obicei. Ba chiar, s-ar putea să fi văzut scrisoarea şi aluzia să mă fi jignit, dat fiind că e întreruptă şi neexpediată. Mă consideram neînţeleasă.

O scrisoare de-a bunicii dezvăluie în întregime sensul şi e şi încheierea îndelungatei lor idile :

„Dragul meu, ţi-am primit scrisoarea chiar acum şi pentru a-ţi dovedi ce multă plăcere mi-a făcut îţi răspund imediat. Mă bucură toate veştile pe care mi le dai, îmi pare însă rău că eşti răcit. Aş vrea să te am aici, lîngă mine, ca să te îngrijesc : nu pentru că ai duce lipsă de îngrijirile tatălui tău şi ale mamei tale, ci pentru că aş vrea să te încălzesc cu dragostea mea şi să te fac să te vindeci cu buna noastră dispoziţie. Acum nu mai rîd ; lucrez aproape întotdeauna lîngă fereastra dormitorului nostru ca să mă pot bucura de soare atunci cînd e. Ai lăsat fotografia pe măsuţa ta de noapte, aşa că seara, cînd mă culc, îţi trimit sărutarea şi urările mele. Dacă vin la Milano am să-ţi aduc flautul bunicului, acela negru cu montura de argint. Şi te rog să nu-l dai, căci pentru mine e o amintire foarte scumpă. Dacă ai şti de cîte ori îmi cînta bunicul «specia-

lităţile» lui, şi chiar dacă au trecut mulţi ani de atunci, cînd aud melodiile acelea, inima mi se înfioară şi acuma".

Fotografia căreia-i spunea bunica „noapte bună" — şi care a rămas lîngă patul ei pînă a murit (şi poate că mai e şi acuma) — reprezintă un sfeşnic : un vechi sfeşnic care aparţinuse naşei de la Demonte. Fotografia accentua, datorită calităţii stilului, farmecul acestui obiect. Din mijlocul unei baze rotunde, plină toată de picături de ceară, se înălţa o spirală robustă de fier cu capătul îndoit în unghi ca o toartă ; iar înăuntrul spiralei negre, lumînarea albă, mai albă, în fotografie, decît peretele din spatele ei.

Şi mie sfeşnicul mi se păruse întotdeauna frumos ; poate că-mi era prea cunoscut ca să-l fi putut vedea cu adevărat. Pentru bunica era ca şi cum l-ar fi văzut pe el, în acea imagine-simbol : grosolană şi delicată, întocmai ca şi el.

Fotografiile lui sînt opere care fac parte din aceeaşi categorie cu desenele şi sculpturile. Realizate cu mai multă uşurinţă, deoarece fotografia e o artă mai uşoară (poate). Fotografia cîştiga în importanţă, dar nu i-a influenţat desenul, mai curînd se inspira din el.

Au existat mai multe cicluri, care îşi aveau corespondenţa în ciclurile lui de existenţă. Perioade, în ceea ce priveşte desenele, au fost încă de la început : a zidarilor, a îngerilor, a lui Pinocchio ; apoi a trenurilor, a navelor şi a bătăliilor. În afară de cea a nesfîrşitelor cataloage de arme. Armele au fost întotdeauna o problemă aparte. Le desena cu o tehnică

plină de rigoare, ca şi cum ar fi copiat nişte modele. De fapt erau nişte modele mentale. Nu corecta niciodată. Noi găseam că sînt perfecte, dar nu eram în măsură să le judecăm. S-a perfecţionat din ce în ce mai mult, aşa că primele i se păreau prost executate. Pasiunea de-a desena arme nu l-a părăsit nici acum şi a ajuns la o desăvîrşire halucinantă.

Corăbii şi bătălii desenau de altfel şi colegii mei de şcoală, la gimnaziu (trebuie să fie un tip de expresie-descărcare proprie vîrstei respective). Chiar şi pe vremea aceea mă intriga o aceeaşi minuţiozitate în ceea ce priveşte detaliile, îmbinată cu o anumită grandoare a compoziţiei ; dar desenele colegilor mei erau statice, în vreme ce bătăliile lui erau impulsionate de un fel de vîrtej, într-un vălmăşag de masacre şi violenţe. Din care impuls răzbătea cu toate acestea senzaţia că e vorba de un joc, dacă nu chiar un sentiment de bucurie ; în ciuda şi tocmai din pricina acestor violenţe.

Desena scenele acelea de bătălie în paşnicele după-amieze petrecute în casa bunicii, sub ochii prietenului său Dario. La sfîrşit numărau morţii şi însemnau sus, pe foaia de hîrtie, cruciuliţele corespunzătoare, avînd grijă să nu rămînă nimeni în viaţă. În desen însă morţii zăceau rareori la pămînt, erau în schimb spintecaţi de-a-npicioarele, cu arma în mînă, sau sfîrtecaţi în aer de vreo explozie ; aşa încît dădeau chiar impresia de viaţă, de bucurie.

Din perioada „cu Dario" există o serie restrînsă de compoziţii abstracte, tratînd un subiect mecanic şi totodată obscen. Abstracte, întrucît pot fi admirate numai pentru ritm ; obscene, deoarece, aparţi-

nînd primei maniere tipice pentru băieţi, au drept temă excrementele.

O foarte complicată şi totuşi clară, precisă împletitură de recipiente — cisterne, găleţi, căzi — comunicînd între ele prin mijlocirea ţevilor, robinetelor, supapelor de evacuare, din care ţîşnesc jeturi puternice de lichid colorat : totul susţinut printr-un sistem de scripeţi, cîrlige etc. Pe recipiente este indicat conţinutul : Pişat de Om ; iar jos, pe lichidul strîns în amfore, inscripţia Vin de 120 lire litrul. Amănunt de un sadism plin de umor ; cîteva bărci ce plutesc în băi pline cu lichid, iar înăuntru un cîine, asaltat de cîteva jeturi puternice, teafăr şi netulburat, sub indicaţia de Angajat de Probă.

Înţelegeam admiraţia celorlalţi — bunica arăta desenele la toată lumea — pentru cunoaşterea inginerească a mecanismelor şi poate şi pentru excitanta aluzie care, în mod obscur, operează chiar şi asupra adulţilor. Eu însă simţeam oarecare jenă. Cred că asta i se întîmplă oricui atunci cînd descoperă senzualitatea propriilor săi copii. Eu care — antrenată de clasici, de suprarealişti — mă socoteam capabilă să-mi stăpînesc emoţiile cele mai vădite, eram în schimb mai slabă decît mama, care-i admira — o vedem mult prea bine — extravaganţa, curajul, şi nu acorda temei decît importanţa-i reală, de „fantezie".

Un fel de capodoperă a acestei serii abstracte e un desen exclusiv mecanic : o tăietură sau secţiune verticală cu explicaţiile sale ilustrative (nouăsprezece numere) ca toate modelele sau proiectele de maşini pe care le desenează inginerii. De fapt e o simplă născocire. Sus în stînga filei se află titlul, scris cu litere de tipar : MAŞINĂ ŞTERGE-FUND cu accesorii SAU CLOSET-AUTOMAT-INVENTATOR P.M. Mă simţeam îngrozitor. Şi cîntăream cît de pudice — prea pudice — erau relaţiile dintre noi. Poate că şi din pricina asta avea el nevoie să vină la bunica pentru a se simţi liber.

M-am dat bătută (nu fără jenă) în faţa seriei de CLOSETE, deoarece amuzau şi suscitau în acelaşi timp admiraţia.

Cuneo, aşa cum l-am regăsit în timpul războiului, însemnase pentru el şi descoperirea unei lumi dominată de sărăcie, decrepitudine, aventură : maghernitele de pe via Boves, camera cerşetorului singuratic care se zărea din curtea noastră interioară. Unele desene de după război reprezintă tocmai încăperile acestea. Desene descriptive, lineare, executate cu mare grijă.

În seria CLOSETELOR realismul e mai crud şi în acelaşi timp mai voios. Desenele acelea semnifică „lacrimile" dar şi „zîmbetul lucrurilor".

Nu putea să nu mă emoţioneze faptul că văzuse şi că alesese aspectele acelea extreme, scandaloase, ale mizeriei populare. Nu eram surprinsă — încă un semn de afinitate — eram însă mişcată că dorise „să le cînte". Cu toate acestea nu voiam să mă dau bătută : le găseam ilustrative, pitoreşti, „de gen" ; rămînea însă forţa semnului, a mărturiei, şi eu ştiam că asta e totul ; ca şi hazul povestirii, violenţa comunicativă a imaginii.

Iată closetul de ţară, baracă izolată care prin părţile noastre poartă numele de *ciabota ;* apoi cel cocoţat în cîte-un balconaş sau lipit de cîte-un zid străvechi ; în sfîrşit, cele mai grandioase, avînd în

plus tipica murdărie a drumului de fier, cele din gări : BĂRBAŢI şi FEMEI.

Încă din desenele sale de copil exista o siguranţă, o perfecţiune în redarea cîrligelor, a balamalelor, articulaţiilor ; în aceste desene ele sînt văzute cu aceeaşi precizie, dar sînt, absolut toate, mai mult sau mai puţin neglijent îmbinate, desprinse una de alta, bălăbănindu-se, sau legate cu cîte-o sîrmuliţă sau sfoară ; lucru datorat mai mult simbolismului, poate, decît realismului. Uşile, cercevelele sînt ciudate, rupte ; iar din forma aşchiilor se vede dacă e vorba de un lemn vechi şi putred sau de plăci aglomerate. Pe zidurile coşcovite, dărăpănate, urme „istorice" : o reclamă pentru Rodina (un calmant ? o pastă de dinţi ?), un afiş electoral, secera şi ciocanul desenate cu mîna, şi cu litere foarte mari, pe partea dinăuntru a unei uşi date de perete, înspăimîntătorul TORNA DUCE !

Aşadar, el, cu aerul lui absent, adormit, vedea *tot*. Nu era numai o restituire a lucrurilor, a materialelor (ca pictor), dar şi a omului (ca romancier). Era în toată lumea aceea pînă şi o anumită demnitate : nu numai în cocioabele căzute în paragină, curate însă, dar chiar şi în ceea ce era urît, murdar : cvasieleganţa sîrmei îndoite în formă de cîrlig, petrecută prin cîteva bucăţi de ziar.

Îmi dau seama acum că nu era vorba numai de un gest provocător, ci de dorinţa de-a porni de la lucrurile cele mai umile, de la „punctul zero". Şi pentru că era vesel, nu era retoric. Iar eu simţeam cum clocoteşte în mine mînia : de ce făcea lucruri interesante, pe care nu le puteam arăta nimănui ? Adevărul e că eu nu îndrăzneam ; în vreme ce bunica le arăta la toată lumea, persoanelor

celor mai *prudes* — Mariucciei şi Ginei, mătuşii Frieda. Spre marea mea uimire, erau plini cu toţii de admiraţie, nu sesizau absolut deloc provocarea pe care-o conţinea subiectul. N-am mai cunoscut alte cazuri de asemenea dezinteresat omagiu adus artei de către oameni. Îl confirmau pe Aristotel, care spune că nu obiectul e cel ce place, ci modul de reprezentare ; cu atît mai mult cu cît, lucru inevitabil, obiectul e cuprins în actul admiraţiei.

Eu, în schimb, a trebuit să ajung la poemul său fotografic numit „al gunoaielor" pentru a înţelege cu adevărat că o oarecare poezie nu se realizează în ciuda obiectului abject, ci tocmai prin el, prin mijlocirea acestui obiect.

În fotografii apar, distincte, cele două preocupări : redarea (descifrarea) materiei şi a omului. Au aceeaşi precizie nemiloasă ca şi desenele, care comportă — nu ştiu bine cum, cred că din pricina ironiei — o pietate de esenţă superioară.

Din primul tip face parte imaginea unui detaliu, partea de jos a unei uşi vechi — iar un closet ? — de pe un balcon cu balustradă, un prim plan cu balamale enorme, mîncate de rugină şi nişte cuie groase, cu floarea mare, iar de jur împrejur lemnul, ros de cari, putred. Nu se ştie bine dacă predomină impresia de forţă, sau de descompunere ; e o forţă în (prin) dezagregare.

Din celălalt tip face parte o mică fotografie luată de sus (din balcon) reprezentînd o micuţă şi bătrînă doamnă care păşeşte şovăielnic, neagră şi subţiratică, pe trotuar, înălţîndu-şi faţa de ceară din jaboul alb. Acea figurină stilizată poartă în ea un misterios adevăr : istoria ei secretă poate.

Ca şi anumite desene de oameni „urîţi“ : pline de cruzime, ca ieşite din mîna lui Grosz (oameni care frecventează bisericile, spunea). Chiar şi în cazul acela, bunica avea vederi mai largi decît mine ; îi era de ajuns adevărul. Eu aş fi dorit — lucru de necrezut — şi o oarecare eleganţă.

Numai în unele cazuri îmi dădeam seama că umorul lui era adult (umorul e totdeauna adult). Poate că era prea „viril“ pentru mine.

Ca pentru suita de desene intitulată „Todisco pe lună“. I le confiscasem pentru delictul de „distracţie“ (cred că le făcea în clasă) ; apoi am uitat de ele. Acum le-am găsit printre caiete. Există în ele voioşie, literatură ştiinţifico-fantastică (ironică) şi cruzime.

Todisco era un coleg de la San Ciro, luat peste picior din pricina prostiei — cine ştie cît era de prost ca să se observe pînă şi la San Ciro ! — şi pentru că avea capul mare. „Todisco la Palatul Regal“ trece în revistă o galerie de portrete, toate capetele încoronate mari cît al lui, şi spune : „Iată o ţară civilizată unde căpăţînile sînt tratate aşa cum se cuvine !“ Pe perete e atîrnată o tăbliţă : SCUIPATUL OPRIT.

Asemenea note sarcastice şi un desen clar, executat în mare viteză — iată diferenţa dintre albumul acesta şi obişnuitele caricaturi, mai mult sau mai puţin convenţionale, curente printre elevi. Cu toate acestea, nu numai că n-am reuşit să-l admir pe atunci, dar mă enerva, mă şi înfuria chiar un anumit amănunt : ori de cîte ori Todisco atingea pămîntul cu nasul sau cu dosul exclama : P... ! cu toate literele, bineînţeles. E adevărat aşadar că, în

mod inconştient, mamele vor să-şi castreze fiul : sau, cel puţin, să-l considere tot timpul copil : în esenţă, acelaşi lucru.

Ruşinea şi mîndria pe care le încercam cînd era vorba de el stau la baza întregii noastre istorii, mai cu seamă a celei din anii respectivi. Poate că ruşine e prea mult ; nu ajungeam întotdeauna pînă aici, dar eram supărată, deseori furioasă. Mai ales pentru că nu puteam — nu ştiam în ce fel — opune inteligenţa de care dădea dovadă înapoierii exasperante, insuficienţei sale practice (şcolăreşti). Nu reuşeam să fac lucrul acesta nici cu mine însămi, adică nu întotdeauna : poate că, în anumite momente, mă îndoiam şi eu. Deci cum aş fi putut s-o fac cu el, căruia şi un lucru şi celălalt (insuficienţă şi inteligenţă) îi erau deopotrivă de indiferente ?

Nici o şcoală de-a lui nu mi-a provocat atîta mînie, iar în cele din urmă chiar nelinişte, teamă, ca San Ciro. Au fost în total trei ani. În ceea ce priveşte timpul meu interior, perioada respectivă e interminabilă, lipsită de orizont, un coşmar căruia nu-i puteam pune capăt şi care ameninţă să mă înghită şi acum.

Aproape că tot timpul petrecut în via Signorelli a fost aşa. Supărări care acum ar trebui să provoace zîmbete : dar nu mie. Nu-mi place să mă gîndesc la ele, nici măcar la cele domestice, ca aprinsul focului în soba care nu trăgea, prepararea mîncării în fugă imediat după ce mă întorceam de la şcoală etc.

Ne-a fost recomandată San Ciro întrucît prin apropiere nu exista nici o şcoală de stat. Totuşi San Ciro era o şcoală particulară laică.

Agenda de şcoală cuprindea numai „motivări" scrise şi semnate de mine. După ce umpluseră paginile cu pătrăţele anume destinate lor, aceste motivări invadaseră şi spaţiile destinate notării lecţiilor (din care exista numai cîte-o urmă incompletă ici şi colo). Inutil să insist : e ca şi cum aş vrea să alcătuiesc istoria Potopului.

Mai rău chiar : tot timpul petrecut la şcoală, nu numai la San Circo, a fost o Epocă Glaciară. Numai după retragerea apelor, pătrunzînd în caverne, găsim acele nemaipomenite picturi.

Din compoziţiile lui nu am nimic ; restituirea foilor semnate era obligatorie, iar ciorne nu făcea niciodată. Ca unică mărturie, emoţia pe care mi-au pricinuit-o unele soluţii narative şi pe care o regăsesc în memorie.

Rezultatul era oricum dezastruos : ori fiindcă profesorul nu înţelesese, ori din pricina repetatelor greşeli de ortografie. Scria, de pildă, *h*aveau, *h*avea (prin influenţa latinei, îmi imaginez).

Efectul poetic era prilejuit, de fapt, de interpretarea *ad litteram*, a temei. Se producea o explozie umoristică de umor sec, care opera cu surpriza. Restul venea de la sine, întrucît aceeaşi atitudine batjocoritoare care-l făcea să considere tema ca şi cum i-ar fi stat împotrivă era la baza gestului său pentru un stil sec, numai esenţă.

Una din teme suna „Ce văd în drum spre şcoală" ; el a făcut un fel de listă : scuipaţi, mucuri de ţigară, coji de fructe şi aşa mai departe. „Fiindcă, explicase, atunci cînd merg stau întotdeauna cu ochii în jos."

Dacă lucrarea era la istorie, scandalul era şi mai mare. „Vorbiţi despre un personaj din Risorgimento care a trezit în voi un sentiment de deosebită admiraţie". L-a ales pe Radetzky.

Nu era numai important, ci esenţial ca scrierile lui să ia naştere dintr-o necesitate, vreau să spun practică. Sînt, într-adevăr, numai teme de şcoală sau scrisori. Ceea ce a comportat : întîi, excluderea voinţei, atît de rar dezinteresată, şi ca urmare şi a vanităţii, a dorinţei de a plăcea ; al doilea, tocmai enervarea pe care i-o pricinuia obligaţia îi aţîţa spiritul de contradicţie : de unde stilul caustic, agresiv, restrîngerea subiectului la elementele indispensabile ; al treilea, eliminarea modalităţilor şi a termenilor convenţionali ai limbajului propriu şcolii şi literaturii de imitaţie. Puţinul pe care-l spunea nu avea un scop comunicativ, ci era strict personal, aşadar născocit. „Obligaţia" de a scrie se reducea la un prim impuls, apoi nu mai acţiona deloc. Însăşi indiferenţa lui faţă de succesul obţinut la şcoală era o forţă : îi restituia libertatea.

Motivările mele se refereau la absenţe sau la temele nefăcute ; nu minţeam decît în al doilea caz, întrucît nu sănătatea era motivul pentru care nu-şi învăţase lecţia. Era însă, cu adevărat, bolnav adesea. Era deja un alibi ? Bolile lui, în general amigdalite, aveau o strînsă legătură cu umiditatea. Astfel, dacă ploua şi el plecase la şcoală fără umbrelă, mă cuprindea neliniştea şi alergam să-i duc umbrela. Dar orarul i se schimba mereu, sau chiulise şi se dusese la cinema. În asemenea cazuri şi ori de cîte ori nu venea acasă la ora obişnuită, por-

neam, în culmea agitaţiei, să-l caut. Începeam cu Augusteo şi, dacă nu era acolo, alergam la Aurora. Era în anii cînd cu mania cinematografului, la Cuneo, împreună cu Dario. Şi aici se ascundea tot în primul rînd de scaune, şi eu eram obligată să străbat prin întuneric toată sala (le spuneam de ce venisem şi mă lăsau să intru fără bilet). Mă urma fără împotrivire, se temea să nu-i fac o scenă.

Profesoara lui era foarte tînără şi severă. El găsea că e frumoasă ; mie mi se părea gen Acţiunea Catolică. În ceea ce-l privea era mai mult decît indignată. L-a amînat, pentru geografie, în luna octombrie. Eu aşteptam pe coridor sfîrşitul examenului iar ea, cînd m-a văzut, a avut un fel de tresărire şi a făcut un semn de descurajare. Îi puseseră o întrebare „uşoară".

— Ce se fabrică la Pavia ?

Răspunsese :

— Biscuiţi de Novara.

Răspuns de „Foire aux cancres" (sau de elev leneş), nimic de zis. Am reconstituit însă imediat procesul lui mental : Pavia îi iscase în memorie „i pavesini", adică biscuiţii ; adăugase de Novara fiindcă aşa le spunea bunica celor pe care i-i dădea la cafeaua cu lapte.

Colegul său Chiodoni venea la noi, dar nu ca să înveţe : era admis în camera-laborator. Faptul că era un elev bun nu deranja pe nimeni. Nu-i dădeam prea multă atenţie lui Chiodoni, eram mulţumită că avea un prieten şi asta mi-era de ajuns. M-am agitat o singură dată cînd, întorcîndu-mă acasă, n-am mai găsit jumătatea de pui pe care

trebuia s-o mîncăm la cină. Deseori îşi prăjeau cartofi, făcînd o mare risipă de untdelemn, îmi dădeam însă seama că era un joc de tip Robinson, sau una din acele mici „débauches" care-i plăceau atîta, aşa cum făcuse cu Dario. Dar în vremurile acelea grele o jumătate de pui era prea mult.

Cînd, în anul următor, m-am dus să-l înscriu la San Ciro, am aflat de la secretară că Chiodoni nu va mai frecventa cursurile fiindcă ai săi nu aveau cu ce plăti taxele şcolare. Amiciţia cu Chiodoni însă nu s-a terminat, căci a continuat să vină la noi ca şi înainte (vine şi acum).

Din cînd în cînd eram convocată la San Ciro pentru reclamaţii. Îi confiscaseră un pistol sau un şiş, sau stricase o bancă. Nu că cei de la San Ciro erau severi în ceea ce priveşte disciplina : de pildă, nu mă anunţau niciodată cînd chiulea de la şcoală. Armele însă, se ştie, provoacă panică.

Odată s-a dus tatăl lui — eu trebuie să fi fost bolnavă — şi mi-a spus că auzise pe coridoare un fel de răget, ca şi cum ar fi fost în preajma vreunui circ. Imaginea m-a obsedat : îl vedeam, palid, sufocat aproape în duhoarea aceea de animale.

Eu n-am păşit niciodată dincolo de imensul hol, cu pereţii foarte înalţi şi sumbri, acoperiţi de nişte tablouri enorme : picturi de duzină, cu nişte culori tenebroase şi vulgare. Tablourile oribile fascinează : neliniştea mea de atunci se află concentrată într-un tablou la care mă uitam neclintită în răstimpul lungilor aşteptări. Pe fundalul unui lac văzut dintr-o parte o păstoriţă cu un coş în spate se oprise pe coasta stîncoasă a unui munte ; într-o mînă avea nişte flori, pe care le sprijinea de genunchiul plasat

ceva mai sus. Tabloul se afla pe uşa secretariatului şi primea lumină de la o fereastră foarte mare.

La şcoala unde predam, unele mame, în aşteptarea convorbirii cu profesorii, puneau diferite întrebări oamenilor de serviciu pentru a-i cîştiga de partea copiilor lor. Găseam că-s nişte idioate. Pe vremea cînd învăţa la San Ciro am ajuns şi eu pînă acolo ; numai după aceea mi-am dat seama de lipsa mea de demnitate.

Omul de serviciu semăna cu o păpuşă de lemn, cu faţa osoasă şi vopsită cu roşu. Răspundea în mod evaziv, cu blîndeţe. La fel de evazive, cu blîndeţe, erau şi autorităţile : Directorul, un omuleţ cu mustaţă albă care trebuie să fi fost Patronul, şi fiul său numit Inginerul, care preda matematica. Persoana cea mai reală, victima tuturor, era Secretara, mai mult decît ocupată în birou-i minuscul, micuţă, nefericită, cu un păr creţ şi prăfuit. Îmi închipuiam că-i dădeau o leafă de mizerie, dar, bineînţeles, nu îndrăzneam s-o întreb. Prin mijlocirea ei mi s-a făcut propunerea, întrucît rămăsese repetent, să-l dau să facă a treia în particular, dar tot pe lîngă San Ciro, într-un fel de sucursală. Localul era în Parc : drumul pînă acolo i-a dat diferite idei. Ca aceea de-a „vîna" porumbeii pe iarbă aruncîndu-şi haina peste ei, ca apoi să-i vîndă (cui ?).

„Să i se facă o sfeştanie" — iată care era sfatul soacrei mele. Nu dispreţuiesc sentimentul religios, dar mă dezgustă cînd e aplicat la creştinism. Poate că tocmai în urma sugestiei acesteia mi-a venit ideea de a-l duce la un psihanalist. Ni s-a recomandat o doctoriţă cu specialitatea respectivă.

A venit acasă, şi ne-am retras singure într-o cameră. Era o femeie tînără, şi avea o rochie albastră cu buline albe. Presupun, de vreme ce mi-l amintesc, că faptul acesta, de-a purta o rochie oarecum frivolă, mă tulburase, îmi sporise încordarea. Am început imediat — pentru a-i uşura sarcina, ba pentru a o şi influenţa, mă tem — să analizez eu însămi cazul : cunoşteam limbajul tehnic, fiindcă citisem cîteva lucrări de specialitate. Mă asculta cu toată seriozitatea. La sfîrşit s-a arătat de acord cu argumentele mele : apoi s-a ridicat, în intenţia de-a se duce să-l vadă. În timp ce deschideam uşa, l-am văzut cum o ia la goană dintr-un salt ; trăsese cu urechea la ceea ce vorbisem ! L-am strigat cu toată blîndeţea (prefăcută) şi mînia care fierbea în mine. Îl auzeam cum rîde în hohote. Apoi, prin uşa întredeschisă a bucătăriei a apărut ţeava puştii sale (care era o puşcă adevărată). Doctoriţa mă salută în mare grabă şi-o ia la goană şi ea.

Scena care a urmat a fost aidoma celei de după intervenţia gardianului din Torino. Ţopăia învîrtind puşca în aer într-un fel de fantezie arabă. Cred că am rîs şi eu ca şi de data cealaltă, şi cu uşurare ; cu toate că mă simţeam oarecum jenată faţă de el : deoarece chemasem doctoriţa, bineînţeles.

L-am întrebat nu de mult ce crede de povestea aceea.

— Cred că mi-era frică, mi-a răspuns, mi-era frică de toată lumea.

Explicaţia lui în legătură cu armele trebuie să fie valabilă şi pentru unele state. Cine vrea să controleze, nu lipsesc desigur textele care autori-

9 — Cuvintele de toate zilele — c. 1/237

zează o asemenea versiune. Amenințare cu arma în mînă din pricina fricii. În urma unei provocări. Se înțelege. Dar cu cît se poate strămuta în urmă provocarea ?

În ceea ce-l privește, era vorba de o provocare imediată, de unde reacția lui, într-un anumit sens deznădăjduită. Și bucuria-i impetuoasă văzînd fuga inamicului.

Acuma el e acela care-ar vrea sau cel puțin anunță tot timpul că vrea să consulte un psihanalist. Eu îl sfătuiesc să-și facă analiza singur. Spune că ar trebui să-i iau eu oră la medic. Dar la alți specialiști se programează singur. E cel mai bun client al doctorilor ca și al armurierilor (din același motiv ?).

Așadar, temerile mele nu le puteau exorciza pe-ale lui. Poate că nu aveam aceleași temeri ; sau poate că da. Eventual i le transmiteam eu. Ca teama mea de umiditate, pe care el o traducea prin amigdalite.

Teama de violență care e în esență teama de sex, avusese un precedent. Atît de tulburător, încît îl „alungasem". Faptul se întîmplase în ultimul an petrecut la Torino. Se întorsese acasă tîrziu, fără să scoată un cuvînt ; după cîtva timp a început să vorbească — faptul că povestea ceea ce i se întîmplase era straniu — cu un glas neutru :

— S-a luat un bărbat după mine și mi-a spus să mă duc cu el.

Nu mă temusem niciodată de „asta". Am simțit că-mi pierd cumpătul.

— Și tu ?

— M-am dus — cînd povestește lucruri îngrozitoare vorbește fără nici o grabă — apoi m-am întors înapoi.

— Unde erai ?

— Pe scări.

L-am văzut (îl văd) cu servieta lui de școală pe o scară întunecoasă, iar cîteva trepte mai sus bărbatul acela : o siluetă neagră și plăpîndă contra luminii unei ferestre de la parter, care se întoarce din drum.

Pe vremea aceea îmi închipuiam că el — era copil încă — nu știa nimic ; l-am implorat doar să nu dea deloc ascultare bărbaților. Mă întreb cum de fusese cu putință să nu mă gîndesc niciodată la asemenea risc la Milano, unde frecventa cinematografele, și încă după-amiaza. Am aflat abia acuma că era solicitat tot timpul (poate că exagerează însă, ca să mă sperie). Îmi vine amețeală, gîndindu-mă la lucrurile astea ; căci nici chiar astăzi nu reușesc să fac cu totul abstracție de acel instinct de „tutelă a progeniturii", atît de înrădăcinat în femeia care a devenit mamă (mediteraneană).

— Dar tu înțelegeai ?

— Îmi dădeam seama că era ceva necurat.

Mi-a povestit o întîmplare, atît de firească, de adevărată, încît mă ajută să mă liniștesc chiar și retrospectiv. La cinema, un individ se așeză lîngă el, îl atinge în treacăt. El se retrage în propria-i carapace ; pe genunchi are o unealtă de fier — un sfredel ? — pe care abia o cumpărase. Celălalt îl cuprinde cu brațul pe după umeri. El se scutură doar, nu reacționează altfel deoarece detestă scenele de indignare (îl înțeleg, și eu sînt tot așa).

Celălalt, crezîndu-se încurajat sau ca să facă pur şi simplu pe spiritualul, apucă sfredelul. Atunci el sare ca o sălbăticiune. Cu sfredelul nu se glumeşte.

Mă preocupa în schimb — în mod teoretic, deoarece nu observasem nimic suspect — autoerotismul. Tatăl său mă asigura că şi dacă aş fi observat aşa ceva nu era un lucru grav, vorbindu-i însă de asta i-ar fi putut dăuna. M-am adresat atunci doctorului care-i trata amigdalita, un tînăr care avea o deosebită consideraţie pentru el, şi pentru că aveau, în comun, pasiunea armelor. M-a liniştit şi el.

Dar şi mai comic e faptul că mi-era teamă să nu fie sedus de graţia feminină ; şi asta de pe cînd era copil ! Îmi imaginam diferite fetiţe şirete, maliţioase şi pervertite, care i-ar fi venit de hac în cine ştie ce mod. Chiar şi teama aceea avea mai curînd în vedere sănătatea decît morala.

La Boves fusese prieten cu Mariuccia. Se duceau să pescuiască în Cella şi apoi îşi frigeau peştişorii într-o tigăiţă. Avea o înfăţişare deosebit de inocentă, obrajii trandafirii şi glas subţire. Dealtfel neîncrederea mea s-a preschimbat în simpatie, dacă nu chiar în afecţiune, după ce i-am văzut, fără ca ei să mă vadă, împreună. Eu eram în casă, iar ei stăteau unul lîngă altul, pe zidul grădinii de zarzavat, sub o umbrelă, deoarece ploua. Mi-am dat imediat seama că ideea îi aparţinea lui ; micuţa pereche era atît de tandră, încît mi-a inspirat respect. Şi melancolie, ca toate aspectele fericite ale vieţii.

Avusesem unele bănuieli şi în legătură cu fetiţa portăresei din Torino, care era cam răsfăţată şi voia ca el s-o însoţească la baie cînd trebuia să facă pipi. Mi-e teamă că le-am cerut să lase uşa deschisă.

Pe scurt, lucrurile erau de aşa natură, că m-am speriat de-a binelea cînd profesoara mi-a vorbit despre fetiţă. Mă gîndeam la asta mereu, plină de îngrijorare ; încercam chiar să mă înarmez cu tot curajul ca să mă duc iar la profesoară şi să-i pun cîteva întrebări. Fusesem convocată la San Ciro ca să plătesc trei mii de lire (era mult, pe vremea aceea) pentru „stricăciuni". Tăiase în bancă un joc de dame, pe care juca în ore, cu faimoasa fetiţă, vecina lui de bancă. Un lucru de natură să mă liniştească ; profesoara, ca şi cum mi-ar fi ghicit temerile, adăugă :

— E un lucru aşa de nevinovat ! E o fetiţă care-i seamănă întru totul !

Pe fetiţa aceea am văzut-o pe neaşteptate în tramvaiul care ne ducea spre şcoala de stat unde trebuia să-şi dea examenul de absolvire a cursului mediu. El şi cu mine stăteam în picioare, agăţaţi de mînere ; s-a ridicat spre noi feţişoara rotundă, zîmbitoare a unei fetiţe aşezată pe scaunul din faţa noastră :

— Ciao !

— Ciao ! a răspuns el liniştit, dar cu dulceaţă. Asta era *tot*.

Faţa aceea de fetiţă şi rîsul ei deschis, deloc fugitiv, ci din contra, aproape solemn, a dăinuit veşnic, într-o ramă „de aur", unicul tablou din camera lui. O fotografie luată din faţă, mărită poate

după o legitimaţie. Ştiu acum că pe dosul ei era o dedicaţie. Învîrteam, distrată, micuţul portret aflat pe măsuţa clinicii unde fusese operat, şi astfel se face că am citit-o. Sigură, limpede: pentru mine, însă, răscolitoare. (E drept că veşnic mă minunez de cîte ceva.)

Pe vremea aceea găseam că fetiţa e plină de farmec; intuisem şi că, în ceea ce-l priveşte pe el, încerca un fel de sentiment de dragoste; dar, bineînţeles, nu dragostea aceea deplină, adevărată. Pentru mine el era prea copil, ca de obicei.

— Cînd ieşeam de la şcoală mă furişam în urma ei ca un hoţ şi-i trăgeam servieta pînă ce cădea jos.

Nu înţelegeam.

— Şi ea?

— Rîdea.

(Adevărul e că, în ceea ce-o privea, era un simplu joc.) Mi s-a părut că gestul lui era un fel cam stîngaci, cam ţărănesc, de-a face curte.

— Şi de ce?

— Fiindcă astfel îi atingeam mîna.

A mărturisit, cîţiva ani mai tîrziu, că în anul acela „chiar" învăţase (puţin), pentru că era ea în clasă. A rămas la două materii, în octombrie însă a fost promovat. În timpul verii scria pe un ton vesel, pe care numai după multă vreme am învăţat să-l atribui adevăratei lui cauze; pe atunci îl luam drept superficialitate, dacă nu chiar obrăznicie.

„Dragă mamă, de îndată ce ai să vezi scrisoarea asta ai să te gîndeşti imediat că-ţi scriu din interes şi eu în schimb am să-ţi spun că e chiar aşa. Vestea că m-au trecut la matematică şi latină mi-a paralizat toate facultăţile, aşa că am uitat să-ţi vorbesc de nota pe care, de comun acord, am elaborat-o înainte de examen. Îţi amintesc de ea fiindcă fondurile mele sînt aproape epuizate. Te rog aşadar să-mi trimiţi ca omagiu pentru magnificul rezultat banii ca să mă pot bucura de ceea ce mi-a mai rămas din vacanţă.

Dragă tată, sper că eşti mulţumit de fulminantul rezultat: sper că n-o să te înfurie prea mult prezenta misivă."

Tatăl său i-a răspuns: „Adjectivele «magnific» şi «fulminant» sună un pic ironic şi nu tu ar trebui să faci ironii în legătură cu rezultatul obţinut la examene: mai ales dacă luăm în consideraţie neînsemnatul efort pe care l-ai depus".

Pentru el, bineînţeles, nu era vorba de ironie: se aşteptase la ceea ce era mai rău. Iar faptul că examenul îl costase foarte puţin efort era un motiv de mulţumire în plus. Cînd cineva îi spunea:

— Dacă ţi-ai fi dat ceva mai multă osteneală în timpul anului, n-ar mai fi trebuit să înveţi acum, îi răspundea:

— Numai că eu nu mi-am dat nici un fel de osteneală în timpul anului!

Înţelepciunea aceea utilitară, aparent infantilă, era preţul libertăţii sale.

Totuşi în mine mai stăruie şi acuma o amărăciune (secretă): nu chiar o remuşcare, ci sentimentul unei greşeli. Pe atunci n-o puteam înţelege; şi cu atît mai puţin el, sau cel puţin aşa am impresia. Dar nu sînt sigură.

Fetiţa — pe atunci nu ştiam cum o cheamă — n-a mai urmat cursurile de la San Ciro în anul următor. Ca în toate istoriile marilor amoruri a urmat o perioadă de rătăcire aparentă, privind atît încercările cît şi ispitele care, în basme, pun la încercare fidelitatea eroului. Îi telefona o colegă de şcoală care purta un nume fatal : Elena. Era înaltă şi blondă, probabil că aşa mi-o imaginam eu, fiindcă, sînt sigură, el nu mi-a descris-o niciodată. Din ceea ce puteam eu intui, această Elenă îi plăcea, dar îl şi plictisea.

— Vrea să-i duc bomboane de ciocolată, mi-a spus odată, întru nimic măgulit, ci dimpotrivă, supărat ; am avut chiar impresia că e scandalizat. Spre sfîrşitul anului am observat că nu-i mai telefonează ; mi-a spus, cu o anumită gravitate :

— Se duce cu băieţii la restaurant.

Tendinţa lui moralizatoare poate că era tipică adolescenţei ; de necrezut era însă faptul că o asemenea fată găsise interesant un băiat aşa cum era el pe atunci. (Totuşi, acuma pretinde că toate astea sînt inventate de mine ; dacă este aşa, oricum, le-am inventat pe vremea aceea.)

Avea un stil pe care-l numeam „stirpe damnată", de la o fotografie pe care i-o făcuse Chiodoni. Stă rezemat cu spatele de un perete de paiantă, aşa cum se vede la demolări, cu picioarele încrucişate, mîinile în buzunarele pardesiului, cocoşat, părul ondulat, cu cărare într-o parte ; are un aer îndărătnic, buzele, puţin cam pline, deschise într-un surîs stingher. Pe perete, afişe mai mult sau mai puţin rupte, iar lîngă el lipit unul enorm (de cinema), cu titlul STIRPE DAMNATA.

Era urît din pricina nasului prea mare, a bărbiei trase înapoi şi a părului prea stufos. Era bine făcut, dar părea totdeauna prost îmbrăcat. Nici nu voia s-audă de cravată, pe care o socotea inutilă, şi pe bună dreptate ; cred însă că pe lîngă o semnificaţie anarhică, gestul o mai avea şi pe aceea a unei mortificări simbolice.

Cînd mergea alături de mine pe trotuar, mă lovea adesea, mă făcea să mă împiedic sau, pur şi simplu, mă călca pe picioare. Nu mi-am dat niciodată seama dacă din neglijenţă sau stîngăcie. Să-l fi iubit mai puţin fiindcă era urît ? (Acum e din nou foarte frumos.)

De pe vremea aceea datează nemaipomenitele lui visuri de singurătate. Mi le aşternea în scris fiindcă i-o ceream s-o facă. (Compuneam tocmai *Metamorfozele*, şi de la el am învăţat stilul acela sec care dă un caracter concret impreciziei visurilor.) Mă fermeca originalitatea imaginilor, ritmul precis al acelor mici *suites*, şi poate că semnificaţia lor nu mă alarma îndeajuns. Mă nelinişteau mai mult visele pe care le aveam eu în legătură cu el, „masca neagră", de pildă, unde el era doar o apariţie efemeră dar chinuită.

Găsise pe scări o pisicuţă albă, plină de funingine. O iubea în felul lui exclusiv, o ţinea mereu lîngă el. De îndată ce se aşeza să „înveţe", o lua de ceafă şi o punea pe cartea sau pe caietul pe care-l avea dinainte.

Nu ştiu cum s-a sfîrşit convieţuirea dintre ei. Poate că pisica s-a salvat prin fugă de dragostea aceea excesivă.

Pe prietenii noştri nici nu voia să-i vadă măcar. Într-una din temele sale scrisese : „Prietenii părinţilor mei sînt antipatici cu toţii". O spunea *a priori,* bineînţeles, dat fiind că nu-i cunoştea. Cu cei care veneau la noi cu treabă, muncitori, oameni din popor şi adesea niţeluş ridicoli, se arăta prietenos, glumea.

— Îţi place desenul acela ? şi-i arăta parchetarului un desen abstract de-al meu, numai linii drepte întretăiate. Omul, cu bocceaua sub braţ, privea înmărmurit : E făcut de mama.

Îşi bătea mai curînd joc de mine decît de parchetar ; sau se amuza văzîndu-mi încurcătura. (Chiar şi acum se enervează cînd vede că mă ruşinez de oameni.)

Bătrîna Ida — mi-o găsise o vecină pe care-o înduioşaseră necazurile mele — îl supraveghea cu unicu-i ochi, plin de dragoste. Se oferise să-i pregătească prînzul chiar ea, aşa că mînca înainte de-a mă întoarce eu de la şcoală. Iar cum lui nu-i plăcea carnea gătită, ea îi făcea pe plac cumpărîndu-i cîrnaţi, salam şi alte lucruri din astea. După cum a reieşit apoi, dar mult prea tîrziu, Ida cumpăra totul de la „Faccincani" ; adică lucruri care costau puţin şi erau de proastă calitate. Iar el a căpătat acea colită de care n-a mai scăpat. Va fi fost numai o contribuţie, aceea a lui Faccincani şi a Idei, dar e o contribuţie de netăgăduit (dealtfel vina cade asupra mea).

Altă manie de-a Idei consta în a găti cu untură de porc. Ceea ce detestam şi unul şi altul, dar era inutil s-o punem să ne promită că nu se va mai atinge de ea. Îi simţeam mirosul imediat, dar ea

se jura că nu. El a dibuit la un moment dat un pacheţel în care era o substanţă grasă şi albă ; şi, cu o şiretenie tipic ţărănească, a amestecat grăsimea cu sare, astfel c-a dat-o de gol pe Ida. A dibuit după aceea şi alte pacheţele, cu cafea sau cu zahăr. Erau tot atît de emoţionante ca şi proviziile şoarecilor pe care le-am găsit în dosul bibliotecii, şi i se potriveau de minune, mică şi scundă cum era, întocmai ca un şoarece. Ne făceam, bineînţeles, că nu ştim nimic. Am sfîrşit — după doi ani — prin a-mi da seama că încarcă lista de cumpărături, pentru că uneori uita să arunce hîrtiuţa pe care băcanul notase preţul. I-am spus şi lui C. despre asta, iar el mi-a răspuns că trebuie să ţin seama că era o biată femeie bătrînă şi că n-o să ajungem la sapă de lemn din atîta lucru. Am continuat deci s-o ducem tot aşa, pînă cînd într-o bună zi m-am înfuriat. Atunci cînd am zărit în sacoşa ei o carte de-a mea (pe atunci încă rară, de Conrad). Dacă mi-ar fi cerut-o m-aş fi înduioşat, ba poate că m-aş fi şi entuziasmat, dar aşa, ideea că-mi subtiliza cărţile m-a scos din sărite. Ea s-a răzvrătit dintr-odată, a devenit de nerecunoscut. Ochiu-i verde-albăstrui a început să se uite pieziş, cu răutate. Mi se făcuse frică. Am ieşit repede ca să-i telefonez lui C., care m-a sfătuit, calm, să-i dau un preaviz gras şi s-o concediez. Aşa am şi făcut, dar îmi tremurau picioarele. După aceea el a început să ţopăie pe coridor, executînd unul din dansurile lui arabe :

— Nenorocita, n-a înţeles că mamei putea să-i fure toată casa, dar să nu se atingă de-o carte !

Eram tot furioasă şi nu m-au cuprins remuşcările decît mai tîrziu.

Lemnele ni le aducea, într-un coş, portarul Pasquale. Slab, clătinîndu-se pe picioare, cu un aer puţin halucinat, ca al oamenilor lihniţi de foame. Ne servea îndelungi şi complicate explicaţii, fără cap şi coadă, pe care nu le înţelegeam, dar din care reieşea cît fusese el de descurcăreţ. Întotdeauna, după ce pleca, el silabisea sub formă de comentariu :

— Pa-*sc*qua-le...

ceea ce avea asupră-mi un irezistibil (excesiv) efect comic. M-a încercat bănuiala că i se părea ridicol în calitatea lui de soţ al Rosettei. Rosetta venea să-i facă injecţiile şi se uita la el surîzîndu-i admirativ, ca unui bărbat. Eu încremeneam de uimire, văzînd-o. Surîsul ei de dulce femeiuşcă lombardă era aproape ireal.

La Rosetta m-am gîndit cînd călugărul care stătuse de vorbă cu el mi-a spus :

— Fiul dumneavoastră a rezolvat problema sexuală.

Din discreţie faţă de el şi sătulă pînă peste cap de călugăr, n-am cerut amănunte în plus.

În ceea ce-o priveşte pe Rosetta cea cu vocea de flaut, de neconceput în acea cameră igrasioasă şi întunecată din loja portarului de la nr. 17, o consideram tot foarte onestă. Cînd Pasquale a izbutit, făcînd unele împrumuturi, să strîngă banii necesari pentru a-şi scoate permis de şofer şi a părăsit funcţia de portar, ceilalţi chiriaşi mi-au spus că Rosetta se avusese întotdeauna bine cu muncitorii, zidarii care lucrau prin împrejurimi, că se ducea la cinema cu ei. N-aş putea spune dacă lucrul ăsta m-a întristat sau m-a înveselit.

„...Dacă aş avea un tovarăş ateu — aşa cum ai tu — aş căuta să studiez temeinic principiile religiei. Sfatul ăsta are să te facă să rîzi batjocoritor, dar părerea mea e că tu eşti mai... mistic decît pari, şi mai... filozof decît crezi."

Cînd a sosit scrisoarea (pe care el nici măcar n-o fi citit-o) mi s-a făcut ruşine. Fiindcă eu îi spusesem călugărului pe care-l întîlnisem la munte să-l viziteze, deoarece văzusem că tinerilor le plăcea să stea de vorbă cu el. Dar cum de-mi imaginasem că i-ar fi putut plăcea şi lui ? Sau poate că însuşi călugărul, căruia îi vorbisem mult despre el, se oferise să-l viziteze. Sigur e că acest călugăr n-avea cum să-şi imagineze cît putea fi el de dur, deşi blînd în aparenţă.

Mult mai supărător decît atacul dat în scopul de a-l converti trebuie să fi fost, pentru el, aluzia „ironică" la adresa prietenului. Căci scrisoarea conţine şi o dovadă în sensul ăsta. „În concluzie, scrie-mi (sper că măsuţa din camera ta nu se va opune acestei dorinţe : dacă va avea însă unele obiecţii, te sfătuiesc s-o combaţi printr-o argumentare promptă şi plină de subtilitate). Mă gîndesc la tine cu dragoste, chiar dacă uleiul maşinăriilor pe care le ţii în cameră e aşa de lipicios încît sutana mea îi va păstra multă vreme cea mai plăcută amintire."

Întîlnirea dintre ei a fost cea dintîi şi cea de pe urmă, la fel şi scrisoarea.

Călugărul făcuse următoarea remarcă pe cînd îi vorbeam despre el :

— Fiul de care-mi povestiţi nu există, e numai o născocire de-a dumneavoastră.

Scrisoarea călugărului poartă data de '50 : an care s-a identificat, în ceea ce mă priveşte, cu *Missa în si minor* de Bach de la Scala. Ascultînd-o, mi-am dat seama, cu teamă aproape, că de fapt credeam. Aşa a fost zdruncinat echilibrul meu mai mult sau mai puţin iluminist. În timpul acelei (ca să zic aşa) întoarceri ale mele, el s-a îndepărtat pentru totdeauna de religie. Dacă *Missa în si minor* m-a răscolit în asemenea măsură, e semn că doream lucrul acesta. Har sau determinism, asta nu schimbă nimic. Pentru el nu am un punct de reper asemănător, în afară de radicalismul lui înnăscut. Am însă o lucrare de-a lui, încă de pe cînd eram la Milano, din primul an aş spune, judecînd după scris :

„Multe popoare, care într-un fel, care într-altul, sărbătoresc crăciunul, dar eu n-am să spun nimic despre asta, fiindcă nu ştiu nimic. În ceea ce mă priveşte socot crăciunul ca o zi ieşită din comun, dar care cade în fiecare an la aceeaşi dată, dovadă a trecerii timpului ; aşa c-o aştept întotdeauna cu nerăbdare, dar şi pentru că nu se învaţă, şi în zilele acelea mă pot duce nestingherit la plimbare, dar şi cînd eram mic, ca şi acuma, că sînt mare, l-am aşteptat întotdeauna în acelaşi fel".

Crăciunul scris cu literă mică putea să fie o greşeală de gramatică ; dar se repetă şi coincide mult prea bine cu gîndurile lui profane.

Ştiu, acuma, că prietenul ateu era inofensivul Chiodoni.

— Vorbeaţi despre religie ?
— Nu, nu cred.
— Cum de devenise ateu ?

— Avea nişte părinţi formidabili.
— Poate fiindcă erau muncitori ?
— Nu cred, muncitorii sînt conformişti.
— Şi noi ?
— Tu mă trimiteai la biserică.
— Dar nu te obligam deloc. Iar cînd n-ai mai vrut să te duci nu ţi-am spus nimic.

Ne duceam împreună să ascultăm liturghia — tatăl lui lucra şi duminică dimineaţa — în capela del Monumentale, deoarece era aproape de casă. Era o liturghie deprimantă nu pentru că se slujea în cimitir, căci dimpotrivă, construcţia, pompos concepută într-un fals stil sienez, avea ceva teatral, amuzant : şi nici pentru că respectiva capelă era scundă şi întunecoasă. Ci din cauza predicii (ţinută de un capucin gras) : emfatică, rece, falsă. Nu stătea lîngă mine, ci rezemat de uşa din fund, din care pricină mă temeam tot timpul să nu-l tragă curentul. Poate că stătea acolo deoarece era veşnic pe punctul de-a ieşi afară. Nu cred să fi comentat vreodată acele predici cu el ; mă jenau prea mult. Mă simţeam parcă răspunzătoare de ele. Şi de fapt şi eram ; căci avem întotdeauna ceea ce merităm. De starea aceea de depresiune morală, veche pentru mine şi acum dureroasă, mai mult pentru că era şi el de faţă, am scăpat datorită lui Bach al meu ; dar el ?

Ceea ce aveau bun slujbele de la Monumentale era faptul că, intrînd în capelă, te opreai sub o anumită arcadă joasă ca să citeşti epitafurile şi să priveşti fotografiile militarilor morţi în primul război mondial. Le comentam cu pietate şi el nu m-a contrazis niciodată ; se uita şi el.

Dacă aveam timp mai mult făceam o plimbare prin cimitir.

Uitam de neînţelegerile noastre şi, ca nişte copii fericiţi, umblam peste tot, înveseliţi de nenumăratele monumente ridicate în cinstea vanităţii funebre. Funebră în măsura în care însemnau vanitate, şi nu fiindcă se aflau într-un cimitir. Iar faptul că erau morminte sporea pînă la exces vanitatea. Monumentele mai vechi, de la sfîrşitul secolului trecut, erau totuşi ceva mai emoţionante : femeile şi fetiţele acelea cu dantelele imitate în marmură şi mînuţele durdulii. Dar cele din perioada dannunziano-veristă, ca perechea de boi care simboliza Munca sau nudul de fată din marmură trandafirie etc., mă întrebam dac-ar putea deveni vreodată emoţionante. Nu mă mira faptul că ne aflam pe picior de egalitate în jocul acela, în fond serios, în care cea mai aţîţată eram eu, dar în care îl simţeam solidar în ciuda gravităţii sale : surîdea numai. Nu era aţîţat fiindcă lui i se părea natural să se amuze văzînd asemenea lucruri ; eu însă, pe cînd eram copil, nu rîsesem de monumentul familiei Pansa care fusese numit Sfinxul.

Acelaşi joc — paranteze în relaţiile noastre furtunoase — şi în cursul unor plimbări pînă în centru. El cerceta anticariatele, pentru a studia (şi dori cu ardoare) frumoasele arme vechi. Am avut parte de cîteva clipe de mare bucurie, în plimbările acelea : frînturi minuscule, dar cu atît mai preţioase. Tot descoperirea unor afinităţi dintre noi, în aparenţă lipsite de valoare, dar nu în ceea ce mă privea.

În faţa vitrinei unei florării :

— Ce flori îţi plac mai mult ?

Era un risc, deoarece ştiam că nu-i plac florile tăiate, în vaze ; mi-a răspuns :

— Astea.

Arătase un buchet de flori albastre : iubitele mele nu-mă-uita. Întîlnirea avusese loc, era un punct concret. Mi se părea un semn irefutabil, fatal.

Dar cea mai mare parte din timp ne certam „ca doi sărăntoci". Aşa se spune la Cuneo şi înseamnă o ceartă fără motiv, între tovarăşi de suferinţă. Nu ştiu cum de făcea ca să mă provoace pe stradă, ce putea să facă. Mi-aduc aminte numai de furia, dacă nu de suferinţa mea chiar. Pe el îl revăd înalt, cuprins de moleşeală, plictisit, şi mi se pare că victima este el.

Armele vechi care-i plăceau atîta costau cît ochii din cap. Ori de cîte ori, la şcoala unde predam, ni se dădeau ceva bani în plus, indemnizaţie de scumpete sau din pricini asemănătoare, mă simţeam (aproape) autorizată să-i consider căzuţi din cer. Şi-i destinam contractelor-şantaj încheiate cu el. Mă tem că încurcătura venea mai ales din faptul că, departe de a-i dezaproba pasiunea, doream eu însămi, aproape cît şi el, să-i cumpăr pistoalele respective. Aspectul „contract" funcţiona după vechiul nostru tipic : răsplata preceda pur şi simplu îndeplinirea unor anumite obligaţii (teme etc.), sau era, într-un mod sau altul, justificată cu toată neîndeplinirea obligaţiilor. De unde conştiinţa mea veşnic încărcată şi suita de recriminări, acuzaţii.

Pentru arme şi unelte de fier se întîmpla să aibă nevoie urgentă de bani. Aşa trebuie să se fi întîmplat de-au dispărut cîţiva clasici, printre care *Promessi sposi*. Mi-am închipuit că i-a vîndut ; n-a negat, dar nici n-a recunoscut.

O sumă mare (pentru noi) a fost pusă în discuţie în nişte condiţii bizare. Într-o după-amiază vine acasă cu sufletul la gură, îi trebuiau imediat douăzeci de mii de lire. Conducînd maşina tatălui unui coleg de-al său, lovise altă maşină ; şi ca să nu-l denunţe, îi cereau suma respectivă. Acumularea atîtor împrejurări extraordinare m-a paralizat aproape : dar cum „nu era timp de pierdut" (cum presupun că se mai spune şi astăzi în cărţile de aventuri) i-am dat banii. Nici chiar tatăl lui n-a putut afla mai mult ; dealtfel nu-i omul care să pună întrebări. A tras concluzia că ocupanţii celeilalte maşini profitaseră de situaţia lui pentru a-i stoarce bani, ferindu-l în acelaşi timp de alte neplăceri. Cînd şi cum învăţase să conducă, mi se părea misterul numărul unu. Cîţiva ani mai tîrziu, referindu-mă la aventura aceasta, am băgat de seamă că nu prea părea să şi-o amintească, şi că surîdea, ca la amintirea unui şiretlic cu care mă trăsese pe sfoară.

— Era o minciună, o minciună pregătită în mare grabă.

Dar de ce avusese nevoie de bani, nu-şi mai poate aduce aminte.

— Trebuie să fi fost ceva pasionant, ceva urgent. Eram ca şi acum. Căci şi acum, tot ceea ce doresc e urgent.

— Asta o ştiu, dar minciuna aceea mi se pare mai neverosimilă decît întîmplarea în sine.

— Înţelesese, că o minciună repetată se transformă în adevăr.

Acum spune, cu toată liniştea, că a citit nu ştiu unde care sînt trăsăturile tipului de om asocial şi că sînt (eu corectez : erau) ale lui : lipsa de poftă de mîncare, piromania...

— Piromania ?

Mă întreabă dacă nu-mi aduc aminte cum a dat foc bucătăriei, la Torino.

— Nu.

— Era într-o duminică după-amiază, femeia ieşise, iar voi aveaţi musafiri în cămăruţa aceea care a devenit apoi camera mea, după război. Aţi băgat de seamă că s-a întîmplat ceva cînd am venit să-mi iau prăjitura, fiindcă eram agitat şi roşu la faţă. Focul era în găleata de gunoi şi cuprinsese deja partea laterală a unui dulap.

— Era împotriva musafirilor ?

— Probabil.

— Ca atunci cînd ai împrăştiat piuneze în faţa uşii.

— Focul e cu totul altceva. La Cuneo am incendiat o pajişte cu iarbă uscată şi-am alungat — dar fără să vreau — perechile de îndrăgostiţi de după tufişuri.

Emoţia mea îşi are explicaţia într-o teamă retrospectivă, dar nu întru totul. Nu teamă de incendii, ci de un determinism criminal care ar putea sălăşlui în el. Ceea ce cunoşteam era pasiunea lui pentru foc în ipostază de incendiu. Ştiam că, tot învîrtindu-se prin oraş, trăgea mereu nădejde să fie martorul unui incendiu şi că uneori i se întîmplase asemenea lucru, dar nu fuseseră decît nişte

incendii modeste. Acum cîtva timp nevasta lui i-a telefonat la birou că din clădirea în care se află se vede fumul unui incendiu mare ; el găseşte o scuză oarecare şi dă fuga acolo. Ştiu bine că pasiunea (estetică) pentru incendii nu e piromanie ; care înseamnă dezrădăcinare, solitudine. Sau era, cu adevărat, brutala necesitate de-a fi iubit a omului care refuza sau părea să ignore afecţiunea. Problema (dureroasă) a existenţei lui e aceea pe care o cunoaştem ; definiţia patologică îi aparţine însă, cu alte cuvinte nu cu totul inofensivă : dar numai în sensul cruzimii sale aurodestructive.

Complicitatea soţiei lui înseamnă dragoste ; datorită afinităţii dintre noi, eu pot să-mi explic în mare parte simptomele (precoce) de criminalitate de care dă dovadă. Chiar şi acela de *voyeur* de pildă.

De la ferestrele noastre de pe via Signorelli privirea nu întîlnea decît pereţi înalţi şi mohorîţi, fără nici o deschizătură ; se zărea doar cîte-o fereastră în coasta caselor din depărtare, printre pereţii aceia, în spatele lor aproape. Unele persoane au venit să protesteze fiindcă cineva, de la ferestrele noastre, le spiona casele cu un ochean. Uneori, în ceea ce mă priveşte, efectul comic avea ultimul cuvînt ; nu ştiu însă dacă şi în cazul acela. El avea un ochean, care aparţinuse tatei şi pe care bunica i-l dăruise lui, împreună cu aparatul fotografic, uneltele de vînat şi de pescuit, şi nepreţuitele flaute. Tata îl folosea cînd era la munte ; dacă m-aş fi gîndit la asta, m-aş fi revoltat, plină de indignare ; din fericire reflexele sentimentale vin întotdeauna după.

Acum e atît de „după", că a căpătat un aspect sentimental chiar şi acest *voyeur*-ism al său.

Spune că n-a reuşit să vadă niciodată nimic interesant. Într-un film pe care l-am văzut împreună la cinematecă, obiectivul survola în linişte un oraş (Stockholm) şi el avu impresia că visează.

— Visez deseori că zbor pe deasupra caselor şi vreau să profit de asta ca să mă uit înăuntru. Dar nu văd niciodată nimic.

— Te pedepseşti.

— Cred că e amintirea unor deziluzii din trecut.

Deoarece visez şi eu lucruri din astea (sînt însă mai norocoasă, fiindcă văd camere, dacă nu oameni) ştiu ce semnificaţie au. Cu alte cuvinte s-ar putea ca ele să ia naştere datorită unui impuls puţin lăudabil ; la nivelul conştiinţei însă înseamnă doar curiozitate nestăpînită şi în acelaşi timp dezinteresată pentru „ceilalţi", pentru viaţa şi gîndurile lor. Întru totul asemănătoare celei de-a asculta (o practic şi eu — încerc s-o practic — în tren, la restaurant ; dar nu reuşesc, sau nu aflu aproape nimic). E pasiunea de-a descoperi ceea ce e inedit, necunoscut încă.

La Cuneo stătea tot timpul de după uşi, trăgînd cu urechea. Îl găseam culcat pînă şi pe podea, cu urechea lipită de uşă. Bunica, bineînţeles, rîdea, mătuşa se înfuria ; dealtfel era jenant faţă de atîta lume, rude venite în vizită, care „cine ştie ce cred despre el". Lui nici nu-i păsa de toţi oamenii aceia pe care nici nu voia să-i salute ; dar spera să surprindă conversaţii, secrete, mistere.

Aceeaşi origine are şi jocul de-a urmărirea. Spre seară, urmărea, fără a fi văzut, pe cîte cineva, îşi

nota adresa, făcea planul străzii şi aşa mai departe. A ajuns chiar — lucrul acesta mi l-a mărturisit abia acum — să se caţere, noaptea, pînă la ferestrele de la parter : ca să vadă ce se petrece prin odăi. Isprăvile astea erau posibile întrucît aveau loc la Cuneo.

I-am relatat lui Pavese povestea cu urmăririle ; el, care pretindea că nu-l mai miră nimic (una din trăsăturile lui tipic cuneene) şi întîmpina orice ştire cu un „am mai auzit", de data asta s-a uitat la mine ca şi cum ar fi avut o revelaţie şi mi-a spus că şi el, pe cînd era copil, se dedase unor jocuri asemănătoare. După el asta însemna timiditate, solitudine, dar mai presus de orice fantezie. Ceea ce oamenii caută în cărţi, la cinematograf, poetul îşi povesteşte, mimează. Minciunile sînt şi ele acelaşi lucru : fabulaţii.

El, în mod sigur, n-a găsit niciodată şi nici măcar n-a căutat viaţa în cărţi. Chiar şi acum, dacă citeşte o carte, singurele consideraţii pe care le face sînt în legătură cu maniera scriitorului, cu limbajul. Conţinutul pare să nu-l intereseze. I-am arătat dulapurile cu cărţi :

— Toate volumele astea îţi stau la dispoziţie.

Iar el, spăsit :

— Nu sînt numai gramatici ?

Am descoperit că citise cîteva cărţi, de-ale noastre : cînd ? şi de ce pe ascuns ? Presupun că în scopul de-a evita entuziasmul meu, ca şi întrebările cu privire la valoarea cărţii, la impresia pe care i-a făcut-o.

Aluzia la gramatici era un fel de reproş la adresa profesiunii mele. Dar poate fi şi mai exact

explicată ca o definiţie (dispreţuitoare) a cărţii în înţelesul ei de instrument, de modalitate. Aluzie jignitoare pentru mine care iubesc cărţile ca scop (e drept totuşi că deoarece frecventa o şcoală şi cu ce succes, am sfîrşit prin a-i cere să se servească de ele la propriu, ca de nişte instrumente). În sfîrşit, mă identificase cu însăşi şcoala în accepţia ei cea mai îngustă.

Părerea mea era că, întrucît şcoala nu e totul, trebuie să-ţi termini lecţiile cît mai repede, să profiţi, nu să te laşi strivit de ea.

— M-ar costa mai mult, îmi răspundea, plin de cutezanţă.

Ajutorul pe care i-l oferisem în scopul de a urgenta eliberarea, de a rezolva greutăţile, de a evita catastrofele, îl enerva în aşa măsură, încît după ani de zile, cînd îl strigam dintr-o cameră în alta, îmi spunea :

— Cînd te-aud strigîndu-mă mă trec şi-acuma fiorii, am impresia că mă chemi ca să-mi fac lecţiile cu tine.

Alt lucru care mă aducea la disperare era că, dacă binevoia să-şi dea cît de cît silinţa, era de-a dreptul uluitor, mai cu seamă cînd traducea din latină : avea simţul limbii. Nu numai că interpreta just, dar găsea numaidecît echivalentul italian, termenul şi întorsătura frazei, aproape întotdeauna cea mai fericită în privinţa clarităţii, preciziei, eleganţei ; în vreme ce eu o mai căutam încă.

— Ai putea deveni traducător de meserie.

Se uita la mine cu o căutătură ironică, compătimitoare.

Tendința de a căuta viața în viață făcea parte din intoleranța lui față de literatură („Marmura"). Din punctul acesta de vedere aborda temele care se refereau acum aproape întotdeauna la clasici.

Ceva am găsit totuși, cu subiect autobiografic. Gen care nu-i tulbura calmul contemplativ, menținîndu-l, în același timp, în narcisismul lui obișnuit.

„Contemplînd flăcările.

Stau de multe ori, iarna, cu picioarele la foc, în timp ce citesc. Apoi, obosit de lectură, las cartea deoparte și încep să mă uit la foc. E bine să stai la căldură și să nu faci nimic, așa cum îmi place mie, și să te uiți cu cîtă înverșunare atacă focul bucata de lemn proaspăt pusă în sobă, cum o înconjoară toată cu flăcări și o preface, încetul cu încetul, într-o masă de cărbune roșu, care se sfărîmă apoi într-o mulțime de bucățele aproape albe. Atunci trebuie să-l scormonești ca să nu se stingă sufocat de cenușă și să mai pui un butuc. Uneori, cînd stau în fața focului, mă apuc să-mi curăț armele, și atunci mă înconjur de sticluțe, cu nenumărate feluri de uleiuri speciale, de flacoane, de periuțe de toate calibrele și de toate soiurile, de cîlți, de păr de porc, de vergele de oțel și de alamă, și încep cu mare grijă să demontez și să curăț bucată cu bucată puști și pistoale de toate felurile. Ocupație atît de interesantă încît nu mă mai gîndesc la foc, și-l las să se stingă.

Cred că m-am depărtat de subiect, fiindcă acesta ne cerea, am impresia, să povestim la ce se gîndește cineva cînd se uită la foc, eu însă, cînd mă uit la foc nu mă gîndesc la nimic, așa că m-am mărginit să povestesc ceea ce fac."

O pasiune onestă pentru scris constă în aversiunea pentru neautentic și chiar și într-o anumită senzualitate relativ la cuvinte. Astfel aș explica eu persistența gustului său curios pentru enumerări.

„Cele mai dragi locuri pe care le-am văzut.

N-am călătorit mult, dar locuri bineînțeles că am văzut. Toți văd locuri, dacă nu dorm, sau cel puțin văd mediul înconjurător, care poate fi propriu unui loc sau pur și simplu invariabil de la un loc la altul. Locurile și mediile înconjurătoare sînt deosebite unele de altele fiindcă impresiile pe care ni le provoacă sînt deosebite. Înfățișarea unui loc poate să se schimbe total cînd cineva locuiește acolo, fie pentru că se schimbă chiar locul, fie pentru că acel cineva îl vede dintr-un punct deosebit de vedere.

Nu pot spune că există vreun loc care să-mi fie drag, deoarece eu nu mă atașez de nimic ; există însă multe locuri, dintre cele pe care le-am întîlnit în realitate, în cărți sau în filme, care m-au «interesat». Strania cochetărie a anumitor cartiere din oraș, a căror balcoane au drept podoabă nenumărate cutii de tinichea păstrînd încă inscripția GLUCOZĂ PENTRU CARAMELELE LEONE transformate în vase de flori ; noul și insolitul oraș pe care-l descoperi călătorind pe acoperiș (oamenii normali care locuiesc în case nici nu-și pot imagina în ce măsură se schimbă orașul văzut de-acolo de sus) ; atmosfera statică și plictisită a unui cimitir de vagoane vechi cu floricele galbene pe acoperiș, ce se leagănă în vînt ; tăcerea ce domnește într-un oraș năpădit de ceața populată de fantomele vehiculelor ale căror faruri rătăcesc suspen-

date, ca şi alte locuri care poate îmi plac mai mult acum decît atunci cînd le-am văzut."

Regăsim subiectele din desenele sale, ceea ce confirmă autenticitatea emotivă ; la fel şi descoperirea că emoţia e provocată mai curînd de imagine decît de obiectul în sine.

Amprenta personală ieşea în evidenţă chiar şi în lucrările sale asupra clasicilor ; ca în aceea despre *Triumful lui Bachus şi-al Arianei* de Lorenzo Magnificul.

„Nu pot să am nici un fel de părere în legătură cu valoarea artistică şi literară a acestei poezii fiindcă nu am priceperea necesară ; pot spune însă, potrivit experienţei scurtei mele vieţi, că poezia aceasta se întemeiază pe principii exacte. De fapt poate fi fericit cine vrea şi ştie să fie fericit, în timp ce alţii îşi construiesc singuri nefericirea refugiindu-se într-o viaţă întunecată şi plicticoasă. Viaţa e făcută pentru a fi trăită, şi nimeni n-o poate trăi dacă nu e fericit."

Nostalgia aceasta a fericirii îi este foarte caracteristică. Chiar şi astăzi susţine că „nu trăieşti dacă nu eşti fericit". Atunci însă, spre deosebire de acum, nutrea încă iluzia că asta ar fi cu putinţă. Eu vreau să-i demonstrez mereu că lucrul acesta e banal, e un loc comun etc. ; îmi dau apoi seama că relativizînd prea mult valoarea fericirii începe să se clatine însuşi simbolul binelui. Atunci îmi dau silinţa să-i demonstrez că el e, în schimb, fericit.

„Eu, după ce am meditat asupra modului în care îmi formez, de obicei, judecăţile de valoare şi sentimentul de neîncredere, prejudecăţile şi indiferenţa cu care citesc *Eneida*, nu pot vorbi despre opera respectivă referindu-mă la impresiile sau la ideile mele personale. De altfel nu mă pot pronunţa asupra adevăratei *Eneide* deoarece n-am citit-o în latineşte."

Pe atunci sufeream din pricina acelei rezerve pe care acum o admir. (De altfel se referă mai curînd la Hanibal Carus decît la Virgiliu.)

„Trebuie să fi fost şi pe-atunci o mişcare de avangardă. Dar n-a ajuns pînă la noi. Urmaşilor nu li s-au transmis decît poeţii *cesarei*. Acelaşi lucru e valabil şi pentru arhitectură : rămîn numai construcţiile durate din material nobil, marmură etc. Nu casele obişnuite. Din epoca noastră va rămîne Altarul Patriei."

Lucrarea asupra Didonei e un exemplu de sinteză critică. Pentru lucrarea aceasta am fost chetează critică. Pentru lucrarea aceasta am fost chemată la San Ciro fiindcă fusese socotită „inclasificabilă". În anul respectiv preşedintele comisiei era un domn micuţ şi elegant, cu părul alb, venit din alt oraş. Aveam, ca de obicei, o carte sub braţ (pentru răstimpurile de aşteptare), iar el se interesă în primul rînd de ea, apoi se porni să vorbească despre cărţi. Mai mult decît mirată, am început să sper. În cele din urmă s-a hotărît să răsfoiască lucrarea, mi-a arătat liniile trase de profesoară în dreptul frazei „incriminate", pe care o citi cu voce tare :

„Didona e ca o piatră care, datorită şocului, face, pentru moment, să devieze roata automobilului, dar acesta e numaidecît redresat cu ajutorul volanului".

— Nu e rău, observă preşedintele.

Trebuie spus însă, întru apărarea profesoarei, că metafora tehnologică era ceva nou.

Dar partea „tare" e următoarea :

„Nu trebuie să-l socotim pe Enea drept un nemernic ; nu el a ucis-o pe Didona, ci însăşi *Eneida*, de la care personajul principal nu se poate abate. Didona în schimb e reală şi vie, şi se îndrăgosteşte cu toată sinceritatea de omul Enea, fără să ştie că el nu este decît un personaj".

CAMILLA stătea scris în capul foii cu litere marcate cu violenţă.

„N-am să vorbesc de Camilla ca femeie, deoarece am impresia că din feminitate i-a rămas prea puţin, dar tema cere probabil să se vorbească despre virilitatea, militarismul, despre instinctele războinice şi sentimentul datoriei care caracterizează această «femeie». Poate că în ziua de astăzi ştiinţa şi psihanaliza ar putea explica şi cazul unui individ care a dobîndit în mod complet caracterele sexului opus ; cu toate acestea Virgiliu pune în antiteză virilitatea Camillei cu o înfăţişare feminină. Mania asta a ei de-a se lupta şi de-a ucide ar putea fi explicată prin ura faţă de societate sau faţă de întreaga umanitate, ură ce-şi are poate obîrşia în condiţia ei de bărbat-femeie care o plasa în afara unei vieţi normale."

Nimic de adăugat, aş spune. (Nu ştiu cum fusese judecată la şcoală aluzia la psihanaliză.)

Totuşi, din lucrarea care tratează despre „război" merită să mai citām cîteva fraze :

„Să provoci un război în care trebuie să moară atîta lume pentru un cerb ucis şi o fată, ar putea fi un lucru discutabil". „Cred că se războiau întocmai cum ar fi exercitat orice altă profesiune : de fapt erau eroi cu toţii. Ucideau din mîndrie profesională, şi pentru a dovedi altora propria lor vitejie obişnuiau să se împodobească cu armele celui învins, obicei ce există şi astăzi la unele popoare primitive, ca de pildă neozelandezii care obişnuiesc să înfigă în parii din jurul casei capetele duşmanilor ucişi."

Drept comentariu la lumea clasică nu e rău. Te face să te gîndeşti la Melville cînd compară medaliile generalilor cu trofeele de pe insulele Figi.

Un alt prilej pentru a reveni asupra subiectului i-a fost oferit de lucrarea despre *„Canzone all' Italia" :*

„Petrarca, ridicîndu-se împotriva mercenarilor nemţi care devastau ogoarele (poate că în sens alegoric) se angajează pe o pistă periculoasă, întrucît nu mai există nici o deosebire între virtute şi mînie dacă pui mîna pe arme. El voia numai desfiinţarea trupelor mercenare, şi asta datorită naţionalismului său aproape egoist, pe cînd ceea ce ar trebui desfiinţat e războiul, şi distrugătorul militarism". (Profesoara a înlocuit „naţionalismul" prin „dragostea de patrie".)

Dacă-l întreb acuma cum de reuşea să aibă idei aşa de clare, răspunde că se simţea împotriva a tot ce era „statal", oficial, impus, şi asta ajungea. Acuma însă el e cel care susţine că salvarea nu ne-o poate aduce decît războiul. Nu ştiu dacă înţelege asta în sens heraclitean, sau mai „istoric", în sens de revoluţie.

Merită menţionată şi partea finală a temei. Descoperă că „balada nu e numai polemică, ci mai ales poezie" ; şi face o originală observaţie critică

în legătură cu expresia „Signor mirate". Cu alte cuvinte, găseşte „în asta un subiect religios-creştin : că sufletele celor umili şi ale celor puternici vor fi egale în faţa judecăţii lui Dumnezeu". Idee extrasă din „alma ignuda e sola". Interpretarea lui, îndrăzneaţă dar nu lipsită de temei, n-a fost aprobată de nimeni, ci pur şi simplu anulată ; deoarece ar fi trebuit, dimpotrivă, să trateze despre noţiunea de „virtute".

Există vreun raport între ura lui pentru militarism şi desenele executate în aceeaşi epocă ? Trenuri şi camioane strivite, turtite, aşa cum le văzuse în '45, semne şi mărturii ale violenţei care trecuse pe-acolo : o întoarcere la tema „Distrugerile războiului". Legătura nu e de conţinut, decît într-un sens foarte adînc. Chinuitoare dar reci, perfect obiectivizate, desenele acestea vădesc deopotrivă îndîrjire şi indiferenţă.

Sînt executate în peniţă, fără ştersături, cu o mînă sigură ; minuţioase şi totuşi de o structură puternică, esenţială. Precise din punct de vedere al perspectivei, dacă nu chiar în mod ostentativ perspectivale, ceea ce le accentuează dramatismul dar le califică drept clasice, prin nimic înrudite cu acel obsedant dar banal particularism al „pictorilor naivi".

Desena pe dosul alb al hărţilor din atlas : era natural să profite de suprafeţele acelea frumoase care i-au ispitit întotdeauna pe elevi, atîta vreme cît simt atracţia spaţiului care trebuie violat, care trebuie murdărit ; ceea ce este, de fapt, instinctul primordial al pictorului.

„Putea să devină un mare pictor suprarealist", spusese Solmi despre el. „Putea" vrea să spună că n-a

devenit, şi că n-a devenit nici măcar pictor : dar nu ştiu dacă afirmaţia aceasta e o consolare sau o mare deziluzie.

Paola a trimis un desen din acestea lui Cremona (Italo) care l-a publicat într-o mică revistă suprarealistă, *Mano Sinistra,* sub titlul *Şi maşinile mor.* El n-a reacţionat în nici un fel, ca şi cum lucrul acesta nu l-ar fi privit, n-a manifestat nici o emoţie. De atunci însă n-a mai desenat nimic.

— De ce ?

— Fiindcă n-am avut succes.

— Să ţi se publice un desen într-o revistă de avangardă e un succes foarte mare.

— Poate că nici n-am aflat de asta.

Şi dacă, în loc de a judeca războiul, desenele acelea erau simple autoportrete sau portrete de-ale mele (sau de-ale oricui altcuiva) ? E posibil. Ba chiar aşa este. Iar lui îi era teamă tocmai de asta : de semnificaţii. De fapt orice „interpretare" e impudică, imprecisă, iar el avea dreptate să se teamă de interpretări.

— Nu sînt un artist. Sînt un artizan.

Eu, care cunoşteam capcanele ce li se întind intelectualilor, îl simţeam solid, imbatabil datorită tocmai acestui lucru.

— Arta înseamnă de fapt artizanat, îl asiguram.

— Nu, mă contrazicea cu o grimasă de dezgust, ea are şi mesaje...

Degeaba fusese un şcolar rebel, căci şcoala izbutise totuşi să-l deprime şi să-l înspăimînte.

Poate că a fost aşa cum pretinde el :

— N-aveam destulă pasiune.

O fi şi-aşa, cu toate astea nu-l înţeleg. Adică să aibă ochi, să aibă mînă, dar pasiune nu ? El zice :

— Am prea multe pasiuni.

— Trebuie să alegi, îi spun.

Nu răspunde. Aşa că el, care „nu trăieşte" (sau cel puţin aşa crede), se epuizează din pricina unei vieţi prea intense.

Desenele lui poartă amprenta sculptorului : chiar şi *Dezastrele*, datorită finisajului şi a semnului plastic lipsit de vibraţie. E un lucru îngrozitor, pentru mine, să vorbesc de sculpturile lui. Acolo unde a lăsat urme de măreţie, misterul e şi mai mare, ca şi durerea. Misterul unei vocaţii zădărnicite, vreau să spun.

Am să vorbesc mai întîi de tablouri. N-a făcut decît două, unul foarte frumos şi unul bun. Cel bun reprezintă o natură moartă, culorile sînt pure, intense. E lipsit de umbre, dar e tonal. Pe celălalt l-a obţinut copiind — aşa cum le-a plăcut întotdeauna pictorilor să spună — o dumbrăveancă sau pescăruş împăiat, pe micul lui suport, din profil. Albastru-intens şi trandafiriu pe un fond deschis : preţios şi solemn totodată, ca o pictură persană.

Ei bine, vina de-a nu mai fi pictat îmi revine mie. Eram încă la Torino, în '46, şi el şi-a pictat tablourile cu culorile mele ; poate că eu mai aveam încă de gînd să pictez ; pe scurt, i-am interzis să se mai folosească de paleta şi de tuburile mele.

Un lucru pe care nu mi-l pot explica. Încep chiar să cred că există într-adevăr un eu diabolic care acţionează împotriva eului conştient, adică împotriva celui pe care-l iubeşte, întru apărarea şi în interesul a „ceva" care e totuşi, în esenţă, groaznic de vital.

În cazul acesta o inconştientă gelozie pe plan profesional ? Absurd. Abstracţie făcînd de faptul că-l iubeam atît de mult, puteam picta foarte bine amîndoi. Şi apoi nu asta voiam, să lucreze ? Logica însă nu slujeşte la nimic. Singura mîngîiere care-mi rămîne e gîndul că, dacă după atitudinea mea descurajatoare n-a stăruit, e fiindcă într-adevăr n-a mai avut chef.

Culoarea acoperea uneori obiectele pe care le confecţiona. Sînt de după război, de la Torino ; poate fiindcă încetasem cu totul să mai pictez, îl lăsasem să-mi consume tuburile. Din toate obiectele astea colorate au rămas cîteva piese dintr-un joc de şah, negre şi roşii, ca şi trei drăcuşori un pic priapici. Sînt coloraţi în trandafiriu şi roşu aprins. Roşu e vîrful nasului lunguieţ, împlîntat în obraz, şi tot aşa şi corniţele şi dinţii. Unul are braţele mobile, nici unul picioare. Sînt fixaţi pe un postament vopsit în verde. Unul are ochii alcătuiţi din cîte o floare de cui introdusă în orbita neagră : expedient care aminteşte de unele idei asemănătoare din sculptura neagră, aşa cum se poate vedea la British Museum. Din lemn şi sîrmă făcea corăbii cu pînze sau vapoare, vopsite în alb. Au fost deosebit de admirate de un prieten de-al Paolei, care-l adusese la noi acasă. C. găsise admiraţia excesivă, iar profeţia unui viitor strălucit supărătoare.

— Nu-i nimic extraordinar. Şi eu, cînd eram copil, făceam lucruri din astea.

Atunci Paolo i-a servit faimoasa replică :

— Şi după asta ai ajuns aici ?

(Voia să spună : la bancă.)

Cel mai vechi obiect rămas din sculpturile sale e o casă de bani. Luase naştere ca un obiect-roman de pe vremea cînd era mic, dinainte de război. Casa de bani, îmi dau seama acum, este *el*. În cazul acesta simbolismul se impune de la sine. Este el cel tainic, necunoscut chiar lui însuşi, nu îndeajuns de iubit.

Obiectul e formidabil în sine. Acum e una din epavele copilăriei sale care a învins timpul ; dar fusese o epavă încă de la apariţie. Străvechi, grosolan, uzat şi în acelaşi timp foarte solid, ferecat : în aşa fel încît ar fi putut înfrunta oceanul sau cutremurele, sau cine ştie ce alte evenimente majore. La baza lui se afla ideea de comoară, bineînţeles ; de fapt ceea ce are importanţă, pe lîngă scîndurelele groase, neşlefuite şi gata înnegrite, dibuite prin cine ştie ce pod sau magazie, sînt întăriturile : plăcuţe de metal, şi nenumărate catarame, ţinte şi cuie. Uşiţa, mai groasă decît pereţii, căptuşită cu metal pe dinăuntru şi pe dinafară, se roteşte în jurul unui uriaş pivot ; un lănţug imens, pus de-a curmezişul, ajunge pînă la zăvorul acum pe jumătate ieşit de la locul lui. Totul exprimă firea lui închisă, şi mai cu seamă instinctul (nevoia ?) lui de apărare, întărit şi fortificat, Forţa şi teama lui.

Un alt obiect-simbol e o scîndurică vopsită în roşu, fragment, probabil, dintr-o colivie poate sau dintr-o carceră. Are două deschizături, una sus şi alta jos, prevăzute cu gratii, cele de sus în formă de reţea, cele de jos alcătuite din cîteva bare paralele. Un tip de uşă ca la Spielberg ; simbol, cu alte cuvinte, al pasiunii lui pentru libertate. Pe atunci inconştientă, cred, în imboldul său nu numai vital, dar şi metafizic.

Aceeaşi structură au avut, după război, jeep-urile şi camioanele. Spre deosebire de cele desenate, erau întregi, solide, întărite ; şi tocmai pentru aceasta avînd o semnificaţie pozitivă a ceea ce desenele exprimau la modul negativ. Toate obiectele acestea „mobile“ pe roţile lor grele de fier, cu portiere care se închideau şi se deschideau, erau din lemn şi din fier. Întrebuinţarea celor două materiale în scop artistic (n-are nici o importanţă dacă nu era declarat) a avut drept urmare împărţirea operelor sale în două serii : una de lemn şi alta de metal.

Lemnul, material mai maleabil, i-a sugerat întotdeauna lucrări pline de graţie. Farfurii sau cupe ornate cu cîte un delicat basorelief închipuind ghirlande de fructe, pe un fond gravat sau punctat, cu efect pictural. A început apoi să aleagă din lemnele pentru foc, iar uneori a şi cumpărat, bucăţi de esenţă tare, în care cioplea mici capete pline de virilitate, echilibrate şi desăvîrşite ca volum, articulate cu siguranţă şi îndemînare ; ceea ce e semnul sigur al măiestriei formale, slăbiciunea diletantului vădindu-se tocmai în punctele acestea. Chiar şi umerii sînt modelaţi cu naturaleţea şi dinamismul care decurg din justa concordanţă a părţilor componente. Corpul este — ca şi în primul stadiu al naşterii lui Pinocchio — o bucată de lemn grosolană pregătită de Pasquale pentru sobă.

A sculptat numai un singur cap în mărime naturală, cu oasele foarte pronunţate. O ureche e complet modelată, cealaltă doar eboşată ; abia indicată, ermetică, tăietură menită tăcerii, gura. Nasul, orbitele, în proeminenţa şi adîncimea lor, au un caracter monumental.

Capodoperele seriei sînt două animale. Un cap de pisică înălţat vertical pe gît (ca faimoasa pisică egipteană de la Luvru), gura deschisă a strigăt, dinţii (împlîntaţi) ascuţiţi. E statică şi feroce ca o mică zeitate.

Celălalt e o bufniţă „auriculată" cum spunea el, şi poate că numele e luat din ştiinţele naturale; pe lîngă penaj, o prevăzuse însă cu două urechi ascuţite. Numai ghearele, bine împlîntate, delicate, suferiseră o uşoară mutilare. Mi se pare mai puţin sacră, mai puţin fioroasă decît pisica, pare un fel de filozof, cu nasul mare şi melancolic.

Cele două animale sînt fantastice şi în acelaşi timp realiste; sînt diabolice, şi pline de candoare. Şi acestea sînt tot „el"? Dacă există o limită impusă, cred că nu. Sînt prea desăvîrşite, autonome, pentru a putea fi circumscrise într-o simbologie psihologică.

Seria de metal a culminat şi ea într-o „micuţă capodoperă". Această serie debutase printr-o graţie şi finisare mai mare decît seria obiectelor de lemn. La Torino confecţiona săbii minuscule, dar de-o mare perfecţiune, stilete şi spade; adevărate arme pentru elfi. Pe urmă ace, profiluri de animale, pe care mi le prindeam la reverul hainei. Am purtat astfel ani de zile nişte ineluşe de alamă sau de aramă, care-mi înnegreau degetele.

Aşa cum se întîmplă cu capodoperele, acea mică broşă de argint părea un miracol, cu toate astea semăna foarte mult cu celelalte sculpturi. Broşă fiindcă era prevăzută cu un ac pentru a putea fi prinsă. Era mică şi masivă, cu un volum bine determinat vreau să spun; de dimensiunea ultimei falange a degetului mare. Era alcătuită din două capete care îşi întîlneau creştetele pe orizontală: unul de taur şi unul de bufniţă. Orfevrerie, totuşi sculptură, forţa modeleului fiind mult mai importantă decît gingăşia inciziei.

Ştiam că e un unicat. Şi nu numai în activitatea lui: de ce am riscat în cazul ăsta? Adevărul e că sînt îngrozitor de optimistă, înclin să consider că opera de artă e nemuritoare în sens material, adică impropriu. Am vrut să mă împodobesc cu ea, ca s-o pun în valoare, dar şi din orgoliu, bineînţeles. N-avea însă lănţişor de siguranţă, şi a căzut, cred că în tramvai, în timp ce mă întorceam de la şcoală (somnoroasă).

Am făcut tot soiul de investigaţii prin birourile acelea bizare unde se adună obiectele pierdute. Întotdeauna în mod iraţional iar acum din disperare îmi fac încă iluzia că am s-o regăsesc. Mă doare încă şi mai mult ca atunci gîndul că am pierdut-o, şi-l evit cît pot. Era experienţa experienţelor, irepetabilă. I-am oferit toţi banii de care dispuneam, ştiam însă bine că anumite lucruri nu se pot reface.

De ce, mă întreb, s-a întîmplat aşa ceva? Nu înţeleg prin asta din ce *cauză*, dar în ce *scop*. Poate că e tot optimism să te gîndeşti că trebuie să existe un scop.

Materialele. De unde le lua? O adevărată mină a însemnat pentru el boilerul pe care-l adusesem de la Torino, dar pe care nu l-am instalat niciodată. Cînd l-am mutat din loc, am văzut că fusese demontat bucată cu bucată. Tot aşa dispăreau şi cheile, linguriţele de argint etc. Ca şi pe vremea deşeurilor, materialul recuperat era marea lui pasiune. Ura pen-

tru materialul nou pe care o are orice artist adevărat decurge din faptul următor : numai cu ceea ce este vechi se poate face, se poate crea ceva nou. Un material nou e mut, irecuperabil, respingător.

Umbla întotdeauna pe lîngă trotuar (pe atunci se mai putea încă) şi cu ochii în pămînt ; găsea astfel şuruburi şi cuie, sau miraculoasele bucăţi de fier ce cad din camioanele pline vîrf cu resturi metalice. Cînd trecea vreunul pe lîngă mine mă aplecam şi culegeam de pe jos cîte un şpan de metal sau vreun crîmpei de tablă, iar pe urmă i le dăruiam.

Cînd s-a însurat, o verişoară de-a mea mi-a scris „întreabă-l dacă-şi aduce aminte că la Forte dei Marmi aduna cuiele găsite pe stradă". N-am avut curajul să-i spun că şi acum mai adună cuiele găsite pe stradă.

Nu se poate vorbi despre sculpturile sale fără să amintesc şi de camera lui. De-a lungul unui perete întreg erau aşezate cîteva dulapuri, care nu încăpuseră în celelalte camere ; de-a lungul celui de vizavi, patul şi masa de lucru.

Masa de lucru — ca a unui dulgher şi fierar totodată — era o alcătuire monumentală care îşi mărea încetul cu încetul volumul, în felul castelelor acelora compozite, mărturie a vicisitudinilor unei puteri care se modifică, dar nu dispare complet niciodată. Şi-o construia bucată cu bucată în obişnuitul lui stil caracteristic obiectelor solide, capabile să înfrunte secolele. Pe lîngă menghină, burghiu etc., avea şi un motor. Şiruri de pile şi de filiere erau rînduite pe fostul meu şevalet, pe care-l transformase, bătînd în el cîteva scîndurele. Instrumentele erau întotdeauna nu numai în ordine, dar şi în stare de perfectă

funcţionare, întocmai ca şi armele. Mîinile lui purtau semne tenace de uleiuri, lacuri etc., dar instrumentele erau strălucitoare, lustruite cu grijă. Numai porţiunea de sub masă, destinată a fi depozit de materiale, lăsa să se vadă o îngrămădeală haotică şi aproape înspăimîntătoare de bucăţi de tablă, ţevi, vergele, scînduri şi diferite alte resturi.

Toţi artiştii care lucrează acasă sînt mai mult sau mai puţin martirizaţi de femei, neveste sau mame, slujnice sau stăpîne, din pricina murdăriei şi a dezordinei pe care le comportă îndeletnicirea lor. Aproape întotdeauna sfîrşesc prin a dormi pe loc, deoarece şi fiinţa lor are nevoie de-o vizuină.

Pentru el vizuina a fost întotdeauna un lucru mai esenţial decît pentru oricine altcineva. Poate pentru că latura lui artistică era viaţă, şi răpindu-i-se vizuina putea fi ucis.

E drept că pe vremea aceea întreaga noastră locuinţă era un fel de tabără în mic şi camera lui nu distona prea mult. Era odaia unui vagabond sau a unui Robinson care-şi ajungea lui însuşi, şi totodată unul din acele minuscule ateliere în care, în fumul care înnegreşte chiar şi lenjeria, doarme muncitorul solitar. El însă avea cearşafurile curate — cel puţin lunea — iar duşumeaua măturată, dacă nu chiar dată cu ceară.

— Dormi aici ? l-a întrebat doamna N., iar eu am simţit că îngheţ, atît de burgheză îi era indignarea, cu toate că doamna era o intelectuală angajată.

Am încercat să rîd, după aceea, dar nu mi-a prea reuşit. Poate că aveam oarecare remuşcări ; nu fusese oare indiferenţă, incurie, în toleranţa de care dădusem dovadă ?

Soţul ei se arătase mai spiritual (mai bun), flecărise puţin cu el, îi ceruse chiar să-l înveţe cum se sudează metalele deoarece avea de gînd, îi spusese, să facă o sculptură abstractă din fier (straniu totuşi, avînd în vedere că era inginer).

Acum, cînd o întîlnesc, după atîţia ani, doamna N. nu uită să mă întrebe :

— Fiul tău doarme tot în camera aceea de la capătul coridorului ?

Mie-mi piere graiul şi mă simt aproape tot aşa de prost ca şi atunci.

PARTEA A TREIA

La sfîrşitul clasei a IV-a de gimnaziu (anul „acelor" teme) a rămas repetent. Vara s-a dus ca de obicei la bunica : a refuzat să meargă cu mine la munte.

„Dragă Mina, vegetez la Cuneo. Nu ştiu ce să-ţi spun fiindcă aici nu se întîmplă nimic deosebit ; iar ca să fiu mai precis nu se întîmplă nimic. Cred că acolo unde eşti ai să te distrezi de minune. Trimite-mi cîteva sutare ca să pot supravieţui."

Pe mine mă preocupa în primul rînd sănătatea lui ; aşa că i-am scris o scrisoare care conţinea un şir de întrebări de tipul : mănînci carne ? te duci la plimbare ? şi aşa mai departe. Mi s-a părut că e o idee nemaipomenită. Aveam să aflu în sfîrşit nişte lucruri precise, deoarece scrisorile bunicii, pe de o parte fiindcă nu era un tip „narativ", pe de alta fiindcă nu voia să mă neliniştească, erau scurte şi pline de reticenţă. Iată şi răspunsul :

„Dragă Mina, am primit scrisoarea ta cu chestionarul, şi cred că e bine să încep cu el. Cum îmi închipui că ţi-ai copiat întrebările, îţi scriu numai răspunsurile :

— la 12 — la 12 — da — la Cuneo — nu — nu — nu — da — da — da — da — gătită — da — da — da — depinde de zile — nu — lichide după împrejurări — da — vehicule — nu". (Bineînţeles

că nu-mi copiasem întrebările şi el ştia asta foarte bine.)

„Ai aflat probabil de la bunica despre refuzul meu de a mă duce la lecţii ; nu am intenţia să mă justific, ci numai să-ţi explic motivele : eu am nevoie să fiu ajutat, şi nu maltratat. Nu sînt fericit şi aş fi încă şi mai puţin dacă aş face un lucru pentru care nu am nici un fel de înclinaţie, de aceea am nevoie de timp pentru a lua o hotărîre. Vreau să urmez realul, şi să am timp pentru a decide ce voi face pe urmă. Ceea ce fac de obicei oamenii «pentru a trăi» nu mă atrage ; mă întreb dacă nu se poate face altceva şi cu toate astea să supravieţuieşti. Să munceşti «pentru a trăi» trebuie să fie un lucru deosebit de tragic ; eu aş vrea să fac ceva fără a fi nevoit să-l fac. În orice caz ăsta e un lucru la care am să mă gîndesc pe urmă, cînd am să fiu mare.

Sînt în aşteptarea unor noi sutare."

E o scrisoare-manifest, ba mai mult, o scrisoare-testament. Nu ştiu dacă pe atunci mi-am dat seama de asta, enervată cum eram, ba chiar şi amuzată de hazul răspunsurilor. Am arătat scrisoarea unor tinere doamne care stăteau lîngă mine la soare, în faţa hotelului ; iar una din ele a exclamat :

— Mie-mi place !

Am rămas încremenită de uimire, măgulită, dar şi un pic speriată. Poate că nu era decît o formulă convenţională ; cred însă că era vorba şi de faptul că descoperise un ins original, imprevizibil, de unde admiraţia pentru caracterul lui patetic şi în acelaşi timp dur (matur).

Dacă doamnele acelea ar fi putut citi şi scrisoarea pe care i-a scris-o tatălui său, l-ar fi admirat şi mai mult.

„Dragă tată, simt din scrisoarea ta că te preocupă închisoarea în care mă aflu. Cu toate acestea nu e, cum credeţi voi, o închisoare obişnuită, avînd în vedere că tot timpul încercaţi să mă faceţi să evadez, căci eu sînt deopotrivă închisoare, deţinut, paznic, director şi cetăţean liber, aşa că evadarea e cu neputinţă. Spui că aici nu ies aşa de des ca la Milano, dar eu ies numai cînd am un motiv ; la Milano mă duceam întotdeauna la plimbare şi la cinema. Sau mă duceam la diferiţi opticieni şi armurieri aşa cum fac şi aici, trebuie să ţii însă seama că la Milano distanţele sînt de zece ori mai mari. (Comparaţia cu ciuperca e magnifică.) Oricum în seara asta mi-am făcut cumintea şi scurta plimbare ca un biet bătrîn şi m-am amuzat mult de tot. Cît despre învăţătură am şi început-o, dar în ceea ce priveşte ideea de a nu fi al doilea după nimeni, un om poate să fie primul sau ultimul faţă de un altul fără să-şi altereze propriile-i calităţi, potrivit calităţilor acestuia din urmă. Multe salutări şi sărutări."

L-am sfătuit să frecventeze colegiul Brera, aveam impresia că succesul, absolut sigur, în calitate de desenator l-ar fi încurajat ; şi chiar şi gîndul că ar putea deveni profesor de desen era o perspectivă mai puţin înspăimîntătoare decît altele. Nici n-a vrut s-audă. Nu înţelegea să se compromită, mi-a spus, alegîndu-şi un domeniu atît de restrîns. Părea, ba chiar şi era, o hotărîre rezonabilă.

De mare ajutor mi-a fost prietenul nostru Giosue, căruia i-am împărtăşit nehotărîrea în care mă aflam. Mi-a recomandat o şcoală particulară „serioasă", în care predase şi el.

A ales realul: voia să scape măcar de greacă, deoarece de latină se lovea peste tot (şi cu toate acestea era mult mai „grec" decît îşi închipuia).

Şcoala respectivă trebuie să fi fost într-adevăr serioasă. Căci trimitea acasă, în fiecare lună, un fel de „note informative", în care era trecut numele lui real (fără diminutiv), ceea ce mi se părea a fi de bun augur. Conţineau notele şi părerile diferitor profesori şi o adnotare de mîna directorului.

Primele înştiinţări conţineau obişnuitele şi dezolantele menţiuni „ar putea face dar...", „nici un interes", „pare absent". Sau, în cel mai bun caz, „inteligenţă, idei, capacitate", iar drept concluzie: „abulic".

Şi pe neaşteptate, între ianuarie şi februarie, au apărut cu totul alte note: „revenire vădită", „foarte bine" şi aşa mai departe. Recunoscînd tot meritul şcolii, trebuie să fi dat totuşi şi el dovadă de oarecare interes; ceea ce nu se poate explica fără un „mobil". Unicul fapt consemnat în anul respectiv a fost apariţia motocicletei, pe care tatăl său i-a cumpărat-o către luna mai. Am impresia că i-a folosit şi ca pretext pentru a învăţa fără să-şi piardă demnitatea.

Temele în legătură cu romanul *I Promessi sposi* n-au nimic batjocoritor în ele. Şcoala respectivă şi profesorii nu-l iritau, şi, lucru esenţial, nu-l scandalizau; chiar şi Manzoni, cu moralismul lui argumentat, ironic, i se părea probabil că face parte

din aceeaşi familie spirituală. Lucru despre care nu-i vorbesc acum niciodată; mi-e teamă să nu-l aud spunînd că Manzoni e un reacţionar, dacă nu şi mai rău.

„Romanul în roman" al Gertrudei oferea un subiect care-l interesa — acela al violenţei morale: „E o formă de violenţă care nu îngăduie anumitor persoane posibilitatea salvării, nelăsîndu-le nici măcar mîngîierea de a se simţi victime".

„Gertrude a fost împinsă pe calea nefericirii şi a decăderii de un complex de cauze din care face parte şi un anumit fatalism, un sentiment al inevitabilului pe care i-l inculcase tatăl ei".

„Alt aspect al violenţei morale al cărei obiect a fost Gertrude constă în faptul că tatăl nu i-a prezentat niciodată destinul său în adevărata-i esenţă, adică drept o renunţare, ci sub un alt punct de vedere, de-a dreptul opus, ca o izbîndă, o bucurie a orgoliului."

I-a reproşat lui Manzoni un fel de incoerenţă: „Manzoni spune că Gertrude ar fi putut fi, cu toate acestea, o călugăriţă exemplară; dar pentru asta ar fi trebuit să-şi însuşească esenţa călugăriţei exemplare, să aibă, cu alte cuvinte, formidabila putere de voinţă pe care am văzut de altfel că n-o avea". „Gertrude nu cunoştea ceea ce e bine şi ceea ce e rău, rezultat, şi acesta, al sistemului de educaţie al tatălui." „Un sistem care nu trebuie condamnat cu totul deoarece trebuie să avem în vedere că în vremea în care trăia, scara valorilor era diferită şi că obiceiurile, dacă nu modifică binele şi răul, influenţează totuşi capacitatea de judecată a oamenilor."

Poate că în determinismul acesta radical se vede ceva din mentalitatea lui abstractă; de altfel ase-

menea teme „bune“ nu sînt chiar atît de ușor de recunoscut ca fiind ale sale, ca cele „iritate“.

Pare în schimb destul de firesc din partea lui să nutrească o anumită simpatie pentru Don Abbondio, anti-eroul : „un ins comun, de care e plină lumea“, care „în calitatea lui de preot trebuia să admită posibilitatea unei convertiri, dar ca un biet om ce era nu-i recunoștea oportunitatea“.

Poate fi recunoscut și cînd face unele considerații sociologice (pesimiste) în legătură cu „răscoala poporului“, pe care o califică drept „furie oarbă a unor oameni nu întru totul răi, dar a căror conștientă forță a propriului lor număr îi împiedica să raționeze (admițînd că fiecare în parte e capabil de asemenea lucru) asupra cauzelor acelei mișcări“. Ca și atunci cînd spune că „poporul, lipsit de educație, s-a obișnuit să considere evenimentele politice ca fiind încîlcite și de neînțeles“.

Dar stilul său mușcător poate fi pe deplin identificat doar în micul portret al contelui Attilio :

„Contele Attilio apare încă din episodul cinei cu Primarul din Lecco, dar mai cu seamă în convorbirea cu unchiul său, Contele, ca o persoană superioară lui Don Rodrigo, mai fin și poate și mai inteligent : una din persoanele acelea de lume a căror viclenie înnăscută îi ajută să aibă ultimul cuvînt într-o discuție, care știu să-și mascheze orgoliul, să descopere latura slabă a celorlalți și s-o exploateze în propriul lor folos, mulțumindu-se să se simtă superiori fără a căuta, ca bătrînul Conte, admirația celorlalți. Diplomația Contelui Attilio iese la iveală chiar atunci cînd îi spune unchiului său, Contele, un om evident mult mai simplu, tot ceea ce gîndește, lăsîndu-i impresia că el este acela care a descoperit

asemenea idei. Tipul acesta de nobil libertin și machiavellic nu are probabil prea multă importanță în roman, în afară de aceea de-a contura un personaj tipic pentru epoca respectivă. Este însă un personaj finisat, complet descris și delimitat ; nu mai apare în roman deoarece, în frivolitatea lui găunoasă, rămîne neschimbat, și n-ar mai aduce nici o notă nouă ; vesel și sigur de sine, spre deosebire de Don Rodrigo, un personaj mai chinuit.“

Aș spune că e o fericită descoperire aceea a limitei stilistice a unui personaj în caracterul limitat al propriei sale personalități.

„Dragă Maria, îți scriu cam tîrziu, dar n-are importanță fiindcă nu-ți scriu ca să te felicit. Am primit cartea ta poștală și asta a fost probabil ceea ce m-a hotărît să-ți scriu, căci dacă nu, nici nu mi-aș fi adus aminte. Dacă o să vin la Cuneo vara asta o să ne vedem. Pentru moment mă duc la școală cu perspectiva de-a fi nevoit să dau, vara asta, examen pentru a doua de liceu. Au trecut frumoasele timpuri cînd ne puteam preface că învățăm tabla înmulțirii ! Acum am întotdeauna o mulțime de lucruri de învățat și uneori le și învăț chiar. Viața e tare plicticoasă cînd ai de făcut cîte ceva care să nu fie inutil ! Cu toate acestea e tare odihnitor să te gîndești la vremea cînd ai să te poți în sfîrșit odihni. Contez pe tine ca să vii cu mine și cu prietenul meu cînd ne vom duce la plimbare pe lîngă fortul din valea Stura. M-am și plictisit de iarnă, dar din păcate va trebui să aștept pînă în iulie cînd voi termina cu examenele.“

Simt oarecare melancolie în scrisoarea aceasta : nu e vorba de sila provocată de școală, de altfel „nor-

mală“ în cazul de faţă. E aceeaşi melancolie pe care o încerc în legătură cu temele manzoniene, de a-l vedea îndreptîndu-se în mod definitiv către aşa-numita seriozitate. Oricît de paradoxal ar părea, ăsta-i adevărul.

Poate că mă gîndeam să-mi iau cu adevărat adio de la ceva, de la o fază care trece, şi-mi îngăduiam luxul elegiei (cum de altfel face şi el).

Au existat cauze pentru care n-a mai făcut călătoria proiectată ? Cauza sau pretextul cel mai serios a fost desigur faptul că în iulie a fost amînat din nou la latină (şi gimnastică). Cu toate acestea era un rezultat bun : pentru examenul respectiv se cerea materia ultimilor doi ani de şcoală. Lui i s-a părut că e vorba de o trădare ; sau cel puţin de obişnuita fatalitate.

Tatăl lui îi cumpărase o motocicletă, marca Iso, care avea să inaugureze o întreagă epocă. După acea Iso aveau să urmeze alte modele, rîvnite cu ardoare de fiecare dată, ca trenuleţele de pe vremuri, şi protagoniste acum, laolaltă cu el, a diverselor lui aventuri.

În anii aceia nu era încă obiceiul ca un băiat de şaptesprezece ani să aibă motocicletă ; tatăl său era însă de părere că era un lucru bun, ba chiar necesar, aşa cum fusese pentru noi bicicleta. Totuşi nu i-a dat voie să facă chiar de la început curse lungi, şi el a fost nevoit să se ducă la Cuneo fără motocicletă. Astfel că prima scrisoare pe care i-a scris-o tatălui său a fost, cum singur spunea, de protest :

„Dragă papà, iartă-mă că-ţi scriu în legătură cu asemenea superficial şi prozaic motiv, dar pentru

mine e deosebit de important. Ţi-aduci aminte că mi-ai dat cinci mii de lire şi că eu am considerat că-ţi sînt dator, pe cînd, dimpotrivă, tu mi-ai demonstrat că n-am dreptate ? Aveam totuşi dreptate, dar în vreme ce mă maltratai nu mi-a venit în minte. mi-am amintit aşa, dintr-odată, acum vreo jumătate de oră, şi este vorba de faptul că o parte din cele cinci mii de lire reprezenta stipendiul meu pentru trei săptămîni, iar restul era în schimbul broaştei de siguranţă, a celor două lumînări, a lipiciului şi a gumei, cumpărate toate, cum îţi vei aduce aminte, în timpul lipsei tale. În momentul de faţă nu am de fapt nevoie de banii aceia deoarece vreau să fac economie, dar mi-ar place să am măcar o parte din ei cînd voi fi la Milano, dat fiind că va trebui să-mi plătesc benzina.“

Aluzia la „maltratare“ pare o glumă, dar numai pînă la un anumit punct ; cu alte cuvinte lipsită de ironie ; aşadar confidenţială, vădind o deplină încredere.

Scrisorile adresate mie sînt, în schimb, aproape violente, chiar şi gingăşiile stilului birocratic ţin loc de duritate.

„Dragă Mina, am luat cunoştinţă de cartea ta poştală pe care mi-ai trimis-o la Luciana şi din care am dedus că munca mea n-a dat rezultatele pe care mi le propusesem să le obţin. N-am talent pentru latină, şi tot anul ăsta de eforturi inutile şi răceala cu care ai privit ultimele mele retroversiuni mi-au demonstrat-o în sfîrşit cu prisosinţă. Te avertizez în mod special că e vai şi amar dacă mai susţii că nu reuşesc fiindcă nu studiez îndeajuns şi că sînt o culme de inteligenţă, etcaetera. Te-am crezut anul

trecut, m-am pus pe învăţătură şi rezultatele au fost, toate, mai mult decît mulţumitoare cu excepţia latinei (şi tu care voiai să urmez secţia clasică !!!). În orice caz trebuie să termin liceul, după care latina nu-mi va mai otrăvi existenţa, şi vreau să mă ajuţi !!! Te avertizez printre altele că, deşi îndopîndu-mă cu peşte şi dormind pînă la prînz, tot nu m-am refăcut încă după străduinţele depuse în iarna care a trecut şi că aş fi avut nevoie de o perioadă de intensă activitate recreativă. În orice caz sînt gata să reîncep lecţiile cu condiţia să mă luaţi — cum rămăsesem înţeleşi — la Milano în cursul săptămînii viitoare. Eu şi cu bunica am hotărît ca peste cel mult o lună să mă întorc din nou la Cuneo împreună cu amicul meu şi cu motocicleta. În aşteptarea unei scrisori de la tine, continui să fac retroversiuni.

În oaza asta întunecată de pace începe să mă încolţească plictiseala care e ca un rău lent şi veşnic egal cu el însuşi, iar zilele mele sînt ca un tren oprit vara într-o gară mică."

„Dragă Mina, trebuie să fi primit desigur scrisoarea mea în care te rugam să mă iei la Milano ; asta e contrascrisoarea, care, în primul rînd, te roagă să nu mă socoţi capricios. Am mai meditat asupra problemei pe care, la început, am privit-o destul de superficial, şi m-am gîndit că a mă întoarce acum la Milano în toiul căldurii nu e prea recomandabil, şi tu ştii cît sufăr eu de cald. Aici mi-am revenit şi mă simt bine, deşi mă plictisesc de moarte. Aşa că te rog să-l convingi pe tata să-mi trimită motocicleta, care-mi lipseşte enorm, cu care aş putea face excursii prin împrejurimi cu bunica, deoarece le cunoaşte la perfecţie. Am şi început să lucrez după sistemul propus de tine în ultima scrisoare.

Fie că sînteţi sau nu de acord, scrieţi-mi imediat. Adaug un bileţel pentru papà cu diverse recomandări importante în caz că e de acord."

Nu ştiu cum de-i putuse trece prin cap că ar fi putut-o lua pe bunica pe motocicletă ; ea însă era în stare să-i fi promis chiar şi un lucru ca ăsta.

Între scrisorile astea două (cea de-a doua mai blîndă) se inserează un bileţel de-al meu scris cu creionul, dar neexpediat, în care, cînd e vorba de duritate, nici eu nu glumesc.

„Dragul meu P., nu sîntem din cale-afară de impresionaţi de faptul că te plictiseşti. Te gîndeşti, şi de data asta, numai la propria-ţi persoană. În afară de faptul că faci aluzie la o anumită «înţelegere» dintre noi doi, ca şi cum ar fi vorba de un camarad de-al tău, nu te-ai gîndit că dacă tu eşti în vacanţă de la începutul lui iulie, tata a intrat în concediu de duminică, adică de-acum patru zile ? Ai văzut cum şi-o petrecea la Genova ; ei bine, după vizita ta a continuat tot aşa o săptămînă întreagă : muncă, iar noaptea durerea aceea de cap care-l epuizează pentru tot restul zilei. Ştiu că nu eşti o fiinţă afectuoasă, dar în cazul ăsta, chiar dacă nu te gîndeşti decît la persoana ta, trebuie să te gîndeşti că dacă tata se îmbolnăveşte şi nu mai poate munci — ceea ce li s-a întîmplat multor colegi de-ai lui mai puţin obosiţi decît el — eşti la pămînt şi trebuie să munceşti tu. Asta mai mult ca să te aduc la realitate. O altă realitate e latina. Vezi aşadar că adevărata problemă nu e plictiseala ta. Lucru care, de altfel, nu ne impresionează prea mult, dat fiind că eşti plictisit veşnic."

(Pe urmă — recitind biletul — trebuie să mi se fi părut de-a dreptul comică ideea că el ar fi putut deveni sprijinul familiei.)

În privința durității, totul se explica prin incompatibilitatea dintre două pasiuni. Bărbatul meu mă îngrijora foarte mult și fiul mă deranja : indignarea mea nu era chiar atît de morală pe lîngă faptul că nu era nici pedagogică.

Prietenul cu care voia să se întoarcă la Cuneo era bineînțeles Chiodoni.

Înainte de motocicletă, în afara orașului mergeau cu bicicleta, iar cînd călătoreau, cu trenul. Prima călătorie mai lungă datează din 1950. Atunci, ca și tot timpul după aceea, au procedat în felul următor : tatăl lui îi dădea o sumă de bani pentru o călătorie, să spunem, de o săptămînă, și el făcea în așa fel încît să-i ajungă și pentru el și pentru Chiodoni, călătorind în clasa a treia, trăgînd la cele mai nenorocite hoteluri, și așa mai departe. Ba chiar călătorind noaptea pentru a nu cheltui bani pentru hotel. Dacă-i dădea mai mult, își prelungea călătoria după același sistem. Era generos ? Pentru el era un lucru practic și cu asta gata. Ugo nu avea bani, suma primită se împărțea în două.

Despre ceea ce făcuseră aflam abia după aceea, și numai încetul cu încetul. Fuseseră la Veneția, și el găsise că e „foarte banală". După primul moment de uimire am înțeles : voia să spună sărbătorită, „monumentală". Fuseseră și la Bologna „de la miezul nopții pînă la patru" ; apoi la Brennero, „ca să ajungă pînă la frontieră". Dar nu văzuseră nimic nici acolo ; de îndată ce ajunseseră se și întorseseră, coborînd dintr-un tren și urcîndu-se în altul fiindcă „nu mai aveau bani".

Acuma înțeleg : călătoria nu avea alt scop în afară de acela de-a călători. Atunci însă mi s-o fi părut că e vorba de călătoria a doi cretini, pe care numai enormitatea îi salva de bănuiala unei desăvîrșite idioțenii.

Că Chiodoni învăța bine nu era un lucru care să-l intereseze pe el decît într-o foarte mică măsură, doar întrucît reprezenta o piedică în calea planurilor lui. Spunea de pildă că mîine n-aveau să se vadă „fiindcă Chiodoni are de învățat". Asta încă de pe cînd erau în aceeași clasă. Nici el nu-i dăuna cu nimic lui Chiodoni, nici Chiodoni nu-l deranja, nu-l îndemna, cu alte cuvinte, să pună mîna pe carte. Lucru pe care nu l-aș fi putut dori decît eu ; cu toate astea pînă și mie mi s-ar fi părut de-a dreptul urît ca în prietenia lor dezinteresată să se amestece și unele exigențe utilitare.

Într-o anume împrejurare el a fost cel care i-a dat lecții lui Chiodoni : de sculptură. Lui să-i fi venit asemenea idee, sau lui Chiodoni ? Poate că într-o duminică, stînd acasă, iar Chiodoni uitîndu-se la el cum lucrează, i-o fi cerut unele amănunte tehnice, iar el s-o fi pornit imediat cu explicațiile. Asta s-a întîmplat pe vremea cînd sculpta, din lemn de esență tare, Marele Cap.

În „epoca metalelor", întorcîndu-ne într-o duminică acasă (din plimbările noastre pe malul Addei, la care nu voia să ne întovărășească), am fost avertizați de către vecini că la noi pe balcon fusese „foc". El și cu Chiodoni scoseseră pe balcon, din prudență de altfel, cuptorul și forjase cîteva bucăți

de fier. Din care rezultaseră cîteva elegante şi solide tacîmuri barbare.

Predomina tot timpul voinţa „abulicului" ; deoarece Chiodoni era, cred, lipsit de fantezie, iar acţiunile lor, dimpotrivă, aveau un scop creator.

La şcoală Chiodoni era un elev foarte bun, chiar dacă cel „tare la compoziţii" era el. E drept că Chiodoni îmi spunea, şi mi-a repetat-o veşnic, că el înţelegea mai repede decît toţi ceilalţi, chiar şi la matematică. Rămîneam de fiecare dată cu răsuflarea tăiată de furie, dar şi uşurată din pricina unui anumit orgoliu. De fapt, care-ar fi fost reacţia justă ?

Marele Prieten, aventurierul, era el. Nu vreau să spun că Chiodoni ar fi avut comportamentul şi cu atît mai puţin rolul de sucub. De altfel chiar şi aşa de paşnică, sau tocmai pentru asta, cred că o atare prietenie era un fel de prefigurare, sau măcar un exerciţiu pentru viaţa conjugală. În sensul că singurul lucru care salvează pe om de la singurătate este cuplul.

Ideile, aşadar, îi aparţineau. Şi cum să nu fi fost aşa ? Arme, trenuri, aparat fotografic : lucruri care, mai mult sau mai puţin, plac tuturor băieţilor, dar maniera şi mai ales excesul îi aparţinea.

Chiar şi o fotografie, din categoria celor nu prea „frumoase", poate conţine, cum se spune, lumea. Două dintr-ale lui, reprezentînd trenuri, nu sînt numai nişte simple fotografii.

În una, de format mic, se vede un tren care se îndepărtează pe o linie oblică şi asta e, ca să spunem aşa, argumentul dramatic ; dar imaginea apare aproape tragică şi în acelaşi timp calmă, datorită jocului trîmbei de fum dens, în volute grave, pe cerul

înnourat al serii, luminat ici şi colo de cîte-un mănunchi de raze.

Cealaltă e o locomotivă electrică, plasată chiar în mijloc ; înaintează, văzută de jos. E chintesenţa trenului, e ceea ce se cheamă o idee pură : forţă, libertate. Şi nu în măsura în care e un tren, care e voluminos şi aleargă. Fotografia aceasta şi-a păstrat-o întotdeauna în camera lui (împreună cu portretul „ei"), iar acum se află la el acasă. Îl luase şi pe Chiodoni cînd făcuse fotografia asta. Puneau aparatul pe o traversă, pe urmă se culcau pe taluz ţinînd în mînă capătul aţei (— Ce fel de aţă ? întreb. — Aţă de cusut.) pe care-o legase de declanşator. Aşteptau pînă trecea un tren. Cînd îl auzeau, măsurau distanţa corespunzătoare din ochi, şi trăgeau de aţă. Chiar şi lucrul acesta îi revenea lui, care se ocupa de partea tehnică.

Făcea, atunci cînd se ivea vreo ocazie, chiar şi fotografii umoristice. De pildă, un perete gata să cadă, coşcovit, găurit şi cu plăcuţa STRADA PROGRESULUI. Îi plăcea ironia „lucrurilor".

Deoarece rămăsese corigent la gimnastică, mi-a declarat că ar vrea să ia cîteva lecţii. Am rugat pe un coleg de-al meu de la băieţi, care, după un scurt moment de nedumerire, a dat din umeri şi a acceptat. Nu ştia nimic despre băiatul meu şi cererea trebuie să i se fi părut tare stranie. I-a dat vreo zece lecţii în sala de gimnastică a şcolii unde funcţionam. Încremenise pînă şi examinatorul : era limpede că nimeni nu mai luase vreodată lecţii de gimnastică. I-a dat nota şapte. Tot şapte a căpătat şi la latină, şi tatăl său a luat marea hotărîre de a-l înscrie la un liceu „adevărat". Mi-a mărturisit

cît se simţea de mîndru în timp ce se ducea să depună cererea. Căci tot îl mai durea inima la gîndul că fiul său, dintr-un motiv sau altul, învăţase numai la şcoli particulare, fie pentru „proşti", fie pentru „bogătaşi".

Astfel că a pus pentru prima dată piciorul într-o şcoală de stat, pentru a doua dacă se ţine cont şi de cele cîteva zile petrecute la Coppino într-a întîia elementară. Probabil că la Leonardo a dat peste o altă profesoară de tipul celei care, odinioară, voise să-l „domesticească". Aceasta l-a umilit şi avea motivele ei pentru asta. Îl întrebase de unde e versul „amor che a nullo amato amar perdona" şi el răspunsese *„dolce stil novo"*. Greşeală din categoria celor pe care le săvîrşeşte orice om care, puţin sigur pe el, recurge la raţionament şi trage concluzia în mare viteză, iar în caz de panică în mod de-a dreptul pripit. „Definiţia amorului" egal „dulcele stil nou" : e un răspuns exact sau mai curînd logic, de maşină electronică ; răspuns la o întrebare „uşoară", ca cea cu biscuiţii de Novara dintr-a doua medie.

— Ar trebui să te faci negustor, fusese concluzia profesoarei. Frază tipică de profesoară : negustor în loc de „practic". adică opusul umanistului. El era însă, în mod sigur, mai mult umanist decît practic ; dar nu asta-l jignise, cu atît mai mult cu cît categoria aceasta de oameni — negustorii — i se părea puternică, de invidiat. Ci mai curînd tonul dispreţuitor ; şi poate că nici nu se simţise ofensat, ci numai tras pe sfoară.

Intrase în bucătărioara de pe via Signorelli, înalt acum cît tatăl lui, foarte palid, şi rostise :

— Dac-ai şti ce înseamnă pentru mine şcoala asta !

Şi imediat, atitudinea aceasta n-a mai avut în ochii mei nimic şcolăresc, nimic infantil. Şi am luat hotărîrea să împiedic cu toată străşnicia — împotriva unei probabile redimensionări a problemei din partea tatălui său — să mai pună piciorul în asemenea şcoală. Ştiu bine că asta aduce a ranchiună de mamă geloasă : dar nu mă temeam — cel puţin în mod conştient — decît de faptul de a-l vedea nefericit, aşa cum înţelesesem prea bine din fraza lui. Era un lucru cu totul ieşit din comun ca să întrebuinţeze un ton aşa de dramatic. Rămîne de văzut — ca de obicei — dacă eroarea mea n-a constat tocmai în faptul că am vrut să-l sustrag unui mediu lipsit de înţelegere, să-l apăr împotriva nefericirii. Pe vremea aceea însă asemenea problemă nici nu mi-a trecut măcar prin minte.

S-a reîntors la şcoala căreia îi spuneam „Saragat" ; dar cursurile ţineau acolo doi ani, iar el părea oarecum deplasat, într-o situaţie nu tocmai limpede : în orice caz „protejat". Cu toate acestea deziluzia din sufletul lui continua să stăruie, şi a recăzut în vechiu-i fatalism.

Poate că există un raport oarecare între lucrul acesta şi patosul anumitor fotografii din epoca respectivă. Deduc data dintr-o scrisoare de-a lui Chiodoni : „Ai developat fotografiile făcute în cimitir ? Sînt nerăbdător să aflu dacă sînt reuşite, fiindcă începe să mă încerce nostalgia după acele scumpe plimbări funebre" (stilul lui Ugo e strict „liceal").

Ca şi pentru fotografiile cu trenuri, au făcut probabil fel de fel de explorări, de investigaţii. Poate că au descoperit cimitirul din întîmplare, cum ni s-a întîmplat şi nouă în luna mai, cînd ne plimbam în afara oraşului şi căutam maci. Cine ştie din ce pricină fotografiase mormintele acelea mici şi uitate de toţi, lăsate din pricina infiltraţiilor de apă.

Din seria aceea de fotografii posed două. Într-una, printre buruieni zburlite, în plin soare, se vede o cruce scundă de fier, strîmbă, ce închipuie două ţevi, cu cartuşul pentru inscripţie făcut sul la capete, iar de jur împrejur o cunună de trandafiri de fier, negri. În alta, pierdută în iarba întunecată şi încîlcită o piatră sculptată (căzută sau smulsă) avînd deasupra o ramă ovală de metal, în stil baroc, ce conţine un portret, imaginea palidă a unui bărbat sau a unui tînăr. Se distinge reverul de catifea al sacoului ottocentesc, cu piept dublu, şi cravata ; privirea absorbită, îndepărtată, sub fruntea vastă, iar faţa barată de două rămurele de mărăcini încrucişate.

Axate pe aceeaşi temă, am văzut, la Muzeul de Artă Modernă din New York, cîteva fotografii aproape identice, unde am descoperit chiar şi un tren, cu şinele şi vagoanele proiectate pe cer, exact ca al lui. Pînă şi pe tatăl său l-a impresionat coincidenţa. Mie mi s-a părut un fel de confirmare : că a pornit-o pe fluviul cel mare, în curentul central vreau să zic. Dar pe toţi ceilalţi, mă întreb, cei care au făcut fotografiile din Muzeu, cine i-a făcut cunoscuţi ? Mă tem că nu mamele lor.

„L-am visat pe P. mort, acoperit cu un giulgiu, jos pe stradă. Vedeam cum îşi mişcă bărbia. Salvaţi-l, un medic, strig. Nu, nu, sînt silită să tac. Medicul

vine şi spune că el nu vrea să fie îngrijit. În timp ce-l opera, corpul lui, în bucăţi, s-a aruncat în apa fluviului. C. mă acuză că am dat prea mare importanţă lecţiilor, eu îl acuz pe C. că a ţipat zilele astea la el. Deznădăjduită, muşc din spătarul unui scaun. Îmi spun că citea cărţi pernicioase şi că a murit în plină disperare, şi că e inutil poate să mă rog pentru el."

Sînt convinsă că, într-un fel sau altul, sîntem răspunzători nu numai de felul în care ne purtăm în visele noastre, dar chiar şi în visele celorlalţi (cum, de altfel, aşa-numiţii primitivi nu gîndesc într-un mod chiar atît de „naiv"). Cu asta nu înţeleg să-l acuz pe el de grijile care mă frămîntă, ci să recunosc în propriu-mi vis confirmarea stării în care se afla.

În cursul aceloraşi zile, notam :

„Chinuitoare discuţie cu P. privind viitorul lui. Spune că vrea să facă pe ascetul indian, fiindcă viaţa nu-i place".

De fiecare dată iese iarăşi la suprafaţă ceea ce spusese cînd era copil „mai bine să nu fii decît să fii". Lucru pe care îl simt bine, sub faimoasa lui sete de viaţă ; de aceea setea asta mai mult mă întristează decît mă bucură, cu toate că aş vrea să nu-i scadă niciodată, să nu încerce niciodată dezamăgirea pe care ne-o aduc bolile, jignirile, temerile. De altfel înţeleg perfect ideea „ascetului indian", care constituie un model chiar şi pentru mine, care iubesc viaţa cu mai puţină furie, dar cu o dragoste mai tenace, mai stăruitoare. Aş prefera poate, ca imagine, arabul deşertului, călare pe misteriosul lui animal ; înţeleg însă mult mai bine viaţa contemplativă.

Nu sînt sigură că fotografia vagabonzi ; îi frecventa, îi observa. Găsesc următoarea notă : „Convorbirea lui cu Ugo despre «filozofia vagabonzilor»".

Criticase filmul lui De Sica *Miracolo a Milano* unde vagabonzii alcătuiau un fel de grup :

— Esenţa vagabondului constă în dorinţa lui frenetică de a se izola. E un om care a respins societatea.

Avea dreptate ; pentru mine însă faptul că-i cunoştea şi că-i admira era o constatare dureroasă, fiindcă ştiam că admiraţia aceasta îi venea din adîncul sufletului, se născuse dintr-o afinitate, dintr-o disponibilitate reală.

„Nu-ţi cunoşti încă fiul. O telegramă (pe care nici n-a vrut măcar s-o citească) nu putea avea decît un efect contrar."

Eram la mare cu familia R. în vacanţa de Paşti, şi, sedusă de optimismul lui Luigi, telegrafiasem acasă ca să vină şi ei după noi. Făcusem, bineînţeles, o gafă, ştiam doar cît e de ursuz, — în cazul acela era vorba de „frica" pe care i-o inspirau prietenii noştri, şi în special Luigi, un om atît de afectuos. Fusesem, cu alte cuvinte, inoportună, nu păcătuisem însă cu nimic ; de fapt C. încheia cu oarecare voioşie : „Bucură-te liniştită de vacanţă şi nu te mai gîndi la via Signorelli şi la cei ce locuiesc acolo".

Dar în nesfîrşitul război dintre mine şi el se iveau mereu şi situaţii mai puţin nevinovate ; iar ieşirile lui C. puteau lua o întorsătură nu tot atît de glumeaţă.

În încercările mele de-a ţine un jurnal, pe care îl reîncepeam în fiecare an şi-l întrerupeam numaidecît (prin epuizarea materialului faptic) mi-am notat aproape întotdeauna lucruri de care mi-aş fi amintit şi altfel ; ştiu asta deoarece revăd notele după atîţia ani şi adevăratele descoperiri în ceea ce priveşte trecutul nu sînt prea multe la număr. Însemnările „la cald" sînt cu toate acestea de nepreţuit în anumite cazuri de „uitare voită" ; apropo de laşităţile comise şi umilinţele pe care le-am îndurat.

„În vreme ce-i explic lui P. un text din Aristotel, mă înfurii fiindcă el se joacă, senin, cu o bujie de la motocicletă, pe care i-o arunc pe jos."

„Mă enervez fiindcă P. închide uşa de la dulap, cu piciorul. C. îmi atrage atenţia că mă port ca o bătrînă amantă părăsită."

Revelaţia (redescoperită) n-a fost propriu-zis umilitoare deoarece severitatea era, bineînţeles, temperată de ironie. Cu toate acestea am revăzut dintr-odată nenumărate scene, îngrozitoare datorită mai cu seamă mecanismului lor iterativ. O izbucnire — de isterie, cred — care nu consta în urlete sau invective, ci într-un gest tăcut, veşnic acelaşi, care mă potolea. Luam, din sertarul mesei de bucătărie („biroul" nostru), un cuţit şi făceam gestul — nu mă prefăceam, ci apăsam cu adevărat — tăierii venelor de la încheietura mîinii.

Descifrarea unei sinucideri simbolice e simplă. (Nu voiam oare să mă arunc pe fereastră, la Cuneo ?) Aşadar îl şantajam. Mi-e teamă chiar că, în mod inconştient, urmăream şi asta ; îmi slujea însă, aşa cum am spus, de supapă nervoasă.

Scenele acestea nu le-am consemnat niciodată şi nici martori n-au avut. Dar el? Nu îndrăznesc să vorbesc de „asta“ ; sper că le-a uitat, sper că e cu putinţă să le fi uitat în măsura în care „a vrut“ şi el să le uite.

De-a lungul „războiului nostru amoros“ erau şi răstimpuri de pace, de dulce afecţiune : întîmplări neprevăzute care mă ameţeau puţin. În cazurile acestea eram prudentă, îmi struneam entuziasmul pentru a nu compromite totul (chiar şi din superstiţie : aveam impresia că nu-i adevărat).

Mi-a propus să merg cu el la expoziţia Van Gogh. Orice mi-ar fi cerut, m-aş fi simţit măgulită ; dar ca să-l întovărăşesc la o expoziţie de pictură ! Mă aştepta în faţa palatului regal — eu veneam de la şcoală — şi nu avea aerul acela plictisit. Ca să-mi domolesc nervozitatea l-am dus la cofetăria siciliană ca să luăm cîteva pateuri. Apoi am trecut prin faţa tablourilor, eu vorbeam, explicam, el mă urmărea cu toată atenţia. Pentru prima dată în viaţă, aveam impresia că lumea pornise pe calea cea dreaptă.

„P. şi Chiodoni au început să coase o sacoşă şi ascultă muzică (Beethoven, Casadesus).“ Să coase o sacoşă — presupun că pentru motocicletă, ca să-şi pună în ea cartuşele sau alte lucruri asemănătoare — era deja un lucru frumos, iar nobila acţiune de-a asculta muzică, avînd în vedere cei doi autori, era de-a dreptul emoţionantă.

Existau aşadar şi momente pozitive ; nu excitante ca vizita la Van Gogh, ci dimpotrivă, pline chiar

de melancolie, sau de haz : de fapt, unul şi acelaşi lucru.

„P. coase. Pare un pirat cumsecade.“

Imaginea aceasta (îi cunosc originea) vrea să spună că P. cosea la maşină, adică la vechea maşină Singer a bunicii. Cred că bunica o păstrase fiindcă nu fusese în stare să scape de ea, dar socotea că-i inutilizabilă ; el o reparase şi, deoarece îi plăcea fiindcă reprezenta *la belle époque,* bunica i-o făcuse cadou.

Piratul care coase la maşină era o ilustraţie la *Peter Pan* apărută într-o revistă de pe vremea copilăriei mele. Piratul era înconjurat de o droaie de copii cărora nu le era frică de el ; de aceea îl iubeau şi-l luau peste picior.

„P. e blînd şi lucrează.“

„Îl aud pe P. alături tăind cu fierăstrăul — parcă-i un şoarece.“

Tare mult îl iubeam în clipele acelea. Bandit plin de blîndeţe, vagabond întreprinzător, Robinson. Îl iubeam atîta încît îl lăsam în pace.

Chiodoni, care părea aşa de meticulos, uita şi el să-şi dateze scrisorile, dar le pot fixa în timp pe baza faptelor. Dacă vorbeşte, de pildă, de Isomoto, înseamnă că scrisoarea a fost trimisă după '51 : „Motocicleta odihneşte în pace în garaj fiindcă tatăl tău nu te mai finanţează. În anul şcolar care a trecut ai «făcut urît», aşa că nu poţi spera nici un fel de răsplată. Şi să nu-mi spui că ai făcut tot ce puteai face.“

În nevinovatele lor scrisori apare pînă şi o mică polemică „elegantă“, tip Accademia della Crusca. El e cel care-i atrage atenţia lui Chiodoni asupra

unei greşeli privitoare la folosirea unui verb, o greşeală de sintaxă ; iar Chiodoni se apără, deşi îşi dă seama că nu are dreptate. Important e că P. „simţea" limba : nu suporta disonanţele.

Posed numai trei sau patru din scrisorile lui Chiodoni, Dumnezeu ştie prin ce miracol. De altfel cine ştie cum şi de ce le am pe toate celelalte, ale lui, ale mele, ale mamei. În privinţa celor scrise de C. ştiu sau cel puţin am impresia : constituiau istoria noastră, nu cea care trebuia scrisă, ci aceea deja scrisă şi definitivă. Celelalte — departe de mine ideea de a le păstra pentru a le reciti mai tîrziu — le strîngeam doar din cînd în cînd, aşa cum strîngea P. cuiele şi şuruburile de pe stradă : ca obiecte. Dar nu mă gîndeam nici măcar la asta ; dimpotrivă, cred că lucrurile stau în felul următor : sufăr întotdeauna cînd trebuie să arunc ceva, să distrug. Faptul de-a rupe o scrisoare — o scrisoare ce păstrează amprenta vie a unei persoane, nu una din scrisorile acelea convenţionale, lipsite de viaţă — mi se pare un delict. Tot ceea ce există trebuie să continue să existe. Şi e atît adevăr în asta, încît atunci cînd arunc cîte ceva (trebuie totuşi s-o fac, altfel m-ar sufoca) „simulez" că fac un act gratuit, nereal, altfel nu l-aş face.

Aceeaşi întîmplare — sau soartă — sau voinţă inconştientă — care prezidează păstrarea trebuie să prezideze şi distrugerea.

Îmi căzuseră în mînă — pe atunci — cîteva pagini cu desene sadico-pornografice. Calitatea desenului nu era în măsură să salveze, cum se spune, subiectul, ci dimpotrivă, făcea să apară şi mai dezagreabil : subtil, caligrafic : de maniac. N-aveam impresia că e desenul lui, mai ales din punct de vedere estetic. Dar al cui putea fi ? şi-apoi, din punct de vedere psihologic, el ar fi fost capabil de aşa ceva. Acum judec lucrurile la rece, dar atunci le trăiam. Poate că din teamă că desenele ar fi putut fi cu adevărat ale lui — mă îngrozea mai cu seamă cruzimea pe care o lăsau să se întrevadă — nu voiam să-mi fac nici un fel de iluzie, să mă consolez cu ideea că mîna lui e complet străină de ele : argumentul stilistic mi se părea prea nobil pentru a putea constitui o probă valabilă. E drept însă că frica ne face laşi. Şi din pricina asta nu îndrăzneam să-i vorbesc de ele. Le-am luat şi le-am ascuns printre hîrtiile mele. Un timp oarecare ştiam unde erau, apoi le-am pierdut : sau poate că există şi-acuma, dar nu ştiu unde.

Eram aşadar impresionată de morbiditatea şi în acelaşi timp de absurditatea, dacă nu chiar eleganţa suprarealistă a scenelor.

Exact în zilele acelea i-am auzit, pe el şi pe Chiodoni, vorbind de un „tip", coleg de şcoală, care făcea anumite desene. Şi cum mă aflam în aceeaşi cameră nu se putea presupune că-şi imaginau că nu-i aude nimeni ; dimpotrivă, am avut impresia că vorbeau în scopul precis de a fi auziţi de mine. Că urmărea — cu ajutorul lui Chiodoni — să atribuie altuia nişte desene care-i aparţineau era ceva atît de străin de firea lui, încît a fost pentru mine dovada cea mai sigură că, într-adevăr, nu erau făcute de el. Voise aşadar să mă facă să aflu adevărul : intuise gîndurile care mă chinuiau.

L-am întrebat acuma, şi şi-a adus aminte chiar şi de numele acelui „tip“ : Merlo, un coleg mai în vîrstă (avea peste douăzeci de ani).

Povestea care a ieşit la iveală a făcut-o să pălească pe cea cu desenele. Bine c-am aflat-o abia acuma, atunci n-aş fi putut-o suporta. Reacţia mea n-ar fi fost numai maternă, ci mai cu seamă „femeiască“. Dacă acuma nu mă mai înspăimîntă, explicaţia e simplă, avînd în vedere că faptul s-a consumat de mult : pentru el şi chiar şi pentru mine. Cu timpul imaginea lucrurilor e mai conformă cu realitatea : şi nu numai în măsura în care se vede urmarea ; se văd, aşa cum ar trebui să vedem imediat lucrurile, în „ansamblu“. Şocul anumitor apropieri e, de fapt, ceea ce acceptăm cu atîta greutate. Fiecare experienţă e catalogată în prea mare viteză, încorporată în sfera unei idei generale : moralitate-imoralitate, inocenţă-stricăciune.

Poate că povestea nici nu comportă, în sine, o adevărată problemă ; doar ca aspect exemplar al unei anumite situaţii. Adică a „eroilor aventurii“ care erau el şi Chiodoni, cu întreaga lor condiţionare : vîrstă, sex, ambianţă. Dar înainte de toate, şi singura într-adevăr determinantă, propria lui persoană : acel quid care era, încă în stare embrionară, propria lor personalitate, care, ca o divinitate (lăuntrică) îi călăuzea (constituind adevăratul lor eu).

Merlo era de fapt un maniac. Adusese la şcoală fotografii pornografice, menţionînd că s-ar putea cîştiga mulţi bani cu ele. Cei doi eroi au plănuit să facă o serie completă şi să le vîndă. Probleme : 1 — să adapteze aparatul fotografic pentru

lucrări de genul acesta ; iar ca urmare, multe şi anevoioase transformări. 2 — femeile. — Nu cunoşteam nici una, zice el. Chiodoni însă află că tatăl său cunoaşte un prezentator de revistă. — Izbutesc să intre în legătură cu „una“ : dar se iveşte problema 3 — unde ? — Voi nu plecaţi niciodată de-acasă. — Merlo le arată celor doi (adevăraţi mierloi) un microfilm. Ei îl cumpără şi-l developează. — Femeia era cam urîţică. — Nu reuşesc să vîndă nici măcar o fotografie. — Şi filmul ? întreb. — L-am ascuns. — Unde ? În caseta cu rulouri. — E tot acolo ? — A dispărut, răspunde cu cea mai mare seninătate. Mă gîndesc la lucrătorii care au zugrăvit camera după plecarea lui. — L-or fi găsit ei ? — Probabil, face el, amuzat.

Aş vrea să precizez că problema nu trebuie lichidată cu inconştienţă, adică privită ca o simplă copilărie, chiar dacă acesta este aspectul cel mai bătător la ochi.

Există şi o latură „Monsieur Verdoux“ [1] în toate astea, cu alte cuvinte o morală. Superioritatea lor în comparaţie cu Monsieur Verdoux constă în faptul că ei n-au reuşit să facă nimic ; de altfel Monsieur Verdoux reuşea deoarece era un simbol.

Lucru sigur este că între cele două categorii de fapte : fotografiile pornografice şi căutarea unor anumite femei, pe de o parte, şi probele mele despre care e vorba în scrisorile lor nu pare să fie vreo legătură. Asta nu pentru că aş fi avut obiceiul

---

[1] Referire la personajul principal al filmului cu acelaşi nume (turnat în 1947), prototipul omului, aparent, cumsecade, dublat însă de un asasin.

să le citesc scrisorile şi că ele ar fi fost, din pricina asta, scrise în mod intenţionat cu cheie; am dat peste ele din întîmplare, cîţiva ani mai tîrziu. Le am, bineînţeles, numai pe cele ale lui Chiodoni, care iscăleşte întotdeauna Chiodo şi începe „iubite coleg" sau „dragă fiule". Se plînge deoarece el îi vorbeşte tot timpul despre motocicletă, despre „modificări", despre un „far mobil" etc., dar nici el nu visează altceva: „cu motocicleta, vom putea reîncepe aventurile". Ce-au însemnat aventurile acestea se va vedea mai tîrziu, cu prilejul călătoriei pe care o plănuiau chiar atunci.

„De cînd ne-am cunoscut şi pînă acuma, ce altceva am făcut în afară de planuri?" Iată: aceasta e trăsătura cea mai emoţionantă. Probabil că de vină e şi firea masculină care implică genul acela de conversaţii tehnice chiar şi între adolescenţi, la fel cu discuţiile dintre bărbaţi pe care le auzim în tren.

Tatăl lui, către mine: „M-am dus cu el în garaj ca să-l ajut să-şi fixeze bagajele pe motocicletă şi apoi l-am văzut plecînd, auster şi plin de hotărîre ca un vechi explorator în clipa cînd se desprinde de mal şi porneşte în necunoscut".

E drept că, pe motocicletă, avea aerul acela de mare importanţă. Motocicleta, ca şi barba, mai tîrziu, i-au servit pentru a-i da siguranţă: ca simbol al virilităţii, îmi închipui.

„La ora asta ar trebui să fie la Torino. N-am avut curajul să-i spun să telefoneze, m-am silit să-l las complet liber şi să nu-i dau impresia că-l ţin prea din scurt. Dar mă costă."

Tatăl lui suferea întocmai ca şi mine, dar însemna foarte mult chiar şi faptul că-mi împărtăşea neliniştea: poate fiindcă o făcea în scris. In scrisul lui neinteresat, nesentimental, era ceva ca un fel de solemnitate. Chiar şi latura lui „maternă" era virilă: şi nu fiindcă era bărbat, bineînţeles.

„Valiza era aşa de bine făcută, aşa cum i-ar fi pregătit-o mama cea mai grijulie", scria bunica. Ea ştia că acel caracter matern al tatălui ţinea de forţă, nu numai de amabilitate. (Cu atît mai mult cu cît prin „mamă grijulie" nu mă viza pe *mine.)*

Îşi petrecea încă o parte din vacanţă la bunica, în aparenţă refractar. În anul în care s-a dus acolo cu motocicleta, poate că din pricina asta, a fost mai vesel.

„Luciana spune că la noi e altfel, scria bunica, decît cel de la Milano. Adevărul e că numai aici îl vedem bine dispus."

Era o veche şi dureroasă poveste pentru mine, dacă n-ar fi fost garanţia, încîntarea de a-l şti mulţumit măcar acolo. Luciana îl întovărăşea în plimbările lui pe motocicletă. Povestea după aceea că străbăteau satele accelerînd şi claxonînd, şi că se întorcea ca să se uite după fete. Voia ca tînăra-i mătuşă să vadă că e bărbat, iar ea îl înţelegea şi găsea că e un lucru amuzant, în vreme ce eu îmi făceam sînge rău fiindcă devenise aşa de vulgar.

În corespondenţa din vara aceea se vorbeşte foarte mult despre motocicletă, subiect care mă plictisea aproape tot atîta cît pe el latina.

„Dragă papă, am ajuns cu bine (sau aproape) vineri seara. Călătoria a continuat în condiţii optime pînă cînd, între Novara şi Vercelli, motoci-

cleta a început să scoată un sunet ciudat a cărui cauză mi-a fost cu neputinţă s-o aflu şi pe care, în cele din urmă, l-am pus pe socoteala vibrării şasiului. La Torino am mîncat într-o oarecare lăptărie (există şi astăzi) şi am plecat către ora 4. Pe măsură ce mă apropiam de Cuneo sunetul motocicletei devenea încetul cu încetul tot mai îngrijorător, în vreme ce motorul nu mai putea atinge viteza maximă. Ceea ce nu mă liniştea deloc, mai cu seamă că deasupra capului meu se strîngeau nori negri de furtună. Am izbutit să intru pe poarta bunicii în timp ce începuseră să cadă primele picături de ploaie. Oricum, motocicleta va fi revăzută de un mecanic. (Am mai observat că uleiul din carter nu picură ca de obicei.) Aici e mult mai răcoare ca la Milano ; eu însă sînt foarte plictisit că mă aflu aici şi aş da nu ştiu ce ca să fiu deja la Forte dei Marmi."

Forte era ţinta călătoriei plănuită cu Chiodoni şi asta îi putea justifica nerăbdarea. Scrisoarea corespunzătoare adresată mie e, bineînţeles, un pic mai puţin serioasă :

„Dragă Mina, perioada mea de segregaţie estivală a început, potrivit previziunilor, vineri seara. Cu toate acestea pe drum motocicleta s-a comportat mai puţin bine şi la sosirea ei la Cuneo am fost nevoit totuşi s-o duc la atelierul de reparaţii. Gramatica ta germană a limbii vorbite ar fi un lucru nemaipomenit de frumos dacă n-ar fi scrisă pe de-a întregul în nemţeşte, motiv pentru care ar trebui să ştii nemţeşte dinainte sau să ai un profesor. Cu toate acestea m-aş mulţumi să am chiar şi un dicţionar simplu şi te rog, de aceea, în caz că găseşti unul prin librăriile pe care le frecventezi, să mi-l cumperi."

Sigur că mi-am făcut iluzii c-ar vrea să studieze germana (care nu era materie de şcoală) din dragoste pentru cultură, iar adevăratul motiv l-am aflat mult mai tîrziu (şi care era legat de o altă ciudăţenie, pasiunea lui pentru Forte dei Marmi).

Făcea puţin pe nebunul cu Luciana pe motocicletă, dar în ceea ce priveşte relaţiile sociale rămăsese acelaşi individ ursuz ; dar acum era într-o stare de euforie.

„Mi-ai vorbit despre comportamentul meu de aici într-o formă care părea să lase loc îndoielilor, bazîndu-te pe impresia că nimeni n-a observat, aici, vreo ameliorare din parte-mi. Iar eu îţi răspund că ameliorările de felul acesta există tocmai atunci cînd nu se văd, deoarece înseamnă că totul se petrece în limitele normalului."

„Am primit astăzi scrisorile voastre (v-aş ruga să scrieţi cu litere mai mari). Am văzut că şi unul şi altul aţi început cu veşnicul subiect al vizitelor, aşa că voi vorbi mai întîi despre asta. Vă aduc la cunoştinţă că de îndată ce am sosit m-am dus s-o salut pe Luisa şi că, de asemenea, cum am ajuns la Cuneo *le-am salutat pe mătuşi,* ba am fost s-o salut şi pe Maria (lucru pe care nu eram obligat să-l fac). Îndatoririle mele faţă de rude au fost astfel îndeplinite. Trebuie să vă atrag atenţia asupra faptului că atunci cînd cineva se duce într-un oraş e de datoria lui să-şi viziteze rudele şi prietenii care locuiesc în oraşul respectiv şi nu pe cei veniţi în vilegiatură într-o altă localitate. Oricum, la Tetto Galant n-o să mă duc, fiindcă *mi-e frică de cîine.*"

Tetto Galant era reşedinţa de vară a mătuşilor, iar cîinele, legat în lanţ, aparţinea ţăranilor ; din cauza stării acesteia nefericite era un cîine „rău", şi adevărul e că în urmă cu un an se năpustise la C., care-l mîngîia.

„Aici, viaţa mea se scurge metodic şi regulat (plouă tot timpul : în clipa asta bate piatra). Cînd e timp frumos îmi iau motocicleta şi caut un colţ liniştit, unde mă aşez la soare cu gramatica germană (îmi place să studiez germana, n-aş fi crezut asta niciodată)."

Să nu uit, n-a învăţat germana niciodată : făcea însă parte din starea lui de euforie.

Importanţa pe care o avea pentru el călătoria la Forte trebuie văzută şi prin prisma problemei banilor şi a motocicletei :

„Dragă papà, de data asta caligrafia ta a fost perfect inteligibilă (înţelegi cred : există gramatici care te învaţă caracterele greceşti şi gotice, dar nici una care să mă înveţe caligrafia ta).

În dimineaţa asta am vizitat-o şi pe străbunica, care-a fost foarte fericită. În legătură cu expedierea banilor pentru cheltuielile din august te anunţ că e complet inutil, fiindcă mai am şase mii de lire care mi-ajung pentru singura şi limitata cheltuială privind neînsemnata cantitate de benzină pe care o consum. În orice caz am să-ţi fac o dare de seamă, pe cît posibil mai clară şi mai detailată, a tuturor lucrurilor ăstora. Mi-ai dat suma fixată săptămînal pînă-n ultima săptămînă din iulie, aşa că ar trebui să reîncepi plata sumei respective de duminică 3 august (şi banii pentru drumul de întoarcere).

Cheltuieli pentru motocicletă :

reparaţia roţii şi curăţire reglarea aprinderii dezlipirea segmenţilor	— Lire 3950
lanternă posterioară	— 160
bulon pedală ambreiaj	— 100

N-am pus la socoteală uleiul de la ambreiaj şi n-am plătit nici garajul. Inutil totuşi să-mi trimiţi banii ăştia : păstrează doar scrisoarea pentru cazul unor eventuale neînţelegeri.

Motocicleta funcţionează acum destul de bine (zgomotul ciudat de care ţi-am vorbit în prima scrisoare era doar o banală vibraţie cauzată de un bulon slăbit de la rezervor), deşi mai are încă toane : uneori, cînd e foarte solicitată, la urcuş, de pildă, nu mai vrea să meargă decît după un anumit regim de turaţii, iar carburatorul are scurte explozii ; am s-o duc la un mecanic ca s-o examineze din nou. Cît despre călătoria pe care mi-o propui la Genova, la familia D.P., ştii bine că mie nu-mi place genul ăsta de călătorii şi cît de mult ţin la libertatea mea. Voi veni aşadar la 18 august, dar te rog încă o dată să-mi comunici dacă e posibil să vin cu vreo cîteva zile mai devreme. Tragem nădejde să plecăm la Forte pe 20. Excelentă ideea de a spori posibilităţile mele în ceea ce priveşte călătoria.

(Am început să învăţ puţin la latină.)"

„Dragă papà, am primit scrisoarea ta, de asemenea şi cărţile poştale. Am văzut în felul ăsta că aţi fost prin locurile acelea faimoase unde noi am încercat în fel şi chip să ajungem şi în care tu nu aveai nici un chef să te duci. Cele cincispre-

zece mii de lire au fost mai mult decît binevenite ; socoteala însă n-am înţeles-o : cele cinci mii cinci sute de lire care completează suma să fie oare un dar ? Sîntem aşadar de acord că voi pleca în dimineaţa de 18 şi că voi ajunge, în caz că nu va interveni nici o furtună sau pană, în 20 spre seară. Te-aş ruga ca la sosire să găsesc puţin iaurt. Pe aici totul e în ordine. Am să-ţi mai scriu poate şi înainte de plecare."

Că era într-adevăr serios o confirma şi bunica : „Face o economie nemaipomenită, nu-şi îngăduie nici un fel de distracţie şi nu cheltuieşte nimic, în afară de ceea ce-i trebuie pentru motocicletă".

Cît despre locurile care-l plictiseau pe tatăl său, era vorba de Elveţia ; iar interesul de care făcea atîta caz aparţinea şi el „euforiei".

A purtat ani de zile în portofel un foarte mic notes mototolit şi uzat (trăsătură comună între noi aceea de-a păstra carneţelele cu adrese perimate). Nu mai ştiu cînd mi-a căzut în mînă, cîţiva ani mai tîrziu ; şi am făcut două descoperiri. Una, care nu mai are nici o importanţă acum, constă în faptul de-a fi găsit cîteva adrese feminine.

— Nişte *soubrettes*, mi-a spus, plin de seriozitate.

Mi-am imaginat că se laudă, dar, pe lîngă uimire, am încercat şi un sentiment de tristeţe, ca şi cum aş fi văzut în el ceva de bătrîn, nu pentru faptul că frecventa fete de un anumit gen, ci fiindcă le spusese în felul ăsta.

— Te duceai la varieteu, la optsprezece ani ?

— E bine ca anumite lucruri să te intereseze la vîrsta asta, nu mai tîrziu.

Just ; acum însă mă gîndesc că puteau fi adresele „femeilor" pe care le căutase pentru fotografii.

Unele pagini conţineau un scurt jurnal, dar scrisul nu era al lui, ci al lui Ugo. Însemnări din timpul acelei fericite călătorii. Apoi carneţelul a dispărut ; oricum, informaţiile pe care le deţin sînt culese din relatarea pe care mi-a făcut-o el însuşi.

Am găsit o însemnare : „29 august. P. îmi povesteşte, în baie, cum a călătorit. Mi-e teamă să nu mă audă şi ceilalţi că rîd atîta". Abia sosise, şi stăteam în camera de baie, care se afla lîngă uşă, de aceea mi-era frică să nu mă audă vecinii rîzînd aşa de tare. Dacă povestea avea atîta succes, era pentru că P. „voia" să fie amuzant şi se amuza el însuşi povestind. Era pentru prima dată că se întîmpla un lucru ca ăsta şi eram emoţionată şi din pricina bucuriei pe care o încercam dîndu-mi seama că P. vrea să mă amuze.

Cauza comicelor lui aventuri nenorocite era motocicleta, veşnic în reparaţie. Se stabiliseră la Massa în loc de Forte, ca să cheltuiască mai puţin. Exista un autobus care făcea cursa între cele două localităţi, dar ei căutau să-l folosească şi pe acela cît mai puţin posibil şi să călătorească gratis ; dar erau timizi şi nici noroc nu aveau. Odată stătuseră o mulţime de timp jos, pe marginea trotuarului, lîngă o maşină cu motorul în funcţiune. Văzuseră coborînd un domn singur, care intrase într-o farmacie, şi hotărîră să-l aştepte ; dar a revenit cu mai mulţi inşi care s-au îngrămădit în maşină. Şi ca să pună vîrf la toate, cum motorul se blocase, domnul îi rugaseră să-l ajute, aşa că au trebuit să împingă maşina.

Cînd motocicleta era în stare bună făceau diferite excursii, fuseseră la Lucca, la Florenţa. Din Florenţa nu văzură nimic deoarece fuseseră nevoiţi să caute tot timpul pe cineva care să binevoiască a repara motocicleta ; în cele din urmă găsiseră într-un atelier de biciclete un bătrînel cu ochelari de sîrmă. Iată, ochelarii de sîrmă fac parte din lucrurile acelea pe care ştie să le descopere în timpul călătoriilor, şi asta poate din pricină că nu vede monumentele.

Călătoria de altfel nu se deosebea prea mult de ruşinoasa călătorie făcută cu un an înainte la Veneţia ; şi totuşi atunci nu rîsesem deloc. Nu izbutisem să sesizez comicul întîmplărilor fiindcă lipsise povestirea, interpretarea.

Spre Lucca au reuşit să călătorească într-un camion. La un moment dat camionul a deviat pe o şosea secundară, de ţară, apoi pe nişte ulicioare : au descoperit că trebuia să încarce nişte lăzi cu legume. Lor le-a revenit sarcina să suie în camion lăzile cu roşii şi cu ardei. (Am revăzut scena în *Week End*-ul lui Godard.)

Adevărul e că, în fond, rolul de erou ghinionist, ba luat chiar peste picior, îi place, îl inspiră mai cu seamă ; dar era de ajuns ca să explice toată veselia aceea ?

Veselia aceea care nu l-a părăsit toată vara ? Ca să fiu sinceră, atunci nu m-am întrebat deloc.

La Forte îl dusesem pe cînd era mic, şi nu fusese o călătorie prea fericită. De ce alesese acum tocmai localitatea asta, şi cu atîta hotărîre ? Chiar dacă l-aş fi întrebat, tot nu mi-ar fi dezvăluit secretul. Ideea că el (şi Chiodo) aveau un secret de natură sentimentală mi s-ar fi părut şi mai neverosimilă decît povestea aceea în legătură cu „femeile“ şi fotografiile. Secretul l-am aflat acum, punîndu-i o întrebare lipsită de importanţă :

— Şi de ce-aţi ales tocmai Forte ? Din cauza băilor ?

— Nu.

— Atunci ce făceaţi acolo ?

— Mă întîlneam cu Marlène.

Că fetiţa aceea faimoasă reapăruse eram la curent. De altfel îi atrăsesem chiar eu atenţia, sau cel puţin aşa credeam. — Am văzut-o pe colega aceea a ta care locuieşte pe-aici pe aproape. (Codoşlîc matern ?) El mă lăsase să cred că eu o redescoperisem ; din discreţie, bineînţeles, aşa cum şi trebuia.

— Dar era acolo cu familia.

— Din păcate.

— Şi cum făceai ca s-o vezi ?

— Pe pajişte, cîteva clipe.

— Şi Ugo ?

— Aştepta.

Dac-aş fi ştiut atunci cum l-aş mai fi admirat ! Mult mai mult decît pentru micile aventuri picareşti pe care mi le povestea. Sau m-ar fi cuprins teama, poate c-aş fi făcut cine ştie ce prostie. A făcut bine că nu mi-a spus nimic, căci în lucruri de felul acesta păstrarea secretului e cea mai bună tactică.

Ea era aşadar sursa „veseliei“, a stării lui de euforie. Iar ideea de-a învăţa germana era un omagiu adus tot ei, care o vorbea de mică, întrucît era limba maternă a mamei şi a bunicilor din-

spre mamă, originari din Basel. Şi a căpătat astfel o explicaţie şi curioasa lui afecţiune pentru Elveţia.

Timp de doi ani, ea fusese într-adevăr într-un pension din Elveţia, după care au trimis-o la o şcoală cu un nume de necrezut : Jeanne d'Arc. Am aflat toate astea acuma : şi spuneau că în anul acela se întîlneau „la universitate", ceea ce nu înţelegeam deloc.

— Cum, la universitate ?

— Fiindcă profesoarele de la Jeanne d'Arc recomandau elevelor să urmeze cursurile de limbi străine la universitate. Şi mă duceam şi eu.

Prezenţa ei la Milano nu i-a mai servit drept stimulent la învăţătură ca în anul cînd fuseseră colegi de clasă. Dimpotrivă, l-a făcut să devină mai visător ca oricînd, cum era şi normal acum, cînd era un îndrăgostit adult, şi nu un copil. Profesorul de desen a scris în carneţelul de note „ar putea lucra, în mod absolut sigur, foarte bine ; dacă n-ar visa atîta fără să lucreze". Profesorul respectiv avusese întotdeauna pentru el o deosebită consideraţie (ca armurierii şi fierarii), încît îl sfătuise să urmeze arhitectura, iar el părea că e de acord. Cu toate acestea tocmai cu prilejul examenului de desen s-a văzut cît de matur era în alegerea lui sentimentală, spre deosebire de cea profesională.

Examenul dura cîteva ore, dimineaţa şi după-amiaza. Nu s-a prezentat la proba de după-amiază şi examenul a fost anulat. L-am întrebat de ce.

— Aveam întîlnire cu Marlène.

Uimirea mea trebuie să fi fost vizibilă, deoarece a adăugat :

— Nu sînt dintre cei care nu-şi ţin cuvîntul cînd au o întîlnire.

În problema aceasta nu mai era deloc visător ; motivul era serios. Poate părea comic, totuşi, datorită contrastului dintre condiţia lui de elev şi gravitatea sentimentului de dragoste.

Tatăl său a plecat pe neaşteptate într-o misiune de lucru în America. Iată prima veste pe care i-am dat-o în legătură cu fiul său : „E foarte drăguţ. Deşi nu pare, înţelege totul ; şi-apoi, numai cu unul din noi, nu se simte «lăsat la o parte»." (Vechiul exclusivism era aşadar încă în vigoare.)

Ceea ce presupuneam eu că înţelege era faptul că mă simţeam pierdută, cu groaza pe care mi-o inspira orice lucru practic, fără ocrotitorul meu. În primul rînd am fost nevoită să mă ocup de problema mutării, deoarece tocmai atunci am părăsit aventuroasa stradă Signorelli pentru una plină de prestanţă, în centru. Şi mai ales, nu-mi dădea nici un fel de atenţie. Între noi n-au fost nici un fel de bătălii ; altfel ecoul lor s-ar fi regăsit în scrisori : căci nu obişnuiam să atenuez neînţelegerile şi nici să le trec cu vederea. În ceea ce-l priveşte, întreaga corespondenţă „America" se referă numai la dezbaterea a două probleme externe, de mare importanţă totuşi. Prima a fost aceea a recrutării.

În realitate nici un fel de problemă nu e externă, ci numai împrejurarea care-i dă naştere : adevărul e că repulsia lui pentru serviciul militar, adică adevărata problemă, era analoagă celei pe care-o resimţea pentru şcoală : îi afecta întreaga lui personalitate.

„Doctorul mi-a spus că el nici nu vrea să audă de armată şi că trebuie să-l ferim de asemenea perspectivă."

Începînd cu amigdalita şi cu faimoasa colită de pe vremea Idei, doctorul B. devenise medicul, dar şi susţinătorul lui. A ţinut la el întotdeauna ; dar şi într-un sens care dădea oarecum de bănuit ; în sensul că am avut întotdeauna impresia că era sugestionat de el. E acelaşi medic care mă liniştise şi în privinţa autoerotismului ; n-am ştiut niciodată în mod sigur cît „ştia". De-a lungul anilor nu şi-a schimbat niciodată atitudinea protectoare şi plină, în acelaşi timp, de consideraţie ori de respect, ca şi cum P. ar fi avut în ochii lui o misterioasă autoritate.

Dintre diferitele romane din romanul său acela al recrutării a fost unul din cele mai supărătoare, deşi cu un sfîrşit fericit. Sfîrşit fericit pe care am fi putut conta chiar de la început : nu recurgînd la experţi şi la consilieri, aşa cum am încercat noi, ci bizuindu-ne numai pe voinţa lui. Voinţă negativă, bineînţeles.

Un coleg de-al lui C. ne-a oferit serviciile sale deşi ne dezaproba planul, antipatriotic după părerea lui, dacă nu chiar de-a dreptul laş. Ne-a trimis acasă un colonel în rezervă pe care a trebuit să-l primesc eu, deoarece C. era plecat din ţară. Soluţia pe care o găsise colonelul era aceea de-a insista asupra „bunicii văduve", al cărei sprijin şi susţinător era el (!). Iar rezultatul nenumăratelor plictiseli, alergături, acte etc. a fost convocarea mea la Biroul de recrutare unde m-au pus să semnez o declaraţie a Comisiei în care se spunea că bunica

putea fi ajutată de fiica sa necăsătorită, cu care şi locuia de altfel. Aveau dreptate şi am semnat fără să scot o vorbă.

Tatăl său :

„Trebuie să-i spui să-l convingă pe medic să-i dea o adeverinţă în legătură cu numeroasele lui boli pentru a se putea prezenta la vizită". (Menţiunea „numeroase" era făcută în ironie, atît de convinşi eram că bolile lui fuseseră imaginare, singura reală fiind aceea că se credea bolnav.)

„Cred că lucrurile se vor desfăşura conform temerilor mele, îl vor ţine o zi întreagă la Baggio, apoi îl vor declara apt pentru serviciul militar. Sper, cel puţin, că nu l-au şi oprit acolo, aşa cum se întîmplă uneori. El, aşa de paşnic ; aşa de străin de lume ! De data asta l-au alungat din vizuină !"

Eu : „Se pare că are de gînd să-ţi scrie chiar el, dar pînă atunci primele veşti ţi le dau eu. Sînt bune. Joi, cînd mi-a telefonat, era foarte vesel că avea să stea acolo (la Baggio) trei zile. Şi m-am resemnat, aşteptîndu-mă să nu-mi mai dea nici un semn de viaţă. Aşa a şi fost. S-a întors sîmbătă la ora cinei, era sănătos şi bine dispus. L-au trecut pe lista celor ce trebuie reexaminaţi. A dormit îmbrăcat, a mîncat fasole, era, în general, mulţumit."

El : „Dragă papà, îţi scriu fiindcă nu te-am văzut de mult şi mai ales ca să-ţi povestesc toate peripeţiile legate de problema militară. La vizită am prezentat un certificat medical în care erau trecute multe boli, printre care crize de «pleurezie în dreapta», din care pricină am fost trimis la spitalul militar din Baggio. Unde, în prima zi, mi-au făcut o radioscopie, dar n-au găsit nimic sau aproape nimic,

dar după-amiază medicul maior le-a făcut tuturor celor care veniseră odată cu mine a doua vizită, şi-atunci am prins momentul pentru a-i aduce la cunoştinţă că am suferit de-o infinitate de boli (boli interne de care e greu să-ţi dai seama dacă cineva le-a avut sau nu, deoarece nu lasă urme caracteristice, ci numai o predispoziţie constituţională). Printre acestea am pomenit şi de o nefrită foarte gravă, cu o recentă recidivă. Mi-au făcut atunci analiza urinei (după două zile, deoarece între timp dosarul meu se rătăcise într-un birou şi a fost găsit numai după ce am făcut reclamaţiile de rigoare), analiză despre rezultatul căreia nu ştiu încă nimic ; fapt este că m-au declarat «pasibil de reexaminare pentru nefrită subacută». (Lista bolilor a constituit întotdeauna unul din jocurile lui preferate, şi l-ar fi amuzat chiar şi dacă n-ar fi fost cîtuşi de puţin interesat.)

În rest lucrurile merg destul de bine, deşi nenumăratele mele absenţe (mai întîi gripa şi apoi încurcăturile cu recrutarea) mi-au creat o situaţie neplăcută la şcoală. Cu toate acestea voi încerca să ies la liman, chiar dac-ar fi să-mi sacrific o parte din program."

Post-scriptum (al meu) :

„Îmi închipui că şi tu ai încercat aceeaşi emoţie ajungînd acolo unde ia hotărîrea să se «sacrifice»"...

Adevărul e că eu luasem cuvîntul „sacrificiu" în vechiul lui sens, şi emoţia de care bănuiam că e cuprins şi tatăl său se datora trecătoarei iluzii că-şi propusese să renunţe la unele distracţii sau la vacanţă. De altfel lucrul acesta prilejuia o emoţie atît de mare tocmai din pricina irealităţii lui,

fiul nostru nefiind tipul de om care să facă asemenea promisiuni, şi asta nu numai datorită cinstei, ci însăşi incapacităţii lui de a le concepe. Din relatarea făcută se degajă prezenţa unei anumite bucurii. Era vorba, aici, şi de excitarea aceea plină de euforie pricinuită de festa pe care le-o jucase autorităţile militare, ca şi de faptul că scăpase de coşmarul recrutării, dar adevărata raţiune a bucuriei, era, ca întotdeauna, „ea".

Încheiam : „A aşteptat un telefon pînă la ora cinci, apoi a plecat în mare viteză".

„Motocicleta e în camera lui, aşa cum ai prevăzut."

Tatăl lui spusese la un moment dat : „în cele din urmă are să şi-o vîre în cameră". Cu ajutorul lui Chiodoni şi-a adus-o de fapt „ca să-i facă anumite reparaţii", după cum mi-a explicat.

Motocicleta a fost în anul acela romanul numărul doi.

„Mi-a dat toate lămuririle în legătură cu marea problemă care-l preocupă şi ar vrea ca eu să te lămuresc şi pe tine. Aş prefera să amîn totul pînă la venirea ta, dar el doreşte să-ţi vorbesc chiar acum. Aşadar : motocicleta nu ţine deloc la urcuş, nu-i făcută pentru aşa ceva şi ar vrea, în urma sfaturilor tatălui lui Chiodoni, să şi-o vîndă şi să-şi cumpere alta, marca Indio (?), cu alte cuvinte o motocicletă militară americană (nouă, dar tip 1943) care e ca un jeep, adică foarte puternică şi consumă mult. El pretinde că, slujindu-se de ea numai în excursii, nu şi în oraş, i-ar conveni. Costă o sută optzeci de mii. Speră să-şi scoată banii din

vînzarea celei vechi. Trec peste comentariile şi nedumeririle mele."

„Dragă papà, ai primit, cred, scrisoarea Minei în care-ţi vorbea despre intenţia mea de a-mi vinde vechea motocicletă şi a-mi cumpăra una militară americană, marca Indian. Şi te vei fi mirat probabil fiindcă n-am mai vorbit niciodată pînă acum despre aşa ceva, dar e o idee care mi-a venit mai de multă vreme şi s-a copt pe măsură ce iluziile mele în legătură cu avantajele şi cu economia realizată cu actuala mea motocicletă se spulberau una cîte una. Aş vrea totuşi să-ţi explic acum, dacă-mi dai voie, raţiunile care m-au îndemnat să iau asemenea hotărîre, cele pro ca şi cele contra. Trebuie să ştii, în primul rînd, de ce îmi plac aşa de mult excursiile cu motocicleta. E un lucru pe care nu-l cunoşteam pe deplin atunci cînd am început să merg pe motocicletă, şi pe care, sînt sigur, n-ai de unde-l şti ; de aceea voi încerca să ţi-l explic. Există, în asta, două mari satisfacţii care merg mînă în mînă ; aceea de-a conduce un mijloc mecanic de locomoţie, foarte mare pentru mine ; dar mai cu seamă aceea de-a satisface pasiunea mea pentru o natură cît mai sălbatică, fără oameni şi fără agricultură. Pasiunea aceasta, pe care nu mi-o cunoşteam mai înainte, mi s-a revelat datorită motocicletei, căci numai ea îţi poate îngădui să umbli ca şi cum ai alcătui acelaşi corp cu maşina pe indiferent ce drum şi în indiferent ce condiţie, avîntîndu-te acolo unde n-ar putea ajunge nici un automobil şi simţindu-te cu adevărat liber, chiar dacă numai pentru o singură zi.

Iată de ce toate excursiile noastre au fost făcute întotdeauna numai prin munţii aflaţi la nord de

Milano sau regiunea lacurilor, ceea ce a atras, din păcate, o rapidă uzură a motocicletei care, în munţi şi mai ales folosită în doi, nu s-ar putea numi strălucită cu toate că am îngrijit-o tot timpul, provocînd astfel o neeconomică şi plictisitoare serie de reparaţii şi înlocuiri de piese, îmbinate cu un considerabil consum de lubrifiant (folosit în cantităţi uriaşe) ori de ulei în carterul epuizat înainte de vreme. Mi-ar trebui aşadar o motocicletă care să aibă o viteză maximă chiar inferioară celei actuale (93 kilometri pe oră) pe care n-o ating niciodată, dar să fie, în schimb, foarte rezistentă în privinţa caroseriei şi mai cu seamă a motorului, să ţină la drum lung şi la urcuşuri, să necesite reparaţii mult mai rare şi să aibă o durată, practic, eternă... Motocicleta militară Indian 500 ar putea satisface aşadar cu prisosinţă asemenea exigenţe ; iată-i şi caracteristicile : e vorba de un motor cu supape laterale de joasă compresie şi diagramă în distribuţie puţin «încrucişată», cu alte cuvinte cu motor cu o slabă forţă specifică (cai putere/litru) şi viteză de rotaţie, dotat aşadar cu o mare rezistenţă datorită scăzutelor valori întrebuinţate în organele motorului şi care nu se supraîncălzeşte. (Cel mai mare neajuns al motocicletei Isomoto e faptul că, la cîmpie, călătorind în doi, trebuie oprită la fiecare 25—35 de kilometri, pentru a răci motorul ; la munte cam după două minute de mers.)

Reversul medaliei îl constituie consumul unui motor de felul acesta, care merge 20 de kilometri (la 40 făcuţi de Isomoto) cu un litru (de benzină totuşi, a 120 litru, şi nu a 180 ca amestecul). (Trebuie pus la socoteală şi faptul că, avînd în

vedere calitatea motorului, consumul de lubrifiant va fi destul de redus.) Oricum, toate astea mă privesc numai pe mine, iar eu sînt foarte dispus să reduc de pildă plimbările cu motocicleta prin oraş, în schimbul siguranţei unor excursii agreabile şi a unor infime cheltuieli pentru piesele de schimb şi reparaţii. Rămîne acum problema cumpărării unei asemenea motociclete, şi, ca să lămurim lucrurile de la început, trebuie să ştii că nu ţi-am scris ca să-ţi cer bani, ci numai ca să te informez şi să aflu ce părere ai despre toate astea ; şi mai ales ca, după ce te întorci, să mă ajuţi să-mi vînd Isomoto, care e problema numărul unu. Indian 500 e una din motocicletele acelea militare care au fost cumpărate de unele ateliere particulare pe nimica toată şi cărora le-au schimbat culoarea şi le-au pus un arc la roata de dinapoi. Aşa că motocicleta e nouă, n-are nici măcar număr de înregistrare (aşa cum s-a întîmplat şi cu faimoasele jeep-uri, ca să înţelegi despre ce-i vorba). Costă o sută optzeci de mii de lire (avînd în vedere caracteristicile ei care nu le prea convin motocicliştilor italieni, dar ideală pentru mine), sumă pe care sper s-o strîng vînzîndu-mi vechea Iso, aparatul de fotografiat, motorul trifazic şi alte lucruşoare. (O motocicletă Isomoto nouă e cotată, acum, la două sute de mii de lire.) Asta e tot : sper că tu n-ai înţeles greşit şi că nici eu n-am spus nimic care să te supere ; te-ai fi putut gîndi poate că mă ocup prea mult de lucrurile astea şi mai deloc de şcoală, trebuie să înţelegi însă că pentru mine asta e o ocazie destul de importantă şi mai ales sper că Mina ţi-a scris că am început să învăţ : pentru moment e singurul lucru care depinde de mine.

Sper că eşti sănătos şi c-o să te întorci repede, şi că scrisoarea de faţă nu va fi prost primită."

Nu mai există, din păcate, lista pe care-o făcuse să circule printre colegii de şcoală şi care cuprindea, pe lîngă cele două piese de rezistenţă, şi „lucruşoarele" : un ghem de sfoară, o bucată de elastic şi altele de aceeaşi categorie.

„Dragă papà, trebuie să fi primit scrisoarea pe care ţi-am scris-o ieri, unde-ţi vorbeam despre proiectata achiziţionare a unei motociclete militare Indian, cu ajutorul sumei scoase din vînzarea vechii mele Isomoto. Astăzi, pe Isomoto şi împreună cu Chiodoni, am colindat toate magazinele de motociclete din Milano pentru a vedea dacă soluţia cumpărării unei Indian e într-adevăr cea mai bună ori dacă pot găsi un cumpărător pentru Isomoto. Am găsit multe ocazii şi de toate felurile : motociclete vechi şi în condiţii deplorabile la preţuri foarte mici ori motociclete excepţionale, ultimul model, la preţuri ultra ridicate, dar nimeni care să-mi ofere mai mult de optzeci de mii pentru Isomoto, sub motiv că e veche şi că rulmenţii motorului şi cei de schimb au început să zornăie. Am încercat pînă şi la firma ARMA (deţinătoarea reprezentanţei, pentru Italia, a motocicletelor englezeşti AJS, Matchless, BSA, Francis Barnett etc.), unde am găsit o BSA militară cu supape laterale, suspensie integrală, cu motor nou, vîndut cu garanţie, la o sută nouăzeci de mii de lire (cu zece mii mai mult decît Indian după cum vezi, compensaţi în mod sigur însă de faptul că e mai economicoasă decît o motocicletă europeană, că piesele de schimb se găsesc cu mai multă uşurinţă şi că există

şi posibilitatea asistenţei tehnice din partea reprezentantului numitei mărci la Milano, ceea ce marca Indian nu posedă). În afară de asta firma ar reţine şi vechea mea Isomoto pentru suma de o sută douăzeci de mii de lire (aşa cum e, fără obligaţia de-a o pune la punct, pentru că asta o fac ei, în atelierele lor, pentru a o vinde apoi, în numele lor, unui particular). Ar rămîne aşadar şaptezeci de mii de lire bani gheaţă, pe care sper să-i scot din vînzarea aparatului de fotografiat şi a celorlalte lucruri de care ţi-am vorbit. În momentul de faţă Isomoto se află în păstrare la numita firmă, care-mi rezervă astfel o motocicletă BSA, iar eu am primit un act de vînzare-cumpărare, care va deveni valabil numai după consimţămîntul tău. S-ar părea deci că afacerea a fost rezolvată în punctele ei cele mai dificile, spre marea mea fericire, deoarece îmi dă posibilitatea să am o motocicletă care coincide cu idealul meu (ca tip de motocicletă posedă caracteristicile generale ale mărcii Indian, pe care ţi le-am descris). Sper să te mulţumească şi pe tine soluţia aceasta care, te asigur, e cea mai bună ce se poate spera, avînd în vedere că lucrurile sînt aşa cum sînt acum. Sper că te vei întoarce curînd şi iartă-mă că-ţi scriu numai ca să-ţi vorbesc despre motocicletă."

„Dragă papă, am primit primele tale scrisori în legătură cu achiziţionarea motocicletei, din care am văzut că n-ai apreciat nicidecum ideea, şi servindu-mi motivele pe care le prevăzusem. Vei înţelege că mă aflu într-o situaţie îngrozitoare fiind obligat să-ţi spun, în esenţă, că tu eşti convins că lucrurile sînt cum de fapt nu sînt. Din punct de vedere comercial, unde ţin să-ţi spun că nu încerc, cu afacerea asta, nici să înşel pe cineva şi nici să ajut pe careva să mă tragă pe sfoară ; vreau numai să-mi procur o motocicletă care să corespundă întocmai exigenţelor mele pe care sper că nu le vei critica, prin mijlocirea unui schimb, unica posibilitate de a putea vinde vechea Isomoto la preţul cel mai mare cu putinţă (vorbesc bineînţeles de afacerea cu BSA). Din punct de vedere tehnic greutatea, pentru mine, e mai mare, dar voi încerca să mă exprim cît mai limpede ; şi mai ales să te rog să nu ai impresia că vreau să te duc ; dimpotrivă, arată prezenta scrisoare oricui se pricepe cît de cît la motociclete, şi în felul acesta te vei linişti în sfîrşit cu totul. Ţi-e foarte frică de viteză, demonstrînd astfel că ai prea puţină încredere în bunul meu simţ. Ţi-am dat vreodată dovadă că-mi place viteza, că mă las sedus de isprăvi de genul ăsta ? Faimoasa Isomoto atingea 92 pe oră, dar eu n-am mers niciodată cu mai mult de 60 de kilometri. Dar nu despre asta voiam să-ţi vorbesc. Tu porneşti de la presupunerea că o capacitate cilindrică mai mare înseamnă şi o viteză mai mare, ceea ce nu e deloc adevărat, deoarece tocmai ăsta e motivul enormului succes pe care l-au avut în ţara noastră maşinile mici. Înainte de toate există motoare puternice şi motoare de mare viteză. Dintr-o mulţime de motive pe care nu ţi le pot, bineînţeles, explica aici, dar în esenţă datorită inerţiei maselor alterne şi circulare, un motor mic poate atinge o mare viteză de turaţie şi deci un regim de funcţionare cu mult superior unui motor de mari dimensiuni."

OMISSIS
OMISSIS (etc. trei pagini).

„Oricum mult mai simplu te poţi informa de la oricine cunoaşte motocicletele europene, care trebuie să fie reprezentate acolo, despre viteza motocicletei BSA 500 militară cu supape laterale, al cărei motor e identic cu al motocicletei 500 VL civilă, maşina utilitară a firmei (în străinătate au idei complet diferite de-ale noastre despre maşinile utilitare), care, odată lansată, depăşeşte cu mare greutate 85 de kilometri pe oră. Ar fi aşadar la fel de rapidă ca şi vechea mea Isomoto, dar avînd un consum mai mare (un litru de benzină la 25 de kilometri faţă de cei 45 de kilometri cît făcea Isomoto, cu amestec însă), dar foarte puternică şi ţinînd la urcuş, şi mai cu seamă cu o mare rezistenţă şi siguranţă funcţională, datorită unui sistem optim de frînare şi roţilor ei mari. Nu e, de aceea, o maşină care să te poată speria cu adevărat, ci una liniştită şi care inspiră încredere, pe care o cunosc deja şi care, te asigur, este ideală pentru mine. Domnul Ghezzi, aflînd despre toate astea, a ţinut să vină cu mine să vadă şi să audă cum stau lucrurile, fiind întru totul de acord. (Cred că trebuie să-ţi fi scris şi el, şi că ţi-a spus aproape aceleaşi lucruri ca şi mine, fiindcă se pricepe destul de bine la motoare.) (În plus, vreau să-ţi spun că motociclete care ating 150 de kilometri pe oră, în afară de cele de cursă există cel mult patru sau cinci în toată producţia europeană, tip sport, cu supapele în faţă, cel puţin bicilindrice.) În ceea ce priveşte teama ta foarte justificată de data aceasta pentru găsirea pieselor de schimb, nu uita că BSA e o marcă englezească foarte cunoscută în toată lumea, cu agenţii stabile în multe oraşe din Italia, iar la Milano reprezentată de firma care mi-o vinde, aşa că piesele de schimb se găsesc cu exact aceeaşi uşurinţă ca şi pentru Isomoto (motocicletele mari care circulă în Italia sînt aproape toate străine, şi mai ales englezeşti). Iar acum te rog să mă ierţi pentru scrisoare şi să mă crezi, mai ales, că dacă-ţi vorbesc cu atîta interes despre afacerea asta în care m-am aruncat cu trup şi suflet, n-o fac din capriciu, ci pentru că e o afacere care trebuie încheiată în mod efectiv acum, mai cu seamă că numai acum pot trage nădejdea să vînd Isomoto la asemenea preţ, pentru că e primăvară şi trepidaţiile motorului sînt abia perceptibile, dar vor deveni mult mai puternice, iar după un nou sezon de lucru motocicleta va fi atît de degradată încît mi se va oferi un preţ cu cel puţin patruzeci de mii de lire mai mic. E neapărată nevoie aşadar să te gîndeşti la asta şi să faci totul pentru a reuşi, şi te asigur că şi eu fac tot ceea ce-mi stă în putinţă la învăţătură, încercînd să-ţi fac plăcere şi să procedez în aşa fel încît să priveşti cu ochi ceva mai buni afacerea asta a mea, şi să n-o consideri doar un fel de escrocherie sau o prostie. Sper să te întorci repede şi că scrisoarea asta să nu te fi supărat prea mult."

„Dragă papă, am primit scrisoarea ta în care-mi spui că nu eşti de acord cu afacerea BSA. Lucrul m-a necăjit foarte mult fiindcă nu ştiu cum se vor sfîrşi toate astea, şi-ţi mărturisesc că aş dori să te întorci cît mai repede nu numai ca să te revăd după atîta timp, dar şi pentru că aş vrea să pot vorbi cu tine despre problema asta, deorece, cre-

de-mă, nu văd în ce mod mai avantajos decît cel propus de mine ar putea fi rezolvată. Ştiu că nu-ţi vor face poate plăcere scrisorile astea veşnic interesate, tu ştii însă cît de mult iubesc eu călătoriile cu motocicleta şi cît de mult îmi stă la inimă afacerea asta. E singura modalitate în care mă pot bucura de aer şi de soare şi te asigur că mă gîndesc la toate astea cu nostalgie de cînd nu mă mai pot mişca. Sînt cu totul de acord că motocicletele Guzzi sînt excelente din toate punctele de vedere, şi că sînt unicele maşini italieneşti cunoscute în străinătate datorită calităţii lor excepţionale şi seriozităţii cu care sînt lucrate, şi chiar şi tipul Guzzi Alce militar (care se vînd totuşi şi civililor) ar corespunde gustului meu şi m-am gîndit de multe ori că mi-ar place să am una, fiind o maşină de maximă siguranţă şi rezistenţă, dotată cu un foarte practic portbagaj posterior şi cu o şa posterioară cu mîner (e o motocicletă proiectată pentru regiunile de munte), dar cred că preţul ei, chiar dacă e mai mic decît al celei civile, e încă mult prea mare pentru noi (tipul civil costă în jur de patru sute optzeci de mii de lire), dacă vrei într-adevăr să cumperi o motocicletă nouă (ceea ce reprezintă, evident, un avantaj, dar nu în preţul de cumpărare). Pe lîngă asta mai e şi faptul că prin afacerea BSA vindeam Isomoto la o sumă destul de avantajoasă şi fără a fi nevoie să-i fac vreo reparaţie, în vreme ce, cumpărînd o motocicletă nouă, din fabrică, nici gînd să-ţi închipui că ni se va achiziţiona şi vechea motocicletă, în contul preţului, iar ca s-o vindem separat înseamnă o mare pierdere de timp, din care pricină nu voi mai putea merge cu motocicleta cine ştie cîtă vreme.

Trag totuşi nădejde că lucrurile se vor rezolva cît mai bine la întoarcerea ta, şi fii pe pace fiindcă între timp n-o să fac absolut nimic, n-o să-mi vînd aparatul de fotografiat şi o să las afacerea BSA în stadiul actual, care nu mă angajează la nimic. Te rog, pe lîngă toate celelalte, să mă ierţi dacă în scrisorile mele am făcut prea multă paradă de expresii tehnice, dar nu doream decît să fiu cît mai limpede şi să te fac să înţelegi că nici nu vreau să fac exces de viteză şi nici să cheltuiesc bani cu nemiluita. Sper totuşi că la întoarcere mă vei ajuta cît vei putea să rezolv problema pe care eu crezusem c-am rezolvat-o deja în mod strălucit, căci sînt tare nerăbdător şi număr zilele. Sper, în orice caz, lăsînd la o parte toate astea, să te văd în curînd şi să nu fii supărat pe mine. N-am avut nici cea mai mică intenţie să te necăjesc. Astăzi m-am înscris la examene. Salutări şi sărutări."

Următoarele rare replici conclusive ale acestei poveşti vădesc un anumit dramatism din partea noastră, în timp ce dintr-a lui se observă o atitudine de prudentă supunere.

„Chiodoni e la noi şi lustruiesc bicicleta pentru care a găsit chiar el un cumpărător, ca să-şi strîngă banii pentru diferenţă."

„A primit cu un respect la care nici nu mă aşteptam interdicţia ta, şi e cuminte."

„Azi au venit cele două scrisori cu autorizaţia. Dar nu i-am spus încă nimic, n-am fost în stare să interpretez aşa cum se cuvine concesia făcută dintr-un anumit dispreţ. De altfel după scrisorile tale anterioare era convins că nu-i vei da aprobarea respectivă, aşa că şi-a retras vechea lui Isomoto şi a reziliat contractul provizoriu. Trăieşte într-o agi-

tație continuă fiindcă spune că motocicleta Guzzi de care i-ai vorbit e prea scumpă, iar eu nu știu ce să-i răspund. Hotărîrea lui mi se pare însă înțeleaptă, așa că n-o să-i spun încă nimic, în așteptarea întoarcerii tale."

Imediat după întoarcere, tatăl său i-a cumpărat mult dorita BSA, care n-a fost eternă, dar a durat mai mult decît celelalte. Ciclul integral e reprezentat de următoarea schemă :

Isomoto 125	1951 — 1957
BSA 500 ex Arar	1957 — 1959
BSA 250	aprilie-septembrie 1959
BMW 500 R50	1959 — 1961

După ce a terminat anul școlar s-a dus la Cuneo cu noua lui motocicletă ; bunica a găsit că-i îngrozitoare, spunînd că „seamănă cu o mașină de treierat". Adevărul e că era enormă, neagră și duduia ca o batoză.

Buna dispoziție care nu-l mai părăsea acum deloc reiese și din faptul că mi-a scris imediat și din tonul scrisorii :

„Dragă Mina, am ajuns la Cuneo alaltăieri. Orașul e veșnic și cu strășnicie același, dar mie, în fiecare an, îmi face o impresie deosebită, ceea ce înseamnă că cel care se schimbă sînt eu. Se pare că orașul acesta are o ciudată influență asupra femeilor : urîte, dar foarte bătrîne. E orașul babelor ; sînt de toate tipurile și dimensiunile, și circulă, nu ca la Milano, neajutorate ori pline de sfială, ci se află într-un continuu du-te-vino, stau jos, vorbesc, ca și cum orașul le-ar aparține. Și o biserică enormă, din ce în ce mai deprimantă pentru mine. Ieri a

fost «marți», ceea ce mi-a dat prilejul să surprind lucruri care pe tine poate că nici nu te interesează, dar pe mine, da ; adică motocicletele folosite de țărani, foarte vechi, unele din timpul celuilalt război poate, dovadă numerele pe care le poartă, cu șaua umplută cu paie, ceea ce denotă c-au fost ținute tot timpul în grajd și prezentînd soluții de construcție și de reparații atît de stranii, încît e foarte interesant să le observi. E un oraș anacronic în toate, chiar și în asta. Căci există, alături de un aer antic și neclintit, care se vede peste tot, violentul modernism al celor care vor «să scape de plictiseala provinciei».

Tu, dacă vrei să-mi faci o mare plăcere, caută înainte de toate să procedezi în așa fel încît tata să fie cît mai puțin furios cu putință. Scrie-mi aici pînă la 25, apoi nu-mi mai scrie și așteaptă să-ți trimit o adresă sigură. Urări de bine pentru carte."

Neașteptatul patetism de la sfîrșitul scrisorii conține două puncte demne de menționat. Unul e aluzia la misterioasa adresă de după Cuneo, punct care are de fapt și o urmare. Altul relativ la urări. Dacă n-aș fi regăsit scrisoarea, nu mi-aș fi închipuit niciodată că așa ceva ar fi cu putință, și nici n-aș fi visat măcar, n-aș fi îndrăznit să visez. Să-și aducă el aminte că avusese loc un eveniment de genul acesta, apariția unei cărți, și mai cu seamă a *mea*, și să conceapă ideea de „urare".

Se ivește iar întrebarea : cum am putut să uit ? Poate că pe vremea aceea mi s-a părut ceva normal ? N-aș putea răspunde ; dar risc o explicație. Lucrurile prea frumoase se uită, sînt eliminate ca și cele din cale-afară de urîte, poate tocmai pentru că, neavînd nici o urmare, devin mai tîrziu dure-

roase. Importanţa lor era de moment : s-au întîmplat într-adevăr, dar asta nu înseamnă că sînt întru totul adevărate.

„Dragă papà, am ajuns cu bine la Cuneo, alaltăieri. Îţi scriu în speranţa că nu eşti furios pe mine, deoarece gîndul ăsta nu-mi dă pace deloc. M-am achitat deja de toate îndatoririle, i-am salutat pe toţi chiar din prima zi. Îţi scriu însă ca să-ţi spun cum s-a rezolvat (sau cum ar fi trebuit să se rezolve) problema banilor pentru vacanţă. Fie că o crezi sau nu, nici prin cap nu mi-a trecut să te trag pe sfoară, dar am greşit pur şi simplu socotind cîte douăzeci de litri pentru o sută de kilometri în loc de douăzeci de kilometri la un litru, şi adevărul e că am rămas eu însumi cu gura căscată văzînd cifra. Cînd mi-am dat însă seama nu ţi-am spus nimic fiindcă erai aşa de furios că mi-a fost frică să nu izbucnească un scandal şi să nu-mi mai dai nici un ban. Oricum, asta nu înseamnă că mi-ai dat prea mulţi bani fiindcă eu, observînd greşeala care-mi aducea o sumă mult mai mare decît era necesar pentru benzină, nu ţi-am mai cerut nimic pentru celelalte, ca de pildă : garajul pentru motocicletă atît la Cuneo cît şi la M. de Campiglio (la ei nu se poate ajunge cu motocicleta, strada fiind o adevărată scară), patru litri de ulei de schimb pentru rodaj, cele şapte sute cincizeci de lire prevăzute pentru perioada respectivă şi nelipsitele cheltuieli pe care le voi avea, mai cu seamă că nu vom sta probabil tot timpul acolo, ci ne vom duce lîngă Florenţa la o vilă de ţară pe care-o au (aşa cum mi-au scris), aşa că vor mai fi şi alte

cheltuieli de călătorie, şi aş prefera să nu rămîn fără bani sau să iau eventual cu împrumut.

Bunica mă roagă să-ţi spun că a primit aparatul de radio, că eu mă simt bine, că-ţi trimite salutări etc. Dacă vrei să-mi scrii, scrie-mi aici pînă pe la 25 ale lunii ; după aceea nu-mi mai scrie şi aşteaptă să-ţi trimit o adresă sigură. Sper că nu mai eşti supărat."

Preocuparea lui principală era călătoria, fixată în sfîrşit în ceea ce priveşte locurile, misterioasă în privinţa persoanelor („ei"), şi cu acea precauţie a adresei. Pentru moment putea să pară de necrezut faptul că nu făcea nici cea mai mică aluzie la rezultatul examenelor, avînd în vedere că nu-l aflase încă. „Încercase" să dea — din amabilitate — examenul de bacalaureat şi-i revenise tatălui său sarcina să afle rezultatul şi să ni-l comunice, şi lui şi mie.

„Aşa cum era de aşteptat, a căzut. Şi e drept să fie aşa, deoarece fiecare lucru trebuie plătit ; ar fi fost necinstit să reuşească fără să fi învăţat nimic. Tot acum îi scriu şi lui, care va primi vestea cu bucurie, fiindcă asta îi va îngădui să nu-şi «tulbure» inviolabilia vacanţă cu gînduri plicticoase."

I-am răspuns lui C. în felul meu, că nu eram, cu alte cuvinte, îngrijorată pentru şcoală ci pentru viaţă, i-am povestit că „mă pedepseam" visîndu-l bolnav etc. El i-a răspuns tatălui său prin două scrisori, a doua pentru a justifica încrucişarea cu cea „ a înşelăciunii".

„Dragă papà, îmi pare rău de vestea pe care mi-ai dat-o, şi mai cu seamă de faptul că ţi-am dat un nou motiv de supărare. Că examenul nu s-a desfă-

şurat în condiţii bune ştiam deja, speram însă că mă vor amîna pentru octombrie. Poate că asta n-ar fi servit la nimic, fiindcă aş fi avut o mulţime de materii, dar ar fi fost mai bine. Nu ştiu ce ţi-aş mai putea spune. Îmi pare rău. E inutil să caut justificări.“

„Dragă papà, am primit scrisoarea ta chiar în momentul ăsta. Îmi pare rău că am vorbit numai despre bani şi distracţii, scopul scrisorii însă era tocmai acela : să-ţi explic, cu alte cuvinte, povestea cu benzina. Sper că eşti convins acum că n-a fost vorba de nici un fel de înşelăciune. Am înţeles foarte bine ceea ce vrei să spui şi recunosc că n-am făcut tot ce-mi stătea în putinţă, dar vreau să te asigur că pentru mine chiar şi efortul acela neînsemnat atîrnă greu ; îmi dau seama acum, în zilele astea de răgaz, cît de mult mă obosea chiar şi efortul acela neînsemnat pe care mi-l cerea şcoala. Iartă-mă dacă-ţi vorbesc de asta, dar aici mă odihnesc în mod integral, lucru de care aveam cu adevărat nevoie. Cu motocicleta pe care mi-ai dăruit-o mă pot duce în fiecare zi (cînd e frumos) să mă întind pe zidul unei mici fortificaţii din munţi şi să mă prăjesc la soare în toată liniştea, să umblu de colo-colo prin munţi etc.; şi am impresia că sînt altul. Am salutat pe toată lumea, mă culc devreme şi mă scol devreme, mănînc lucruri simple, nu cheltuiesc bani decît pentru puţina benzină de care am nevoie ca să mă duc să-mi fac baia zilnică de soare ; o viaţă exemplară, cu alte cuvinte. Ştiu că asta nu e de ajuns, te rog însă să crezi că nu sînt tipul acela de şcolar rău care nu **învaţă nimic** din pricina alcătuirii lui sufleteşti şi care face pe grozavul considerînd ignoranţa drept o dovadă de forţă ; eu sînt numai incapabil de efort, şi recunosc că nu m-am constrîns niciodată, dar asta şi din pricină că nu sînt în stare de aşa ceva. Fii convins că aş vrea cu tot dinadinsul să fiu un elev bun, mai ales cînd am de-a face cu vreun ignorant ; şi că aş vrea să ocup în viaţă un loc care să-mi îngăduie să trăiesc aşa cum îmi place, şi mai ales să frecventez persoanele care-mi plac. Îţi mulţumesc de aceea că m-ai ajutat pînă acum cu toate că n-am meritat-o şi că-mi îngădui să duc viaţa care-mi place. N-aş vrea să fac obişnuitele promisiuni, mă voi strădui totuşi cît voi putea anul viitor, materia fiind deja parcursă şi avînd şi experienţa a ceea ce înseamnă acest grandios examen. Sper că te odihneşti şi tu şi că te simţi bine.“

Iar tatăl său (către mine) :

„P. mi-a scris de două ori în legătură cu unele probleme «administrative», iar a doua scrisoare era plină de bucuria de a trăi fără a fi nevoie să munceşti. E un fapt că munca, de orice natură ar fi, nu e pentru el ; şi nu i-ar trebui mare lucru, o mică rentă, ca să poată lenevi în liniştea camerei sale, înfăşurat în gogoaşa ciudatei şi ursuzei lui personalităţi. Păcat ! Căci sîntem săraci. Singura salvare ar fi mîinile lui : îşi va da oare seama vreodată ?“

E o scrisoare profetică : dar, ca toate profeţiile, e excesiv de anticipatorie, şi ambiguă. Adevărată, cu toate acestea în parte confirmată şi în parte contrazisă de realitate ; cu alte cuvinte neconfirmată încă total.

„E vesel, ne înveseleşte şi pe noi şi nu-l preocupă (din păcate) rezultatul examenului“, scria bunica.

„Valiza nu i-a mai pregătit-o tatăl lui şi poţi să-ţi imaginezi cum arată lenjeria şi hainele pe care le-a îndesat într-un fel de «tuburi» născocite de el. Cum îmi spune că luna viitoare va face o vizită familiei unui coleg de şcoală, cred că nu e prea onorabil să se prezinte în halul ăsta, aşa că m-am gîndit să te avertizez. Dacă găseşti de cuviinţă trimite-mi o valiză, trag nădejde să-l conving să mă lase să i-o pregătesc eu la plecare."

Invitaţia din partea „noului" prieten fusese pentru mine o adevărată mîngîiere. Admiram statornicia amiciţiei lui cu Chiodoni, ţineam şi eu la Ugo şi-l stimam cu adevărat ; dar faptul că se interesează de el şi altcineva mi s-a părut, în primul rînd, un semn că lucrurile se desfăşoară în mod normal. Iar mama prietenului mi-a scris ca să-l invite la ei. Tonul scrisorii era politicos dar nici decum convenţional, mi s-a părut sincer şi amical, ca şi cum ea ar fi ghicit o anumită afinitate între noi. Spunea „copiii noştri" ca şi cum l-ar fi cunoscut, i-ar fi fost familiar. Şi al ei trebuie să fi fost întrucîtva dificil, dar vorbea despre asta într-un mod spiritual, cu o seninătate pe care o invidiam. P. mi-a spus că era profesoară, ca şi tatăl : profesor de filozofie.

— La universitate ?

— Parcă.

— Filozoful Marco Lombardi ? — (se numeau Lombardi).

— Cred că da.

Asemenea circumstanţă întrecea aşteptările mele, ca sferă de prietenie, de fapt chiar şi pe-a mea. Lui, lucrul acesta i se părea natural. Nu îndrăzneam să-l plictisesc cu prea multe întrebări, şi nici cu sfaturi.

I-am răspuns doamnei, arătîndu-i întreaga mea recunoştinţă.

La Soprabolzano, unde venise şi C., nu ne-a sosit nici o veste de la Madonna di Campiglio, ci o ilustrată de la Pisa. Pomenise de altfel despre o raită prin Toscana, tot cu amicul respectiv. Aş fi preferat să-l ştiu la munte. Ce să-i faci ? Cartea poştală purta semnătura lui şi aceea a prietenului, Leo. Am studiat puţin iscălitura, nu aruncată în grabă ca a lui, ci puţin *appuyée*, hotărîtă şi în acelaşi timp infantilă.

A urmat, tot din Pisa, o carte poştală :

„Dragă papà şi Mina, vă scriu de la un hoteluţ din Pisa de pe o stradă cu un nume foarte bizar. Am ajuns la Madonna di Campiglio două zile după plecare, fiindcă ploua şi am fost nevoiţi, de aceea, să rămînem la Piacenza şi să aşteptăm. Am stat la Madonna di Campiglio trei zile şi apoi am plecat. Ne-am hotărît să facem o plimbărică prin Italia Centrală trecînd de la o mare la alta. Ieri am fost la Forte dei Marni, dar acolo erau rechini şi o trombă marină. Acum ne ducem aproape în mod sigur la Rimini. BSA se comportă bine. Poate că o să vă mai scriu."

Am găsit cu totul ieşită din comun, din partea părinţilor prietenului, libertatea pe care i-o lăsau fiului lor. Şi am atribuit-o faptului că erau filozofi (mama preda tot filozofia).

Cele două diminutive „hoteluţ" „plimbărică" le-am interpretat ca un semn de voioşie, ca şi aluzia la rechini şi tromba marină.

A urmat o altă ilustrată :

„Dargă papă şi Mina, sper că nu vă supăraţi, dar mă întorc curînd. În mod sigur (dacă nu plouă), luni seara la Milano. A fost o călătorie minunată, chiar dacă-mi dau seama că n-am meritat-o. Sper că şi voi aţi avut o vacanţă plăcută şi că tu, papă, te-ai odihnit. În ceea ce mă priveşte, ar trebui să-mi fie ruşine să fac o asemenea mărturisire, dar sînt total fericit acum cînd nu mai am nimic de făcut. Oricum, sper că mă veţi ierta."

O recomandată expresă :

„Dragii mei papă şi Mina, îmi pare nespus de rău, dar nu voi putea ajunge la Milano luni, cum v-am anunţat, din pricina unui accident neprevăzut, deloc grav, dar hotărîtor. Ne întorceam pe şoseaua Aurelia cînd, între Massa şi La Spezia, ne-am oprit ca să admirăm un rîuleţ ciudat. Ne-am lăsat motocicletele pe un podeţ de ciment foarte îngust şi, cînd ne-am hotărît să plecăm de-acolo, s-a ivit o problemă destul de grea, aceea a întoarcerii lor. Am crezut că o s-o rezolvăm rotindu-le pe cric, dar eu, în timp ce executam manevra respectivă, n-am observat că podeţul are o gaură, din a cărei pricină motocicleta a căzut de pe cric drept peste piciorul meu, fiindcă roţile se aflau în afara podeţului, în gol. N-a fost ceva grav, fiindcă piciorul nu mi-a fost prins chiar sub motor, ci sub ţeava de eşapament. Mi-a fost strivit un pic degetul cel mare (de la picior) în dreptul unghiei, aşa că a trebuit să iau o maşină care m-a dus la un spital de lîngă Massa. Acum sînt într-o pensiune mititică din Massa (într-o cameră cu două paturi), cu piciorul oblojit şi imobilizat pentru o scurtă perioadă de timp. Cred aşadar că va trebui să rămîn aici cu cel puţin trei sau patru zile mai

mult decît plănuisem, şi dacă vrei poţi să-mi scrii (sau să-mi trimiţi ceva bani). Adresa mea e : Pensiunea Rossi, Via delle Mura Nord n. 33, Massa. Scrie-mi numaidecît, fiindcă s-ar putea ca de luni să schimbăm hotelul."

Reapăruseră diminutivele, dar era limpede că aici aveau funcţia de a „alina" şi sporeau neliniştea. Ne era teamă că situaţia e şi mai gravă.

C. a plecat, deşi în zilele acelea suferea de migrenă. Era Sfînta Maria şi a călătorit tot timpul în picioare, în înghesuială, iar durerile nu l-au slăbit nici o clipă ; dar, după cum mi-a mărturisit pe urmă, grija îl chinuia mult mai mult. Cînd a ajuns la Massa era tîrziu, şi n-a găsit loc nicăieri. A aşteptat în gară pînă dimineaţa, iar pe la nouă a dibuit Pensiunea Rossi. El era în pat, într-o cămăruţă cu pereţi de paiantă, în fundul unui coridor. Înăuntru doar patul şi o fereastră care dădea într-o curticică interioară. Uitîndu-se pe fereastră, C. a văzut un morman de gunoaie. L-a luat de-acolo pe sus.

Povestea cu piciorul era într-adevăr o nimica toată. Am vorbit foarte puţin despre comportarea prietenului care plecase şi-l lăsase acolo singur. Eu am suferit un pic, pentru prietenia aceea ratată. Şi am considerat că toţi membrii familiei aceleia de filozofi proprietari de vile erau nişte snobi. Sînt anumiţi prieteni pe care e mai bine să-i pierzi, îmi spuneam. Mă simţeam umilită pentru el, numai că pe el asemenea lucru părea să-l lase indiferent. Mă intrigau încă zilele petrecute la Madonna di Campiglio, dar el nu povestea nimic, bineînţeles. Încercam să-l conving să-mi descrie măcar casa.

— Cum era ?

— Ca toate casele. Cu uşi, cu ferestre.

Ei bine, l-am întrebat acum ce părere are despre prietenul acela de a cărei prezenţă s-a bucurat aşa de puţin timp. I-au trebuit cîteva clipe pînă să-şi dea seama despre ce e vorba :

— Care prieten ?

— Leo, acela care te invitase la Madonna di Campiglio.

— Ah ! Dar n-aţi înţeles nici pînă acuma că v-am tras pe sfoară ?

Dacă ar avea vreo importanţă reacţia mea ar trebui să mărturisesc că m-am simţit oarecum jignită, retrospectiv, bineînţeles. Apoi, cum nu mă încercase niciodată nici cea mai mică bănuială, mi-a venit ideea că ceea ce-mi spusese acum era o minciună.

— Şi scrisorile doamnei ?

— Le scria Marlène. (Sînt plină de admiraţie.)

— De ce era nevoie să inventezi un prieten ? (Aici se uită la mine cu indignare) :

— Atunci nu numai că nu pricepi nimic din felul în care sînt alcătuit eu, dar nici din cel în care sînteţi voi. (Nu-mi vine în minte nici un răspuns.)

— Ţineai cu orice preţ să am un prieten. (Foarte adevărat.)

— Dar de ce la Madonna di Campiglio ?

— Voiai tot timpul să mă duc la munte. (Totul e de o justeţe uluitoare ; încerc totuşi, şi din nou, minarea eşafodajului.)

— Puteam observa totuşi că-i vorba de o înşelătorie. Acum, cînd mă gîndesc, îmi dau seama de unele ciudăţenii din scrisorile, din planurile tale.

— Cu toate astea, totul era perfect pus la punct. (Mă predau şi adaug, plină de laşitate) :

— Îţi plăcea să ne tragi pe sfoară.

(Cu severitate) :

— Nici aici n-ai dreptate. Nu pot să sufăr să spun gogoşi. Mă fac să mă simt frustrat.

Mă impresionează luciditatea conştiinţei lui. Dau conversaţiei un ton mai superficial :

— Cu toate astea aici e vorba de unele subtilităţi, de un fel de măiestrie.

— Bineînţeles, dacă trebuie să spun o minciună, atunci o fac cum trebuie.

Despre ceea ce-l interesa în cel mai înalt grad n-aş fi ajuns niciodată să-mi fac imaginea pe care o oferă o scrisoare din aceeaşi vară, către draga lui Marlène. Am căpătat-o de la ea împreună cu toate celelalte pe care le-a păstrat, încă înainte de-a descoperi înşelătoria. Dacă n-aş fi recitit-o, n-aş fi ştiut s-o plasez în timp: în „timpul" lui, vreau să zic.

Marlène mi-a adus scrisorile din proprie iniţiativă. Generozitatea, la ea, ca şi simplitatea-i impetuoasă au în ele ceva provocător. Spusesem „cine ştie cum îţi scria", şi înţelegeam scrisul ca artă, deoarece îşi începuse *Jurnalul din Algeria* şi eu îl găseam frumos.

„...Îmi pare tare rău că hotelul în care stai n-are nimic deosebit ; eu mă aflu la bunica într-o casă cu adevărat deosebită şi mă simt destul de bine. După-amiază mă duc să fac băi de soare într-un fortuleţ de pe munte, loc paradiziac (pentru cine iubeşte liniştea), populat numai de veveriţe, şopîrle etc. Acolo sus, în singurătate, mă gîndesc tot timpul la tine."

„...Îţi scriu din fortuleţul meu, dintr-o poziţie puţin comodă; am să încerc totuşi să-ţi scriu cît mai inteligibil cu putinţă. E un loc cu adevărat frumos.

Nu ştiu dacă ţi-ar fi pe plac, fiindcă nu există prea mult confort, dar tare aş vrea să locuiesc aici cu tine, ne-am putea iubi în sfîrşit în linişte, ocrotiţi de nişte ziduri de cinci metri de beton armat. Azi am vrut să escaladez muntele pe care se află fortişorul, dar am obosit din cale-afară de mult deoarece sub-evaluasem lungimea şi greutatea urcuşului. În orice caz, am scos-o foarte bine la capăt, cu toate că la întoarcere am fost asaltat de două zburătoare enorme asupra cărora am reuşit, cu o singură mînă, să trag un foc cu o puşcă străveche, fără să le ating, punîndu-le însă pe fugă. Acum stau tolănit în vîrful fortişorului, bucurîndu-mă de ultimele raze de soare şi odihnindu-mă. Se spune că atunci cînd cineva e prea fericit e semn că în curînd i se va întîmpla o nenorocire ; dacă e adevărat, înseamnă că mă va lovi o mare nenorocire, deoarece sînt peste măsură de fericit ştiind că mă iubeşti ; şi cea mai cruntă nenorocire ar putea fi numai lipsa dragostei tale. Te îmbrăţişez (aş vrea)."

Pe atunci, descoperirea scrisorii acesteia m-ar fi răvăşit. Nu fusese necesar să aflu asemenea lucruri. Ceea ce la un moment dat înseamnă violenţă, cu timpul devine iluminare. (Se poate aplica şi la Istorie.)

„Îţi vei continua studiile ? Ţi-o doresc, fiindcă pentru moment nu văd nici o soluţie mai bună. Nu cred să-ţi placă prea mult învăţătura, dar are avantajul că-ţi va da oarecare cultură şi că ne vom putea vedea mai uşor. În răstimpul ăsta mă mai cultiv şi eu puţin, citind autorii pe care trebuie să-i pregătesc pentru examen. (După cum ţi-am mai spus, anul ăsta trebuie să-l promovez.)"

Un mic „corpus" de teme mi-a permis să-i judec maturitatea. E drept că profesorii au găsit că sînt „polemice".

Nu se observă nici un fel de crescendo (în privinţa maturităţii), cu toate astea se poate încerca o oarecare ordine.

„Tema cere să expun motivele pentru care mi-a plăcut o anumită carte, şi să vorbesc despre cartea respectivă ; eu cred însă că pentru a răspunde la asemenea întrebare n-ar trebui să vorbesc de carte, ci de mine însumi în perioada în care am citit-o, întrucît impresia pe care ţi-o face o carte depinde de propria ta stare sufletească, cu alte cuvinte de punctul de vedere din care o judeci. Într-adevăr, oamenii judecă o carte nu pe un plan absolut, ci întotdeauna în raport cu ei înşişi.

Aşadar îmi va fi foarte greu să spun cum de mi-a plăcut *La maison de Claudine*. Ar trebui să caut poate în cartea respectivă caracterul acela comun tuturor celorlalte cărţi care mi-au plăcut, nu reuşesc însă, îmi dau seama că în toate cărţile astea nu există nimic cu adevărat comun. *La maison de Claudine* este, în primul rînd, o carte simpatică ; şi poate că ăsta e caracterul acela comun pe care-l căutam. Cărţile sînt ca şi oamenii : dacă trebuie să ocupe pentru un timp o parte din viaţa noastră, trebuie să ne fie simpatice. De unde provine asta nu e uşor de spus, aşa cum nu e uşor să arăţi cauzele pentru care unii oameni îţi sînt simpatici. Într-o mare măsură cred că simpatia aceasta ne-o inspiră personajele, şi ăsta e un motiv mai puţin banal şi superficial decît ar putea să pară, fiindcă ne pot fi simpatice unele personaje care în viaţa de toate zilele ni s-ar părea odioase. Cărţile care-mi plac mie sînt acelea care

nu cuprind cugetări sau considerații ; deoarece asta te obligă să te gîndești la o anumită temă ; ci acelea care redau medii și lucruri, «ca un ochi care vede». În cartea de care este vorba, Colette se prezintă pe sine însuși și familia ei, povestește totul la persoana întîi, dar fără să vorbească în mod special despre ea, și cartea ei nu istorisește despre anumite persoane dintr-un anumit mediu într-o anumită epocă ca și cum «le-ar vedea dinafară», din înălțimea propriei sale personalități, ci *e* o parte din viața ei și a lor."

(Se află aici, anticipată, propria lui „poetică".)

„Răspunsul la asemenea întrebare presupune, din parte-mi, cunoașterea timpului meu, ori din păcate eu nu-l cunosc în întregime și din pricină că e foarte greu, poate mai greu decît să-ți cunoști trecutul. Iar pe lîngă asta trebuie să deosebești totuși aspectele caracteristice timpului nostru de rămășițele epocilor trecute. Să deosebești ceea ce înseamnă noutate, produs al timpului, și ceea ce, dimpotrivă, aparține trecutului, care alcătuiește întotdeauna scheletul principal al fiecărei epoci chiar dacă aceasta marchează o evoluție importantă.

Dacă ar fi să fixez începutul «epocii noastre» în 1945, pot spune că tot ceea ce cred că aparține timpului nostru îmi place. Îmi plac persoanele din timpul acesta, cu excepția celor așa-zise «de modă veche», persoane «modelate» după același tipar, construite pe «principii» care n-au fost puse niciodată la îndoială, cu alte cuvinte persoane de tip «marmorean».

Acum aș putea fi acuzat că nu cunosc deloc epoca trecută, dar nu e nevoie : adevărul este că au rămas o mulțime de aspecte din acea epocă,

aspecte care, prin contrast cu aceasta, o delimitează la perfecție.

Ar fi foarte potrivit să vorbim acum despre artă, avînd în vedere că e domeniul în care există cele mai mari divergențe și unde contrastul dintre epoci pare să se vadă mai bine. În arhitectură cred că am înregistrat un mare progres : odinioară puteau exista și lucruri urîte, și eram siliți să admirăm (și unii mai admiră și acum) neoclasicismul și bisericile cu capiteluri corintice modelate pe ziduri, în vreme ce acum avem palatul ONU care, contrar a ceea ce se spune, nu e urît. Un paralelipiped nu poate fi nici urît nici frumos ; e pur și simplu un paralelipiped. Același lucru se poate spune, cred, și despre pictură : cu actualele forme abstracte e mai puțin ușor să obții o lucrare urîtă. Rămîne însă valabil faptul că limita dintre frumos și urît nu e fixă ; ci e mobilă, iar în momentul de față într-o rapidă deviere, nu se poate ști în care direcție.

Acum aș vrea să vorbesc de cea mai reprezentativă manifestare a timpului nostru, adică de sport, și mai ales de fotbal, dar din păcate cultura mea se oprește aici. Vrînd acum să închei, pot spune că epoca aceasta mi-e simpatică, datorită sporitei ei sincerități (poate că numai aparentă), a marii prețuiri care se dă individului (din partea individului însuși totuși) și a valorii banului (o prețuire doar mai mărturisită decît în alte epoci) etc."

„Importanța ziarului în viața modernă trebuie judecată după consecințele pe care le are ; iar acestea sînt foarte variate tocmai din pricina marii diversități a tipului de ziare și «permeabilității» diferite a straturilor sociale asupra cărora acționează

acestea. Există o categorie mare, aceea a cotidianelor de informaţie, care tratează totul la modul expeditiv. Acestea reprezintă evoluţia naturală a mijloacelor informative, care în lumea modernă trebuie să-şi exercite funcţia faţă de o masă imensă de oameni, interesaţi de o multitudine de probleme. Odinioară, în cuprinsul cetăţii sau al ţinutului din jurul acesteia, era suficient un simplu crainic care trecea din stradă în stradă şi anunţa ştirile ; dar apoi, lumea mărindu-se şi ştiinţele luînd un mare avînt, sfera intereselor devine mai vastă. Atunci a luat naştere ziarul de informaţie. Dar nu tipul acesta de ziar e interesant de studiat, ci mai curînd celelalte tipuri, care se modifică mai mult decît acesta în conformitate cu epoca şi cu ţara respectivă. S-a vorbit mult despre ziar ca factor determinant al anumitor obiceiuri, s-a spus că acesta ar exercita o influenţă mai mult sau mai puţin nefastă asupra unei părţi din societate, mie mi se pare însă că aşa ceva nu e cu putinţă, şi că eroarea îşi are obîrşia mai cu seamă în faptul că vrem să considerăm că fiinţele şi lucrurile care fac parte din lumea înconjurătoare sînt străine de ea.

Uităm că ziarele sînt creaţia oamenilor, a unor oameni cu anumite gusturi şi tendinţe, şi că publicaţia lor se adresează unor oameni care li se aseamănă. De aceea ziarele sînt făcute în aşa fel încît să corespundă gustului publicului, nu ele sînt acelea care-l determină. Care sînt cauzele determinante ale gustului şi deci ale formaţiei intelectuale a publicului (a unei părţi din public, deorece fiecare ziar îşi are publicul său, mai bine-zis fiecare public îşi are ziarul său) e o problemă care depăşeşte tema de faţă. Pentru iubitorii de motociclete există reviste

de motociclism ; pentru cei pe care-i interesează politica există publicaţii politice ; pentru cei cărora le plac subiectele mondene există reviste ilustrate etc. ; cu siguranţă însă că nimeni nu poate să-şi închipuie că jurnalele au fost acelea care au determinat formarea sus-numitelor categorii de persoane.

Deci, trebuind să răspund la întrebarea «ce importanţă are jurnalul în viaţa modernă», eu aş răspunde «nici una». (În afară de importanţa, înţeleasă ca o necesitate, a jurnalelor de informaţie generală.)"

(Temă la care profesorul a făcut următoarea observaţie : „dacă un nebun citeşte o revistă care-l incită la motociclism sau un copil citeşte *Crimen* avem de-a face cu două grave pericole pentru societate !")

„Inundaţiile şi alte calamităţi asemănătoare de mari proporţii prezintă mari pagube pentru om — omul cum reacţionează ? În acelaşi fel, punîndu-şi adică eterna întrebare : din vina cui ? Există nenumărate răspunsuri la această întrebare, care diferă de la om la om, dar care privesc întotdeauna numai un singur aspect al problemei : unii dau vina pe guvern, iar alţii pe Dumnezeu, iar o parte pe unele erori ştiinţifice care-ar produce anumite perturbaţii fizice. Mai sînt şi unii care spun, ca tatăl meu, că forţa omului nu va putea fi niciodată aşa de mare încît să domine natura şi că el, cu toată ştiinţa lui, va fi întotdeauna un rob al lumii în care trăieşte, deoarece e robul morţii. După mine atare afirmaţie e o imensă eroare, întrucît înclină să socoată omul ca un lucru în afara naturii, în vreme ce nu e decît o parte din ea. Trăim în simbioză cu na-

tura, şi o putem domina pînă într-atîta încît avem trista facultate de-a ne autodistruge.

Revărsarea Padului nu e decît un mic exemplu al catastrofelor care se abat în mod continuu asupra lumii. Să ne întrebăm însă : ce e o catastrofă ? Un eveniment în cursul căruia unii oameni îşi pierd viaţa şi bunurile. Dar, de altfel, se poate răspunde, pe pămînt oamenii continuă să moară de moarte violentă. S-a calculat că în fiecare minut pe pămînt moare un mare număr de oameni în accidente de circulaţie.

Să intrăm în pielea unui ţăran care, împreună cu alţi cincizeci de oameni, stă cocoţat pe acoperişul unei case asaltată de furia apelor : la ce se va gîndi ? Nu la nenorocirea celor cincizeci de oameni, ci la nenorocirea lui, şi va vedea propria lui persoană pradă apelor învălmăşite care-l înghit ; la fel şi automobilistul care vede un camion ce capătă dintr-o dată proporţii uriaşe şi se repede asupră-i, sau un pieton nesocotit care, la o trecere de nivel, se vede înghiţit de o locomotivă imensă şi care simte, în ultima lui clipă de viaţă, roţile ei de oţel trecîndu-i peste coaste.

De ce oare nenorocirile în care-şi pierde viaţa un singur om sînt considerate mai puţin îngrozitoare decît acelea în care şi-o pierd mai mulţi oameni ? de ce diferenţa aceasta datorită numărului ?

Şi de ce nu e îngăduit să ucizi un om în timpul unui jaf în vreme ce sînt ucişi cu milioanele în război ?"

Următoarea temă — pe o foaie de hîrtie, schiţată dar neterminată — are ca subiect tot ideea că „omul face parte din natură".

„Odată admis (fără discuţii) că epoca prezentă poate fi numită «renaşterea» tehnicii, să examinăm lucrul acesta din mai multe puncte de vedere. Mai înainte de toate : ce cauze au determinat asemenea dezvoltare ? Mai mult decît probabil nişte cauze care mai dăinuie încă : deoarece este vorba de un violent pas înainte al progresului tehnic care, totuşi, de la apariţia omului şi pînă astăzi n-a încetat niciodată să se dezvolte mai mult sau mai puţin uniform ; şi de aceea e logic să presupunem că izbucnirea aceasta se va stinge odată cu încetarea cauzelor. Să privim însă problema dintr-un punct de vedere mai vast : omul e un animal care face parte din natură, cu alte cuvinte din lucrurile existente, şi trăieşte pe pămînt împreună cu alte vieţuitoare. Speciile acestor vieţuitoare se dezvoltă şi se transformă de-a lungul mileniilor datorită unor cauze naturale, omul însă nu. *Omul determină el însuşi propria-i evoluţie.* Nu poate să adauge şi nici să sustragă o singură fărîmă din materia din care e alcătuită lumea, şi din care e parte componentă el însuşi, dar îşi consumă energia transformînd-o, schimbînd aspectul lucrurilor existente ; din ce cauză ? Din nici o cauză, întrucît orice om, după ce şi-a adus contribuţia la transformarea înfăţişării lumii, încetează de-a mai exista. Aşadar opera respectivă nu poate tinde către un scop."

Chiar şi faimoasa cugetare a lui Guicciardini : „Cînd mă gîndesc la cîte întîmplări...", îi slujeşte pentru a-şi reafirma materialismul şi pesimismul, laolaltă cu o ironie foarte personală în legătură cu ipocrizia sentimentelor nobile.

„Cugetarea aceasta afirmă în fond demnitatea omului bătrîn, demnitate resimţită mai cu seamă în antichitatea păgînă, cînd în omul bătrîn se respecta tocmai omul care a trecut, cum s-ar spune, victorios prin viaţă, şi care, datorită virtuţilor sale, a supravieţuit primejdiilor acesteia, respect amestecat poate cu un sentiment de recunoştinţă pentru ceea ce a săvîrşit acest om bătrîn în viaţă, ceea ce noi numim «datoria sa».

Respectul acesta faţă de oamenii bătrîni e pur formal, deoarece fiecare bătrîn poate să se fi păstrat pînă la o vîrstă înaintată în mod diferit şi poate să-şi fi petrecut viaţa în diferite feluri. Respect totuşi (presupun) de origine păgînă, chiar dacă a dăinuit şi după reforma radicală pe care a adus-o în sufletul omenesc religia creştină, ca sentiment uman oficial care nu-şi putea pierde din importanţă fără ca tot bagajul de sentimente oficiale ale unui bun cetăţean să nu-şi rişte propria-i existenţă. De fapt sentimentele laico-civile nu numai că nu trebuie să se opună pe faţă celor religioase, ci dimpotrivă, să meargă alături de acestea.

Rămîne în orice caz un lucru : raritatea omului bătrîn. Guicciardini ne oferă o comparaţie agricolă : poate fără nici un motiv precis, poate pentru a sublinia, îmbinînd două fenomene naturale, revenirea periodică a anilor îmbelşugaţi şi depăşirea limitei mijlocii de viaţă din partea unui individ, avariţia şi greutăţile nestatornice ale vieţii din lumea aceasta, unde totul pare rînduit de timp, care pot favoriza pe unul şi nu pe altul, după nici o altă lege în afară de o necontrolabilă lege a probabilităţii."

De altfel tema a fost considerată „originală".

O temă de-a lui despre muncă nu putea fi decît profetică, din punct de vedere subiectiv ; nu se poate nega însă că n-ar fi avut o idee limpede chiar şi asupra situaţiei obiective.

„Oamenii din antichitate povesteau despre o vîrstă de aur în care oamenii trăiau laolaltă cu zeii şi nu munceau, şi de altfel şi-i imaginau şi pe zei ca pe nişte fiinţe, deşi asemănătoare oamenilor, nesupuşi necesităţii muncii. Potrivit *Bibliei* obligaţia omului de-a munci e consecinţa căderii sale în păcat şi a pedepsei dumnezeieşti. Aşadar ambele concepţii demonstrează că totdeauna umanitatea a considerat munca drept o condiţie degradantă, o limitare. Munca presupune efort, dar nu din asemenea pricină apare ca un adevărat chin pentru unii, căci un efort, sportiv de pildă, la care te supui de bunăvoie, nu-ţi pricinuieşte aceeaşi suferinţă. Aşadar sacrificiul pe care-l face omul cînd munceşte derivă mai cu seamă din obligativitatea acestei activităţi, care comportă monotonie, ştirbirea libertăţii. Pe de altă parte nu se poate nega că există cazuri în care munca nu numai că nu constituie o suferinţă, ci e de-a dreptul *bucurie*. E limpede că aici e vorba de cazurile acelea în care activitatea laborioasă coincide cu personalitatea individului, cu gusturile acestuia, pînă într-atîta încît poate deveni, aşa cum e cazul artistului, expresia acestei personalităţi. Nu numai bucurie, dar şi *orgoliul* propriei opere poate însoţi această activitate liberă.

Cu toate acestea munca nu e numai o problemă personală a fiecărui om, dar e conexată cu problema vieţii însăşi, nu numai a unui singur individ, ci a tuturora : adică a societăţii umane. Căci numai munca, adică crearea de bunuri necesare vieţii, asigură

însăşi posibilitatea vieţii ; de aceea munca e un drept şi e considerată o datorie. Presupun că e o datorie întrucît nimeni nu trebuie să se sustragă acestei reciproce responsabilităţi sociale, dar în mod sigur e un drept în cazul cînd coincide cu posibilitatea vieţii, bun care revine tuturor oamenilor."

O lucrare care l-a iritat în mod special pe profesor a fost cea în legătură cu o cugetare de-a lui Petrarca.

„«Talentul trebuie ajutat prin studiu şi susţinut prin meditaţie», spune Petrarca, aşadar talentul acesta trebuie să fie ceva diferit de studiu sau de vreo activitate intelectuală, şi de meditaţie. «În vreme ce urmărim imposibilul, neglijăm ceea ce e posibil», spune Petrarca mai departe, aşadar talentul acesta e ceva care poate crea, şi totuşi un lucru pasiv în sine deoarece trebuie ajutat prin studiu şi prin meditaţie. Cred, de aceea, că Petrarca se referă la acea facultate sau ansamblu de facultăţi umane care face ca cineva să fie în stare să facă un anumit lucru. Cugetarea grăieşte : «...dar nu trebuie constrîns să se înalţe acolo unde nu poate». Trebuie văzut aşadar dacă posibilităţile talentului sînt limitate sau nelimitate. Bazîndu-mă pe definiţia pe care am găsit-o, aş putea spune că forţa lui e nelimitată, întrucît talentul e o calitate personală, şi nimeni nu doreşte să-şi îmboldească propriu-i talent spre piscuri la care nu poate ajunge, fiindcă s-ar găsi în afara sferei sale de acţiune, care e limitată nu pentru că ar fi limitat talentul în sine, ci pentru că e limitat individul care-l posedă. Socotind totodată talentul şi ca facultate de a înțelege sau de a învăţa (definiţie care nu se deduce totuşi din cugetare), nu se poate

spune dacă e limitat sau nelimitat, deoarece o fiinţă umană trăieşte prea puţin pentru ca talentul său să poată atinge un punct de unde să nu mai poată merge înainte, şi deoarece nu putem şti niciodată dacă ceea ce am înţeles am înţeles cu adevărat sau am crezut numai că am înţeles. Şi nici nu se poate folosi măcar geniul întregii umanităţi ca geniul unui singur om milenar, deoarece în primul rînd umanitatea n-a ajuns încă la capătul existenţei sale, şi-apoi pentru că oamenii nu pot comunica între ei. Fiecare om porneşte la început cu talentul său, şi rămîne pentru totdeauna o lume închisă ; căci nu poate să comunice cu alţi oameni decît prin intermediul cuvintelor, care pot fi interpretate de către aceştia în diferite feluri : fiecare află ceea ce au înţeles alţii în lumina celor pe care le-a înţeles el singur."

„Silogisme şi iar silogisme" — acesta-i comentariul profesorului (şi e încă de mirare că n-a spus „sofisme") ; şi i-a dat „şase minus minus".

Oricine s-ar pune în locul profesorului ar înţelege că avea într-adevăr motive să se enerveze. Pedanteria aceea care-l făcea să înceapă întotdeauna în acelaşi fel şi cu aceeaşi idee ! Faptul că nu se preocupa de stil — în sensul în care se cere la şcoală — era totuşi un simptom de maturitate ; adevărul e că proza lui are o anumită forţă, mai precis stil, tocmai datorită tensiunii logice.

Totuşi natura lui îl îndeamnă la joc, şi cînd şi cînd se amuză imitînd stilul academic ; şi nu din plictiseală, dimpotrivă, cred că din pricină că era mulţumit, deoarece subiectul îl interesa. (Şi mama lui, de pildă, se amuzase, scriindu-şi teza de licenţă,

să-şi mimeze profesorii ; şi avînd convingerea că aceştia o vor aprecia.) De altfel, în scrisorile pe care ni le trimitea, întrebuinţa stilul birocratic în acelaşi scop, poate, ca să ne ia peste picior şi totodată să ne linguşească : şi asta tot ca un joc.

Profesorul a calificat una din lucrările sale asupra lui Dante drept „neobişnuită", subiectul era „Răsfrîngerile vieţii pămînteşti în primele cînturi din *Paradis*".

„Pentru a vorbi despre prezenţa elementului uman în cînturile *Paradisului* e necesar, în primul rînd, să stabilim ce vrea să însemne lucrul acesta. Dacă prin element uman se înţelege tot ceea ce are legătură cu raţiunea, cu modul de a se exprima al oamenilor, atunci tot ceea ce se referă la om e omenesc, întrucît omul nu poate concepe sau produce nimic care să nu fie pe măsura modului său de înţelegere ; adevărul e că însuşi Hristos s-a făcut om şi a vorbit oamenilor în grai omenesc. Dacă însă prin element uman se înţelege ceea ce are legătură cu sentimentele omului, şi se face astfel distincţia dintre cele două aspecte — raţiune şi sentiment — sau, în termeni anatomici, creier şi inimă, atunci tot ceea ce are legătură cu omul poate comporta asemenea diviziune. De aceea, pentru dezvoltarea acestei teme vom opta pentru acest al doilea punct de vedere, deoarece cu cel dintîi aceasta ar trebui transformată în «Modalitatea de-a reprezenta lucruri extraumane printr-un limbaj comprehensibil oamenilor».

Trecînd aşadar peste reprezentarea materială a Paradisului, care, prin forţa lucrurilor, trebuia făcută în aşa fel încît să poată fi înţeleasă de oameni, aş spune că în poemul respectiv uman e, mai întîi

de toate, Dante însuşi, cu reflexiile, cu întrebările, cu reacţiile lui. Căci, într-adevăr, în prologul Cîntului I spune că va descrie numai ceea ce îşi va putea aminti, numai ceea ce mintea lui omenească a putut pătrunde şi reţine ; el ne prezintă însă chiar şi îndoielile lui etice şi istorice, ceea ce ţine, cu alte cuvinte, de substanţa lui umană. Prima lui uimire se vădeşte tocmai în Cîntul I cînd, înălţîndu-se în Paradis, legea gravitaţiei, care omului Dante i se părea absolută şi necesară, va fi răsturnată şi înlocuită de altă lege, necesară în aceste locuri, iar pentru el imponderabilă. Sfinţii din Paradis trebuie să se arate şi să vorbească în aşa fel încît Dante să-i poată percepe şi înţelege, aşa cum se vede în Cîntul XV, cînd el nu izbuteşte să înţeleagă cuvintele pe care strămoşul său, Messer Cacciaguida, le adresează drept mulţumire lui Dumnezeu, în schimb înţelege consideraţiile cu caracter moral pe care le face acesta cu privire la corupţia oraşului său de baştină.

Consideraţii privind viaţa pămîntească se găsesc aşadar şi în poemul Paradisului, alături însă de probleme mai speciale, ca cele teologice şi ştiinţifice. Politica intervine în Cîntul XVIII odată cu invectiva lui Dante împotriva abuzurilor curiei papale. Dante face cunoscut cerului această viaţă pămîntească, şi denunţă şi lumii de aici şi celei de dincolo contrastul care există între ele ; lumii cereşti îi face cunoscute lucrurile divine terfelite de oamenii de pe pămînt, iar acestora le arată lumea cea adevărată, adică lumea în care adevărul e adevăr şi divinitatea are valoarea sa reală, nu aceea calpă a efigiei sfîntului Ion de pe monedele de aur."

Profesorul face următoarea observaţie : „Ştiai prea bine ce solicita subiectul, adică răsfrîngerile vieţii

pămîntești în conștiința preafericiților". A fost așadar o fericită eroare, dacă o temă banală a fost ridicată astfel la un nivel excepțional.

În orice caz sînt sigură că nu numai din pasiune pentru logică și nici din dorința de a face opinie separată a interpretat în felul acesta subiectul dat. Cauza principală — de care, pe vremea aceea, nu-și putea da încă seama — era că unica lectură care-l interesa era aceea din punctul de vedere al autorului : faptul creator cu alte cuvinte.

PARTEA A PATRA

Cînd îl vedea cu o carte în mînă, Maria (se reîntorsese) se uita la el cu admirație sau mai bine-zis cu un respect care, așa cum se cuvenea din partea ei, conținea o nuanță de religiozitate. Cu un egal respect, dar și cu un anumit amuzament — pentru oricare altă femeie de serviciu ar fi fost spaimă — contempla camera-vizuină-laborator, care, bineînțeles, îl simboliza mai mult decît orice pe „puișorul ei". Camera fusese transplantată întocmai. Pe un fel de estradă, la adăpost de pardoseala casei celei noi și „frumoase", se înălța lungul, enormul și complicatul birou în pîntecul căruia se îngrămădise întunecatul haos al resturilor de obiecte din fier ; pe fostul șevalet erau aliniate filierele, pe pereți atîrnau rastelurile puștilor confecționate de el din scîndurile cu care măream masa din sufragerie, un pneu, faimoasa fotografie a locomotivei, și aceea a lui Nenè pe cînd era fetiță.

La Maria respectul venea înaintea oricărui sentiment ; și din pricina asta „mămismul" ei, mult mai total decît al meu, îi dăuna poate mai puțin. Al ei se exterioriza mai cu seamă în elaborarea unor feluri complicate de mîncare (specifice bucătăriei franțuzești) : puré, soufflé, chifteluțe etc. Erau singurele feluri pe care el le mînca de fapt cu plăcere, și în acestea tatăl său recunoștea mult încriminata „în-

toarcere la copilărie". Aşa o fi, şi poate nu e rău s-o reduci la alimente. Totuşi întoarcerea aceasta nu e provocată de felurile de mîncare, ci numai dezvăluită ; iar cultivînd-o poate ţine loc de exorcism.

Maria mărturisi numaidecît un cult plin de respect şi pentru Nenè, care era şi mai misterioasă, pe care o numea pe vremea aceea „domnişoara". Odată — proferasem felurite reproşuri la adresa egoismului pe care îl vădea el, exprimîndu-mi şi neîncrederea în fața căreia i se încredinţase cu totul — Maria m-a întrebat :

— Aţi auzit cum vorbeşte la telefon cu domnişoara ?

Erau nişte telefoane-fulger, foarte laconice, totuşi era adevărat că vocea lui avea un fel de dulceaţă fermă, gravă, virilă, pe care nu i-o mai auzisem niciodată.

„...Nu ştiu dacă ţie ţi se întîmplă acelaşi lucru, dar eu mă surprind deseori că aş vrea să-ţi cunosc gîndurile, să pot intra în tine. Chiar în clipa asta m-am uitat pe fereastră : aş vrea să fii şi tu aici ca să vezi cum un simplu fenomen natural (zăpada) a putut preschimba într-atîta oraşul acesta urît încît să-l facă să pară aproape frumos. Intrarea casei noastre, în mod obişnuit aşa de urîtă, a căpătat un aer aproape misterios, şi pînă şi automobilele oprite pe stradă, acoperite de zăpadă şi înghiţite aproape de strada care se tot înalţă, par să aibă imobilitatea unor monumente."

„...Azi-noapte am avut un vis. Plecaserăm în Elveţia, care era un mic sat, ba chiar o casă, pe jumătate foarte luxoasă şi pe jumătate foarte murdară şi

împînzită de schelete. Eu nu cunoşteam pe nimeni, dar tu cunoşteai o doamnă care vindea obiecte de ceramică, prin intermediul căreia am putut pătrunde în partea cea luxoasă unde era foarte cald ; iar pentru a răcori aerul, din tavan cădea tot timpul o necurmată ploicică. De aceea totul era impermeabil şi toate hainele erau de cauciuc. Noi ne aflam pe o sofa mare tapisată cu pînză cerată şi stăteam îmbrăţişaţi, ne sărutam şi ne iubeam."

Dacă noi — inclusiv Maria de-acum încolo — am fi văzut atunci frazele astea, am fi regăsit în ele delicateţea vocii sale de la telefon, nu cred însă că ne-ar fi amuzat ceea ce urmează.

„...Mama ta şi tatăl tău cum se comportă ? Caută să-ţi dai seama dacă se comportă altfel decît de obicei sau în acelaşi fel. Ar trebui să afli dacă-şi închipuie că tu alergi după indiferent cine sau dacă presupun, dimpotrivă, că e vorba de un singur individ şi mereu acelaşi ; dacă presupun că în momentul de faţă l-ai uitat, sau presupun, dimpotrivă, că te-a uitat el ; dacă presupun că voi pleca în vilegiatură cu tine, dacă mă cunosc, dacă bănuiesc de unde-am apărut etc. Pe scurt, pentru a înfrunta cu succes un război ca acesta, pe bază de secrete, subterfugii şi înşelăciune, ar trebui să ştiu cît mai mult cu putinţă din ceea ce inamicul ştie despre noi. Tu fă aşadar tot posibilul pentru a afla, dar, bineînţeles, cu toată prudenţa, fără a ataca subiectul pe faţă ; fiindcă altfel sînt sigur că nu vor scoate o vorbă sau nu vor spune adevărul. Într-adevăr sîntem într-o situaţie destul de idioată ! E drept că au existat unele şi mai grave, ca cea a lui Romeo şi a Julietţei, oricum însă nici a noastră nu e dintre cele mai bune !"

Era veşnica lui tehnică, cea a „misterului", aşadar se juca. Întrebuinţează însă cuvîntul „război", şi era război. „Inamicii" (fericirii) sînt de altfel subînţeleşi chiar şi în „ideologia" lui.

Cît despre Romeo şi Julietta, aspectul acela poetic nu în sensul imaginar ci al posibilităţii unei tragedii a fost nelipsit în decursul întregii lor aventuri. Diferenţa dintre cei doi străvechi îndrăgostiţi şi copiii noştri n-a constat numai în faptul că totul s-a sfîrşit cu bine (sfîrşit periclitat deseori), ci şi în acela că dintre cele două familii — nu rivale, dar deosebite şi care s-au ignorat cîtva timp — numai una le-a stat împotrivă : şi poate că nu putea proceda altfel. Pe noi, părinţii lui, după festa pe care ne-o jucase cu un an înainte şi pe care-o înghiţisem aşa de uşor, nu ne-au mai considerat periculoşi şi nici n-au găsit necesar că trebuie luate măsuri de precauţie.

Poate că tocmai asta explică şi seninătatea — nu mai era euforie — scrisorilor pe care ni le-a trimis din vilegiatura lui clandestină.

„Santa Maria Maggiore.

Dragii mei papà şi Mina, scuzaţi-mi în primul rînd plicul pătat, l-am pus în buzunar împreună cu cheia engleză care era cam murdară, aşa că s-a murdărit şi el. În privinţa dormitului, aşa după cum prevăzusem, nu mi-a fost cu putinţă să dorm aici, deoarece nu sînt decît hoteluri de lux (e un loc de vilegiatură), aşa că dorm la Domodossola într-o cameră nu tocmai proastă cu patru sute de lire pe noapte. Mă simt foarte bine : sper că şi voi vă simţiţi la fel. N-am trecut încă pe la Milano să iau bagajul lăsat acolo, şi dacă n-o să am nevoie de el nici n-am să mai trec. Poate că ar mai trebui să adaug cîte

ceva, dar e timpul să plec de-aici de unde mă aflu, aşa că închid scrisoarea. Adresa mea e : Piero Monti — post-restant — Domodossola. Aşadar multe salutări şi sărutări. Sper să vă văd în curînd şi în împrejurări fericite. Salutări."

Scrisoarea e scrisă cu creionul, fără margini, adresa porneşte, lăbărţîndu-se, de la stînga şi acoperă tot plicul, aşa cum obişnuiesc ţăranii.

(Numai scriitura, deşi caracterele sînt mari, e mult prea rapidă şi degajată pentru a putea aparţine cuiva de la ţară.) Hîrtia, moale, de format mic, e dintr-aceea pe care-o cumpără de obicei soldaţii săraci şi slujnicuţele, din micile tutungerii : zece foi de hîrtie şi zece plicuri o liră. Pînă şi stilul e de soldat sau slujnică, iar asta o spun în sensul cel mai bun, chiar înălţător.

„Dragii mei părinţi, la post-restant n-am găsit decît o scrisoare de la Mina care are aerul că a fost prima şi nimic altceva. Sistemul post-restant e destul de lent şi nesigur, aşa că vă rog să-mi trimiteţi multe scrisori ca să primesc şi eu măcar una, şi să puneţi timbre de cincizeci de lire, fiindcă pentru cea pe care am luat-o am plătit o taxă de douăzeci şi cinci de lire. Aţi primit prima mea scrisoare ? Iertaţi-mi plicul, tot jegos, dar e tot din seria celuilalt. Eu mă simt foarte bine şi timpul e aproape mereu frumos. Domodossola e un loc întru totul asemănător cu Cuneo, cu case vechi şi case noi, vechi drogherii, vechi firme cu tablă albastră şi litere de aur, străduţe înguste pavate cu pietre, acoperişuri de ardezie, şi belşug de ţărani (şi de străini, avînd în vedere apropierea graniţei). BSA e un adevărat ceasornic şi cei

doisprezece kilometri de urcuş pentru a ajunge aici îi face zburînd (mi-e teamă însă că lanţul, care e foarte vechi, nu va mai ţine mult). Presupun că şi voi vă simţiţi bine. N-am încă dureri de gît, şi am început să învăţ la filozofie. Acum însă vă salut fiindcă s-a terminat hîrtia şi trebuie să mă duc la masă. Salutări."

„Dragii mei părinţi, am primit scrisoarea voastră din 28 prin care-mi anunţaţi rezultatul dezgustător al eforturilor mele. Eu cred însă că e un rezultat bun datorită faptului că am trecut la latină, unica materie la care n-am fost în stare niciodată să mă pun cu adevărat la punct. Am simţit atacul (pe care, adu-ţi aminte, îl prevăzusem) la adresa vacanţei mele. Aş vrea, în primul rînd ca tu (Mina) să-mi spui în proxima scrisoare : «aveai dreptate : ţi-am confirmat de mai multe ori că nu se va atinge nimeni de vacanţa ta, acum însă vreau să ţi-o scurtez». Asta pentru propria mea satisfacţie. De altfel aveţi dreptate, deoarece călătoria cu Chiodoni ar fi fost, ca de obicei, din cale-afară de lungă şi de aventuroasă, şi nu mi-ar fi lăsat prea mult timp pentru învăţat. Renunţ aşadar la călătorie, în schimb însă am să rămîn aici cu o săptămînă mai mult decît plănuisem, adică pînă la 15. Pot să fac asta foarte bine fiindcă aici învăţ în condiţii optime, iar banii îmi ajung. Aş vrea numai, dacă puteţi, ca atunci cînd vă întoarceţi la Milano să-mi trimiteţi cartea de algebră, Boari, vol. III (cred), tot la post-restant. Nu vă faceţi nici un fel de grijă : serviciul post-restant funcţionează perfect şi *nu* puneţi timbre de cincizeci cum v-am spus în scrisoarea de alaltăieri, ci unul obişnuit de douăzeci şi cinci. (Am uitat să vă spun că algebra trebuie să fie pe birou ; deasupra, nu în sertare ; vedeţi dac-o găsiţi, dar, vă rog, *fără să faceţi ordine*. Eu mă simt minunat. În clipa de faţă stau tolănit pe-o stîncă enormă care pare un turn, înaltă cît cinci sau şase camioane puse cap la cap, aflată pe buza unei prăpăstii în fundul căreia şi-a făcut drum un torent printre foarte stranii fenomene de eroziune. E soare, dar bate şi vîntul, şi e foarte bine. Cel mai înalt grad de civilizaţie la care ar putea ajunge omul ar fi acela în care munca va deveni superfluă, va distruge oraşele şi ar trăi tot timpul aşa. Acum însă vă salut fiindcă se termină hîrtia, invitîndu-vă să aprindeţi o lumînare în faţa MEA deoarece am reuşit pentru prima dată, prin propriile mele forţe, să trec la latină în iulie (probabil că am făcut într-adevăr bine lucrările scrise). Acum vă salut (sper că, după ce voi termina examenele, vă veţi gîndi să ne răsplătiţi, pe mine şi pe Chiodoni, de *importantul* sacrificiu printr-o altă micuţă călătorie). Salutări."

Apocalipticul „va distruge oraşele" nu era o glumă. Nu vrea să sperie, dar e visul unei idile.

„Prea iubiţii mei părinţi, am primit scrisoarea expediată de papă şi telegrama, dar n-am putut scrie nimic pînă acum deoarece am fost nevoit să rezolv problema creionului pe care-l pierdusem. Dar de ce o telegramă ? Nu era nevoie de asemenea urgenţă : serviciul post-restant funcţionează rapid şi eu trec pe la poştă în fiecare seară. (Să nu uit : dacă-mi mai scrieţi francaţi scrisoarea cu patruzeci de lire.) Eu mă simt foarte bine : sînt cîteva locuri minunate pe malul torentului, cu desăvîrşire singuratice şi aproape de neatins, fără muşte şi fără furnici, cu soare şi cu umbră, unde poţi dormi în toată sigu-

ranţa pe nişte stînci confortabile, în jurul cărora nu se aude decît susurul apei şi explozia fructelor dehiscente de pe munţii din jur. Iar spre seară am descoperit un magnific pod de fier care trece peste rampa de mărfuri a gării, aşa că seara mă pot duce să văd cum fac trenurile manevră, ca punct final al micii mele plimbări de digestie ! Acum însă nu mai am ce să vă mai spun."

Mă întrista puţin să mi-l imaginez cum se uită la trenuri ca un pensionar ; e drept însă că lucrurile făcute din necesităţi impuse de împrejurări corespund în aceeaşi măsură şi unei preferinţe lăuntrice. În cazul lui, izolarea aceea forţată îl restituia adevăratei lui preferinţe : viaţa contemplativă : iar faptul că timbrele, creioanele şi serviciul post-restant erau pentru el nişte „probleme" e o dovadă în plus.

„...Aş putea continua la nesfîrşit scrisoarea de faţă, iar mental o şi fac. Gîndurile mele sînt, toate, o lungă scrisoare pentru tine, poate un pic monotonă, dar mai cu seamă incompletă fiindcă iubirea e lucrul cel mai greu de exprimat."

În scrisorile adresate lui Nenè trecerile de la o idee la alta sînt nuanţate, umorul îi e atenuat, patetic.

„...Am aici, înaintea ochilor, scrisoarea ta şi nu poate să nu mă izbească diferenţa dintre caligrafia ta delicată şi aeriană şi a mea, apăsată şi dezordonată. Dacă ţii am să mi-o ameliorez. Aştept răspunsul tău ; totuşi, pentru moment, voi continua să scriu tot aşa. Văzîndu-ţi scrisul îmi face mare plăcere, e ca şi cum te-aş auzi vorbind ; pentru moment e singurul lucru pe care-l pot avea de la tine."

„...Mi-a făcut plăcere să aflu că semeni cu un neamţ : e o excelentă garanţie. Numai că n-aş vrea

să faci uz de asprimea ta teutonică atunci cînd e vorba de mine, cum faci uneori ; ştii, eu sînt un suflet meridional şi sensibil."

„...Tot mai plouă pe acolo ? Să sperăm că din cauza ploii vor putrezi toţi strugurii, aşa că ne vom putea revedea imediat."

„...Nu ştiu cum faci tu de poţi considera că asemenea situaţie e acceptabilă : eu o accept prin forţa lucrurilor fiindcă îmi dau seama că pentru moment e cel mai mic dintre toate relele posibile, dar mă preocupă tot timpul."

„...Imediat ce termin cu examenul voi încerca să vin în satul acela blestemat să văd cum stau lucrurile. Ce groaznic sfîrşit de an a mai fost şi ăsta ! Şi nici nu ştim ce s-ar mai putea întîmpla încă, în special eu nu ştiu nimic."

„...Şi închei astfel foarte trista mea scrisoare, pe care o voi expedia azi la orele 4, în nădejdea că-şi va găsi norocul !" (Cum să nu-ţi amintească „strofa de rămas bun" din baladele medievale ?)

Poate că tocmai noua lui demnitate (amoroasă) l-a făcut să se poarte aspru cu noi, adică să lupte împotriva a ceea ce mai rămăsese din nelinişţea şi îngrijorarea noastră. Există un fapt care a rămas exemplar ; şi abia acum mi-am dat seama de importanţa lui, pe care atunci nici n-o bănuiam măcar. El a socotit şi socoate încă drept un semn de desconsiderare ceea ce era, din partea noastră, manifestarea naturală a legăturii nedezminţite şi carnale dintre noi şi fiul nostru.

Plecase cu motocicleta, împreună cu Chiodoni, într-o excursie de cîteva zile ; nu aşteptam niciodată veşti de la el în timp ce călătorea, nici măcar vreo

înştiinţare în legătură cu data întoarcerii ; adevărul e că nu se întorceau niciodată la ore tîrzii. Dacă intervenea ceva, Ugo îi telefona mamei sale. Astfel că în seara aceea, mama lui Ugo ne-a anunţat că se găseau pe via Emilia, că era vorba de o reparaţie şi că aveau să se întoarcă tîrziu. Via Emilia te înfricoşa oricum, şi-apoi era noapte şi ploua. Ce trebuiau să facă nişte părinţi normali ? Să se culce şi să doarmă. Noi în schimb am aşteptat lipiţi de fereastră, cu ochii la desenul pe care-l făcea gardul pe pietrele lucioase ale caldarîmului proaspăt spălat de ploaie. A venit aproape de ora trei, şi nu au existat reproşuri nici din partea noastră nici dintr-a lui ; aşa că am rămas încremenită cînd, după cîţiva ani, ne-a declarat, cu toată severitatea :

— M-aţi jignit !

Pe moment m-am înfuriat :

— Habar n-ai ce înseamnă să fii părinte ! şi alte lucruri asemănătoare chiar şi mai enervante.

Uneori se întîmplă să mai revin asupra acestui subiect încercînd să înţeleg ceea ce s-a întîmplat, sau sperînd cel puţin că atitudinea noastră nu-l mai scandalizează chiar aşa de mult.

El însă repetă :

— M-aţi jignit ! şi mereu cu aceeaşi asprime, dacă nu cumva cu mînie.

Apoi, cînd povestea cîte ceva din călătoria respectivă, o făcea în stilul lui obişnuit (de călătorie şi de dare de seamă). Se „rătăciseră" în Polesiene, fuseseră la Ravenna. Eu (emoţionată) :

— Aţi văzut mozaicurile ?

El, senin :

— Nu le-am „găsit".

Ar putea să fie aici cazul — dar se potriveşte şi în alte locuri — să mă refer la problema „scandalului" vieţii şi la cunoscuta şi presupusa greşeală de a căuta să redai, să reprezinţi contradicţiile sale, „dezordinea" ei. Dar contradicţiile, dezordinea nu aparţin vieţii, ci sînt „introduse" de cel care o citeşte, adică de scriitor. „Ordinea" şi „dezordinea" nu aparţin vieţii : sînt abstracţii, aparţin artei. Dacă, aşa cum se spune, e o naivitate să-ţi închipui c-ai putea reda nenumăratele faţete ale vieţii într-o operă (roman sau altceva), nu e mai puţin naiv să-ţi închipui că ai putea stiliza sau, şi mai grav, că ai putea-o ignora. Cu alte cuvinte : şi una şi alta sînt „poetici" : naive dacă pretind că sînt „estetice", şi că rezolvă dilema artă-viaţă ; legitime, dacă sînt în stare să ajute munca celui care se serveşte din ele. Aşadar : abordarea aspectelor contradictorii ale naturii sau ale unei vieţi omeneşti este într-adevăr o căutare a unei „totalităţi", a unei unităţi, dar a operei, nu a naturii sau a vieţii.

Chiodoni a ales chimia, ceea ce a fost poate unica raţiune ca să se înscrie şi el la chimie. Să se înscrie e un fel de a spune ; căci a făcut asta tatăl lui, care a încercat din nou emoţia aceea pe care o simţise atunci cînd l-a înscris la un liceu adevărat ; s-a simţit din nou mîndru, străbătînd oraşul ca omul ce posedă o taină de la care aşteaptă lucruri mari.

Cît despre el, nu vădea nici un fel de emoţie, nici îngrijorare măcar, avea cu totul alte lucruri la care să se gîndească. De altfel, pentru el universitatea era tot şcoală. Eu însă — probabil că eu fusesem aceea care-i sugerasem să urmeze chimia —

contam pe faptul că avea să-şi pregătească examenele cu Ugo : ca şi cum asta ar fi putut fi o probabilitate, ca şi cum s-ar fi întîmplat ca măcar o singură dată să fi învăţat împreună cu Ugo.

De îndată ce şi-au cumpărat cursurile, Ugo i-a arătat cum trebuiau împărţite capitolele, cu alte cuvinte cum trebuia distribuită materia în timp : atîta pe lună, pe săptămînă, pe zi : poate chiar şi pe oră. Ceea ce l-a desfiinţat sau, cum ar fi spus el, l-a dezgustat. Şi a declarat că manualele de chimie erau prea „înalte" (termen milanez), şi că de altfel intenţia lui era să-şi facă o carieră la Căile Ferate. Dar nu cred să fi întrebuinţat cuvîntul „carieră" care nu făcea parte din universul lui, dar pînă la urmă s-a împăcat — în mod provizoriu — cu ideea de a-şi lua o licenţă şi de a se prezenta la concursurile de rigoare. Căile Ferate „aparţinînd Statului" erau o noutate ; erau, voiau să fie statornicirea — inserarea în realitate — a vechii şi mereu actualei lui pasiuni pentru trenuri.

A fost înscris la Academia Comercială (alte manuale, alte taxe).

Seriozitatea cu care a început să frecventeze cursurile ne-a alarmat pur şi simplu. Se întorcea acasă cu un caiet în care îşi „luase notiţe", îi citea pasaje întregi tatălui său şi-i cerea explicaţii. Iar tatăl său răspundea cu tot atîta seriozitate. Dar mie mi-a spus : îmi aminteşte de tipul acela care, îndrumat de tatăl lui spre literatură, sta noaptea să înveţe tot contabilitatea care-i plăcea lui.

Dar în scurtă vreme ne-am dat seama că-l amuză noutatea, şi cum era vorba de studii, era oricum destul şi atît. Explora lumea birocraţiei universitare

ca şi cum ar fi fost vorba de un pămînt necunoscut, de o civilizaţie îndepărtată. Se minuna tot timpul, era tot timpul scandalizat. Lua totul în serios, începînd cu orarul cursurilor, descoperind apoi nu numai că două cursuri puteau urma imediat unul după altul în localuri diferite şi departe unul de altul, dar erau şi cazuri cînd erau programate la aceeaşi oră. E drept însă că lucrurile astea scandalizează pe toată lumea, după care toată lumea le acceptă cu fatalismul şi indiferenţa de toate zilele. El, în calitatea lui de explorator, ar fi putut lua sub beneficiu de inventar toate ciudăţeniile acelei „culturi" ca şi cum ar fi aparţinut papuaşilor sau omului din paleolitic ; reacţiona însă aidoma călătorului plin de candoare care se minunează de moravurile exotice şi socoate că sînt lipsite de sens. S-ar putea deduce de aici că fusese într-adevăr dispus — la început — să încerce a-şi asimila lumea respectivă, pentru a trăi în mijlocul ei.

„Ieri la orele 8 era deja la Universitate şi, bineînţeles, nu era decît el." (Era 8 ianuarie, dată prevăzută în calendarul oficial pentru începerea cursurilor, după terminarea vacanţei de iarnă.)

„S-a întors de la Bocconi plin tot de noroi. A traversat un şantier."

„... Pe aici nici o noutate demnă de consemnat în afară de faptul că a venit anul nou. De data asta l-am aşteptat pînă şi eu ; ai mei au plecat de acasă, iar eu mi-am petrecut seara ascultînd discuri şi demontîndu-mi Mauserul, pe masa din sufragerie, pînă la ultima bucăţică... Şi acum ar trebui să-ţi fac urările cuvenite pentru noul an, dar orice urare

ţi-aş face ar însemna de fapt un cîştig pentru mine, aşa că nu ar fi leal."

„...Mă bucur că te amuzi, cu toate că aş prefera să te ştiu lîngă mine, decît acolo, schiind. Mă bucur şi că vremea e călduroasă în speranţa să se va topi zăpada... Am să caut, în viitor, să mă împac cu schiurile tale, dacă e într-adevăr necesar, dar tu în schimb va trebui să te pasionezi pentru arme. Ne-am înţeles ?"

Într-una din scrisorile astea senine apare mărturisirea greşelii sale. „Încep să mă tem că am pornit pe un drum greşit, economia şi comerţul nu sînt făcute pentru mine."

Era, aşadar, de bună credinţă cînd începuse ciudatele lui studii. Scrisoarea e din ianuarie : nouă ne-a vorbit despre asta o lună mai tîrziu.

— Eu vreau să fiu şef de gară, pentru asta n-am nevoie de licenţă.

Hotărîrea nu ne-a surprins, a fost aproape ca o eliberare. Tatăl său a început să se intereseze de programul pentru concursul pe care urma să-l dea la Căile Ferate. Nu pentru faptul că atare perspectivă prezenta într-adevăr probabilitatea de a deveni reală : real era numai visul lui de a trăi în preajma trenurilor.

S-a întîmplat să împărtăşesc planurile astea şi prietenilor noştri, şi ei mi-au citat felurite exemple, literare toate. Numai unul singur (Elio), care era mai poet decît ceilalţi, mi-a spus că, în ceea ce-l priveşte, viaţa de şef de staţie i se pare deosebit de frumoasă : avusese o copilărie fericită în casa tatălui său, şef de staţie într-un sat. Iar P. voia şi el să fie şef de staţie într-o mică localitate izolată.

Tatăl său l-a întrebat o dată ce părere avea Nenè de toate astea. Întrebarea l-a umplut de uimire.

— La ea te-ai gîndit ? O vezi pe Nenè întinzîndu-şi rufele în balconaşul gării ?

Imaginea m-a frapat, şi mi-a fost teamă că într-adevăr aşa ceva nu e cu putinţă (Nenè era o fată elegantă).

El însă, cu aceeaşi uimire :

— De ce nu ?

Şi Ugo a trecut printr-o criză ; dar nu a lui. Tatăl său s-a îmbolnăvit ; P. nu ne-a spus nimic mai mult. S-ar fi cuvenit să mă interesez eu, numai că nu mi-a trecut prin cap. Cînd ne-a anunţat :

— A murit tatăl lui Chiodoni, am avut remuşcări.

— Dar ce-a avut ?

— Cancer la plămîni, cred.

Mi s-a părut absurd chiar şi faptul că rostea — că ştia — un lucru atît de îngrozitor. Am luat hotărîrea să merg cel puţin cu el la înmormîntare ; dar ne-am înşelat asupra orei şi cînd am ajuns acasă, ei se şi întorseseră de la cimitir (un evident lapsus datorat sentimentului de vinovăţie). Şi astfel am văzut-o pentru prima dată pe mama lui Ugo : mică, subţire, cenuşie, nu bătrînă ci uscată, cu ochii albaştri rătăciţi. Mi-a spus că tatăl lui Ugo era un fel de uriaş, dar că boala îl consumase, îl redusese la mai nimica, ea îl ajutase să meargă. Era disperat, fiindcă ştia : la spital îi înmînaseră hîrtia cu diagnosticul. Îl preocupa soarta lui Ugo :

— Tatăl lui Monti are să-i găsească un serviciu.

Se consola în felul ăsta, cu toate că ambiţia lui era ca Ugo să-şi termine studiile.

Acasă, C. mi-a spus imediat, întocmai aşa cum sperasem :

— O să-l ajutăm noi pentru studii.

Cînd venea la noi la masă, sărea în ochi cît de mult se maturizase Ugo, cît de sigur şi chiar spiritual devenise. Prin comparaţie, fiul nostru părea plăpînd, plicticos. Ca să-i facem plăcere ascultam îndelungile lui dizertaţii în legătură cu motocicleta. Ugo se uita la el amuzat, dacă nu chiar cu un anumit soi de indulgenţă. Înainte de masă mai stăteau cîtva timp în camera lui, dar mie mi se părea că e un efort din partea amîndurora. În cele din urmă l-a alungat pe Chiodoni în „lumea noastră". Ugo se transforma în mod normal şi nu-l mai interesa. Se ducea la telefon, răspundea da, nu, apoi :

— E pentru voi.

Era Chiodoni.

Maria, a cărei evlavie se confunda cu înţelepciunea, nu se arăta scandalizată de faptul că nu se ducea la biserică : socotea că atitudinea asta a lui e o copilărie. Într-o zi i-a spus :

— Du-te şi te spovedeşte.

— De ce ?

— Fiindcă aşa înveţi să te cunoşti pe tine însuţi.

— Ar fi interesant să cunosc un alt eu însumi !

Adevărul e că se cunoştea ; şi de asta tremuram la gîndul că voi fi nevoită să admit că incertitudinea lui în privinţa „activităţii" pe care va trebui s-o aibă în viitor se datora faptului că se cunoştea, aşa că era mai justă decît siguranţa şi, totodată, nerăbdarea mea. Nimeni, cred, nu-şi imaginează că geniul poate să nu aibă cunoştinţă de

sine ; dar, în primul rînd, ceea ce în mod obişnuit se numeşte geniu nu e faptul că un om ştie că e un geniu, ci că ştie doar ceea ce vrea să facă. Geniu înseamnă victorie, presupune adică şi posibilitatea eşecului. Aşa cum se pierd şi se distrug operele, se poate pierde şi omul, geniul său. Şi printre daune se pot enumera cele imputabile individului însuşi : nepăsarea, neîncrederea.

„Discuţie penibilă cu P. *Neîncrederea* lui. Căutăm să-i dăm încredere în el şi în oameni !"

Nu era vorba, în cazul acesta, de artă, ci de viaţă. Nici eu, în momentele acelea, nu mă gîndeam în mod special la problema „activităţii" ori a geniului ascuns ; simţeam numai un impuls asemănător celui de a-l ocroti şi hrăni, ca pe vremea cînd era mic.

După asemenea fel de discuţii rămîneam cu impresia că nici n-am reuşit să-i clintim cît de cît sistemul de apărare ; totuşi prilejul fusese oferit chiar de el, şi începutul acela, chiar dacă nu avusese drept urmare convingerea, era, pentru moment, esenţial. Era produsul libertăţii pe care tatăl lui o respecta atîta la el.

Susţinea, fără pic de aroganţă, chiar dimpotrivă, cu modestie, ca şi cum şi-ar fi denunţat ignoranţa, că problemele morale, moralitatea însăşi, îl lasă indiferent. Simţeam cum îmi îngheaţă inima în mine. Ştiam prea bine că atitudinea lui putea să-şi aibă obîrşia nu numai în anarhismul „artiştilor", dar mai cu seamă în intoleranţa lui pentru morala conformistă, pentru „moralism", şi să nu fie nicidecum imoral ; cu toate astea mă temeam de o anumită

tendinţă către o oarecare dereglare, chiar şi către cruzime.

„Se discuta la masă despre cazul unui tînăr delincvent ; el : — Nu înţeleg cum de poţi face cuiva un rău. — Îl întreb (cu teamă) pentru ce. — Fiindcă m-aş gîndi : dacă aş fi eu în locul lui ?"

Mă liniştisem ; mă întorceam apoi — în mine — la partea aceea din el care-mi stătea cel mai mult la inimă şi în care mi se părea mai ameninţat chiar de el însuşi.

Pesemne că mă văzuse scriind în agendă fiindcă m-a întrebat :

— Ţii un jurnal ?

Nu mă aşteptam să ia aminte la ceea ce făceam. Dar asta nu era încă totul :

— Te preocupă nemurirea ?

Probabil că pe vremea aceea m-a plictisit, dacă nu cumva m-a şi jignit ironia ; acum mă interesează ceea ce se ascundea „dincolo" de cuvintele acelea. A adăugat numaidecît :

— Găsesc că cine ţine un jurnal dă dovadă de oarecare trufie.

I-am răspuns că de fapt ar putea fi şi aşa, i l-am citat apoi pe Montaigne, căutînd să-l conving că un jurnal e o carte ca toate celelalte. A tras cîteva concluzii pline de gravitate. Una gravă pentru mine, care vădea probabil teama că notasem cîte ceva şi despre el :

— Nu vreau să mi se pomenească numele, nu vreau să se ştie nimic despre mine.

Alta, la fel, oglindea orgolioasa dar şi uşor ironica sa izolare :

— Cînd îmi vine vreo idee, mă bucur că-i a mea şi că n-o observă nimeni.

În orice caz, prima concluzie nu m-a speriat, atunci, fiindcă nu-mi trecuse încă prin minte să fac din el o carte (sau poate : să descopăr că *el* e o carte). N-am încercat nici măcar stinghereală, avînd în vedere faptul că scrisul din caietele mele e ilizibil.

A doua respingea în mod hotărît ideea unei activităţi „comunicative" din partea lui ; cum îl vedeam însă în chip de pictor-sculptor, nu m-am alarmat cine ştie ce.

— Dar la ce-ţi serveşte să fii inteligent ?

— Să-mi pot ţine tovărăşie mie însumi.

Totul s-ar potrivi aşadar de minune, dacă n-ar exista o altă însemnare de-a mea, ce relatează :

„ — Pentru arta în sine, ba şi pentru nemurire, e necesar să profesezi arta sau poţi să fii şi diletant ?"

Întrebare de o importanţă colosală, întrucît nu se putea referi decît la cazul lui personal. N-am notat răspunsul meu (îl pot bănui însă) : şi, ceea ce e mai grav, n-am notat nici împrejurarea cu prilejul căreia mi-a pus asemenea întrebare.

Adevărul e că eu notam numai atunci cînd mă frapa violenţa unei fraze de-a lui. Notam aşa cum subliniez anumite fraze din cărţile pe care le citesc şi pe care probabil nu le voi reciti : pentru a le citi cu mai multă atenţie. Aşa că-mi însemnam din cînd în cînd ceea ce spunea adică ceea ce voiam să mi se întipărească în minte.

Credeam poate că se referea la „propria lui" nemurire ? N-aş putea spune. Cu siguranţă că asemenea cuvînt — nemurire — e rostit în ironie, fiindcă lui i se pare ridicol ; totuşi dilema diletant-profesionist i se prezenta la modul real. Încă din copilărie se ascunsese în spatele stării sale de artizan. Sper din toată inima că am susţinut şi atunci ceea ce am gîndit întotdeauna : că există o deosebire valabilă numai dacă prin diletant se înţelege un profesionist care vrea să placă, iar prin profesionist un artizan scrupulos.

„ — Nici gînd să-l pună pe Isus pe o cruce de argint !"

Cine ştie ce i-o fi pricinuit asemenea ieşire.

Cu timpul observaţiile lui asupra religiei au devenit din ce în ce mai rare.

„ — Dacă există Dumnezeu, în cazul că sîntem buni, de ce îl interesează dacă credem în el ?"

Este ceea ce cred acum şi eu, cu precizarea că a fi bun înseamnă a-l iubi pe Dumnezeu (punct asupra căruia nu ştiu dacă ar fi de acord). Atunci lucrurile astea mă neliniştea : mi se părea riscant să renunţ pentru el la „salvare".

„Eu : — Ca să te salvezi trebuie să crezi în Dumnezeu.

El : — Dacă cineva gîndeşte în felul ăsta înseamnă că e un om deja religios, altfel ce înseamnă să te salvezi ?"

Am mai notat (pentru mine) : „Am înţeles, cred, că greutatea constă în a gîndi că trebuie să răspunzi imediat. Avem «timp», sîntem tot ceea ce ne-am clădit *în* timp. Hotărîrea în acţiune se ia pe dată, dar viaţa religioasă e dezvoltare, creştere etc."

„Lumea" îl mai înspăimînta şi acum, sau poate că-l plictisea numai. Întorcîndu-mă de la şcoală îl întîlnesc la Galeria de artă modernă, solitar şi preocupat :

— Acasă e lume !

(Era Elvira, o fetiţă din Dronero, care venise s-o vadă pe Maria.)

Nu numai universitatea, dar tot ceea ce privea oamenii, oraşul îl scandaliza. După ce ieşisem de la Scala, ne dusesem cu Eva şi cu Luigi să mîncăm pizza ; a doua zi, plin de uimire, indignat :

— Să mănînci la miezul nopţii !

Mă enerva un pic, dar mă şi întrista, puţin : de altfel o idee mă făcea să şi rîd. Am scris, într-un caz asemănător :

„Am impresia că e o fiinţă neînţeleasă din pricina purităţii şi a integrităţii lui, care nu sînt din lumea aceasta".

Simţeam lucrul acesta — şi nu în calitate de mamă a lui — totuşi mă enervam destul de des. Asta, din păcate, ca mamă. Adevărat e însă şi că înăuntrul meu, adică visceral, el ar spune în mod biologic, îl înţelegeam întru totul, *sufeream* din pricina lui, într-atîta încît ajungeam să mă apăr (în vis) împotriva acuzaţiei „raţionale" că-l iubeam prea mult.

„Vis. Îngrozitoare şiruri de rubedenii (necunoscute). Ştiu că unul din ei l-a bătut pe P. Îl apuc de guler, îl zgîlţîi, îl izbesc de mai multe ori cu capul de perete (e un om bătrîn) şi strig : unde erai pe vremea cînd era mic şi bolnav ? unde erai pe vremea cînd avea coşmaruri ? difterie ?"

„P. : — Iată ce mi-ar place într-adevăr să fiu : paznic de far."

Şeful de gară era aşadar o concesie, un compromis. În fond era vorba de far.

Nu era o figură de stil, era *adevărat.* (Vreau doar să spun că *trăia* în simboluri.)

— Papà, ce studii îţi trebuie ca să fii paznic de far ?

Era de-a dreptul patetic faptul că-şi dădea seama de necesitatea unei căi birocratice.

— Ce fel de certificate ? Şi către cine trebuie să faci cererea ?

Tatăl său îi răspundea cu toată seriozitatea.

Programul concursului pentru postul de şef de gară cuprindea şi mînuirea telegrafului. C. a avut grijă să-i găsească un profesor. A descoperit un pensionar de la Căile ferate cu fatidicul nume de Signor Segreto.

Poate să fi fost şi uşurarea de-a fi scăpat de universitate, şi faptul că avea să vadă o parte din lumea, atît de iubită de el, a trenurilor, eu cred că, mai presus de orice, îl amuza aspectul ludic al acestei ocupaţii : căci porni cu tot zelul să înveţe alfabetul Morse. Cînd ne întorceam acasă noaptea tîrziu, îl găseam cu urechea lipită de radio şi cu un caiet în mînă : capta semnalele. A adus acasă un obiect destul de curios, cu clape, la care bătea, conştiincios, ore întregi. În ceea ce ne priveşte, amuzamentul alterna cu o adevărată consternare.

„Stim. Dom., profit de ocazie pentru a vă informa că fiul domniei-voastre a demonstrat, în timpul ultimelor două luni, pasiune şi statornicie în învăţătură, obţinînd rezultate excelente chiar şi în ceea ce priveşte recepţionarea auditivă.

Nu am, de aceea, nici un fel de dubiu că în cîteva luni va atinge gradul acela de pregătire care-l va pune în situaţia de a o putea folosi la sfîrşitul Concursului pe care se pregăteşte să-l susţină.

Cu rugămintea de a binevoi să expediaţi pe numele Arnaldo Segreto mandatul despre care pomeneşte gentila domniei-voastre scrisoare, ţin totodată să vă asigur de întreaga mea stimă şi de cea mai vie recunoştinţă."

Scrisoarea era bătută la maşină, dar semnătura era un adevărat monument caligrafic : *art nouveau* aş zice. Dar asta nu era totul. Urma adresa, pe care, trimiţîndu-mi scrisoarea, C. o subliniase ca nu cumva să-mi scape :

„Strada Martirii Necunoscuţi".

„...e veşnic acelaşi marţian care rătăceşte într-o lume care nu-i aparţine şi pe care n-o cunoaşte. Găseşte că «urbanistica» din Prato e deosebit de complicată. Aşa că a fost nevoit să umble o oră întreagă înainte de a-şi «regăsi» hotelul ! Prato e un tîrg care, dacă are vreun cusur, e tocmai acela că e prea regulat şi uniform în ceea ce priveşte planul străzilor. El a găsit însă sistemul de a se rătăci. Am toate motivele să fiu neliniştit : cum să dai drumul în lume unui individ de felul ăsta ?"

„Dragă papà, la Prato am fost nevoit să umblu foarte mult pînă să găsesc unde să dorm, într-un loc cu 1 000 de lire pe noapte, şi numai după cîteva zile am găsit într-un alt hotel, aproape de piaţa

Domului, o cameră cu 500 de lire. Cu mai puţin mi-a fost imposibil să găsesc. Asta are apă curentă şi există un W.C. pentru fiecare etaj. Foarte greu mi-a fost să găsesc şi unde să-mi las motocicleta peste noapte, fiindcă puţinele garaje care se găsesc aici nu primesc motociclete. A trebuit s-o pun într-o remiză pentru biciclete contra a 50 de lire pe noapte. Toate celelalte s-au rezolvat cu bine, în afară de faptul că alaltăieri m-a durut stomacul, lucru inexplicabil, fiindcă nu eram răcit şi nu mîncasem decît un ou. Poate că am alergie la ouă. Am trimis numaidecît camerista de la hotel să-mi cumpere medicamente şi am stat toată ziua în cameră, la pat, iar acum sînt aproape vindecat. Mi-a fost de mare folos utilajul pe care l-am cărat cu mine — crăticioare, ulcele etc. — cu ajutorul căruia mi-am putut pregăti limonăzile în cameră, ba mi-am făcut chiar şi mere coapte.

Aici la Prato căldura e destul de mare, iar oraşul are o urbanistică foarte complicată. Imaginează-ţi că în prima zi, ca să mă întorc de la remiza unde-mi lăsasem motocicleta, la hotel, mi-au trebuit cincizeci de minute rătăcind la întîmplare prin oraş, deoarece uitasem să întreb cum se cheamă hotelul şi strada, aşa că nu puteam cere nici un fel de informaţie. Am să-ţi scriu adresa pe plic, fiindcă acum sînt în cafeneau gării şi nu ştiu nici numele hotelului şi nici strada.

P.S. Trimite-mi adresa Minei."

„Dragă Mina, îţi scriu abia acum fiindcă abia acum am aflat adresa ta. Îmi închipui totuşi că unele amănunte din veştile trimise de mine ţi-au parvenit prin papà ; că m-a durut adică stomacul, dar că în momentul de faţă mi-am revenit aproape complet. Cred că altceva nu mai am a-ţi spune. Acum totul merge destul de bine. Prato e un oraş plin de zgomot, infestat de un milion de motociclete mici, multicolore şi foarte gălăgioase, cu un imens vălmăşag de străzi înguste şi întortocheate. Toţi oamenii fac zarvă, toţi lucrează şi umblă încoace şi încolo. Toţi ţes lînă. Nu-mi scrie fiindcă n-ai să mă mai găseşti. Nu-mi voi prelungi şederea aici fiindcă prietena mea pleacă şi de altfel nici bani n-au mai rămas cine ştie cîţi. În curînd voi fi din nou acasă şi-mi voi putea revedea armele şi reîncepe lecţiile mele de telegrafie, şi voi vedea astfel cît am pierdut întrerupîndu-le."

E limpede că cele două „moduri de a vedea Prato" corespund celor două „moduri de a vedea lumea".

„august.

...P. s-a întors. Se simte bine, dar a reînceput imediat să mă supere cu mîncarea lui specială, tip regim : cartofi fierţi, orez fiert. Ce să-i faci ? Îşi găteşte singur, cu unicul neajuns că bucătăria se transformă într-un cuptor unde nu se mai poate respira. Azi-dimineaţă a făcut piaţa. Să vezi cît ţine de curată bucătăria. Mătură şi pune ordine în lucrurile pe care le las eu în dezordine".

„august.

...pregăteşte fel de fel de mîncăruri speciale şi nu vorbeşte decît de bucătărie şi de gospodărie. Am impresia că stau în casă cu o mătuşă bătrînă. La prînz începe :

— Ce avem de cumpărat pentru mîine ? Seara, după îndelungi meditaţii, lista e gata. Preocupările lui :

— Trebuie spălat mozaicul, a început să se murdărească.

— Nu m-a servit cum trebuie la struguri ; mîine mă duc la altul.

— Nu sînt bune piersicile ? M-a lăsat să mi le-aleg eu. Să nu uit să comand VIM. Nu mai e decît pentru mîine (Se scoală şi, plin de seriozitate, se duce să-şi noteze.)

— E bună carnea ? Găsesc că e fragedă. Crezi că e de-ajuns de fiartă ? E viţel, şi de cea mai bună calitate.

Şi aşa mai departe.

Am observat că, aşa cum e cuminte să procedezi cu mătuşile bătrîne, nu trebuie să-l scandalizezi mîncînd prea simplu şi frugal. Mi-a făcut reproşuri fiindcă am mîncat doar o salată de roşii, pe care am făcut-o din cele pentru gătit şi nu din cele pentru mîncat (cumpărase separat, şi din unele şi din celelalte, şi tot separat le pusese pe masa din bucătărie). Ca să-mi fac iertată neatenţia, spăl farfuriile sub supravegherea lui.

Cînd mă întorc de la serviciu, îl aud de pe scară fluierînd fericit în vreme ce supraveghează crătiţile şi pregăteşte masa. Am impresia că niciodată n-a fost aşa de fericit. Mi-e teamă că ar prefera să continue în felul ăsta, fără Maria, să bucătărească şi să facă piaţa, în loc să lucreze. Nu-l întreb asemenea lucru deoarece mi-e frică să nu spună da."

Tatăl său avea motive serioase să se teamă. Poate că şi acum ? Nu că acum ar vădi vreun interes pentru treburile domestice, dimpotrivă, s-ar părea că le detestă; oricum, preferă să le facă el decît să aibă prin preajmă vreo femeie de serviciu. Dacă ar fi plătit, poate că ar accepta să-şi schimbe slujba, în caz că ar fi mai liber.

Asta nu explică totuşi de ce-i plăcea să gătească, să facă ordine etc. Unicul argument e că toată agitaţia şi toată activitatea lui te duceau cu gîndul la tema „Robinson" ; la acea pasiune pentru „liste şi cumpărături" care presupun că-şi are originea în nevoia lui de securitate (securitate în aventură). Ce-i drept „listele şi cumpărăturile" au supravieţuit pînă în ziua de azi. El face listele şi ceilalţi (noi) cumpărăturile.

Simultaneitatea dintre idila domestică şi drama dragostei contrariate aducea conflictul chiar şi pe plan estetic (de stil).

Tatăl său anunţa evenimentul în felul următor : „Azi a plecat de-acasă în jurul orei cinci. Cred că i-a sosit prietena, fiindcă ieri dimineaţa venise o telegramă pentru el." Tonului „glumeţ" al tatălui îi urmează cel „neliniştit" din corespondenţa lor.

„august.

...Mama ta e mulţumită ? Cred că şi-a dat seama destul de uşor că n-am venit să-ţi creez neplăceri. Nu mai vorbesc de mine ? M-ar interesa să aflu cîte ceva despre mişcările numeroşilor mei adversari. N-au apărut la orizont noi pretendenţi ? Tu ce gîndeşti ? Scrie-mi."

„august.

...Am aflat plin de bucurie că ţii piept adversarilor mei : aş face-o cu plăcere eu însumi cu cîteva focuri de armă..."

Paraneză tandră :

„Fii atentă şi nu face baie în timpul excursiilor". Scrisorile din timpul vacanţei de Crăciun înregistrează o accelerare, un crescendo al stilului „poliţist".

(decembrie.)

„...Te implor din nou să nu-l laşi pe fratele tău să te suprindă cînd îmi scrii, cînd pui la poştă sau cînd citeşti scrisorile mele : probabil că a fost pus în stare de alarmă de către ai tăi ca să-ţi spioneze toate mişcările, şi dacă, întorcîndu-se acasă, le va spune că n-a observat nimic, va însemna un punct cîştigat pentru noi. Caută, în acelaşi timp, să nu fii văzută de vreo cunoştinţă comună care i-ar putea relata cîte ceva... Insist din nou să distrugi scrisoarea, şi mai cu seamă s-o distrugi în aşa fel încît să nu te vadă nimeni că distrugi o scrisoare."

„...Fratele tău n-a bănuit pînă acum nimic ? Fii prudentă, te rog, şi distruge orice indiciu, fiindcă, probabil, la întoarcere au să te controleze : de fapt e foarte uşor să-şi dea seama că în perioada respectivă ai mai primit scrisori de la mine."

(ianuarie.)

„...Îţi scriu în prima zi a noului an. N-am primit încă nimic de la tine. Cum merge ? Fratelui tău nu i-a ajuns nimic la ureche ? E ora cinci şi mai sper încă să primesc răspuns la întrebările astea înainte de-a se înnopta, cînd o să ies să pun scrisoarea la cutie. Iartă-mă, rectific : abia acum mi-am dat seama că azi nu e prima zi din an, ci a doua. Toată lumea e convinsă că începutul unui an nou e o dată foarte importantă, dar anul s-ar putea începe indiferent în ce zi ; nu scrie nicăieri că trebuie să fie tocmai la 1 ianuarie."

(Asta mi-aduce aminte de unchiul Giuseppe [Peano] cînd spunea că centrul pămîntului putea fi Cavoretto.)

Concursul pentru Căile ferate cuprindea şi o probă scrisă. Bunicul colonel făcuse tot posibilul să intre în legătură cu şeful de gară de la el din oraş şi-i ceruse toate informaţiile necesare. Poate că subiectele îi veniseră de acolo, sau poate că tatăl lui reuşise să se identifice cu el pînă într-atîta ? N-am citit niciodată temele incluse în ciclul respectiv. Eram convinsă că, dacă s-ar fi dovedit bune pentru concurs, m-ar fi înfuriat şi mai mult. Tatăl său nu găsea că sînt prea potrivite ; oricum, socoteam că nu prezintă nici un interes pentru mine problema moral-social-feroviară. Acum le-am citit şi prejudecăţile de care am dat dovadă mă umplu de ruşine.

Acolo unde predomina elementul feroviar era la înălţime. De pildă, în lucrarea „De la locomotivă la trenul electric" care începea :

„Cînd nemţii au pus la punct primele lor locomotive electrice care uluiau prin viteză, toţi cei ce se interesau pe atunci de dezvoltarea tracţiunii feroviare şi-au pus întrebarea : a început aşadar declinul locomotivei cu aburi ?"

Îţi face şi rău, fiindcă era o dramă ; şi drama consta în faptul că el nu era acolo cu trup şi suflet. Nu putea fi decît un joc, foarte serios :

„Problema succesiunii în imperiul transportului feroviar nu e încă tranşată".

„Cu un an în urmă am asistat la un nou eveniment de maximă importanţă : două locomotive elec-

trice franţuzeşti, de construcţie aproape absolut de serie (dacă se exceptează finisarea lor specială), au atins, trăgînd trei vagoane, prodigioasa viteză de 330 de kilometri pe oră. Fapt care demonstrează de o manieră evidentă imensele posibilităţi ale locomotivei electrice şi superioritatea ei asupra locomotivei cu aburi, care nu va putea atinge probabil niciodată asemenea viteze, deoarece masele alternative ale bielelor, neputînd fi echilibrate niciodată la perfecţie, nu ar putea-o suporta."

Urmau exemple din Anglia şi din Canada, din care pricină „nu se poate vorbi încă în mod absolut de apusul locomotivei cu aburi". Analiza apoi problema din punct de vedere tehnic şi din cel economic ; şi încheia :

„E poate prea devreme să semnăm actul de deces al locomotivei cu aburi ; în aşteptare însă i-am putea închina un imn de glorie, gîndindu-ne că în ultimul secol civilizaţia a mers în pas cu ea. Să ne aducem aminte de faimoasele Atlantic cu lemne care au cucerit imesele prerii americane mergînd pe nesfîrşitele şi singuraticele lor linii simple, care, asemeni unor fire, uneau regiunile cele mai îndepărtate ale unei naţiuni care abia se înfiripa ; şi locomotiva aceea, al cărei model din păcate nu-l cunosc, care a ieşit cea dintîi din proaspătul tunel Simplon ca şi cum ar fi simbolizat ceva care lua atunci naştere, adică un sentiment de unire nou pentru bătrîna noastră Europă, dezbinată şi regionalistă." Ultima frază preamărea apoteoza : „Noi, oamenii secolului douăzeci..."

Cred, într-adevăr, că la Căile ferate l-ar fi găsit foarte bun.

Mă gîndesc că pasiunea lui pentru arme şi pentru trenuri poate avea o componentă ereditară. Bunicul de la Cuneo, tatăl meu — pe care l-a văzut numai cînd era mic — trebuie să-i fi transmis încrederea pe care o avea el însuşi în sorţii progresului, încredere pe care viaţa şi deziluziile nu i-au zdruncinat-o niciodată. Şi lui îi plăceau armele — ca vînător însă, bineînţeles, nu ca militarist : ceea ce ar fi fost în contradicţie cu crezul lui progresist. Despre trenuri nu ştiu nimic, sînt sigură însă că i-ar fi împărtăşit entuziasmul din pricina aportului pe care l-au adus civilizaţiei.

Componenta optimistă are poate şi astăzi o mare importanţă datorită radicalismului său, unde bunicul nu l-ar putea urma : de fapt e un optimism tragic. Îşi are, cred, originea, în ororile ultimului război.

Tema „Bunăvoinţa, semnificaţia şi valoarea ei în activitatea omenească" a fost tratată în două feluri total diferite : primul e de tip liceal, mai curînd abstract.

„E un lucru deosebit de greu pentru un om să analizeze manifestările gîndirii omeneşti : ar trebui să poată ieşi din propria lui condiţie de om, să fie dotat cu un alt tip de inteligenţă, non umană, să fie, cu alte cuvinte, o fiinţă extraterestră. Mai există de altfel şi altă greutate : că noi nu putem decît presupune că formaţia spirituală a unei alte persoane e egală cu a noastră, dar de fapt asta nu se poate şti. O fiinţă omenească nu are posibilitatea să se judece pe sine şi pe ceilalţi decît potrivit etalonului propriei sale inteligenţe fără a izbuti să iasă din personalitatea sa. Aşadar tot ceea ce putem

spune despre una din formele spiritului, ca de pildă cea cunoscută sub numele de voinţă, o spunem întotdeauna potrivit ideii pe care ne-am făcut-o noi despre voinţă, asta chiar şi atunci cînd este vorba de alţii. De altfel unul şi acelaşi cuvînt, de pildă «voinţă», poate însemna pentru mine un lucru şi pentru interlocutorul meu altul, cu toate că avem amîndoi convingerea că sîntem de acord asupra semnificaţiei acestuia. Ceea ce ar putea părea o naivitate deoarece, dacă nu putem şti ce formă capătă voinţa în creierul meu şi al altcuiva, se pot vedea efectele ei materiale, şi asupra acestora toată lumea e de acord. Totuşi lucrul în sine nu e atît de simplu, fiindcă ceea ce nimeni altul nu poate cunoaşte în afară de mine este raportul care se stabileşte între actul de voinţă al spiritului meu şi actul material pe care lumea îl va cunoaşte şi îl va judeca ca dictat sau nu de voinţă. Voinţa este, pentru mine, acel proces mental a cărui origină mi-e necunoscută, potrivit căruia acţionez, şi care la unul şi acelaşi individ se schimbă de la un moment la altul, ca şi de la o vîrstă la alta. Îmi aduc foarte bine aminte că pe vremea cînd eram copil procesul volitiv care determina acţiunile mele era în general deosebit de cel de acum. Am vorbit de toate astea pentru a arăta că e imposibil să faci un examen direct al voinţei ca manifestare a gîndirii la un alt individ. Mai mult încă, trebuie amintit că exercitarea voinţei ar semăna cu un ordin pe care cineva şi-l dă sieşi ; dar e numai o iluzie, deoarece pentru a determina ceva în propria-ţi minte, a schimba cu alte cuvinte cursul propriilor tale gînduri, ar trebui să ai o altă minte liberă, capabilă să dea naştere unor gînduri coercitive pentru prima minte ; dar mintea

aceasta de al doilea grad ar avea nevoie, pentru ca actul să fie volitiv, de o a treia minte în care să prindă formă aceste gînduri, şi aşa mai departe. În orice caz, dacă nu se poate confirma existenţa unei entităţi abstracte ca aceea pe care o numim voinţă, nici nu se poate totuşi nega, şi nici nu are de altfel o mare importanţă faptul că omul ştie mai multe sau mai puţine lucruri despre structura spiritului său. Chiar dacă voinţa n-ar exista sau ar fi doar o denumire fără consistenţă, simpla existenţă a acestei denumiri în mintea noastră şi printre amintirile noastre face ca gîndurile noastre să ia o anumită întorsătură. Şi, dacă noţiunea aceasta pe care ne-am însuşit-o e bună, va da roade bogate chiar dacă noi personal nu vom avea un nemaipomenit merit în desfăşurarea înlănţuirilor de idei puse în mişcare de această idee fundamentală care ne îndeamnă să acţionăm bine. Aşadar aceasta e poate ceea ce se cheamă bunăvoinţă : o idee care-şi are lăcaşul în creierul nostru şi care, asemeni unui stăvilar, călăuzeşte torentul ideilor noastre, de care ascultăm cu actele noastre, către bine sau măcar departe de rău."

Compoziţia aceasta nu pare tocmai potrivită pentru cineva care concurează la postul de şef de gară. Probabil că tatăl său i-a atras atenţia asupra acestui lucru ; atunci a refăcut-o, privind problema din punct de vedere psihologic, adică personal, şi a făcut-o mult mai bine.

„Bunăvoinţa e ceva foarte important. În *Evanghelie* se şi spune : «Pe pămînt pace şi între oameni bunăînvoire». Fraza aceasta, inserată într-un text religios, are probabil o semnificaţie pe care eu n-o cunosc ; dar chiar dacă o luăm numai în înţelesul

ei general, pare că acesta să fie şi cel just. Într-adevăr, în lume oamenii binevoitori au parte de pace, nu cunosc neliniştea celor care, dimpotrivă, aşteaptă cu groază ceea ce li s-ar putea întîmpla : nu se tem de viitor deoarece sînt convinşi că acesta stă în propria lor mînă. Omul binevoitor e cu adevărat liber întrucît e stăpîn pe sine şi pe propriu-i viitor. Sînt oamenii cei mai norocoşi, şi se pare că în relaţiile sociale se recunosc între ei şi-i dau la o parte în mod automat şi inconştient pe toţi cei care nu aparţin categoriei lor. Sînt însăşi forţa umanităţii, deoarece aceasta merge pe drumul progresului material şi spiritual sub imboldul fiecăruia din aceşti oameni, fiecare pe contul lui, care-şi împlineşte propria lui menire neirosindu-şi timpul şi viaţa, indiferent pe ce treaptă socială se află. Aceştia consideră întotdeauna că treapta pe care se află e doar un simplu punct de plecare pentru a se ridica şi mai sus, şi muncesc pentru a ajunge la asemenea rezultat. Oamenii care nu posedă însă această nepreţuită calitate greu îşi găsesc fericirea în propriile lor acţiuni ; socotesc că viaţa e o povară pe care încearcă să şi-o uşureze prin expediente iluzorii şi de moment. Trebuie precizat însă că a nu avea bunăvoinţă nu înseamnă că ai avea una rea : oamenii lipsiţi de aşa ceva pot fi buni şi amabili faţă de aproapele lor. Numai că, şi ei sînt cei dintîi care regretă adesea faptul în sine, le lipseşte acel lucru atît de greu de definit, acel gen de elan vital fără de care sînt incapabili să trăiască şi să-şi găsească în lume locul cuvenit. Eu cred că oamenii care au bunăvoinţă n-ar fi în stare nici să-şi imagineze măcar cum de s-ar putea să nu posede asemenea calitate ; în acelaşi timp pot afirma că cei care n-o

posedă în mod efectiv, chiar dacă o doresc din toată inima, nu ştiu cum să procedeze ca s-o dobîndească. E vorba, bineînţeles, de ceva lăuntric, de o predispoziţie faţă de ei înşişi şi faţă de lumea din afară care trebuie să se schimbe. Mai înainte de toate există o profundă diferenţă între un act momentan de voinţă, care poate solicita un curaj ieşit din comun dar care prezintă întotdeauna un efort mai mic decît atunci cînd e săvîrşit în mod continuu, cînd ştii adică să ţii piept lucrurilor care-ţi repugnă, te plictisesc şi te obosesc. Nu se poate nega faptul că pentru anumite persoane e uşor, pentru altele greu. Aceasta e o problemă strict personală şi nu cred să fi enunţat cineva pînă acum vreo regulă valabilă pentru toate cazurile. Pentru rezolvarea ei fiecare trebuie să-şi găsească, în mod evident, propria-i cale."

Acest „repugnă plictiseşte şi oboseşte" e atroce deoarece e profetic. În ceea ce priveşte profilul omului „binevoitor", aş spune că e modelat după tatăl lui. Ceea ce dă o nuanţă şi mai patetică celuilalt profil : al său.

„Forţa Morală şi Materială." (Lucrările sînt scrise de mînă : majusculele îi aparţin.)

„Ce se înţelege prin forţă morală e foarte limpede, şi oricine ar fi întrebat despre asta ar da imediat un răspuns exhaustiv ; e mai puţin limpede ce trebuie să înţelegem prin forţă materială. Ea este, în mod evident, forţa inerentă materiei, care poate să nu aibă nici o legătură cu o entitate spirituală. Pentru moment, cel mai vast cîmp de investigaţie care ni se prezintă este lumea ; şi în lume forţa mate-

rială se prezintă sub cele mai variate aspecte ; în vreme ce forţa morală pare să fie numai la dispoziţia omului. Omul are veşnic convingerea că o posedă, şi de aceea poate vorbi în orice clipă de ea. În realitate însă, dacă vrem să ne mărginim la definiţii pozitive, problema devine mai spinoasă ; adevărul e că noi oamenii nu putem deduce existenţa unei forţe, indiferent de ce natură e aceasta, decît din existenţa efectelor ei, deoarece numai în felul acesta se manifestă faţă de noi forţele. Numim forţă tot ceea ce poate produce un efect anume, şi astfel noţiunea de forţă e abstractă. Există, ce e drept, şi o definiţie fizică, dar şi ea, pentru a defini forţa, trebuie să recurgă la efectul pe care îl produce aceasta. Pusă astfel, problema se complică, întrucît pare că nu e posibil să se facă o distincţie netă între forţa materială şi morală (eu aş spune mai curînd spirituală, deoarece amîndouă denumirile au acelaşi înţeles, dar acesta din urmă e mai precis) şi e necesar să recurgem la o distincţie indirectă, care să se bazeze, cu alte cuvinte, pe efectele acestor două forţe a căror existenţă se presupune. (Deschid o paranteză pentru a menţiona că în materie de forţe se poate vorbi numai de efecte şi niciodată de cauză, deoarece chiar şi atunci cînd se pare că o forţă s-a manifestat dintr-o cauză generată de efectul altei forţe, în realitate evenimentul a fost aici numai ocazia, forţa potenţială existînd dinainte.) Cum vom proceda pentru a putea opera asemenea disticţie ? Ar trebui ca, ulterior, să facem o distincţie între efectele imediate ale unei forţe şi efectele secundare, şi prezenta discuţie ar risca să devină prea complicată şi să se îndepărteze de adevăr. Trebuie găsită o altă cale. Foarte adesea, în discuţii, cînd interlocutorii ajung la un punct mort, ies din impas făcînd o oarecare supoziţie. Am spus în primele rînduri ale acestei lucrări că forţa morală e considerată a fi apanajul omului. În cazul acesta, discuţia merită să fie luată în seamă în măsura în care supoziţia făcută e sau nu adevărată : totuşi s-ar părea că e greu să demonstrăm că posibilitatea de forţă morală nu rezidă în om, sau nu numai în om. Aşadar, odată acceptată asemnea ipoteză, e clar că numai actele omului pot fi determinate de o forţă morală. Dar care dintre actele lui ? Toate acţiunile omului au drept origine o forţă morală, sau numai unele ? Întrebare la care nu e uşor de răspuns. În primul rînd, există acţiuni dictate de idei : aşa-numitele «decizii». Noi nu ştim încă ceea ce e, cu exactitate, gîndirea, ştim însă care e mecanismul de formare a ideilor, care e în mod hotărît determinist. Fiecare idee derivă dintr-una precedentă, fără ca omul să poată interveni în procesul lor de formare. (Trebuie precizat că nu există identitate între forţa morală şi gîndire, deoarece ideile nu sînt decît efectele primare ale acestei presupuse forţe, şi actele, care se manifestă în lumea fizică, sînt efectele ei secundare.) Aşadar e cu neputinţă să stabilim unde îşi au originea actele care urmează ideilor. În privinţa actelor aşa-numite instinctive se poate spune şi mai puţin chiar, întrucît aici nu există nici măcar prima treaptă a ideii. S-ar putea trage aşadar concluzia că omul nu ştie nimic despre forţa lui morală. Despre cea materială şi despre originile şi natura ei se ocupă ştiinţa."

Subiectul acesta îi mersese drept la inimă ; folosise argumentele, mimase discursul academic. Şi se simte

că, de fapt, credea ceea ce spune : supremul lux intelectual.

„Problema unităţii europene, atît de dezbătută, combătută de civilizaţiile lipsite de curaj, e pe cale de-a fi discutată în sînul Societăţii europene de cultură, din punct de vedere istoric, cu alte cuvinte din punctul de vedere al uniunii culturale. Istoric deoarece studiază adaptabilitatea fiecărei ţări în parte la o uniune politică, ţinîndu-se seama de patrimoniul ei şi de formaţia culturală din momentul de faţă, care sînt rezultatul unui travaliu trecut. Nu e o problemă pur academică, ci concretă şi actuală întrucît ar putea privi şi fuziunea aceea de limbaj, mentalitate şi cultură care se petrece cu încetul de mai multe secole între toate popoarele lumii, şi care ar putea prevesti pregătirea a ceea ce ar fi într-adevăr de dorit, adică o uniune mondială sub un guvern centralizat mai bun şi din punct de vedere economic mai bine organizat decît toate cele care au fost pînă acum cîţiva ani, dîndu-se toate speranţele celor care, încă de pe acum, lucrează la propria lor perfecţionare. Sînt atîtea şi atît de diferite atitudinile care se pot lua faţă de problema culturii europene : se poate nega pur şi simplu existenţa unei culturi europene admiţînd faptul că face parte din cultura rasei albe, sau şi mai bine se poate nega posibilitatea existenţei unor culturi ce posedă elemente de diferenţiere, separate de frontiere istorice, etnice şi geografice, afirmînd în schimb că o cultură propriu-zisă este neapărat universală, aparţine de drept întregii umanităţi, şi e deschisă căci dacă n-ar fi aşa n-ar fi cultură ci doctrină. Aceasta e poziţia liberală a omului din renaştere, deschisă oricărui

schimb, care nu se teme că va fi corupt de alte forme de civilizaţie şi care aminteşte de cosmopolitismul cultural al lui Frederic al II-lea, ce visa o civilizaţie mediteraneană în sînul căreia, alături de marile noastre personalităţi, să-şi poată spune cuvîntul şi înţelepţii din orient. Expresia «cultură europeană» poate conţine o semnificaţie atît de vastă ? Evident că nu. Alţii vor să identifice cultura europeană (şi, de fapt, toată cultura modernă) cu cultura creştină, alţii însă, depăşind conceptul religios şi istoric, au în vedere adevărata diviziune prezentă : ţări comuniste şi ţări necomuniste. Aceştia din urmă se împart în două categorii : cei care doresc o unificare, în avantajul uneia sau alteia dintre părţi, şi cei care vor, dimpotrivă, o împărţire. Nădăjduind pentru viitor o unificare firească şi, sperăm, spontană, pentru moment e de recomandat, bineînţeles (fie şi închizînd uşa pentru moment structurilor politice care, fie dintr-o parte fie de cealaltă, nu vor putea fi, în mod sigur, acceptate de îndată şi în mod paşnic) o amplă deschidere care să pregătească viitoarea unificare sub un guvern mai bun şi mai modern şi care pentru moment să lase limite mai largi culturii mondiale, pentru că nu există forme de gîndire care să se distrugă una pe alta, ci toate pot coopera întru căutarea adevărului."

L-am pus să-şi citească lucrarea respectivă. Spune :

— Dacă, recitind-o, nu mi-aş aduce aminte că am scris-o eu, n-aş crede că-mi aparţine. Cine a fost Frederic al II-lea ?

Sînt gata să mă înfurii. Încheie :

— Iată unde te aduce slujba la bancă.

Important nu e faptul că nu mai ştie cine e Frederic al II-lea. Important e violentul lui resentiment împotriva lui însuşi, fiindcă ar vrea să fie cult. Bătălia pe care o dau e tocmai pentru a-l convinge că e. Vreau să spun : în unicul fel care contează.

În vremea aceea în care descoperă, acum, că era un tînăr cult, a încarnat, cu măreţia care l-a caracterizat întotdeauna, imaginea Trîndăviei. Nu era „corpolent şi gras" : era lung, domol, împiedicat. Era o sinteză a tuturor locuitorilor din „valea fericită". „Greoiul" somn, Lenea „care-abia se ţine pe picioare", Liniştea „cu papuci de pîslă". Ai lui erau însă din piele şi el şi-i tîrşea cu mare greutate mutîndu-se dintr-o cameră în alta : în apăsa plictiseala.

Lucrările aparţin unei prime perioade care a luat sfîrşit pe neaşteptate, atunci cînd tatăl său, poate că în legătură cu „universalismul", îi atrăsese atenţia :

— Nu uita că e un concurs de stat.

Asta nu înseamnă însă că a renunţat la Căile ferate sau la concurs.

Materie de examen era şi geografia. Un atlas de şcoală a rămas tot timpul — luni ? ani ? — deschis, depăşindu-i marginile, pe un scaun. Poate că Maria ştergea praful de pe el, dar socotea că-i inamovibil, din respect pentru studiile lui. Tatăl se apleca din cînd în cînd să controleze dacă întorsese pagina. (N-a întors-o niciodată.)

Scaunul respectiv se afla în sufragerie, unde se transporta ca să înveţe : ca să nu tulbure, presupun, printr-o ocupaţie străină lumea lui privată. Se aşeza într-un fotoliu scund nu prea departe de el, de unde, întinzîndu-şi mîna, ar fi putut apuca atlasul. Îşi efectua mutările cu pasul acela tîrşîit de om foarte bolnav, cu o puşcă pe umăr ; se aşeza apoi plin de gravitate, şi-şi punea puşca între picioare sau pe genunchi.

Poate că nu era vorba, de fapt, de plictiseală, dar asta era impresia pe care ne-o făcea nouă : deprimantă, iar pe mine, în special, mă irita la culme. Numai telefoanele, care prilejuiau doar un simplu ciao, dar rostit cu dulceaţă, erau pentru noi — eu şi Maria — o uşurare.

Ne-am dat amîndouă seama că au trecut două sau trei zile fără să primească nici un telefon ; iar el părea deprimat. L-am auzit tîrîndu-şi papucii, închizîndu-se apoi în baie. Stătea întotdeauna destul de mult în locul acela de meditaţie ; dar atunci mult prea mult. Ne-am uitat una la alta : temerile fiecăreia, oglindite în ochii celeilalte, au sporit. Nu ne gîndeam la nimic anume ; totuşi... Eram acolo, în picioare, în oficiul acela mic în care dădeau camerele şi baia. Nu mai îndrăzneam să ne privim. În cele din urmă el iese încet, solemn, cu puşca în bandulieră. Am început să rîdem din pricina uşurării pe care-am resimţit-o şi de noi însene. Prezenţa puştii nu numai că nu înseamna că ar fi fost în pericol, dar era, dimpotrivă, un motiv de-a ne recăpăta liniştea : o demontase, se jucase.

Important era numai faptul că intuisem adevărul pe care nu ni-l mărturisisem niciodată : că legătura lui cu viaţa era Nenè.

A fost unica împrejurare cînd bănuiala aceea m-a înspăimînat. Cîţiva ani mai tîrziu povesteam

despre băiatul unor prieteni care se sinucisese ; el, liniştit :

— Şi eu m-am gîndit într-o vreme la asta.

— Tu ! Cînd ?

— Atunci cînd am avut impresia că nu mă mai iubeşte Nenè.

— Şi cît timp te-ai gîndit la asta ? (Aici mi se părea că e cheia.)

— Un ceas.

Nu ştiu ce m-a liniştit mai mult, răstimpul relativ scurt în care s-a consumat drama sau — ca de obicei — umorul replicii lui „obiective".

Camera-magazie (Casa Somnului) unde totul era de fier sau de lemn, unelte sau materiale, era agrementată (cum se spunea odinioară) de două imagini : faimoasa locomotivă cu aburi şi fotografia care o reprezenta pe „Nenè care rîde". Acum mai erau şi şoareci.

Nu erau, cum s-ar putea crede, şoareci autonomi, cum sînt cei care-şi au sălaşul prin magazii, ci nişte şoricuţi albi, cu ochişorii roşi. I-i făcuse cadou Nenè, de Crăciun. Şi stăteau într-o cuşcă în formă de casă, cu un acoperiş verde ; el o mobilase cu două paralelipipede de lemn moale în care făcuse cîteva găuri comunicante. Şoricuţii, fericiţi, intrau şi ieşeau în mare viteză, sau stăteau sus, lăsînd să le atîrne cozile, asemeni unor viermi trandafirii.

Avusese întodeauna o predilecţie pentru şoareci ; cochetase încă de mic cu şobolanii care se prindeau în cursă, la Cuneo, în pivniţa bunicii. Atunci era obligat să-i vadă doar aşa, şi trebuia să scape de ei cît mai repede, căci nouă ne era o scîrbă îngrozitoare. Drăgălăşenia şoriceilor albi te îndemna însă

să te apropii de ei. Pe Maria o treceau fiorii, o lua la goană cînd el îi scoatea din cuşcă, îi punea să i se plimbe pe spate, îi mîngîia, le vorbea cu dulceaţă în glas : aşa cum vorbea cu Nenè. Curăţa el singur căsuţa, schimba rumeguşul, fiindcă şoriceii erau foarte curaţi şi delicaţi.

Pe vremea aceea aveam în casă şi o pereche de canari care veniseră, în mod întîmplător, pe fereastră, nu împreună, dar în aceeaşi zi, ceea ce ne-a făcut să le atribuim o descendenţă biblică. Camerele răsunau de cîntecul lor, limpede şi totodată confuz, fiecare cîntînd pe alt ton. A fost o poveste întreagă, pentru noi, nu pentru el. El i-a privit întotdeauna fără nici un fel de interes.

Dintre toate imaginile ei — pe ea însăşi, adesea, o admir ca pe o imagine — două le am întotdeauna în faţa mea, pe perete, printre alţi idoli. Două fotografii din anul acela. Faţa deschisă, dulce, suavă chiar şi totodată mîndră şi plină de fermitate ; ba şi puţin ironică, mergînd pînă la o subtilă melancolie. Toate astea se citesc în linii, în planuri, în proporţii : mai misterioase cînd faţa e în umbră, iar soarele într-o parte, pe păr. Îmbrăcămintea — pantaloni şi jachetă de vînt — simplă, oarecare ; rucsacul în spate, termosul în bandulieră. S-a oprit o clipă şi s-a întors, liniştită, pe un fundal de ferigi şi de ierburi învălmăşite.

Ştiu bine că asta se poate numi identificare. Şi ce-i cu asta ? E firesc ca cineva să iubească în altul (în fiu) ceea ce-i mai bun în el.

Duminicile plecau din oraş. Spre sfîrşitul iernii au petrecut cîteva zile împreună în munţi, la Made-

simo. Din vacanţa aceea am două imagini de-ale lui. Una o am în minte : el s-a întors acasă, eu i-am deschis uşa şi el a rămas în prag, puţin înfierbîntat, sprijinindu-se, ca un războinic în lance, într-o lopată. O lopată veritabilă de fier, cu coada lungă, de lemn, rustică.

— De unde ai luat-o ?

— Am cumpărat-o.

— Ce să faci cu ea ?

— Să curăţ zăpada.

— Unde ?

— Unde voiam să mă aşez.

Cealaltă imagine e o fotografie de-a lui unde se joacă cu un cîine lup. În spate un zid din blocuri de zăpadă, pătrate : deschizătura, în arc, nu e gata, dar cele două părţi sînt gata să se unească : intrarea unui iglu. Într-un colţ se zăreşte coada lopeţii.

Armele erau o poveste atît de veche, încît nici nu ne mai interesau.

De cîtva timp nu le mai avea pe cele dinainte. Ultima ispravă fusese confecţionarea, la comanda unui anticar, a unei puşti din Settecento, după toate regulile artei, bineînţeles. În care scop cumpărase de la un vînzător de fiare vechi : un tub de fier (o conductă pentru apă) care, după ce l-a pilit, s-a preschimbat în ţeavă de puşcă ; plăcuţe de metal pe care a gravat motive baroce ; patul l-a meşterit din lemn de nuc şi l-a împodobit cu volute de alamă. Amănuntul cel mai fascinant, misterios : o scobitură în patul puştii, mascată de o uşiţă, în care se păstra cremenea de schimb. Puşca îmi aparţine : ca să o capăt am fost nevoită să plătesc echivalentul sumei pe care i-o dădea anticarul.

I-am propus să-şi aleagă o profesie în legătură cu armele, să se ducă eventual la Brescia. El era neclintit în hotărîrea lui de a nu face, ca meserie, ceea ce făcea din pasiune. (Poate că, în ceea ce priveşte trenurile, visa meseria respectivă tocmai fiindcă era unica ocazie de a sta în preajma lor.)

Cînd erau doar nişte băieţei, Chiodoni îl însoţise întotdeauna la tir : la Luna Park şi apoi la Poligon ; cred că trăgea cu arma şi el. Acum îşi făcuse noi cunoştinţe prin atelierele armurierilor — cu atît mai mult cu cît Ugo era ocupat cu Facultatea în timpul săptămînii ; iar duminicile şi le petrecea cu Nenè.

Venea pe la noi un tînăr bogat, despre care aveam impresia că e snob, aşa cum sînt de obicei amatorii de arme şi de vînătoare. Nu mă interesa şi nici nu l-am mai văzut de-atunci. Ceaiul li-l servea Maria. Mai era unul pe care mi-ar fi plăcut în schimb să-l cunosc, dar n-a venit la noi niciodată. Era un individ — din puţinul pe care izbutisem să-l scot de la el — oarecum „în afara legii".

Tipul acela, cum îi spunea el — numele nu i l-am ştiut niciodată — era student la fără frecvenţă, căsătorit, cu copii. Soţia, funcţionară, întreţinea toată familia. Cu tot compromisul meu (după părerea lui) nu aveam obiecţii morale împotriva prietenului respectiv, dimpotrivă, mi-era simpatic, poate că din pricina copiilor, a soţiei-victimă, şi încercam să-mi imaginez casa lor. El era acela care-i aducea arme ca să le finiseze. Era, într-adevăr, o „prietenie primejdioasă" ? Sau primejdioasă e însăşi lumea ? Poate, pur şi simplu, există o logică în lucruri. În ceea ce-l priveşte fusese vorba de obişnuita lui naivitate. Printre altele, lucrările de finisaj le făcea gratis, doar din amorul artei.

La un moment dat s-a întors acasă alb ca varul. N-a scos un cuvînt : a plecat din nou cu un pachet. Percheziţionaseră casa prietenului său. Iar lui îi fusese consemnată motocicleta şi-i luaseră numărul. La chestură a fost convocat tatăl lui, ca şi cum motocicleta ar fi fost înregistrată pe numele său. S-a dus, deşi avea o profundă aversiune pentru locul acela, socotind chiar că-i un adevărat noroc că-l poate cruţa de o confruntare penibilă, periculoasă. S-a clarificat totul, a primit toate asigurările. Într-adevăr poliţiştii au venit acasă, dar fără mandat de percheziţie ; s-au aşezat în faţa maşinii de scris să bată un proces verbal.

Un pumnal făcut de el, foarte greu, vîrît într-o teacă de piele netăbăcită, închisă cu nişte catarame mari, a rămas ascuns de atunci printre hîrtiile mele şi l-am găsit întîmplător. Îmi vine să rîd cînd mă gîndesc că am putut ascunde asemenea obiect fantastic. Dar poate că, femeie fiind, nu sînt în stare să apreciez lucrurile la justa lor valoare.

Obişnuita îndepărtare în timp operează cu o logică aşa de curioasă, încît te face să uiţi chiar şi lucrurile amuzante.

Un timp destul de lung — anterior cred „sclaviei muncii" — ne-a expus în fiecare zi, la masă, anumite proiecte personale sau „sisteme" de îmbogăţire. Vechi vis din vremea copilăriei, simbolic şi, ca urmare, chiar şi metafizic : atît de al lui, atît de etern, încît e greu de situat în timp. Ideile, absurde, erau amuzante datorită modului serios, dacă nu chiar grav, şi plin de pedanterie pe care-l avea expunîndu-ni-le. Odată tatăl său i-a spus :

— Văd că ai găsit modalitatea de a te îmbogăţi. Ar trebui doar să pui un microfon sub lampă şi să transmiţi în fiecare zi „Cinci minute cu..." sau, şi mai bine, la televiziune, căci aşa ţi s-ar vedea şi jiletca (avea o jiletcă vărgată, tip secolul XIX) ; ai avea un succes enorm.

Ciudat e tocmai faptul că din asemenea nenumărate scheciuri nu-mi aduc aminte decît de unul singur, şi nu dintre cele mai bune.

— Papà, blana de pisică valorează mult ?
— Nu prea.
— De ce ?
— Fiindcă se găsesc pe toate drumurile.
— Aşa că, dacă s-ar ucide toate pisicile...

I-am repetat-o acum ; iar el :

— Era o idee bună.
— Îţi mai aminteşti şi altele ?
— Nu.
— Încearcă să-ţi aduci aminte de vreuna.
— Pot născoci altele, acum pe loc.

În ceea ce priveşte amuzamentul, în cazurile de genul ăsta, vine întotdeauna mai tîrziu, şi e şi superficial, sau mai bine-zis „estetic". Pe moment precumpănitoare e enervarea, şi în străfunduri rămîne un dureros sentiment de frustrare (a lui şi de aceea şi a noastră) : chiar dacă era vorba de un joc !

E însăşi drama lui, care poate fi formulată în felul următor : ceea ce îl face liber este tocmai ceea ce îl face să nu se poată adapta exigenţelor vieţii.

„Moena.
Ajuns expediaţi cuvertură şi pereche ciorapi post-restant.

(FĂRĂ SEMNĂT)"

Se dusese în vilegiatură — clandestin ca întotdeauna — după iubita lui Nenè. După telegramă am primit o carte poştală ilustrată de la o cabană. Lucru de necrezut. Muntele de pe ilustrată era Piz Boè, structurat ca un templu hindus, cu brîuri şi cornişe de stîncă, ce par sculptate. Nu îndrăzneam să sper că urcase pînă acolo, dată fiind lenea lui şi plictiseala pe care i-o inspirase întotdeauna muntele, din spirit de contrazicere poate faţă de pasiunea mea. Cu toate astea fusese, şi încă singur, după ea, care era cu un grup. E adevărat deci că dragostea te îmboldeşte la lucruri mari !

Ştiu bine însă că imboldul era şi sfidarea, riscul (nu cel de alpinist), partea jenantă a situaţiei. Era, oricum, o aventură.

Pe mine mă înfuriase faptul că nu fusese primit în grup din cauza — credeam — faimei lui de elev prost.

— Şi dacă te-ar fi recunoscut ?

— Nu-mi ştiau decît numele. Eram Jessie James, banditul fără chip.

„Dragă papă, am primit cele două scrisori ale tale, dar între timp trebuie s-o fi primit şi tu pe a mea. Aici, pentru moment, totul e bine. Vremea a început să se încălzească de parcă am fi la Milano. Din fericire am însă motocicleta şi mă pot urca pînă sus în fiecare zi, iar de acolo fac diferite excursii prin

munţi. Ieri am fost într-un loc care se cheamă Passo Antner, iar de acolo am trecut pe un munte vecin. À propos de motocicletă : bucata care s-a rupt e axa de sprijin a unuia din cele două elemente de suspensie de la spate : cea care s-a rupt şi data trecută. Acuma am alta nouă, pe care am comandat-o într-un atelier din Predazzo, şi a fost făcută după un desen de al meu, şi ar trebui să nu se mai rupă. Nenorocirea e că vechea axă, înainte de-a se rupe, s-a îndoit încetul cu încetul şi din cauza loviturilor a răsucit în aşa fel şasiul încît motocicleta, aşa cum observasem încă de acum un an, e puţin dezechilibrată şi ghidonul tinde spre dreapta ! Asta se vede şi la pneu care e complet uzat pe o parte şi la roţi, care nu sînt aşezate în linie dreaptă. Probabil că din pricina asta nu puteam să merg, anul trecut, cu un bagaj prea mare. În orice caz, în privinţa asta nu se mai poate face nimic : dar acum m-am obişnuit şi mă simt bine şi-aşa.

Azi am făcut o plimbare pînă la Belluno, trecînd prin Passo Sella, dar din păcate s-a rupt iarăşi o piesă care nu are nici o legătură cu suspensia. E vorba de o axă de fixare a şasiului de motor, care, bineînţeles, nu era originală şi fusese refăcută prost. Mergeam, oricum, încet, aşa că nu mi s-a întîmplat nimic : am avut chiar norocul nesperat de a găsi un mecanic din partea locului care avea o piesă originală, pe care mi-a şi montat-o. Acum hîrtia terminîndu-se, te salut."

Despre motoare, tatăl său nu ştia mult mai multe decît mine : se va fi preocupat de toate „piesele" acelea care se rupeau rînd pe rînd. Rămînea faptul

că „vorbea de altceva“ fiindcă era mulţumit, aşa cum vădeau de altfel şi prima şi ultima frază din „scrisoarea de soldat“.

Două vederi din Verona, una cu Arena şi alta cu Adigele, nescrise, au, tipărite pe verso, sigla UITS şi inscripţia Campionatul Italian de Tir la ţintă şi data (septembrie). Le-a adus el de acolo ; am aflat astfel că obţinuse o medalie de aur, lucru căruia i-am dat importanţa cuvenită, şi asta nu numai pentru că era, oricum, un succes al său personal. Eu însămi, ca fată, cîştigasem o medalie de aur la un concurs de tir, dar nu naţional, ci numai regional ; mi-am adus însă aminte în primul rînd de tatăl meu, vînător şi „franctiror“ cum mi-l închipuiam cînd eram mică.

În aceeaşi lună septembrie s-a anunţat şi Concursul de la Căile ferate. C. aflase că nici unul din candidaţii care dăduseră examen cu doi ani înainte nu aflaseră încă rezultatul : el nu s-a descurajat însă. Atunci tatăl său a expediat actele şi certificatele necesare, a plătit taxele. A doua zi ne-a declarat însă că nu se mai duce să dea examen.

Nu că ar fi „aşteptat“ momentul respectiv, şi nici din perfidie sau inconştienţă : ci că numai atunci se declanşase un anumit mecanism intern, determinant. Concursul i se prezentase în realitatea lui de capcană. El însă a admis doar că a renunţat „din motive de sănătate“. Era un alibi, pentru care dealtfel chiar noi îi oferisem prilejul întrucît îi vorbisem de atîtea ori de neajunsurile vieţii de feroviar.

— Sînt prea debil, ca să lucrez la căile ferate. O să devină feroviar unul din copiii mei.

Am rămas înmărmurită. Nu ştiu dacă de fapt eram mai mult fericită decît speriată. Ideea copiilor (lui) era pentru mine un lucru de necrezut, aproape impresionant : ca şi cum ar fi fost ceva de un realism mult prea brutal. Aşa încît am trecut cu vederea hotărîrea lui puţin liberală de a fixa de pe acum destinul viitoarelor lui progenituri.

Într-o seară, Chiodoni era la masă, a venit iarăşi vorba despre copiii lui. Ugo vorbea despre greutatea de a-ţi creşte copiii.

— Copiii trebuie să lucreze ! îşi dădu el cu părerea.

Ori de cîte ori sînt pe cale de-a mă gîndi cu regret la nepoţii care nu s-au născut încă, îmi vin în minte ameninţările acelea.

Tot în toamna aceea ne-a adus la cunoştinţă că vrea să devină muncitor. Nu părea un lucru străin de gusturile şi nici de posibilităţile lui. Tatăl său a început numaidecît să-i caute un loc unde să poată intra ca ucenic. Mă aflam la mama şi mi s-a anunţat doar hotărîrea.

„P. a fost astăzi la prietenul acela al lui de la Biz. care are un atelier de aparataj electric. Luni dimineaţa la opt trebuie să se prezinte la lucru : va fi încredinţat şefului de atelier pentru un prim instructaj tehnic.

Dacă nici ăsta nu-i drumul lui, atunci nu mai ştiu care-ar putea fi.

Dacă va avea bunăvoinţă ar putea s-o pornească în sfîrşit cu dreptul, chiar dacă nu ăsta e drumul pe care l-am fi preferat noi.

Dumnezeu să ne ajute !“

M-am întors acasă chiar luni. Salopetă de muncitor avea, şi încă de cîtva timp. Tot ce se întîmpla era nu numai adevărat, dar firesc, logic ; cu toate astea impresia pe care o aveam era de ceva ireal, de vis (resturile prejudecăţilor sociale ?).

A venit pentru masa de prînz şi ne-a spus că a doua zi avea de gînd să mănînce laolaltă cu ceilalţi. Seara l-am întrebat cum merge lucrul. Era mult prea simplu, ne-a răspuns, el ştia să facă şi altele. A doua zi n-a mai venit la masă, iar seara l-am întrebat ce mîncase. Un cornet de macaroane ca şi ceilalţi, cumpărat de la birt. Era normal să vrea să facă ceea ce făceau şi ceilalţi. Şi ne-a povestit cu o mîndrie calmă că nici unul dintre tovarăşii lui de muncă n-a bănuit că n-ar face parte dintre ei. Succesul acesta şi poate că şi oboseala îi dădeau un aer impresionant de adult. De fapt trecuse printr-o adevărată experienţă, cu alte cuvinte îmbătrînise.

A treia seară a venit acasă complet epuizat. Stătea, fără să scoată un cuvînt, în faţa farfuriei cu supă. Nu îndrăzneam să vorbesc, nici să mă uit la el măcar. Mă uitam la mîinile lui, care tremurau cînd îşi ducea lingura la gură. Cînd m-am uitat la faţa lui, am văzut că unul din ochi e îngrozitor de roşu. Îl rănise o aşchie. L-ar fi putut orbi, în fond însă asta era numai un simbol. Lucrul cu adevărat grav era altul.

Şeful atelierului îl luase şi el drept un veritabil ucenic muncitor, veritabil în sensul că era fiu de muncitori, pentru că el, la lucru şi în purtări, era ca şi ceilalţi. Aflînd de la patron cine era, l-a luat din scurt :

— Dumneata de ce te-ai hotărît să devii muncitor ?

— Fiindcă-mi place.

— Nu zău ? Nu ştiu dacă dumneata vei fi aflat că noi sîntem muncitori fiindcă n-aveam încotro ? Dumneata ai studiat, aşa că să continui să studiezi, altfel banii pe care i-a cheltuit tatăl dumitale pentru asta s-au irosit degeaba.

Şeful atelierului crezuse că e vorba de capriciul unui student plictisit, gestul unui snob, şi se simţise jignit. Nu putea înţelege că fusese o sfidare pe care şi-o aruncase lui însuşi, nu altora. Se simţise jignit, în vreme ce în realitate îl jignise şi-l umilise pe el. El nu reacţionase în nici un fel. Nu de teamă, şi nici din mîndrie ; ci fiindcă îşi dăduse seama că şeful de atelier avea dreptate. Cuvintele lui erau adevărate : în lumea noastră.

A fost bolnav cîteva zile ; a avut febră, şi apoi a trebuit să-şi îngrijească ochiul.

Despre asta nu s-a mai vorbit niciodată. Spre deosebire de alte isprăvi de-ale lui asta nu ne-a făcut niciodată să rîdem, nici chiar după atîta timp. Fusese durerea lui ; şi dincolo de ea aceea a muncitorilor.

E potrivit să spunem că în vremea aceea s-a copt ceva, ceea ce se cheamă o criză ? În sensul în care se întrebuinţează de obicei această expresie, nu. Dintre evenimentele-cheie : părăsirea universităţii, concursul la care nu s-a prezentat, întîlnirea cu lumea muncitorească, nici unul nu fusese hotărîtor, aşa cum s-ar fi întîmplat altora ; fuseseră însă de o mare importanţă pentru a-l înţelege pe el. Părăsirea universităţii, datorită în special plictiselii, fusese evenimentul cel mai previzibil şi marcase imposibilitatea lui de a se adapta, de a-şi găsi un loc printre ceilalţi. Ideea de a concura pentru postul de şef de gară nu fusese

de fapt o hotărîre, în ciuda aspectului ei pozitiv, postul acesta reprezentînd o lume de evaziune, de fantezie, căci numai după ce s-a publicat concursul perspectiva a căpătat un aspect oarecum real, şi asta l-a înspăimîntat. În el dealtfel, la nivel de conştiinţă, avusese loc următoarea reacţie : ca să ia parte la concurs însemna să se agite, să intre nu într-un angrenaj pasiv, aşa cum fusese vizita militară, ci într-unul care-i cerea o participare activă, izvor de infinite plictiseli şi eforturi. Toate greutăţile astea exterioare l-au hotărît să renunţe la concurs. Totuşi, sensul acestei demisii, a acestei abdicări, nu e negativ : în realitate negaţia e necesară, pozitivă adică, atunci cînd afirmaţia — bună măcar după criteriile lumii noastre — nu e astfel pentru un ins ca el. Dimpotrivă, caracterul lui, în urma acestor întîmplări, s-a purificat, s-a precizat. Chiar şi ciocnirea lui cu lumea muncitorilor a avut acelaşi sens. I s-a dezvăluit mai *altfel* decît credea el ; nu l-a dezamăgit fiindcă n-ar fi fost autentică, ci pentru că, respingîndu-l, s-a vădit mai condiţionată decît presupunea el. Iar faptul că a înţeles, că a primit refuzul lor, a fost o dovadă de maturitate.

PARTEA A CINCEA

După aceea a reînceput să-şi tîrşească papucii, să demonteze şi să remonteze puştile. Lenevia şi tîrşîiala asta îi dădeau de gîndit tatălui său. La drept vorbind nici el nu părea fericit ; dar cu timpul se accentuase mai cu seamă teama de a nu se îmbolnăvi din nou, şi se supraveghea fără încetare, îşi controla funcţiile digestive, se uita într-o oglinjoară să vadă dacă nu i s-au inflamat amigdalele.

Din cînd în cînd tatăl lui îi propunea să-şi ia un serviciu, cel puţin în mod provizoriu. Cuvîntul serviciu, simbolul sedentarismului, al mediocrităţii, îl umplea de groază ; dar nu spunea nici da nici ba. Tatăl său credea că o ocupaţie oarecare ar curma starea aceea de lîncezeală, l-ar ajuta să ia o hotărîre şi, mai ales, l-ar sili să nu se mai gîndească la boală. Dar el nu avea de fapt nici un fel de dispoziţie şi nici intenţia de a lua vreo hotărîre.

Se poate susţine că asta e atitudinea celui care-şi apăra propria-i libertate. Dar ce putem spune atunci cînd apare un fel de hotărîre ? şi, mai mult decît atîta, într-un domeniu complet străin şi nu numai complet lipsit de interes, dar ameninţîndu-i tocmai libertatea ?

N-a fost propriu-zis o hotărîre. Într-o zi însă, cînd tatăl lui i-a propus ceva anume, cu alte cuvinte să se ducă la un Director (sau ceva asemănător) care

s-ar fi interesat ca să-i găsească o slujbă, l-a însoţit imediat.

Iehova nu vorbea prin mijlocirea tunetului sau a vijeliei, ci prin suflarea uşoară a zefirului, iar nenorocirile — sau întîmplările fericite — vin cu paşi mărunţi şi blajini. Explicaţia faptului că a fost de acord să-şi însoţească tatăl ca să cunoască un „oarecare" e analogă cu aceea a refuzului de a se prezenta la concurs : şi vădea, înainte de toate, o comportare pasivă. Era iresponsabilitate ? În sensul că nu se aştepta la nimica bun ; nici din partea instituţiilor, nici din a societăţii, dar nici măcar din partea propriei sale persoane întrucît era destinat (nimerise din întîmplare) să trăiască în sînul acesteia. Dacă ar fi fost obligat să facă unele declaraţii, ar fi spus că ceea ce putea aranja tatăl său era fără discuţie lucrul cel mai bun pe care-l putea aranja cineva pentru el. Numai dacă nu s-ar fi găsit cineva care să-i dăruiască ceva bani, dar suma trebuia să fie considerabilă ; şi apoi nici n-ar fi fost de ajuns : ar mai fi vrut şi sănătate.

Acum tatăl lui nu cerea decît nişte condiţii de lucru acceptabile, un post unde să poată sta fără să-l îmbolnăvească (înspăimînte) nimeni. Altminteri ideea de a-l vedea „funcţionar" era pentru C. cea mai tristă, cea mai dureroasă dintre toate perspectivele, chiar şi acelea stranii, acum ca şi inexistente. Adevărul e că şi el, pe cînd era încă foarte tînăr, fusese silit să accepte „din motive familiale" (el însă ştia ce ar fi vrut să facă) o slujbă în care fusese primit ca un „domnişor" deplasat, aproape aşa cum îl primise acum muncitorul pe propriul lui fiu.

I-a găsit Postul, în mediul lui, bineînţeles ; la o bancă, mică însă, fără „salon", fără ghişee ; o ambianţă, mi-a spus, liniştită, „englezească". Trebuia doar să i-l prezinte Preşedintelui (sau aşa ceva), cu care n-ar mai fi avut niciodată de-a face, bineînţeles, dar care voia să-l cunoască. Eu eram pe punctul de a-i da sfaturile necesare, dar C. m-a oprit. Eu :

— Va face fel de fel de gafe.

— Şi ce-i cu asta ? Îl vor cunoaşte aşa cum e.

— Dar nu-l vor înţelege.

— Are vreo importanţă ?

Cînd s-au întors, C. mi-a spus că totul s-a petrecut aşa cum trebuie. Şi cum avea un aer mulţumit, sau în orice caz amuzat, nu m-am alarmat din cale-afară.

Domnul acela spusese, ca şi cum ar fi vrut să se scuze :

— Vezi, banca asta nu e mare, aşa ca cea unde lucrează tatăl dumitale, aici nu sînt multe ocazii pentru a face carieră.

La care el :

— Iată, aş vrea să precizez un singur lucru. Accept să vin aici cu o condiţie : că nu mă veţi sili să fac carieră.

Domnul acela nu s-a arătat jignit şi nici măcar n-a rîs. Faptul nu se explică prin simplul respect pe care-l avea faţă de C. ; trebuie să-şi fi spus că e vorba de o încurcătură prilejuită de emoţie, din care pricină fraza fusese rostită exact pe dos. Şi cum ar fi putut înţelege, nu numai el, dar oricine altcineva ? Aceea era cheia tuturor lucrurilor.

Ştiam ce s-ar fi putut întîmpla : ca după una sau două săptămîni sau cel mult cîteva luni, ca la universitate, să ne declare că e dezamăgit şi că nu vrea

să mai audă de aşa ceva. Dar nu s-a întîmplat : adevărul e că nu putea fi dezamăgit deoarece nu-şi făcuse nici un fel de iluzie. Ştia bine că serviciul, lumea birocratică, era „cu totul altceva". Era un serviciu fără perspective : doar zilele de sărbătoare, iar el s-a interesat numaidecît, şi cu meticulozitate, de toate astea. A cerut lămuriri şi în privinţa pensiei.

— Cînd voi putea ieşi la pensie ?

Îţi venea să rîzi : dar era îngrozitor.

Rudele, bunicul colonel, afectuos, s-au arătat mulţumiţi pentru că, în sfîrşit, „îşi găsise drumul". C. mi-a explicat că militarii habar n-aveau pe ce lume trăiesc.

Unica observaţie maliţioasă a făcut-o un prieten, de profesie filozof :

— De altfel tot voiai tu ca fiul tău să aibă aceeaşi meserie ca tine. (Am consemnat observaţia aceasta nu numai pentru că face parte din povestirea de faţă ; dar şi ca exemplu de aplicaţie corectă şi totodată surprinzător de greşită a unor canoane cultural-psihologice.)

Maria, lăsîndu-se în voia vocaţiei sale de fiinţă caritabilă, a înţeles esenţialul, că serviciul, cu alte cuvinte, era pentru el un lucru serios, înfricoşător, şi a început să-l trateze cu şi mai mult respect ca înainte. Subconştientul ei (îţi vine să rîzi, ba chiar te întristează aproape să te gîndeşti că Maria ar avea un subconştient), i-a inspirat şi o anume denumire pentru bancă, denumire care o transforma într-un lucru familiar şi în acelaşi timp important. Pe lista ei personală de telefoane — un cartonaş pe care-l ţinea lîngă aparat — printre numele furnizorilor

şi al altor indivizi de genul ăsta, notase Iso Banca (prin analogie, e limpede, cu Isomoto).

Cînd l-am întrebat cum merge lucrul, ne-a spus că dacă ar fi ştiut că va avea de făcut un lucru ca acela, s-ar fi oprit la şcoala elementară.

„P. tună şi fulgeră deoarece evenimentul de care se temea s-a consumat : domnul Sp. a primit o altă funcţie, iar el, de la gradul al treilea a trecut la al doilea (la birou sînt trei). Nu-şi găseşte liniştea din pricina superficialităţii şefilor lui care nu-şi dau seama de gravitatea lucrului."

Tatăl lui surîdea văzînd că i se par aşa de importante lucrurile acestea care ţineau de activitatea zilnică, şi de groaza lui pentru ceea ce alţii şi-ar fi dorit din toată inima, şi ar fi socotit drept „o ocazie". Surîdea, dar îl şi admira : pentru linia lui de conduită, care consta în a rămîne pe de lături, dar a rămîne.

Luptasem întotdeauna împotriva pretextelor îndărătul cărora se retranşa din cînd în cînd ca să nu lucreze (să sculpteze etc.) şi acum, oare prin ce mijloace aş fi putut clinti muntele acela ? Totuşi, încercam :

— Cassinari s-a apucat de pictură fiindcă se plictisea la bancă.

— Aş face-o şi eu dacă aş putea-o face la bancă.

Dacă vedeam că a început să facă ceva, să modeleze de pildă, îl întrebam :

— Ai lucrat ?

El însă, prefăcîndu-se că n-a înţeles bine termenul :

— Prin forţa lucrurilor, sînt silit s-o fac.

Răspunsurile de felul acesta datau din momentele lui bune ; în rest învăţasem să evit întrebările atunci cînd lipsea chiar şi cel mai mic semn de încurajare, dacă nu începuse să vorbească el primul.

Ştiam prea bine că serviciul, lucrul acela enorm, era în fond ceva lipsit de consistenţă, ceva nu tocmai real ; şi totuşi în acelaşi timp înfricoşător de real, aşa cum poate fi ceea ce este cu desăvîrşire exterior.

Avem de-a face aici c-o dublă problemă : „pentru ce" a suportat aşa ceva ? „cum" a suportat aşa ceva ? Acel Pentru ce şi acel Cum *non convertuntur* [1].

La prima întrebare nu există răspuns, dacă ne aşteptăm la un pentru că bine precizat şi complet motivat : la urma urmei a rezistat întrucît a ajuns acolo din întîmplare. Un răspuns mai serios ar antrena toată linia vieţii lui, cu alte cuvinte însăşi istorisirea de faţă. Pentru cealaltă există diferite argumente, dacă nu chiar un crescendo de mijloace sau de metode pentru „a supravieţui", cum spune el. Acum a atins un fel de perfecţiune, care constă în a-şi apropia tot mai mult prezenţa de o absenţă. În fond seamănă ca două picături de apă cu sistemul lui fantezist de a mînca fără să bage de seamă. Pentru care citeşte povestiri ilustrate :

— Aşa mănînc mai mult.

La birou a început cu metoda toropelii generale ; o întrebuinţa şi la şcoală, dar atunci, departe de a-l admira, mă înfuriam. Bea cafea numai sîmbăta deoarece nu trebuia să se ducă la bancă. Acum izbuteşte chiar să şi citească în vreme ce lucrează (şi nu

[1] Sînt cu totul deosebite unul de altul (lat.).

povestiri ilustrate). De altfel efectuarea a două sau chiar mai multe lucruri în acelaşi timp e şi una din virtuţile mamei sale.

Apoi mai e şi jocul. Despre care vorbeşte numai în momentele de specială bună-dispoziţie, cînd îl ducem, împreună cu Nenè, la restaurant. Se înviorează de parcă ar povesti despre anumite descoperiri făcute în timpul călătoriei (banca e anti-călătorie), descrie biroul plin de hîrtii care „face impresia unui oficiu poştal" ; şeful e deznădăjduit, el exultă. Trebuie o dexteritate ca a lui, pe care o avea încă de pe cînd era mic, pentru a crea haosul acela meticulos, plin de veselie şi de cruzime. Cînd calculele nu ies, iar el, prefăcîndu-se plin de zel, izbuteşte să le încurce şi mai mult şi speră să se încurce la infinit : şi nu atîta pentru întrerupere, cît pentru a obţine o „reducere la absurd". Sau, de pildă, pentru orînduirea unui birou, felul lui de a-şi face de lucru, de-a recomanda mereu noi aranjamente mereu greşite. Iar ceilalţi se lasă convinşi, uluiţi de complicatele şi subtilele lui demonstraţii.

Există un şef, „acela care nu are ochi să-l vadă", care discută cu el cu plăcere, ba chiar e singurul care-i apreciază logica, expunerile lui abstracte pe care ceilalţi le detestă.

— Asta înseamnă că-i placi ! (Mă simt uşurată.)

— Poate. Dar nu mă stimează.

— Pentru ce ?

— Pentru că n-am niciodată chef să fac ore suplimentare.

Apoi adaugă :

— Pot face în aşa fel încît să nu înţeleagă *cine* sînt, dar nu să nu înţeleagă ceea ce *nu* sînt.

Tatăl său nu rîde auzindu-l ce povesteşte : surîde, dar cu tristeţe. Şi chiar şi el, odată, a spus ca o concluzie :

— Nu trebuie să mă amuz, căci mă deprind cu asta.

M-am gîndit de multe ori că, dacă n-ar fi avut-o pe Nenè (şi pe tatăl său) poate că umorul nu i-ar fi fost de ajuns : ar fi sfîrşit ca Bartleby.

„Şeful meu e totdeauna întunecat, preocupat de cine ştie ce lucru care nu merge cum trebuie, totuşi e fericit. Eu glumesc, puţin îmi pasă dacă lucrurile nu merg cum trebuie, ba chiar mă şi bucură, sper să existe întotdeauna vreo treabă încurcată şi fără ieşire, totuşi nu sînt fericit."

Atunci l-am întrebat de ce şi cum. A recunoscut că era ceva *inevitabil.* La „cum" a răspuns că în prima epocă — cea mai rea — avea două moduri de-a evada. Cînd ieşea, seara, se ducea în strada Montenapoleone să vadă automobilele.

— Acuma le detest, dar pe vremea aceea mă interesau. Se mai puteau vedea încă maşini de lux, capitonate cu piele etc. Dar cel mai des mă duceam în strada Chiaravalle.

Am avut impresia că înţeleg.

— Era un stabiliment, îmi explică liniştit. Şi pentru cîteva clipe ajungeam în nirvana.

Singurul lucru pe care am curajul să-l întreb e :

— Marlènei îi spuneai ?

— Acum ştie, atunci nu-i spuneam.

În cazul ăsta cred că-l pot ierta.

„P. povesteşte un vis. E emoţionat :

— Am visat că eram bun.

— Dar eşti bun.

— Nu, voiam să fiu cu adevărat bun. Iată cum a fost : eram rău, acoperisem cu ciment o piaţă în care staţionau automobilele şi, cum nu mai puteau porni din loc, eu rîdeam. Intru într-o prăvălie. O doamnă transparentă mă întreabă dacă vreau o *conştiinţă* şi-mi întinde o statuetă dată cu lac. Eu refuz, ies şi apoi încep să mă căiesc : poate că ar trebui să am o conştiinţă. Mă întorc, nu mai găsesc pe nimeni. E seară, mă urc pe un munte cu un cîine bun, vesel. Mă gîndesc : îl iubesc fiindcă e bun. L-aş răbda lîngă mine dacă ar fi rău ? Cîinele devine rău, mă muşcă, eu îl lovesc, cîinele cade jos şi-şi sparge capul. Înţeleg că n-am putut să-l suport. Mă întorc în oraş. Văd o stea mare, enormă, cu cinci colţuri, înconjurată de un cerc luminos, iar de jur împrejur o mulţime de steluţe. Mă gîndesc : iată : asta nu e cu putinţă, nu există. O *voce* zice : — Totuşi asta e lumea cea adevărată, nu cea pe care o vezi tot timpul şi despre care-ţi închipui că e adevărată. Eu : — Dar asta nu se poate explica. — De fapt tocmai de aceea e adevărată. — Văd pe o stradă asfaltată o imensă maşină ovală. — Ştii s-o explici ? Poţi să şi zbori, să te uiţi la ea de sus, să te uiţi prin ea. — Aşa şi fac, mă uit pînă-n inima pămîntului, dar nu ştiu s-o explic. — Lumea în care ai crezut tot timpul nu e cea adevărată.

În magazinul de la început doamna e numai un contur, desenat cu creionul. Îmi oferă iarăşi conştiinţa, dată cu lac, cu fustă roşie. O ţin în mînă. Mă duc la lucru, într-o întreprindere comercială. Doamna e cea care lucrează, scrie scrisori, eu ţin conştiinţa în mînă. La un moment dat greşeşte o

scrisoare. Eu meditez asupra motivului greşelii, asupra consecinţelor etc. Mă trezesc."

M-am întrebat dacă nu se afla în pragul unei schimbări. Sigur, visul confirmă lucrul acesta ; sau, şi mai bine, confirmă o stare (de suflet) deosebită de cea care i se destăinuie în primul rînd lui însuşi. De unde emoţia lui. În vis îşi spunea unele lucruri pe care n-ar fi ştiut — sau vrut — să şi le spună în stare de trezie. De altfel povestirea, ca toate visele, e misterioasă în claritatea ei.

„Visez că P. trebuie să moară şi sînt deznădăjduită. Spun (în somn) : ce mai aştept ca să mă conving că viaţa e crudă ?"

Fraza fusese rostită în somn, dar era *adevărată.* Era răspunsul „plin de gravitate" la veşnic neabătutul meu optimism. Mie nu-mi sînt de ajuns, ca lui C., nenorocirile oamenilor ; viaţa mi se pare întotdeauna bună, plăcută. Astfel că uneori visul îmi opune cîte-o durere, o sfîşiere. O parte din mine vrea să mă zgîlţîie, să mă readucă la conştiinţa adevărului. A adevăratei mele condiţii, vreau să spun.

Adevărul e că P., cu toate succesele şi cu toate nenorocirile lui, îmi provoca o imensă mîhnire. Era o impresie cu adevărat obiectivă, altruistă de fapt. Şi totuşi firea mea e de aşa natură, încît mîhnirea aceea s-a tradus într-un gînd-simbol foarte personal : nu mi-a mai spus „Mina".

Constatare resimţită ca o pedeapsă, chiar dacă puteam fi sigură că nu era urmarea unei hotărîri. Mi-era teamă să nu-l fi jignit sau să nu-l fi plictisit din cale-afară, să nu-l fi dezgustat de toate.

Diminutivul îl descoperisem în scrisorile pe care mi le trimitea. Să-i fi venit aşa, pe cînd se afla

departe ? E atît de străină de el orice fel de dezmierdare.

Iar cînd am avut convingerea că nu-l mai foloseşte, mi-a apărut ca o implicită acceptare a unei duioşii niciodată exprimate.

Faimosul diminutiv al propriului său nume îi făcea o impresie destul de penibilă. Căci îi dădeam nenumărate nume în momentele de bună dispoziţie. Se iveau de la sine, se impuneau, aveau o viaţă de cel puţin cîţiva ani, apoi le uitam, le înlocuiam cu altele cu care mă obişnuiam din nou.

Un nume care a durat multă vreme a fost „bodhisattva". Nu ştiu cum mi-a venit să-i spun aşa. Era doar un simplu sunet ; dar cînd am meditat asupra semnificaţiei, am fost obligată să recunosc că părea găsit anume. Aşadar tot o sugestie din partea „inspiratului" inconştient.

N-a protestat niciodată împotriva acestor nume ; în vreme ce a protestat întotdeauna şi cu înverşunare împotriva lui „pierino", simbol şi origine după el a „tuturor nenorocirilor sale". M-am ferit tot timpul să-l întreb ceva despre „Mina", de teamă să nu mă găsească în vreun fel vinovată chiar şi de aceasta. De data aceea însă m-a cuprins un fel de frenezie, o stare vecină cu nebunia aproape, şi am recurs la un vicleşug, cum se spune în basme. I-am spus că voiam să verific dacă, stînd în birou, l-aş fi auzit în caz că m-ar striga din camera lui. A fost de acord ; şi m-a strigat :

— Mina !

Eram aşa de fericită încît nu m-am mai controlat, dimpotrivă, mi s-a părut că e drept să-i explic şi lui ; mi-a spus că i se părea ciudat, şi cu asta gata.

De bucurie i-am dat chiar şi o mie de lire ; lucru ce are un aspect de-a dreptul imoral.

Se înţelege că tatălui său nu i-am povestit niciodată întîmplarea asta. Şi dacă e să spun adevărul mă cam jenez să semnez „Mina", în faţa lui C., ilustratele pe care i le trimitem din călătorii.

„P. vine de la doctor : veşnica lui colită. Eu :

— Asta înseamnă că nu eşti bolnav.

El se simte jignit, iar C. spune că, într-adevăr, l-am jignit."

„Spune că-l doare mijlocul şi că s-ar putea să aibă apendicită. S-ar spune că o *doreşte*."

„La masă P. e vesel : ca întotdeauna după ce a fost la doctor. C. spune că pentru el doctorul e un *stupefiant*."

Tatăl lui reuşea să nu-l irite, nu făcea comentarii în faţa lui, aşa cum mi se întîmpla mie. Spera că munca, o nouă scuză, îl va elibera cu timpul de „boala bolilor", şi aştepta.

În timpul verii îmi scria : „... continuă să se doctoricească pe ascuns. Sînt silit să ţin fereastra închisă în timpul mesei fiindcă «simte aerul». Spune : — Mi-au revenit *toate* reumatismele."

„Alaltăieri s-a dus să-l consulte pe doctorul G. şi-apoi pe doctorul B. şi s-a întors încărcat de medicamente, pilule şi fiole pentru injecţii. Aseară era ca şi vindecat : efectul consultaţiilor de la *începutul* tratamentelor."

„Şi-a revenit aproape complet, dar nu trebuie să i-o spui. A recunoscut că i-au dispărut durerile, dar cu aerul plin de mîhnire al celui care mărturiseşte că le are."

Aşa-i era comportarea : cea obişnuită. Noutatea consta în faptul că nu declarase că e bolnav şi că se ducea în mod regulat la serviciu.

„A început să facă ore suplimentare. E personificarea demnităţii ofensate ; şi, ca atare, păstrează o tăcere solemnă."

„... continuă programul acela exagerat. Rezistă însă şi pentru el asta e deja un important semn de maturitate."

Putea, într-adevăr, să fie, în sensul de rezistenţă însă ; ca rezistenţa la durere, care era tipică pentru el. Deoarece în ceea ce priveşte durerea fizică s-a ţinut întotdeauna tare. E important deoarece faptul că recurgea la boală n-a fost făcut niciodată în scopul autocompătimirii. Pare să izvorască mai curînd din teamă (de viaţă) care e cu totul altceva. Căci de fapt nu înseamnă ură, ci dragoste. Teama de-a o irosi, de-a o pierde. La urma urmei teama de viaţă întocmai ca teama de moarte.

Se ducea la restaurant cu Nenè şi-şi lua cu el fel de fel de pilule. Le alinia, ne-a povestit apoi Nenè (foarte veselă), în faţa lui, pe masa restaurantului. Nu-i făcea nici o impresie argumentul că orice altă fată s-ar fi supărat, fiindcă **ea** nu : **ea** se amuza.

În fotografiile făcute la picnicurile lor cîmpeneşti, în mijlocul „naturii moarte" alcătuită din termosuri, chifle etc. se evidenţia flaconul de Amaro Giuliani. Avea o mare încredere în Amaro Giuliani fiindcă era un produs elveţian. (Fruct al recentei lui simpatii pentru Elveţia, detestată un timp în calitatea ei de tipică ţară capitalistă, în aşa măsură că nici nu voia măcar să treacă prin ea ; plănuia călătorii în care, pentru a ajunge în nord, ar fi ocolit Elveţia.)

I-am sugerat să arate fotografiile acelea fabricantului : poate că le-ar fi cumpărat pentru publicitate. (Ceea ce corespundea, aveam impresia, sistemelor lui de îmbogăţire.)

O nedreptăţeam pe Nenè cînd mă gîndeam că toate astea ar fi putut-o plictisi. La fel şi Maria, cînd îl vedea plecînd la întîlnire cu nişte faimoşi pantaloni de velur, spălaţi de mai multe ori şi de aceea decoloraţi, aproape albi şi murdăriţi iarăşi, într-un mod îngrozitor :

— Cum îndrăzneşti să ieşi cu domnişoara în halul ăsta ?

Pe mine asta mă preocupa mai puţin, era un lucru pe care-l înţelegeam. Nu era greu de altfel să înţeleg nici parada aceea a lui de medicamente, dar în privinţa asta mă cam enerva cochetăria (cu toate că nu era decît un joc). Cochetărie erau de fapt şi vechii pantaloni de velur (nu erau încă la modă), dar nu numai asta : erau simbolul libertăţii lui.

— Livreaua trebuie să mi-o pun cînd mă duc la serviciu.

Spunea livrea costumului de haine, cămăşii albe şi cravatei, aşa cum pe vremuri prietenul nostru Turin spunea livrea cămăşii negre.

Pentru Maria, care aparţinea civilizaţiei săteşti, un costum de haine bune era potrivit, dacă nu indispensabil, oricăror împrejurări solemne. Şi tocmai ieşirile lui cu Nenè le socotea ea solemne. Pentru el solemni erau pantalonii vechi : un nou ritual.

Ignora în asemenea măsură moda, uzanţele (— Nu oare sălbaticii sînt cei care au „uzanţe" ? spunea) încît nu are rost să vorbesc de cochetărie. Desenele... ghizările lui aveau chiar şi un scop „practic" (potrivit părerilor lui).

„Anul nou. Pleacă la Gressoney (îl aşteaptă Nenè) : bocanci, pantaloni de velur şi veston cu piept dublu. Vane încercări de a-l face să-şi ia haina de vînt. Spune că «nu trebuie să atragă atenţia asupra lui» !"

Ne-a făcut onoarea să ne arate fotografiile lor, de data asta de la mare. Se duceau în fiecare săptămînă în Liguria, găsiseră o bucăţică de ţărm pietros sub terasamentul căii ferate, greu accesibil, unde nu-i deranja nimeni. Intr-o fotografie, ea stătea pe stînci şi se îmbrăca, ciorapi, jartiere, tricou. Ni s-a tăiat un pic răsuflarea, şi nu numai din cauza frumuseţii. În alta era el, îmbrăcat : de remarcat cît de domn şi de distins părea, cu toată costumaţia lui extravagantă.

În cîteva fotografii ea se uita printr-un ochean lung.

— La ce vă uitaţi ?

— Cum apar navele la orizont.

Singura travestire cu caracter social pe care şi-a însuşit-o a fost aceea de motociclist, adoptată şi de Nenè : costum din piele neagră strîns pe corp, cască albă. Şi asortaţi astfel, s-au prezentat în faţa bunicii. Curgea apa de pe ei, fiindcă merseseră ceasuri întregi pe ploaie (de la Savona) ; cu toată haina lor de piele, apa îi udase cu totul.

— Dezbrăcaţi-vă, le-a spus numaidecît bunica, care, ca şi mine, avea oroare de umezeală. Vă usuc şi vă calc hainele. Să se dezbrace şi prietenul tău.

— E o prietenă.

— Ai trădat-o pe Nenè !
— Ea e.
Aşa i-a fost prezentată. „Se aseamănă unul cu altul", ne-a scris apoi bunica, ceea ce era foarte adevărat ; ca întotdeauna sesizase esenţialul.

Pe Nenè o vedeam numai de la fereastră, cînd veneau sau plecau. Mă duceam s-o văd de la fereastra bucătăriei : el îşi curăţa motocicleta, iar ea stătea jos, lîngă uşa garajului. Îmi plăcea aerul ei „godardian".
Nu era cu putinţă să-l fac s-o aducă sus. După ce au fost la bunica, am încercat iarăşi.
— Dacă a fost la bunica poate veni şi-aici, nu ?
— Nu văd ce motiv ar avea.
Eram la pămînt. După, C. a început să-mi facă reproşuri :
— Sau îl alungăm din casă, sau te înveţi să-ţi ţii gura.
Dar nu mă puteam învăţa.
— Dar la bunica s-a dus.
— S-a dus fiindcă era udă pînă la piele.
Iată explicaţia. Dar eu nu mă dădeam bătută ; l-am atacat pe tema respectului etc. ; el nu înţelegea. Mi-a spus :
— Nu vrea să te cunoască.
Eram îngrijorată, terorizată. Mi-a explicat :
— Nu vrea să cunoască pe nimeni. Nu mă suportă decît pe mine.
Ar fi trebuit s-o ştiu. *„Lucrurile exterioare* nu au importanţă", spusese la un moment dat, făcînd aluzie la opoziţia pe care-o făceau părinţii ei.
Eu mă gîndeam prea mult la mine, ca să mă compătimesc sau să mă condamn. Acum mi-e ruşine

cînd mă gîndesc la pretenţia mea : atunci mi se părea nedrept să nu-mi fie, să nu ne fie apreciată atitudinea noastră „deschisă".
Găseam că e aspră.
— I-ai vorbit despre discuţia noastră ?
— Nu. Ca să n-o silesc să vină.
Eu, înmărmurită :
— Atunci e numai ca să nu-i contrariezi hotărîrea.
— Bineînţeles.
Era perfect ; eu mă gîndeam însă la mine, o antrenam şi pe ea în veşnicele mele remuşcări.
— Nu vrea să mă cunoască fiindcă sînt într-un anumit fel ?
— Habar n-are cum eşti.
Din ce în ce mai bine. Dar nu mă dădeam bătută. În loc să mă simt uşurată, mă simţeam jignită. Am fost însă destul de blîndă cînd l-am întrebat :
— Dar nu ştie c-o iubesc ?
— Da, asta o ştie.
Mă simt împăcată, încep iarăşi să trag nădejde c-o voi cunoaşte într-o zi, dar nu-i spun. Spun :
— Ştiţi că dacă aveţi nevoie de ceva, sîntem aici. (Imitam, simţindu-mă plină de mărinimie fiindcă eram, în sfîrşit, liniştită, felul de-a vorbi al lui C.)
— Ştim.

După operaţie (amigdalele) îl găsesc, la clinică, sprijinit în perne, satisfăcut, ironic. Scrie pe o hîrtie pentru infirmieră „mîncarea a fost bună pot bea ?" Lucru nemaipomenit să găsească, el, că o mîncare e bună (poate fusese o îngheţată) şi să o şi spună. Mă uit la el un pic prea entuziasmată, aerul ironic i se accentuează.

Intră „ea". Inima începe să-mi bată cu furie, ca şi cum ea ar fi fost soacra. E aristocratică, enigmatică. Se uită la mine cu nişte ochi de gheaţă, nu surîde. Mă simt mică, neînsemnată. Nu mă controlez şi din pricina emoţiei glumesc, rîd, vorbesc : de una singură. În cele din urmă el, cu ochii, îmi face semn să plec.

Am vorbit apoi de asta cu Maria, şi ea şi-a adus aminte că pe vremuri, cînd era copil, nu suporta în jurul lui nici alţi copii, nici vreo prietenă de-a Mariei. Şi probabil că semănau, aşa cum văzuse bunica. Pentru ea, ca şi pentru el, „ceilalţi" nu existau. Nenorocirea era că eu nu mă resemnam să fiu inclusă printre „ceilalţi".

De altfel ea îmi plăcea tocmai pentru aerul acela intransigent al ei. În fotografii o găseam chiar dulce ; dar se uita la el, nu la mine.

Cînd i-am povestit lui C. cum a decurs întîlnirea, am izbutit s-o descriu cu cea mai mare precizie :

— Se uita la mine surprinsă, aşa cum fac canarii noştri cînd se apropie de ei cineva străin.

C. face o mică investigaţie — în felul lui obişnuit : la masă — în legătură cu ideea lui despre căsătorie. Dacă se gîndise la asta, dacă ştia de fapt ce înseamnă. El ridică din umeri. Tatăl său îi prezintă o seamă de inconveniente pe care le numeşte „obligaţiile civile ale căsătoriei". El are un aer din ce în ce mai mîhnit şi reiese că habar n-are de nimic. Şi nici nu vădea vreun interes pentru asemenea subiect.

„Concluzie : nu ne vom duce niciodată să stăm de vorbă cu părinţii ei. C. comentează : — Cu atît mai bine ."

Tatăl lui detestă tot atîta cît şi el „uzanţele" burgheze ; mi s-a părut însă ciudat faptul că părea să fie de acord pînă şi cu suprimarea căsătoriei ca instituţie. Deoarece poziţia lor era aceea de refuz.

„Ia naştere o nouă categorie de frumuseţe, alcătuită din negaţie, din naivitate, din îndrăzneală."

„Nu sînt cu adevărat curajoşi : se lasă întreţinuţi."

Avînd în vedere tendinţa mea de a mă lăsa sedusă de „frumuseţe", corecţia morală, mai mult ca sigur, îi venea din partea tatălui...

Scrupulele mele erau de tip metafizico-superstiţios, cu alte cuvinte religios. Eu fiind persoana cea mai puţin înclinată spre legalitate, nu mă preocupa infracţiunea, ci respingerea tainei căsătoriei (a sacramentului).

— Să facem o rugăciune ca să-l lumineze Cel-de-sus, spuse Maria ; iar eu :

— Ar trebui să ne rugăm toată viaţa.

Eram cu adevărat îngrijorată ; lăsînd la o parte „convorbirea cu Maria" care îngăduia o anumită uitare de sine, un fel de complezenţă aproape — nu zic ipocrizie — sentimentală.

— Papà, se poate refuza o donaţie ?

Nu mai avea expresia aceea vagă, neangajată, speculativă de pe vremea cînd se informa asupra metodelor de îmbogăţire, ci un aer concentrat, aproape ameninţător.

Părinţii lui Nenè erau veşnic puşi într-o lumină proastă din pricina grijii pe care-o purtau banilor şi, ca urmare, ostili lui fiindcă nu era bogat (şi nici pe punctul de-a deveni) şi poate că-l şi suspectau că rîvneşte la banii lor.

Eu :

— Nenè nu le poate explica ce fel de om eşti ?

— În primul rînd nu trebuie să-mi rostească nici numele.

Toate astea mi se păreau excesive, fantastice ; totuşi, ceva adevărat trebuia să fie şi aici.

Povestea cu donaţia era că tatăl lui Nenè avea de gînd să treacă un apartament pe numele ei.

— Am sfătuit-o să nu primească.

— Dar tu nu poţi face asta, i-a spus C., e vorba de ea, de viitorul ei, indiferent dacă te însori cu ea sau nu.

— E o cursă. Se slujesc de darul acela ca s-o lege de ei. I-au pus şi o condiţie — să se despartă de mine.

În noaptea aceea am visat un şarpe enorm care se *uita* la el şi-l muşca. Am consemnat visul şi interpretarea (îndoielnică) : şarpele e tatăl lui Nenè ?

„August.

Dragă mamă şi tată, iertaţi-mă că v-am trimis telegrama cu o zi mai tîrziu, dar în toată zăpăceala asta, am uitat complet de ea. Totul a mers de minune. Sîmbătă, plecînd de la Milano, m-a apucat o ploaie îngrozitoare, care, spre Brescia, s-a transformat într-o adevărată inundaţie, totuşi nu mi-am udat nici măcar un deget. Impermeabilul pe care mi l-am făcut s-a dovedit a fi cu adevărat eficace. Am ajuns la Moena la 13, şi am întîmpinat din partea părinţilor lui Marlène o primire complet deosebită de cea pe care aş fi putut-o bănui. Cum nu se găsise nici o cameră unde să-mi petrec noaptea, stăteam pe stradă cu Marlène şi discutam despre modalitatea unei plecări imediate, cînd s-au apropiat

de noi şi, fără să se prezinte măcar sau ceva de genul ăsta, au început să vorbească cu mine plini de amabilitate, ca şi cum aş fi fost prietenul familiei de cel puţin zece ani. Mai mult chiar, au insistat să mă găzduiască la ei la hotel şi mi-au cedat camera lui Marlène, care s-a dus să doarmă într-a lor. (De reţinut că ideea a venit din partea lor.) Aşa că am cinat şi am dormit pe gratis la hotelul lor, tratat cu o amabilitate de neînchipuit pentru mine, care nu posed o asemenea flexibilitate de sentimente. Cînd au rămas însă singuri cu Marlène s-au arătat nemulţumiţi că plecăm. Oricum, a doua zi dimineaţa după şapte şi treizeci am plecat şi am ajuns aici aproape de cinci, încît am avut timp să întindem cortul. Timpul e frumos şi stăm în condiţii bune. Motocicleta mi-a pricinuit noi necazuri, oricum însă călătoria am făcut-o (tratînd-o cu maximă prudenţă). Cel puţin de două-trei ori pe zi discutăm problema noii maşini cu care va trebui s-o înlocuim. Am căzut aproape la o înţelegere despre care vă voi da cont la întoarcere. Am trimis vederi Bunicii şi Mariei.

P.S. Dacă vreţi să-mi scrieţi adresaţi Postrestant (cu timbre pentru Postrestant)."

Că problema cu adevărat serioasă era cea a motocicletei o arăta şi limbajul birocratic : „căzut", „voi da cont".

Eu puteam fi condiţionată de concepţia feminină care priveşte experienţa erotică drept o traumă ; cu toate astea chiar şi tatăl lui a încercat o senzaţie de neplăcere cînd i-am vorbit despre fotografii.

El îşi lăsase portofelul pe pat, vedeam ieşind marginile cîtorva fotografii de format mic, şi le-am

scos. Era ea, cu aerul acela hieratic de miniatură persană. Ştiam prea bine că el fotografia ca şi cum ar fi pictat ; totuşi tehnica fotografică nu reuşeşte întotdeauna, aşa cum se întîmplă cu pictura, să te facă să uiţi conţinutul : presupun că din pricina obişnuinţei mentale.

De obicei susţin că întotdeauna curiozitatea e răsplătită, dar în momentul acela am fost ispitită să ader la preacunoscutul adagiu (dovadă că, atunci cînd e vorba de proprii tăi copii, curiozitatea e cel puţin riscantă). Am rămas tulburată, înspăimîntată, ca şi cum aş fi descoperit un delict. Poate că în sufletul meu să fi acţionat eterna iluzie-dorinţă datorită căreia părinţii ar dori ca fiii lor să rămînă veşnic copii ; dar e posibil ca şi tatăl lui să comită aceeaşi greşeală, el care combătea întotdeauna reminiscenţele astea ale mele ? În plus, descoperirea a avut loc în mijlocul unor evenimente dureroase (morţi şi maladii), iar logica ar fi vrut ca ea să însemne bucurie şi tinereţe : în schimb a rezultat în mod absurd îngrijorătoare, aproape funebră, ca o capitulare în faţa unor forţe obscure.

„ianuarie.

...cred că poţi face cîteva mici plimbări cu schiurile, dacă vei fi îndeajuns de prudentă, mergînd puţin pe cîte-o coastă lină, lipsită de obstacole : îmbrăcîndu-te bine şi evitînd tovărăşiile nesăbuite şi periculoase. Caută, mai ales, să stai afară cît mai puţin posibil ; şi ai grijă să nu te aşezi pe zăpadă."

„ianuarie.

... E frig tare acolo sus ? Sper că ţi-ai luat o cantitate suficientă de batiste."

„ianuarie.

... Fii foarte atentă şi evită să mergi pe zăpadă, care poate ascunde tot felul de primejdii. Fii, printre altele, atentă şi la automobile care iarna, în munţi, sînt foarte periculoase, avînd în vedere că drumul e îngust şi acoperit cu gheaţă."

Just revers al fotografiilor scrisorile astea ; dragostea plină de teamă, protectoare (maternă) fiind tocmai dragostea adultă, conjugală.

„Milano.

Stimate Domn, mă bucur că vă declaraţi împotriva ambiguităţilor, fiindcă şi eu sînt partizanul lucrurilor limpezi, din care pricină sper că acest al doilea schimb de scrisori să servească o dată pentru totdeauna la clarificarea mobilurilor conduitei noastre. În primul rînd trebuie să vă repet că eu şi Marlène, cu excepţia celor trei ani cînd ea a fost la colegiu, ne-am văzut tot timpul din clipa cînd ne-am cunoscut, şi în răstimpul acestor ani ne-am format un mod al nostru de viaţă comună pe care acum, după aproape zece ani, domnia-voastră pretindeţi să-l reglementaţi. Dacă noi ne-am făcut anumite obiceiuri de viaţă liberă în afara familiei, asta s-a întîmplat mai cu seamă pentru că pînă acum cîteva luni afecţiunea noastră reciprocă nu a întîmpinat din partea domniei-voastre decît o vădită şi fermă ostilitate, ceea ce ne-a obligat ani de-a rîndul să facem totul pe ascuns şi să înfruntăm, ca urmare, o seamă întreagă de neplăceri şi complicaţii. La care s-a adăugat, în ceea ce o priveşte pe Marlène, obligaţia de-a suporta acasă o atmosferă veşnic încordată şi ostilă. De aceea nu avem intenţia de a şterge acum, dintr-odată, toţi anii aceştia, şi de-a ne comporta

ca şi cum ne-am fi cunoscut la 15 august anul trecut, numai pentru că domnia-voastră aţi binevoit a începe să admiteţi existenţa subsemnatului. Dacă voiaţi să ne educaţi în familie potrivit principiilor domniei-voastre, trebuia să începeţi dinainte. Acum însă, întrucît domnia-voastră se referă la fericirea noastră de mîine, voi adăuga unele consideraţii de ordin practic. Cînd fericirea noastră de mîine va sosi, cînd sper, cu alte cuvinte, că domnia-voastră va considera că sîntem liberi să facem toate călătoriile pe care le dorim, va trebui să ne facem foarte bine socotelile — şi avînd în vedere leafa mea şi cea pe care o va avea Marlène, scăzînd chiria, mîncarea şi toate celelalte cheltuieli, cred că nu ne va rămîne mult pentru călătorii şi plimbări. De aceea şi pentru motivul acesta nu avem nici cea mai mică intenţie să renunţăm la acest ultim an de tihnă financiară din pricina unor raţiuni de formalism. Îmi mai rămîne să vă atrag atenţia că, cele mai mari dificultăţi fiind aplanate, iar noi fiind obligaţi să ne pregătim a da piept cu cele serioase, care se vor putea ivi în viitor, mi se pare absurd să facem o dramă dintr-o problemă de genul acesta, şi pentru o perioadă aşa de scurtă. Ar putea exista nenumărate motive serioase care să ducă la o neînţelegere între noi, fără a fi nevoie să născocim una falsă. Aceleaşi amabile salutări şi din partea părinţilor mei."

Nu ştiu nici dacă toată discuţia în legătură cu el — toată povestea asta — poate susţine greutatea, aşezarea acestui bloc : adevărată „piatră unghiulară" întrebuinţată însă dimpotrivă, în loc de acoperiş, ca cea care închide mausoleul lui Teodoric.

Se ştie că e greu, poate cu neputinţă chiar să fii istoricul evenimentelor contemporane. Atunci scrisoarea mi s-ar fi părut prea ireverenţioasă, mai ales prea dură. Acum mi se pare justă. Şi totuşi atunci aveam impresia că viitorii socri sînt nişte burghezi înrăiţi, acum însă, cînd îi cunosc, ştiu că sînt nişte oameni inofensivi şi distraţi, de fapt mai curînd nişte aristocraţi. Cu toate acestea el avea perfectă dreptate prevăzînd un dezacord pe toată linia. Ceea ce părea atît de dramatic era, în concluzie, un aspect mai ales enervant privind greutăţile şi în fond excitant ; în vreme ce, pentru el, exista unul de-a dreptul deprimant : cel economic. Aşa că, în scrisoare, pomeneşte de două ori de „fericirea de mîine" nu numai pentru a ridiculiza stilul socrului. Ironia se adresează şi, dacă nu chiar mai ales, lui însuşi. Din însăşi maturitatea lui non-socială, compatibilă de aceea cu candoarea („Înţeleptul nu-şi pierde niciodată candoarea" : proverb chinezesc), lua naştere imposibilitatea : consideraţia total negativă, sau mai bine-zis lipsa de consideraţie faţă de instituţii, şi-şi avea, în acelaşi timp, obîrşia groaza lui de acţiune practică.

E foarte firească o anumită preocupare : dar în el exista o teamă copilărească, absolută, laolaltă cu intoleranţa artistului pentru tentaţiile practice. S-ar fi acomodat de minune să continue în felul acesta, s-o vadă pe Nenè doar duminica, numai să evite răspunderile şi plictiselile ; de fapt le lăsa în suspensie, cu singurul rezultat că-l înfricoşau şi mai tare.

Tatăl său nu numai că înţelegea, ci aş spune chiar că aprecia ideea că pentru doi solidari ca ei căsătoria nu era necesară ; totuşi era convins că e ab-

solut necesară „ieşirea din casă“ pentru cunoaşterea mai profundă a lor înşile, pentru a-şi croi o viaţă, pe scurt pentru a deveni cu adevărat adulţi. Tatona din cînd în cînd terenul — cum a izbutit să-l convertească la căsătorie e greu de reconstituit — presupun că-i vorbea printre altele despre datoria lui de-a o „elibera“ pe Nenè, de pildă.

Nu-l întreb, în momentul de faţă, cum s-au petrecut lucrurile ; e în stare să-mi spună că el n-a luat nici un fel de hotărîre, că s-a lăsat dus la ofiţerul stării civile întocmai ca la şcoală sau ca la bancă. Există o replică revelatoare, datînd cu puţin înaintea căsătoriei :

Eu :

— Cînd o să fiţi liberi, o să vă simţiţi şi mai bine.

— Liberi de ce ? Voi sînteţi cei care-o să fiţi liberi.

Nu ştiu cu precizie data la care a venit Marlène în casă la noi ; trebuie să fi fost în anul în care a murit mama, minunata bunică de la Cuneo. În anul acela n-am făcut nici o însemnare : eram prea deznădăjduită. La următorul 1 ianuarie găsesc notat : „Nenè la prînz“.

Nu putea fi prima dată : evenimentele mari din viaţă nu coincid niciodată cu datele oficiale.

„Îşi petrec după-amiaza developînd fotografii : cum făceau mama şi cu tata la Demonte.“

În vremea aceea mă gîndeam foarte mult la tinereţea mamei mele şi aveam o dispoziţie specială pentru a stărui asupra acelei imagini. „Îi întîlnesc pe P. şi N. sub portal. Amîndoi cu căciuli de blană, ea de culoare deschisă, el închisă. Frumuseţe «rusească» : ea o Sonia, el un Nicolai. În fotografiile de la Demonte mama şi tata au şi ei un aer rusesc.“

„P. şi N. se întorc din week-end cu o oră întîrziere.

— Ceasul nostru e cu o oră în urmă. Spune ea, şi rîde.

Identific o artă de-a trăi alcătuită din înţelepciune, amabilitate, bucurie.“ (Mă gîndeam tot la bunica.)

„N. îmi aduce de la mare o mimoză.“

„N. mi-a adus un buchet de trandafiri.

— Nu trebuia, îi spun.

Iar el :

— Arăţi atîta entuziasm, încît *trebuia* să ţi-i aducă.“

Acea uşoară ironie însemna mai mult decît orice o importantă acceptare din partea lui : că Nenè se simţea bine cu noi.

„Nenè recunoaşte că ai săi încearcă şi-acum s-o despartă de el. Spune :

— Ai mei n-au simţul realităţii.

Mie însă mi se strînge inima.“

Spuneam „însă“ întrucît siguranţa şi maturitatea ei trebuiau să-mi redea liniştea ; atunci de ce mi se strîngea inima ? Nu cred că de teamă : la urma urmei nu-i puteau împiedica să se iubească şi să se căsătorească ; cred că mă îndurera faptul că părinţii ei îl respingeau cu atîta înverşunare.

O motivare mai puţin meschină decît aceea pur socială mi-o dăduse Nenè cînd, rîzînd în hohote, îmi dezvăluise îndepărtata origine a ostilităţii :

— Ai mei au auzit de Piero de la un coleg de la San Ciro care locuia în casa noastră. Aşa au început să le fie frică de el.

Ceea ce mi se păruse verosimil şi amuzant : faimoşii „duşmani" erau la urma urmei nişte naivi !

— Ai mei socot că-i un fel de diavol. Iar el e aşa de bun !

Ieşirea aceasta neaşteptată din partea ei m-a umplut de fericire, în aşa măsură că ar fi trebuit să-mi ajungă şi pentru viaţa asta şi pentru cealaltă, pentru eternitate vreau să spun.

Poţi să fii canalie şi geniu, se pare. Mă îndoiesc. Poate că poţi să pari ; ceea ce e cu totul altceva. Asta pentru a spune că nu reneg nimic din ceea ce are mai multă importanţă pentru mine, faptul că bunătatea e o inteligenţă superioară. Vreau să spun bunătate care e *totuşi* un mănunchi de defecte, greşeli, slăbiciuni etc. De pildă un om care a comis un delict, şi totuşi e bun.

„Bunătatea lui P. În timp ce curăţa cuşca şoricelului, Maria începe să-i povestească întîmplarea cu negrişorul şi cu Pruncul Isus, etc. pe care a citit-o într-una din revistele ei catolice. El ascultă cu bunăvoinţă pînă la capăt."

Auzisem totul din camera de alături. Am încercat un sentiment deosebit de puternic, de violent aproape : îmi fusese îngăduit pentru o clipă să pătrund în lumea „lor", în care fiecare rămînea el însuşi, fără conflicte.

Maria interpreta drept evlavie (virtuală) actele acestea ale lui de complezenţă.

— Nu e cu adevărat împotrivă. Într-o seară a amînat cina ca să mă pot eu duce la liturghie.

Şi nici nu se înşela măcar. Că el nu era de aceeaşi părere, n-are prea mare importanţă ; e vorba de interpretare. O acţiune poate fi considerată pînă

şi sfîntă, chiar dacă autorul ei n-avea intenţia să fie ca atare : şi poate tocmai pentru asta.

Se poate întîmpla să predomine spiritul lui voltairean.

„Maria către P., dîndu-i heringul pe care i l-a cerut :

— Mănîncă-l vineri, căci e ziua în care a murit Mîntuitorul.

El intră în biroul meu, surîzînd. Eu (izbucnind) :

— Poţi s-o faci, nu e cine ştie ce sacrificiu.

— Tocmai, nu văd de ce ar trebui să mănînc heringul dacă e ziua în care a murit Mîntuitorul."

Egocentrismul pare să fie limita bunătăţii sale. Dar dacă acest cuvînt desuet e încă utilizabil (datorită naivităţii sale), în schimb termenul cultural de mare circulaţie care indică prioritatea spiritului de autoapărare e tot atît de antipatic pe cît de vag ; şi a i-l opune nu slujeşte la nimic, nu e nici măcar onest. La el spiritul excesiv de autoapărare izvora mai curînd din teamă decît dintr-o dragoste exagerată de sine.

„P. preocupat de mobilă. Vrea o casă minusculă. Nu va primi nici un fel de vizită."

„Vrea *două* scaune."

Toate astea sînt potrivnice sociabilităţii, nu însă şi bunătăţii. Erau chiar şi grave, dar ca simptom. Adevărul era că mariajul — că era cu iubita lui Nenè, nu schimba cu nimic semnificaţia instituţiei — însemna pentru el o capitulare în faţa lumii, un primejdios compromis. Faptul de-a avea o casă era o abdicare de la *intimitatea* lui. Tatăl său ghicise că el ar fi preferat — dacă totuşi căsătoria trebuia

să aibă loc — să stea în continuare acasă, el la noi, iar ea la ai săi. Nu s-a lăsat totuşi descurajat, avea chiar credinţa că în cele din urmă o să-i facă plăcere — în mod relativ, pentru că va detesta poate întotdeauna viaţa rutinieră — să aibă o casă.

Odată admis faptul că trebuia să se vorbească despre asta, a fost greu să-l determinăm să se hotărască asupra aranjamentului locuinţei. Voia o singură cameră, iar în mijlocul ei trebuia să stea „biroul". Tatăl său a dus o adevărată luptă pentru a-l convinge că de un loc destinat patului tot e nevoie, în caz de boală. În legătură cu asta el i-a adus la cunoştinţă că voia un pat suplimentar, o canapea, destinată celui care, dintre ei doi, va contracta vreo răceală, ca să evite molipsirea. Tatăl său l-a sfătuit să-şi împartă încăperea în două, separînd secţia destinată biroului ; el insista însă, pretinzînd că trebuia să trăiască tot timpul în preajma biroului, să-l aibă mereu sub ochi. Găsesc notată una din mărturiile, pline de luciditate şi de aceea dureroase, dar nu lipsite de încredere, pe care mi le făcea C. :

„Numai noi ştim că dincolo de căsătoria asta şi de viaţa lui se ascunde ceva destul de tragic. Un tînăr care la aproape treizeci de ani refuză să fie ceea ce se cheamă un om. Din cauza asta are nevoie de birou şi trebuie să trăiască în preajma lui. Dacă i l-am fi luat, ar fi murit. Ar fi murit dacă i-am fi lipsit noi, şi ar fi fost nevoit să trăiască împreună cu rudele sau în vreun colegiu. Ar fi murit şi nimeni n-ar fi ştiut din care pricină. De aceea spun eu «odaia jocurilor», iar celeilalte camere «oficială». Pentru că Nenè vrea să primească uneori pe cîte cineva în vizită şi el e preocupat încă de

pe acum să se poată ascunde, să nu fie obligat să treacă prin cameră."

Viitorii socri îşi aveau temerile lor, iar el pe ale lui. Cu toate astea o oarecare încercare de apropiere se făcuse, din partea lor. Cel mai de neclintit era el.

„P. se duce la masă la socri, îmbrăcat însă ca un bandit."

Hainele îşi au importanţa lor ca semn, ca limbaj. În felul acesta el îşi manifesta rebeliunea chiar dacă primea invitaţia ; atît de convins era că viitorii socri capitulaseră numai datorită forţei lui (morale) şi a iubitei sale Nenè.

C. i-a spus lui Nenè să-şi întrebe părinţii dacă nu voiau să ne invite o dată şi pe noi ; aceştia s-au arătat inteligenţi — de rîndul ăsta măcar — şi ne-au invitat la masă la restaurant : întîlnirea fusese fixată într-un bar din centru. (Obiceiuri specific milaneze.)

El mi s-a părut atît de singuratic, atît de nobil în stinghereala lui în locul acela vulgar. Ei, din fericire, erau politicoşi cu discreţie, veseli, dar într-un fel puţin copilăros ; ca şi cum nu s-ar fi simţit nici ei la îndemînă. Era şi un tînăr, fratele Marlènei, foarte frumos şi, bineînţeles, monden, degajat ; îmi închipui cît de ridicol îl găsea pe P., care stătea închis în el şi care nu s-a atins nici de vermut şi nici de măsline.

— Mi-e teamă să nu-mi facă rău, spusese.

Eram nemaipomenit de furioasă fiindcă ar fi putut crede că nu-i prea sănătos, arăta aşa de palid. Era întunecat la faţă, nu numai din pricina „ceremoniei", ci şi din pricina orei : trecuse de opt şi el

şi începuse să se teamă că va fi silit să se culce tîrziu.

A fost aşezat la unul din capetele mesei, eu la stînga şi Nenè la dreapta lui, aşa că stăteam faţă în faţă. Se cufundă ca de obicei în lectura listei de mîncare ; o citeşte întotdeauna cu meticulozitate de la un capăt la altul, mai ales cînd e vorba de listele acelea enorme din localurile de lux ; apoi comandă :

— O ceaşcă de supă.

Nenè se uită la mine amuzată, cu ochii strălucitori. El îşi bate joc de restaurant, de propria lui persoană, de cei din jurul lui.

Eu şi Nenè ne uităm una la alta, spunîndu-ne : a uitat să se uite la ceas (era nouă şi jumătate). El se ridică deodată, ca cineva căruia-i pleacă avionul :

— E tîrziu, trebuie să plec.

Poate să fi adăugat :

— Mîine trebuie să mă duc la birou.

Şi a plecat.

Mie mi se făcuse „negru în faţa ochilor“ (cum spunea Maria).

În liniştea care urmase l-am auzit pe amabilul tată al lui Nenè :

— Piemontezii îşi respectă cu străşnicie orarul.

Şi o spuse pe un asemenea ton, de parcă fuga lui P. ar fi fost o acţiune meritorie. Sînt sigură că era un simplu act de politeţe, era însă şi o capitulare în faţa inexplicabilului, care acum făcea parte din toată povestea aceea. Nenè rîdea. C. discuta. Totul continua să se desfăşoare în condiţii normale.

În seara în care i-am invitat noi pe ei, la un moment dat el şi cu Nenè s-au ridicat împreună, ne-au

spus la revedere şi au plecat în mod firesc, ca şi cum aşa s-ar fi obişnuit în toată lumea.

A urmat o perioadă de timp confuză, plină de nelinişte, care s-ar fi putut denumi „Daune provocate de încăpăţînare“. Trebuie să mărturisesc că pe atunci nu admiram pe de-a-ntregul încăpăţînarea celor doi copii ; nu puteam să nu fiu însă de acord cu ea, deşi îmi spuneam că situaţia n-ar fi fost aşa de penibilă, dacă ei ar fi cedat pe ici pe colo, în lucrurile lipsite de importanţă. Aşa se face că erau maximalişti în teorie, minimalişti în practică.

În timpul cutremurului numai C. şi-a păstrat calmul. Cu toate că personal avea oroare (ca şi mine) de ceea ce se cheamă proprietate, ajunsese la convingerea că o bună bază pentru „noua familie“ — denumire pe care eu o găseam comică — ar fi fost achiziţionarea în rate, cu ajutorul celor două familii, a unei mici locuinţe. I-a convocat şi pe ceilalţi viitori socri, dar s-a văzut că proiectul nu-i entuziasma nicidecum ; cu toate astea fermitatea şi luciditatea lui C. avură cîştig de cauză. Dar descoperirea, imprevizibilă, pe care o făcu în cursul acelui colocviu, fu alta.

E drept că părinţii lui Nenè trebuiseră să accepte inevitabilul, dar nu arătau faţă de viitorul ginere (nedorit) nici cel mai mic resentiment şi nici o prejudecată. Ieşi chiar la iveală o anumită „afinitate“ între tatăl lui Nenè şi „Piero“. Ne-a povestit că în copilărie fusese terorizat de tatăl său, un general rigid şi foarte aspru, şi că devenise aşa de ursuz încît îşi alesese un serviciu la Vamă numai ca să trăiască retras, în mijlocul munţilor. Mă aşteptam la lucruri mari după asemenea descoperire ; dar poate că originea, atît de diferită, a celor două timi-

dităţi făcea ca afinitatea să nu dea cine ştie ce roade. Sau mai curînd : pentru nimeni nu e mai greu să se înţeleagă decît pentru „doi timizi".

„Nenè nu voise inel de logodnă, mama ei i-a dăruit acum un inel pe care-l avea, cu condiţia să-l poarte.

— Primeşte-l, i-a spus el, fiindcă «e de preţ». Trebuie să cheltuim atîta pentru rest, încît e drept să păstrăm inelul."

Intenţia lui era ca inelul acela să ţină loc de „verighetă". Aspectul tribal al uzanţelor era partea plină de pitoresc a lumii care ameninţa să-l înghită. Împotriva acesteia bătălia nu era imposibilă ; dar îl ameninţa un lucru mult mai grav : cununia religioasă.

E drept că, pentru el, cununia religioasă făcea parte din lumea tradiţiilor primitive ; dar n-o putea evita ca pe un simplu lucru pitoresc. Pentru noi de altfel refuzul lui nu constituia o surpriză, îl consideram chiar o dovadă de consecvenţă. Încetase de multă vreme să se mai ducă la biserică, era o poveste de domeniul trecutului.

Nu era ateu, ci mai curînd agnostic.

„Ateismul e folositor în practică, dar ca idee e fals."

„Ateismul îşi are originea în teism."

— Ce crezi despre religie ?

— Nu mai există. La şcoală nu se spune aşa ceva, dar pînă la urmă o înţelegi şi singur.

Ostilitatea lui nu era îndreptată împotriva religiei, ci împotriva preoţilor.

— De cînd nu te-ai mai dus la liturghie ?

— Cred că de cînd am auzit vorbindu-se în biserică de politică.

Asemenea mărturisire e de altfel caracteristică pentru oricine visează o religie pură. Ca şi următoarea :

— Religia publică e vinovată.

Din cînd în cînd, în plină furtună prematrimonială, deschideam micul foc al investigaţiilor mele.

— Cînd ai devenit comunist ?

Puneam în legătură noul lui sistem cu marxismul ; dar, aşa cum s-a întîmplat întotdeauna cu el, cînd lucrurile ies la iveală înseamnă că au atins un grad înaintat de maturitate, ca şi cum ar fi existat dintotdeauna.

La acel „cînd" al meu a răspuns :

— Nu *am devenit*. S-a întîmplat de îndată ce m-am ocupat de politică.

Am cerut lămuriri de la Daria :

— P. nu e social, nu-i iubeşte pe ceilalţi, totuşi e de stînga.

— Într-adevăr, nu e socialist, e comunist. Comunismul nu e umanitar, e logic, e integral. (Era un lucru pe care-l ştiam, dar nu cu atîta claritate.)

— De ce doreşti comunismul ?

— Pentru dreptate şi pentru răzbunare.

— Pentru tine ?

— Pentru toţi, împotriva lumii *acesteia*. Eu, totuşi, mă simt bine în lumea capitalistă. Eu sînt cel care aş trăi mai prost decît toţi odată cu venirea comunismului. Sper să vină după ce voi muri.

Făcea ironii : dar pe propria lui piele.

În politică mai mult decît în oricare alte domenii reuşea să mă uimească ; şi cînd te gîndeşti că nu m-au interesat niciodată prea mult asemenea probleme.

— „Orientarea spre stînga duce la fascism. (Înlemnesc.) Îmi explică : ce numim noi azi în Italia socialism e ceva absurd. Pentru a se menţine trebuie să-i apere pe marii industriaşi şi devine naţional-socialism. (Cred că era pe vremea lansării centrului-stînga.)

Primesc o broşură de propagandă a PCI ; i-o dau lui :

— E propaganda partidului tău.

Dacă viitorii socri ar fi aflat că e comunist, s-ar fi îngrozit şi mai mult — sau mai bine-zis iarăşi — presupun. Dar asemenea bănuială nu i-a încercat niciodată, nici nu se punea măcar chestiunea : întrucît priveau — mi se părea — problemele Italiei cu ochiul unor străini. El, dintr-o veche familie florentină (de militari şi ca urmare monarhică, am impresia) obligat, din pricina slujbei, să stea mai mult pe linia de frontieră, sau absorbit de treburile moşiei sale ; soţia — elveţiancă.

Dacă a frecventat sau nu sediile partidului n-am aflat niciodată. Ştiam numai că lua parte la mitinguri în timpul alegerilor, şi asta fiindcă mi-a spus Ugo :

— Cînd se duce la mitinguri vrea să fie luat drept ignorant, dar nu-i reuşeşte.

Ugo căuta să aducă o dovadă în plus, chiar dacă nu-l vedea nimeni niciodată citind, că era cult. Totuşi lucrul interesant ar fi fost acela de-a înţelege de ce voia el să fie luat drept ignorant. Nu din machiavellism, în cazul lui, şi cu atît mai puţin din

snobism ; dar nici măcar n-aş putea spune că era vorba, în momentele acelea, de obişnuitul lui „act de umilinţă". Poate că, pur şi simplu, pentru a fi „unul de-ai lor", ca pe vremea cînd încercase să devină muncitor.

Ugo venise la cină, ca să ne spună că se însoară. Acceptase să facă şi cununie religioasă „deoarece Leda e credincioasă".

Ce-ar fi făcut el dacă Marlène ar fi fost credincioasă ? Ca pentru aproape toţi „dacă" nu există răspuns, e un lucru la care nici nu te poţi gîndi. Marlène ar fi fost credincioasă dacă nu l-ar fi întîlnit pe el ? Tatăl toscan şi de obîrşie nobilă, de aceea foarte catolic „din naştere" şi nimic mai mult ; mama protestantă, „convertită" la catolicism în scopuri matrimoniale. Apoi colegiul la călugăriţe, în sfîrşit însăşi seriozitatea ei intelectuală — alesese partea ştiinţifică — au întărit-o într-o ireligiozitate radicală, deosebită de a lui. (Din cînd în cînd o ia peste picior din pricina simplismului ortodoxiei ei ateiste.)

Ea singură a prezentat acest curriculum pe care aş fi ispitită să-l definesc *fidei ;* cu atît mai mult cu cît credinţa vrea să spună şi încredere : pe care ea o exprimă cu însăşi prezenţa ei.

Stătea în pat, fusese operată de apendicită, iar conversaţia noastră a fost urmarea firească a vizitei unui capelan, aşa cum se obişnuieşte prin clinici : altfel n-aş fi îndrăznit să atac asemenea subiect. Mi-a venit în minte să-i sugerez un vag punct de pornire religios.

— Ţi s-a întîmplat vreodată să încerci un sentiment de gratitudine, nu pentru un lucru anume, ci

aproape fără motiv, chiar dacă de foarte scurtă durată, aproape cît o clipă ?

— Da, mi-a răspuns ea, plină de gravitate ; a rămas tăcută preţ de o secundă, privindu-mă cu ochii ei limpezi şi severi : Pentru natură.

— Iată, e o primă treaptă.

Era în primul an după căsătoria lor ; iar eu mă simţeam mai liniştită. Încheiasem :

— Ceea ce contează e să fim buni.

„P. coase la maşină — tot cu bătrîna Singer a bunicii. Nenè la cină. Îi găsesc un aer «suedez». Ceva viu şi rece, tandru şi inflexibil. Sînt fericită c-o pot săruta şi că ea rîde de glumele noastre."

E ultima notă idilică, în plină bătălie.

„Nenè a aflat de colocviul prematrimonial. Îi va spune preotului adevărul. Noi sîntem de acord. C. va trebui să-i scrie socrului."

A doua zi :

„P. impresionat. În casa socrilor a izbucnit scandalul. Moment — pentru mine — de panică, de ameţeală şi de chin la telefon, vorbind cu tatăl Marlènei, pe cînd C. îmi face semn că ratez totul. Vine el. Vorbeşte cu duhul blîndeţei."

Dădeam greş cu socrul din acelaşi motiv pentru care dădeam şi cu fiul meu : din pasiune. N-aş putea reproduce ceea ce-i spusesem ; dar ştiu ceea ce încerca C. să-l facă să înţeleagă pe omul acela cumsecade. Te înmărmurea. Nu *observaseră* niciodată că Nenè nu se mai duce la biserică de ani de zile. De altfel lucrul acesta nu i se părea grav :

— Cînd sînt tineri uită cu toţii de liturghie, dar după aceea se cunună la biserică.

Indiscutabil. Iar C., plin de răbdare :

— Vedeţi, aici nu e vorba de nepăsare. Ei nu se duc la biserică din convingere.

Stupoare :

— Cum aşa ? şi ce înseamnă asta ?

— Ştiţi, ideile fiului meu. Şi-apoi studiile. Nenè a făcut studii ştiinţifice.

Socrul cade din nouri, nu vede legătura :

— Şi de ce nu ? Ce amestec au studiile ştiinţifice ?

Ai fi putut muri de rîs, dacă n-ar fi fost tulburarea.

În parte era un soi de nelinişte ce decurgea din nesiguranţă, şi o plictiseală care ajungea aproape de nesuportat din pricina interminabilelor pseudoprobleme ; tulburarea izvora însă din faptul că el era profund jignit. Mi-a trebuit cîtva timp pînă să-l înţeleg, să-l înţeleg întru totul vreau să zic ; în primul rînd nu mi se părea că trebuie luate în serios — decît ca obstacole practice — principiile tatălui Marlènei. Ei bine, acum cel mai grav mi se pare tocmai această surditate, faptul de a nu-şi da seama că fiecare — cu alte cuvinte „el" — are dreptul de-a vedea că ideile lui îi sînt discutate, dezaprobate, dar nu *ignorate*.

Rămîne faptul imposibilităţii — nu psihologică, ci culturală, în sens de „determinată istoric" — pentru cineva de-a bănui chiar şi existenţa unor noi puncte de vedere, cum era cazul.

„— Tatăl ei ne taie rata pentru casă.

— Nu trebuie să vă lăsaţi intimidaţi.

— Pentru noi căsătoria nu are importanţă, nici măcar cea civilă.

— Nu trebuie făcut nimic din dispreţ. Dacă nu credeţi, asta e un act de conştiinţă.

— Şi banii ?

— Banii nu contează. Trebuie să vă simţiţi liberi. Mai bine nimic decît o atitudine cinică.

— Acasă are s-o chinuie. Să hotărască ea.

— Ai mei spun că n-au să mai vorbească niciodată cu mine.

Nenè, cu capul plecat ; îi e ruşine de părinţii ei ?

C. încheie :

— Părinţii aceia au stricat totul.

Cînd să plece, P. îi mîngîie mîna tatălui său :

— N-aş fi putut avea un tată mai bun ca tine."

După aceea — nu-mi dau seama cînd, poate a doua zi — o ieşire de-a lui, ironică şi puţin amuzată :

„— Nu mai ştim ce să facem. Dacă ne căsătorim civil îl jignim pe tatăl ei, dacă ne căsătorim religios vă jignim pe voi."

Însemnarea care urmează atinge punctul cel mai înalt — sau cel mai de jos — al dramei.

„C. la telefon cu tatăl Marlènei. El, pentru sine : Sînt un ticălos, un vierme."

Telefonul era aşadar pentru a ne face cunoscută capitularea; deloc dezonorantă după părerea noastră, întrucît fusese sugerată de respectul şi de pietatea ei.

El pretinde că n-a fost un echivoc, că Nenè îşi dăduse încuviinţarea deoarece se jena faţă de noi, că de fapt ar fi ţinut piept de minune mîniei părinţilor ei, ca şi cum am fi fost nerăbdători să vedem totul terminat. N-a fost aşa ; totuşi, în cuvintele lui de acuzare ceva adevărat tot este : în realitate eu susţineam libertatea de conştiinţă cu toată sinceritatea ; în fond însă — credinţă sau superstiţie — eram bucuroasă că Nenè cedase. Dovadă, nota următoare :

„P. lac de sudoare. A vorbit cu socrul. Soacra i-a spus că atunci cînd va fi pe patul de moarte are să cheme şi el preotul. Rîd, dar gîndesc : aşa sper şi eu."

Nu ştiu dacă doamna ex-protestantă a evocat din pură maliţiozitate imaginea aceea atît de catolică, sau a făcut doar aluzie la slăbiciunea din urmă a liber-cugetătorilor. Poate că a citat pur şi simplu (sau potrivit obiceiurilor mondene) o străveche „ironie a soartei".

În ceea ce-l priveşte, unicul aspect pozitiv al căsătoriei era faptul că se prelungea perioada vacanţei. Întocmai ca omul care se îmbogăţeşte peste noapte, nu îngăduia să i se ştirbească absolut cu nimic comoara, şi ori de cîte ori întrevedea vreo piedică sau presimţea vreo amînare îi vedea ameninţată integritatea. Pentru strigările publice de căsătorie se fixase o anumită dată ; iar soacra voia să amîne totul cu cîteva zile, ca să fie de faţă şi soţul ei ; deoarece, ne-a explicat, în Elveţia asemenea lucru are o mare importanţă. Inutil s-o faci să înţeleagă că la noi e o simplă formalitate, inutil, de asemenea, să încerci a obţine de la el o păsuire.

Aşa că porni, asemeni zmeului din poveste, să-şi înfrunte soacra. Sau lasă totul aşa cum este sau el nu se mai însoară, ceva de felul acesta în orice caz, rostit cu furie rece, dacă nu şi cu degetul ridicat

gen „va veni ziua". Vor fi fost rugăciunile Mariei, sau intervenţia din cer a bunicii, dar nu-şi găsi soacra acasă. Plecase, împotriva obiceiului — iată miracolul — la o reuniune de coproprietari. El îşi vărsă focul într-o scrisoare insolentă şi foarte distantă, a cărei insolenţă devenea şi mai mare datorită stilului birocratic. Document pe care nu l-am regăsit (din păcate).

A doua zi dimineaţa eram în pat, cu dureri de gît, acelaşi lucru se întîmplase şi cu prilejul primei lui comuniuni. Nu mi-e greu să cred că e vorba de două „fugi". C., înarmat cu obişnuita lui răbdare, se pregătea să prezinte scuzele de rigoare. Doamna îl întîmpină zîmbitoare şi amabilă, veselă chiar. Nici cea mai mică aluzie la scrisoare ; să fi avut oare stilul birocratic virtutea de-a masca insolenţa ? Ne mai întrebăm şi astăzi ; mai apoi am putut constata că e o persoană care nu păstrează ranchiună.

Doamna descoperise că povestea cu strigările nu avea aceeaşi importanţă ca în Elveţia.

— Asta-i tot ? spunea amuzată ; şi cînd te gîndeşti că voia să aştepte întoarcerea soţului pentru asemenea lucru.

E adevărat că oamenii au virtutea defectelor lor (şi viceversa) ; în realitate insuficienţa informaţiilor făcea parte din însăşi uşurinţa aceea care-i îngăduia să treacă peste orice act de provocare.

C. era în admiraţia ei — o admira de fapt mai de mult din pricina farmecului, a eleganţei cu care se îmbrăca — dar era destul de îngrijorat cînd s-a dus la întîlnirea fixată de preot, împreună cu ea şi cu cei doi tineri. Ce a reprezentat doamna în aceea minusculă comedie ? Disponibilitatea mondenă lipsită de conţinut sau înţelepciunea celor săraci cu duhul ?

Preotul :

— Din cine e alcătuită Sfînta Treime ?

Cei doi tineri — cu neputinţă să nu le vină în minte — tăceau, în locul lor a răspuns C.

Auzind că era vorba de Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, doamna a exclamat :

— Da ? Curios ! Habar n-am avut !

Şi tot aşa şi pentru rest, împărtăşania şi celelalte :

— Ia te uită ! Ce straniu ! N-am mai auzit niciodată !

Astea mi le-a povestit C. doar ca să mă facă să rîd ; fiindcă, mi-a mărturisit după aceea, eram şi aşa prea tulburată. Dar sub aparenţa aceea comică se ascundea drama, cum de altfel ştiam eu prea bine, şi ceva se întrezărise chiar şi acolo. După ce Nenè terminase convorbirea personală cu preotul — „cu uşile închise" — şi trebuie să fi fost sinceră, căci preotul, după aceea, în timpul interogatoriului public, observă : „Chiar şi o fată cultă ar fi bine să ştie anumite lucruri", veni rîndul lui ; şi în timp ce el era înăuntru, ea izbucni în plîns. Mama avu obişnuita ei ieşire umoristică, accentuată de data aceasta de situaţia jenantă în care se găseau.

— Plîngi ? Şi de ce ? Emoţia ?

Nenè se gîndea — interpretarea îi aparţine lui C. — că în chiar clipa aceea el minţea.

Aşa să fi fost, dat fiind că fuseseră de acord cu cununia religioasă ? Tocmai ceea ce mi se păruse o *felix culpa*, a fost de fapt ceea ce a făcut ca o revenire să fie cu neputinţă ; greşeala nefericită a fost cu siguranţă minimumul acela de superstiţie sau cel puţin de sentimentalism care condiţionase oare-

cum starea mea de cvasiconsolare pentru cununia religioasă în ciuda tuturor convingerilor mele. E o interpretare de tip biblic ; ca ființă raționalistă ar trebui să nu dau nici o importanță și-n același timp să minimalizez drama, reducînd-o la un episod de machiavellism.

Pe frontul principal rezistența fiind înfrîntă, s-au retranșat într-un ultim și neînsemnat fort : împotriva fastului nupțial. Era puțin, acum însă era totul. „Dușmanii" nu se dădeau bătuți : se mirau iarăși, nu se calmaseră cu totul, nu dădeau semne că ar fi înțeles gravitatea concesiei pe care o obținuseră. De altfel era logic. Pretenția lor de-a se celebra cununia la biserică, pe lîngă o nevoie „de ordine", decurgea tocmai din importanța „ceremoniei". În privința ceremoniei ca atare, ca act monden — și cu atît mai mult în cazul de față, căci ar fi trebuit să iau parte și eu — eram cu totul de acord că trebuie combătută. Duceam și eu tratative la telefon pentru a obține măcar o atenuare. Unul din punctele controversate era ora. El voia ca ceremonia să aibă loc dimineața (ca după aceea să plece), dar ei nu erau de acord deoarece unchii Marlènei trebuiau să vină de la Florența și de la Lugano.

Trebuie spus că intransigența lor în ceea ce privește fastul și eleganța nu izvora din dorința „de-a lua ochii" prietenilor, așa cum e obiceiul în mica burghezie, ci, ca orice aristocrați, se preocupau doar de familie.

Eu în schimb — mie, ca și lui, ziua, data aceea îmi provocau groază — le-am spus rudelor noastre că le scutesc, în scopul de-a simplifica, de-a elimina

dificultățile : bunicilor, mătușilor de la Cuneo, pînă și multiubitei mătuși Luisa care-i luase întotdeauna apărarea pe cînd era copil (Luciana era în Anglia). Numai martorii (unchiul Nico și unchiul Mario cu soțiile) nu puteau fi eliminați. N-am reușit, bineînțeles, decît să creez dezamăgire, dacă nu chiar indispoziție.

Mai erau apoi și problemele minore, nu mai puțin înspăimîntătoare. El era întunecat tot timpul. Nenè i-a anunțat (la telefon), ca și cum ar fi fost vorba de o mare victorie, că obținuse să se îmbrace cu rochia albă cea „scurtă" ; el, funebru :

— Îmbracă-te cum vrei, în ziua aceea sînt sigur că n-am să am chef de rîs.

În ajunul zilei aceleia mă gîndeam, ca atunci cînd avea teză la matematică, doar la atît : va trebui totuși să treacă. Credeam că nu mai erau probleme și că nu mai rămăsese decît partea pasivă; cînd mi-a telefonat cuscrul :

— Sper că Piero a făcut rost de *bouquet !*

I-am dat toate asigurările : m-am informat apoi despre ce e vorba, și după nenumărate curse și investigații am găsit un florar „specializat", dispus să mi-l confecționeze în aceeași zi, din flori albe și panglici, după toate regulile. (Mi-am adus aminte că atunci cînd m-am măritat eu, mătușile mi-au pus în mînă un mănunchi rotund, dar nu cumpărat de la florar, ci alcătuit din flori de vanilie, culese din grădina bunicii.)

Dimineața au sosit martorii ; el nu s-a arătat deloc și nimeni nu l-a deranjat (adevărul e că Maria a constatat apoi, cînd ajunsesem în fața bisericii, că *nu*-și schimbase cămașa). Eu treceam mereu prin

fața ușii închise a camerei lui, așa de tăcută de parcă n-ar fi fost nimeni înăuntru ; aud apoi înălțîndu-se un sunet ușor, nelămurit, plin de nostalgie : muzicuța lui.

Stăteam în picioare și așteptam, în fața bisericii urîte de ciment, iar el era palid (ca pe vremea bombardamentelor, în copilărie). În starea bolnăvicioasă de tensiune în care mă găseam atunci mi s-a prezentat dinainte neașteptata noastră imagine din clipa aceea, ca un fel de vignetă comică ; și am recunoscut, dintr-odată, nunta ratată a lui Fortunello. Într-adevăr era de față și mireasa, în rochie albă și cu voal, tatăl alături de ea, cu cilindru, și nașii, așteptînd ca mirele să treacă prin fața altarului și al micului grup cuprins de spaimă, cu gîtul imobilizat în mîna unui polițist.

Preotul veni afară, rugîndu-ne să ne grăbim, fiindcă după ceremonia noastră trebuia să aibă loc o slujbă funebră. Pentru a domoli nerăbdarea lui P., tatăl său porni în întîmpinarea miresei, pe jos, deoarece casa era în apropiere. Între timp sosiră și ceilalți, și pe cînd coborau din mașini, el, solemn, scoase din buzunar imensul lui ceas cu lanț și-l arătă în tăcere grupului proaspăt sosit : așa cum făcea bunicul meu cînd voia să le reproșeze unchilor mei, studenți pe atunci, întîrzierea la cină.

Micul cortegiu se formă oarecum la întîmplare, preotul l-a luat drept mire pe fratele Marlènei, întrucît avea cravată de gală (el avea o cravată nouă, dar nu reglementară) ; de altfel C., care trebuia să dea brațul nu știu cui, nu se întorsese încă.

Înăuntrul bisericii împodobită cu flori și întunecoasă, cei doi tineri văzuți din spate și îngenuncheați

— îngenuncheați ! — alcătuiau clasica imagine a tinerilor căsătoriți, din care pricină păreau înstrăinați, pierduți în lumea aceea înfricoșătoare și pe deasupra sacră. Mi se păreau îndepărtați, în mod iremediabil. Ca de-atîtea ori, eu și cu Maria ne-am purtat la fel ; ne-a podidit plînsul. Cred că m-am rugat și eu, ca și ea ; ea însă, în mod sigur, știa să se roage mai bine.

Prezența Mariei a salvat situația puțin după aceea. În casa Marlènei se servea o gustare, dar el luase hotărîrea să nu pună piciorul acolo. Am invocat scuza că trebuia să-și schimbe hainele, întrucît plecau imediat ; dar implacabilul tată declară că nu se putea admite ca mirele să se întoarcă în vechea lui casă și că trebuia, dimpotrivă, să se schimbe în casa miresei. Dificultatea părea de neînlăturat. (Nimic nu e de neînlăturat.)

— O va însoți doar pe Maria, se găsi soluția. Bine. *Mai întîi,* totuși, trebuie să o însoțească pe Nenè, în uriașul automobil american închiriat anume (nu era oare un obiect cam țărănesc ?). El, din fericire, se amuza cercetînd cu interes unele amănunte ale luxoasei mașini, și nu remarcă absurditatea călătoriei, extrem de scurtă, și ea probabil simbolică, inclusă în ceremonial. Maria rămase să-l aștepte în fața bisericii.

Cu toată zăpăceala mea, observasem un amănunt plin de ciudățenie: o doamnă misterioasă, care nu fusese prezentată ca rudă, se apropia din cînd în cînd de Nenè, îi netezea rochia de dantelă, îi aranja trandafirii din ghirlandă. (Într-o altă civilizație, ar fi fost o preoteasă.) Era croitoreasa, cum am aflat mai pe urmă. Nenè, îmbrăcată așa, era, bineînțeles, o minune, dar cu toate astea înstrăinată. Abia ajunsă

acasă a dispărut pentru o clipă şi apoi a reapărut, rîzînd, îmbrăcată într-o salopetă roşie. Era din nou ea. Unchiul Mario, în destinderea generală, şopti (numai nouă, totuşi) :

— Mi se pare că lipseşte cineva !

Acel cineva fu văzut de toţi invitaţii care ieşiseră pe balcon pentru asta : rezemat de Citroenul său, îmbrăcat ca un „zidar“, cum spunea Maria, pe cap cu îngrozitoarea lui pălărie de pînză spălată şi răspălată (de el), numai creţuri toată (îi cumpărasem de altfel o şapcă de mătase, cenuşie, într-unul din impulsurile mele de adecvare, dar el nici n-o încercase măcar).

Apoi toată lumea a coborît să-şi ia rămas bun de la cei doi călători, care obţinuseră permisiunea să lipsească de la masă. Mama îi întinse Marlènei o valijoară. Ea, strălucind de fericire, o deschise şi răsturnă conţinutul peste grămada din spatele scaunelor. Doamna scoase un mic ţipăt : dar totul se petrecu la iuţeală, maşina porni ca din puşcă. Doamna mă informă că valiza conţinea lenjerie de mare valoare : pentru „prima noapte de căsătorie“. Vorbea, bineînţeles, serios. Uitase, printre altele, că aveau să doarmă într-un camping în cort (îi spusesem chiar eu, din neatenţie, în cursul unuia din nenumăratele telefoane tragi-comice, provocînd una din nenumăratele drame). Şi nu ştia că pentru „masa de nuntă“ aveau, într-un termos, supă de orez făcută de Maria, pe care aveau s-o mănînce şezînd jos, pe marginea autostrăzii.

PARTEA A ŞASEA

S-au întors din voiaj pe cînd noi ne aflam la munte, şi Maria ne-a spus la telefon că el şi-a lăsat barbă. Pentru moment tatăl său se arătă îngrijorat ; dar după aceea am văzut că-i stătea bine, nu mai avea faţa aceea îngrozită, de victimă, din ziua nunţii.

Locuiau la American Hotel deoarece casa nu era gata, iar el nu reuşea să se hotărască în privinţa mobilei, deşi redusă la minimum. Erau însă cu adevărat o familie în sens de uniune, aşa cum prevăzuse C. Era nota aceea de patriarhal, implicită în idee, care mie mi s-a părut absurdă, de neconceput pentru ei ; aşadar, minuscula comunitate avu imediat de îndurat nenorocirile ei : ca şi cum sensul biblic al vieţii ar mai fi fost încă operant. Şi poate că e cu adevărat. Biblia sau natura acţionează oricum în mod gradat ; chiar dacă nu se vede, ci dimpotrivă, într-un ritm care pentru moment pare precipitat. Pentru început se iviră micile indispoziţii, cele obişnuite; şi se văzu, acum că stăteau împreună, confirmarea că afectivităţile elective creează o concordanţă biologică. Dacă se îmbolnăvea unul din ei, imediat după aceea se îmbolnăvea şi celălalt. Noi şi cu Maria rîdeam de asta ; ne aduceam chiar aminte de tipul de simbioză fraternă a păsărelelor noastre.

Printr-un fel de mediaţie indirectă am început să mă îmbolnăvesc şi eu, şi încă destul de grav; era de fapt o solidaritate, în sensul că originea acestui rău fusese tocmai tulburarea provocată de nunta lor care se înfăptuise cu atîta greutate (iar mai înainte despărţirea de mama mea ; deoarece totul se leagă).

Într-o seară, în timp ce eram la clinică, îşi face şi el apariţia, şovăitor, se aşează în fundul camerei lungi şi goale pe un scaun scund, cu haina lui de piele, stînjenit ca un muncitor într-un salon ; era şi curios, ca întotdeauna cînd se afla în vreun loc „ciudat", se uita împrejur, la jalnicii pereţi vopsiţi într-un verde murdar. Tăcea. Eu îl priveam şi nu-mi credeam ochilor. Întocmai ca unul care vede ivindu-se nălucile celor duşi de pe lumea asta. L-am întrebat (pentru a conferi realitatea apariţiei acesteia neaşteptate) :

— Marlène ţi-a spus să vii ?

— Da.

Şi păru uşurat, ca ori de cîte ori putea afirma ceva fără a fi nevoit să facă polemică.

Dacă povestea asta a fost pînă acum exactă, asemenea răspunsuri, bucuria pe care o conţin, şi care le face dense, grele, nu trebuiesc comentate. Se spune că bucuria e aeriană întrucît te ajută să respiri, uşurează ; dar dacă e comprimată, tăcută, atîrnă greu şi ea : ca o comoară.

Într-o seară, pe cînd eram singură în casă, vine şi mă anunţă :

— Sînt tuberculos.

M-am gîndit, în primul rînd, că e vorba tot de-un joc, ca să mă sperie. Cum era cu putinţă ?

— Foarte explicabil, îmi spune.

Un coleg de-al lui, din acelaşi birou, fusese un an într-un sanatoriu; viaţa nesănătoasă a funcţionarului etc.

Au fost consultaţi diferiţi medici, în cele din urmă tatăl său s-a dus cu el la un profesor de specialitate, care infirmă de fapt primul diagnostic, dar îi prescrise, în acelaşi timp, cîtva timp de odihnă la mare şi anumite tratamente.

„Nervi, ianuarie.

Dragă papà, îţi scriu ca să-ţi spun că pînă acuma totul a decurs bine (afară de pix, căruia i s-a terminat pasta). Boala, nu ştiu dacă merge bine sau rău, fiindcă nu dă nici un semn de viaţă. Scriu de altfel şi pentru a afla unele lucruri mai precise în legătură cu ceea ce am discutat cu o seară înainte de plecare. Poate că singurul motiv era că voiai să-i ascunzi mamei adevărata natură a bolii mele ? În cazul acesta nu aveai decît să mă anunţi din timp. (Pixul începe iar să scrie ; bineînţeles, nu funcţiona fiindcă, scriind în pat, îl ţineam cu vîrful în sus.) Ori era un alt motiv ? Îmi pare rău că se ivesc atît de des discuţii, dar nu reuşesc aproape niciodată să înţeleg de ce se ivesc, şi de ce nu ţineţi deloc cont de cea ce spun eu. Oricum, cînd încep să discut n-o fac de dragul polemicii sau pentru că aş vrea să mă impun cu orice preţ, ci numai pentru că ştiu bine ceea ce spun. În mod obişnuit sînt, datorită naturii mele, puţin înclinat să vorbesc despre lucrurile pe care nu le cunosc, sau să fac afirmaţii fără o bază sigură.

Aici mă simt bine şi sînt aşa de slăbit de-atîta stat în pat că pînă şi preocupările mele îşi pierd din importanţă. Rămîne numai amărăciunea gîndului că pierd atîta timp (citeşte că pierd atîtea du-

minici), că simt cum se apropie bătrîneţea, şi că episodul ăsta îi va da, fără îndoială, o mînă de ajutor. Am descoperit că nu există decît două vîrste : tinereţea şi bătrîneţea. Atîta timp cît eşti tînăr aştepţi, aştepţi ceea ce se cheamă maturitatea, şi te trezeşti dintr-odată bătrîn. N-ar trebui să aştepţi niciodată : în fond e mai bine să mori tînăr decît să îmbătrîneşti. Oricum îmi pare rău şi pentru voi de toată povestea asta, pentru că-mi dau seama că, în ceea ce mă priveşte, bucuriile mele îmi aparţin în exclusivitate, sînt cu precădere personale, ale persoanei mele senzuale şi pasionale ; în timp ce nenorocirile mele sînt cu generozitate împărţite şi suportate şi de ceilalţi. Mă resemnez însă uşor, cu felul meu de-a fi deoarece ştiu că nu sînt un om rău, că am doar o mare sete de viaţă care a rămas aproape în întregime nesatisfăcută şi care poate că mi-a înăsprit întrucîtva caracterul.

P.S. Rog ca Merlène să se culce devreme ! "

„Am primit scrisoarea ta, îţi mulţumesc că ai scris-o şi-ţi răspund imediat ca să te liniştesc. N-am avut deloc intenţia să-i ascund mamei starea ta adevărată de sănătate şi nici nu voiam cu atît mai puţin să-i minimalizez importanţa stînd de vorbă cu tine. Mă preocupa numai gîndul de-a te ajuta să nu socoţi că boala e mai gravă decît în realitate ; şi aş fi vrut mai ales să evit ca o preocupare excesivă să influenţeze în mod nefavorabil starea sănătăţii tale. Nu e cazul să vorbim de discuţii, fiindcă între noi nu pot exista neînţelegeri. Nu aveam intenţia să punem la îndoială cuvintele tale ; voiam numai să atenuăm impresia ta pentru a o pune în felul acesta

mai mult sau mai puţin de acord cu răspunsurile diferiţilor medici pe care i-am consultat.

Întrucît aflu că te simţi slăbit fiindcă stai culcat tot timpul, te rog să faci în aşa fel încît să nu exagerezi. Cum sper că-ţi aduci aminte, Profesorul la care am mers împreună îţi recomandase două ore de repaus în pat după-amiaza, dar nu să-ţi petreci în el toată ziua. Vezi şi fă plimbări de scurtă durată la aer. Mi-e teamă însă că un pic de slăbiciune îţi vine şi de la injecţii. Te rog să mănînci şi să lupţi împotriva melancoliei. Mă doare auzindu-te spunînd că te simţi deja bătrîn. Ai să-ţi dai seama cu timpul că «bătrîneţea», mai curînd decît o stare fizică, poate fi o stare sufletească de moment sau de durată. Avem toţi, din păcate, impresia că viaţa trece prea repede şi ne temem că nu vom reuşi să facem la timp ceea ce am vrea. Ai răbdare. Ai în faţa ta atîta timp ca să vezi lumea. Tehnica evoluează într-un ritm uluitor şi lucrurile care la vremea mea păreau de necrezut au devenit astăzi o realitate (pentru cîţiva), dar mîine vor fi la îndemîna tuturor. Curaj ! Te vom ajuta să-ţi recîştigi timpul pierdut. Păstrează-ţi neştirbită marea ta sete de viaţă, care e cel mai de preţ lucru pe care-l poate avea un om. Şi fii liniştit căci nu dorim să fii altfel de cum eşti : te iubim aşa cum eşti şi pentru că eşti aşa. Şi nu crede că noi îţi împărtăşim numai neplăcerile: îţi împărţim şi bucuriile şi nimic nu ne poate face mai fericiţi decît convingerea că tu şi Marlène sînteţi mulţumiţi.

Marlène pleacă întotdeauna de la noi la 8 şi 30."

În scrisorile trimise Marlènei e vorba de acelaşi lucru, dar, treptat-treptat, tonul devine mai moderat : din dragoste pentru ea.

„...Sînt afundat în inerţia cea mai absolută şi pînă şi faptul de-a pune mîna pe stilou ca să scriu mi-a cerut un mare efort. Sînt aşa de apatic că pînă şi grija pentru viitor, pentru boală, dorul de plimbări, de tine, de ceea ce facem împreună, totul mă istoveşte, îmi stoarce vlaga. Sînt moale ca o cîrpă. Continui să citesc ziarele şi revistele. Şi simt îndemnul să-mi consider întreaga viaţă ca un faliment, şi numai legătura dintre mine şi tine, numai dragostea pe care mi-o porţi, care-a rezistat şi la această nouă dovadă de negativitate a mea, îmi alungă gîndurile negre şi-mi dă senzaţia că am şi eu un loc în lume ; chiar dacă pentru moment dragostea aceasta are puţin gustul unui dar de preţ oferit cu generozitate şi nu cucerit, dăruit unui om care nu a făcut nimic ca să-l merite.

Oricum, abia aştept să mă întorc la viaţa activă (chiar dacă asemenea expresie rostită de gura mea provoacă rîsul), chiar dacă sînt aşa de abulic. Uneori gîndul că am pierdut atîta timp mă chinuie. Nu e vorba numai de propriul meu timp pierdut, dar şi de-al tău, adică de-al nostru. Să renunţăm însă la atare consideraţii. Ceea ce a fost a fost ; trebuie să ne gîndim la ce va fi. Acum împărţim nenorocirea aceasta pe din două ; să sperăm că voi putea redeveni în scurt timp normal şi atunci, datorită afecţiunii şi pasiunii care ne uneşte, vom trăi din nou împreună fericiţi. Sper că tu vei continua să mă ajuţi păstrîndu-ţi încrederea şi îngrijindu-te de sănătate în aşa fel încît să pot fi liniştit."

„...Îţi scriu fiindcă simt nevoia să fac ceva care să mă pună în legătură cu tine. Sper în continuare că tu, în ciuda tuturor dovezilor de prostie pe care ţi le dau, tot mă mai iubeşti. Şi sper, mai presus de orice, că eşti fericită."

„...Adu-ţi aminte că, tocmai pentru că îmi eşti aşa de necesară, trebuie să ai grijă de tine. De aceea nu trebuie să te oboseşti, trebuie să faci tot posibilul ca să lucrezi cît mai puţin şi trebuie să mănînci mult, chiar dacă nu ai prea mare chef."

„...Iartă-mi hîrtia urîtă, dar în felul acesta facem economie. Vreau să rezolv problemele care ne fac viaţa atît de grea. Şi am credinţa că voi reuşi."

Graba aceea de-a se întoarce la „viaţa activă" e, într-adevăr, semn de supunere, de înfrîngere, la un om ca el, înzestrat, dimpotrivă, cu o fire contemplativă ; iar ironia care-o însoţeşte e un revers aproape tragic : întrucît faptul e judecat tocmai din punctul de vedere „al celorlalţi". E drept că inactivitatea din vremea aceea era o boală, nu era *a lui* ; rămîne totuşi punctul cel mai de jos atins de descurajarea lui.

Tot patetică, dar şi amuzantă, intenţia de-a rezolva problemele economice : dat fiind că una din soluţii era aceea de-a întrebuinţa o „hîrtie proastă".

„Privesc marea rezemat de parapetul care mărgineşte strada. E un timp mizerabil şi sub mine valurile se izbesc de stînci cu nişte răbufnituri surde, proiectînd spre cer evantaie de apă pe care vîntul le spulberă şi le aruncă peste strada şiroind de apă. E un spectacol care m-a încîntat întotdeauna, şi azi m-am oprit să-l văd chiar dacă vîntul şi frigul mă fac să mă tem pentru sănătatea mea. Valul se for-

mează în larg şi aleargă cu repeziciune spre mal, mărindu-se treptat-treptat şi arcuindu-şi coama înainte, apoi se sparge şi cade rostogolindu-se peste rămăşiţele valului precedent, iar în cele din urmă ajunge pînă la picioarele stîncilor. Puţin cîte puţin cel care se întoarce îl frînează pe cel ce vine, pînă cînd se ajunge la un fel de acalmie ; apoi puterea lor sporeşte iarăşi, şi tot sporeşte, pînă cînd apare un val uriaş, cel mai mare din toate, care se abate asupra stîncilor, ca un ciocan, trimiţînd pînă sus, departe, o trîmbă de apă care-ţi atrage privirea după ea şi care, proiectată spre cer, pare, pentru o clipă, aproape neagră.

Îmi dau seama însă că acum e altceva. Am privit marea de mii de ori pînă azi şi mă înfioram din creştet pînă-n tălpi, şi mă uitam pînă departe, la orizont, şi mă cuprindea dorinţa de-a pleca, de a vedea tot ce se află dincolo de marea asta şi chiar mai departe, şi mă gîndeam la Cristofor Columb care a plecat cu trei corăbii aflate sub conducerea lui către nişte pămînturi a căror existenţă o presupunea în baza unei teorii pline de îndrăzneală. Nimic nu poate fi atît de minunat ca o călătorie spre o ţară pe care n-a văzut-o încă *nimeni*. Ştiu că Cristofor Columb a fost un om fericit, fiindcă nu putea să nu fie fericit, înzestrat cum era cu atîta curaj, cu atîta dragoste pentru lucruri noi şi ciudate. Astea sînt lucrurile la care mă gîndeam altădată, cînd priveam marea, dar acum e altceva. Acum sînt bolnav. Acum ştiu că nu voi mai călători niciodată, că nu voi face niciodată lucrurile acelea pe care mi-ar fi plăcut să le fac în viaţă, că voi rămîne pe vecie un funcţionar. Cred că lucrul cel mai frumos din viaţă e

acela de-a lua parte la anumite acţiuni, la cele care-ţi plac mai mult : asta de fapt e însăşi viaţa.

Funcţionarul, în schimb, nu trăieşte ; el a semnat un contract care prevede că aproape tot timpul său aparţine întreprinderii, şi că trebuie să plătească printre altele cu o parte din salariul lui nenorocit părticica aceea de viaţă de trei săptămîni pe an.

În larg, către Genova, un mare vas petrolier ancorat în aşteptarea semnalului de intrare în port pare încremenit în ceaţă. Totuşi, dacă te uiţi bine la el vezi că se înclină, încet, spre dreapta şi-apoi spre stînga, şi că prora se saltă cînd mai mult cînd mai puţin din mare. Pe catarge se şi văd licărind cîteva lumini pe cerul întunecat. Cunosc poziţia acestor lumini : spun că nava stă la ancoră. Astfel că marinarii, noaptea, văzînd luminile unei nave ştiu dacă e ancorată, dacă navighează, dacă face manevre sau e în carantină, dacă comandantul e la bord sau nu etc.

V-aţi uitat vreodată cu atenţie la oamenii aceştia ? Nu-şi irosesc niciodată privirile, paşii, sau cuvintele ! Şi cînd se uită la mare ! Au un fel specific al lor de-a se uita la mare. Cînd un ofiţer se reazămă liniştit cu coatele de parapetul punţii şi privirea îi trece dincolo de prora navei sale, pare că marea e a lui, că-i aparţine, că celorlalţi le e interzis chiar şi s-o atingă. Dacă observi pasagerii vei vedea, în schimb, că nici unul n-o priveşte aşa, şi se vede că nici n-ar putea-o face vreodată, chiar dac-ar dori. Eu simt că aş şti să privesc marea în felul acela.

Odată eram la Savona, şi stăteam pe parapetul străzii care mărgineşte portul, uitîndu-mă cu binoclul la deplasarea navelor. Şi, în mod special, mă

oprisem asupra unui cargou uriaş care începuse chiar atunci să se mişte.

— Acela-i un vas de transportat cărbuni, şi-acum au început manevra ca să-l aducă aici jos, în locul ăstuia care pleacă.

Mi-am luat binoclul de la ochi şi am văzut că cel care-mi vorbeşte era un om în vîrstă, cu părul cărunt, şi destul de gros, dar numai în regiunea pîntecului. Un om normal, foarte normal, dar care se uita la navele acelea întocmai ca un cioban care-şi priveşte oile. N-am văzut în viaţa mea un cioban, dar îmi închipui că aşa îşi priveşte oile.

— Un vas de transportat cărbuni ? Are însă numai patru cale şi bigi obişnuite, ca toate vasele comerciale !

— Da, căci nu e o navă construită anume, ci e adaptată pentru a transporta cărbuni. Pentru încărcat şi descărcat întrebuinţează utilajele portului. Asta în schimb, da, e o unitate făcută anume pentru transportul cărbunelui, vezi ? Suprastructurile toate la pupa, maşinile la pupa, şi toată nava, pînă la prova, nu e decît o serie de magazii pentru cărbune. Frumoase unităţi moderne şi vasele astea ! În partea asta a portului sînt numai carboniere. Vezi ? Acela, celălalt, şi toate cele de-acolo, carboniere toate aşteptînd să fie descărcate.

— Sînteţi marinar ?

— Da, am fost ofiţer. Dar acum am terminat. Acuma e la rînd fiul meu. A intrat în marină acum un an. La început nu reuşea să găsească un vas pe care să se îmbarce, aşa cum se întîmplă întotdeauna, dar pe urmă am reuşit să-l angajăm şi pe el. Am fost nevoiţi să folosim un mic şiretlic, căci legea spune că-ţi trebuie trei ani de navigaţie pentru a putea

beneficia de propriul tău titlu, şi nici un comandant nu e dispus să-i ia pe băieţii ăştia cînd ies din şcoală. E tare păcat, dar e şi mare criză în marină.

În timp ce vorbea nu se uita aproape niciodată la mine, se uita tot timpul la navele care se mişcau cu încetineală.

— Auzi sunetele acelea de clopot ? Au început să tragă lanţurile de la ancore, şi la fiecare şaptezeci şi cinci de metri de lanţ sună o dată, aşa că la puntea de comandă ştiu cîţi metri de lanţ au tras. În timpul manevrei comandantul stă pe punte, iar la prova şi la pupa e cîte un ofiţer.

Cum terminase de vorbit, eu mă uitam preocupat de jur împrejur, căutînd să-l mai întreb cîte ceva. Aş fi vrut să-i arăt cît de mult mă interesau lucrurile acelea, dar pe de altă parte mi-era teamă să nu-l întreb prostii. Şi mi-era grozav de frică să nu plece, fiindcă o asemenea ocazie cu greu aş mai fi putut întîlni. Dar el o lua mereu de la capăt :

— Auzi sirenele astea ? Sînt nave în manevră care le previn pe celelalte de fiecare mişcare. Un semnal dacă merg înainte, două dacă virează la dreapta, trei dacă virează la stînga.

Apoi, cîteva sunete de sirenă care-l făcură să rîdă.

— Ah, încep să se enerveze ! Înţelegi, cînd o navă trebuie să înceapă manevra şi vede una care se mişcă colo, şi alta dincolo, comandantul trebuie să fie numai ochi şi urechi. Porturile sînt prea mici, prea ticsite, nu mai ştii unde să-ţi întorci nava.

Atunci seara am ajuns acasă foarte tîrziu. Eram în dispoziţia aceea specială în care mă aflu ori de cîte ori stau foarte aproape de un lucru mare şi frumos, dar trebuie să constat că eu sînt şi voi fi

întotdeauna pe dinafară. Nenorocirea stă tocmai în asta. Pentru totdeauna.

Cu mulţi ani în urmă, pe cînd eram în şcoala elementară, mi se dădea să citesc diferite istorioare cu mici cercetaşi care, în deşert, asaltau tancurile, trăgeau cu mitralierele ; eu întrebam de ce nu mă pot duce şi eu acolo. Atunci mi se spunea că sînt mai multe feluri de a-ţi sluji patria, şi că al meu era să stau pe loc şi să învăţ, şi să n-o supăr nici pe mama şi nici pe profesoară."

Pe vremea aceea, această primă lucrare literară a lui mi-a făcut o impresie mai mult decît dureroasă. Poate că nu puteam suporta gîndul că se înfăţişa ca un om bolnav ca şi un funcţionar (perpetuu). Chiar şi faptul că pusese mîna pe toc ca să scrie mi s-a părut o concesie făcută bunăvoinţei, un fel de capitulare aproape, pe care am atribuit-o bolii. M-a decepţionat însă stilul. Inferior, aveam impresia, celui din scrisorile lui, întrucît îi lipsea veselia, ironia. Totuşi, ultima frază salva totul ! Iar motivele „conradiene", atît de personale, le-am socotit a fi doar pline de candoare. Acum simt în ele gheara leului, cum se spunea pe vremuri.

Povestea cu boala a durat — la mare şi la munte — pînă în octombrie. Apoi, a continuat să se considere mai mult sau mai puţin virtual bolnav. Din cînd în cînd lansa, cu un aer insolent sau grav, după cum era cazul :

— Noi, tuberculoşii...

În primul rînd era, bineînţeles, o provocare la adresa optimismului meu, o manieră de-a se ponegri

faţă de noi şi de-a ne înfricoşa, ca pe vremea cînd, copil fiind, inventa şi se lăuda cu eşecurile şcolare.

A revenit la „viaţa activă" şi s-au instalat în casa lor, incomplet aranjată, cum era de aşteptat, dar în care se putea locui, întrucît exista patul. La un moment dat începu chiar să se amuze : cînd izbuti să combine un anumit fel de aranjament fără să recurgă la obişnuitele piese de mobilier, pe care le detesta, socotindu-le, fără excepţie, urîte. În coridorul de la intrare şi în camera cea mare a pus să se instaleze o serie de etajere de metal, aşa cum se văd prin magazine. Scheletul lor, aerisit şi rigid, aducea, bineînţeles, cît mai puţin posibil a „mobilă". În felul acesta, camera de zi fiind despărţită, a fost salvat faimosul birou. Încetul cu încetul rafturile s-au umplut : cărţi, picupuri, curiozităţi strînse în timpul călătoriilor şi vechile jucării ale Marlènei, păpuşile, ursuleţii, o micuţă maşină de cusut pe care-o primise mama ei pe cînd era copil. Cea a bunicii de la Cuneo, Singer '900, a fost pusă la loc de cinste pe o măsuţă, unica mobilă, în afară de o sofa şi două scaune lungi, din fier, şi acoperite cu o ţesătură din lînă. Maşina Singer îi slujeşte şi acum, ca să-şi coase sacii şi genţile. În bucătărie, deasupra frigiderului, a pus un vas mare de argint cu o ornamentaţie foarte complicată (primită în dar), nu ştiu bine dacă pentru a-şi bate joc de frigider sau viceversa. Celelalte obiecte preţioase (primite în dar) au fost aşezate ici şi colo, lîngă ursuleţii cu blana roasă, şi lucrurile de bazar.

Încăperea a devenit numaidecît veselă : roşie. Un lampadar cu abajurul confecţionat, cred, din răchită, împrăştia o lumină pestriţă, parc-ai fi stat în umbra roşiatică a unei păduri. Dulapul e dat cu lac roşu,

cuvertura e roşie, şi aşa mai departe. E culoarea care-i place Marlènei. Severitatea se află în stampele agăţate la capul patului, în locul tradiţional al icoanelor : dinozauri, mamuţi şi altele de felul acesta. Strămoşii. Ilustrare potrivită a unei lumi care a abolit metafizica.

În cele din urmă am fost invitaţi şi noi, împreună cu Maria. Eram peste măsură de fericiţi, nu ştiam ce să admirăm mai mult. Pînă şi ei erau stingheriţi de-atîta mulţumire.

— Parcă aveai ceva pe dincolo ? făcu el ; şi ea aduse bunătăţile pe care le pregătise. Ca doi ţărani proaspăt căsătoriţi.

Cînd i-am spus însă că Ugo — invitat înaintea noastră în via Colletta — telefonase, arătîndu-se entuziasmat de casă, el a început să rîdă :

— Mă amuză Chiodoni. S-a schimbat aşa de mult !

Voia să spună, mi-a explicat, că s-a îmburghezit.

„Am dat de-un vagabond de vreo cincizeci de ani, cu paltonul numai petice. Mergem de-a lungul fluviului. Sînt fericit să merg împreună cu vagabondul, pe deasupra am şi prilejul de-a mă îngriji de el ; îmi atrage atenţia că e puţin cam nebun şi uneori nu-şi mai dă seama de nimic. Cerem de pomană, agonisim cincisprezece lire. Găsim alte expediente. Mîncăm o plăcintă. (Mă trezesc, visul continuă.) Acum am o rulotă, trasă de un jeep galben şi hodorogit. Fac pe scamatorul şi vînd desene. Cîştig ceva parale. Locuiesc cu două femei, urîţele. Ceilalţi vagabonzi îmi dau o mînă de ajutor. Ceilalţi, în rulotele lor, au mobile de lux, sculptate. Eu mă simt fericit într-a

mea, plină de lucruri vechi, uzate. Drumurile urcă şi coboară. La urcuş jeep-ul oboseşte. Mă opresc la umbră, mă gîndesc, plin de fericire, că *nu mă grăbesc,* că e *timp destul.*"

E un vis alegoric : ca o străfulgerare. Fericirea concepută ca o eliberare din timp nu e o aspiraţie religioasă ? De altfel chiar şi idealul „vagabond", de fapt.

O însemnare făcută cu vreo cîţiva ani mai tîrziu (în legătură cu Nenè, care învăţa să cînte la ghitară) : „Am rezolva problema. Am colinda lumea, eu aş face desene pe trotuar. Pe maşină aş scrie *Circul Piero şi Marlène.* Eu propun Pierre în loc de Piero."

Acum proprietatea îi provoacă groază — ca înregimentare, ca şi slujba — totuşi, cînd mi se întîmplă să mă duc pînă acolo, placa de alamă ţintuită de el pe uşă îmi aminteşte de faimosul Circ. Imaginea, ca cea a numelor pictată pe rulotă, nu-i deloc veselă, dacă nu chiar sinistră, la prima vedere. Reprezintă o acvilă bicefală care ţine în gheare o panglică pe care sînt scrise cele două nume. Într-adevăr, un simbol cît se poate de limpede.

Via Colletta e departe de noi. C. a ales-o anume, deoarece e pe lîngă Institutul pe care-l frecventează Marlène, dar şi pentru că, dacă nu tocmai pentru că e departe. Altfel, zice, eu şi cu Maria am fi înăbuşit noua familie încă de la naştere. Sfîntă precauţiune. Cu toate acestea, ori de cîte ori intervine ceva care nu porneşte de la noi (de la noi în momentul de faţă) pare s-o pună în pericol.

Să fi fost unsprezece noaptea. Sună telefonul :

— Sînt foarte necăjit.

— Dumnezeule ! Ce s-a întîmplat ?
— Nenè nu mă lasă să dorm.
— De ce ? Se simte prost ?
— A vorbit la telefon cu mamă-sa, e furioasă şi-acum se ia de mine.
— Ai încercat s-o calmezi ?
— Eu vreau să dorm.
— Nu spune tot timpul *eu* !
— Vreau să viu acasă şi să dorm.
— N-o poţi lăsa pe Nenè singură.
Era conştient, bineînţeles, de efectul comic (de comedie) al convorbirii ; era însă şi încercarea, ca o supapă măcar, de a scăpa de o plictiseală. Orice om s-ar fi scandalizat ca de un lucru pueril auzindu-l că vrea să se întoarcă „acasă" (la mama !), ceea ce putea să dezamăgească în mod îngrozitor o soţie. Totuşi el voia să se întoarcă nu ca să caute mîngîiere, ci numai pentru că patul lui era tot acasă. În ceea ce-o priveşte pe Nenè, a rîs cea dintîi de toată povestea asta.
După cîţiva ani, a fost ceva mai grav. A fost tot o convorbire telefonică, denumită apoi „a creioanelor paralele".
— Ai lucrat ?
— Nu, ne-am certat.
— De ce ? (groaza mea).
— Vrea să şteargă praful. Pune creioanele paralel pe masă.
— Ce tot spui acolo ?
— Nu mai putem trăi împreună. Nu pot suferi gospodinele.
Spunea :
— Marlène e biolog şi *beat*. Acum e şi gospodină ; iar gospodina n-o suport.

Faptul că e biolog, a fost întotdeauna o problemă personală (a ei). Adesea la început o întrebam ce lucrează, iar ea ne povestea fel de fel de lucruri. El o privea cu uimire, apoi, plin de dezgust :
— Cum poţi vorbi despre muncă atunci cînd nu te mai afli acolo ?
Dacă-i aminteam că nevasta lui lucrează mai mult ca el, răspundea :
— Dar ei îi place !
Poate că pornirea (relativă) faţă de Nenè, generată de un oarecare conformism, îl împiedică să deplîngă necesitatea unui loc de muncă ce nu corespunde întru totul celui pe care l-ar fi preferat ea : de cercetare, de studiu. Nu trebuie exclusă însă şi o anumită „invidie faţă de cei puternici", cum spune chiar el.
Ne-a anunţat că va pleca în Congo :
— Am aflat că au nevoie de un biolog.
— Dar biolog e Marlène.
— Exact.
— Şi tu ?
— E inclus şi consortul.

Au crescut împreună şi s-a format odată cu el. În primii ani însă, se îmbrăca tot cu hainele acelea elegante pe care i le făcea croitoreasa pe care o văzusem la nuntă. Croitoreasa mamei ei. Purta părul ridicat, purta panglici de catifea la ceafă sau pe creştetul capului (gîtul părea şi mai gracil). Apoi a început să apară cu felurite fustuliţe şi tricouri, iar mie mi-era teamă că se îmbrăca aşa fiindcă el nu voia să cheltuiască pentru rochii.
Am avut un vis.

„Nenè tristă. A renunţat la tot. O îmbrăţişez, o mîngîi, plină de compătimire."

Ea însă părea să se simtă foarte bine în tricourile acelea ; într-adevăr, era veselă tot timpul. Ultima transformare a fost tocmai cea *beat*. Iar culmea acestui stil a fost atins poate atunci cînd şi-a atîrnat la gît, drept medalion, o plăcuţă de fier pe care scria, cu email, X—100. O plăcuţă „adevărată" de maşină.

Drept concluzie, el spune :

— Din fericire, eu sînt cel care se ocupă de îmbrăcămintea ei.

Datorită solidarităţii oamenii devin complici ; diferenţa constă doar în conţinut. Tovarăşa de viaţă a banditului, a pictorului sau a profetului prezintă aceeaşi valoare, cînd e vorba de atribuţiile pe care le au. Există şi reciproca ? În cazul lui şi al Marlènei problema nici nu se pune măcar. Cel care dă tonul e el, ca odinioară în vechea lui prietenie cu Chiodoni. Explicaţia ar putea fi aceasta : pare să existe un primat caracterial în tipul umanist al acestor raporturi, în sensul că fantezia posedă o forţă mai mare : opusul celor ce se întîmplă pe plan social.

„P. îi arată Marlènei o cutie :

— Un cadou pentru tine.

Ea rîde :

— O pilă.

— E o piesă de maşină. Costă cincisprezece mii de lire !"

„P. a cumpărat o puşcă. Îl rog să nu i-o arate tatălui său. Costă optzeci şi cinci de mii de lire. E o armă de război uzată, pentru antrenament. O

întreb pe Nenè dacă ştie ceva în legătură cu puşca. Spune că el a anunţat-o în felul următor :

— Am două veşti, una bună şi una rea. Cea bună : mi-am cumpărat o puşcă. Cea rea : am dat pe ea optzeci şi cinci de mii de lire."

Ea pare mulţumită, dacă nu, ceea ce e şi mai mult, amuzată. Amuzată de tot ceea ce născoceşte el, tot timpul — întocmai ca pe vremea cînd era copil — pentru a converti cotidianul în aventură. Scormoneşte mereu prin mormanele de piese de automobile uzate, apoi le vinde la fier vechi.

— Cîştig uneori chiar opt sute de lire ! spune.

În Elveţia, în vreme ce Nenè stă la soare, el scurmă prin gunoaie şi o dată, la vamă, cînd i-au deschis maşina, gemînd de piese vechi, vameşii au început să rîdă.

Se duce după Nenè, la Varigotti.

— Trebuie să plec devreme fiindcă mă opresc la Savona.

— Ce faci la Savona ?

— Trebuie să trec pe la un individ care demontează vapoare.

— Cumperi vapoare de ocazie ?

— Piese.

În primii ani de căsătorie faptul că era coproprietar izbutea, uneori, să-l amuze.

Iată relatarea, în stilul lui meticulos-fantastic, a primei şi cred unicei Reuniuni a Coproprietarilor la care a luat parte.

„Subsolurile unei biserici, din ciment, prăfuite, pînze de păianjen. O încăpere împodobită cu zdrenţe, ca la teatru. Zvon îndepărtat de lovituri uşoare : toc, toc... Urmează sunetul, şi după coridoare şi

camere întunecate se vede o lumină, în fund. Într-o cămăruţă doi indivizi slăbănogi şi trişti joacă ping-pong. Sus, pe perete, o inscripţie cu litere mari MENS SANA IN CORPORE SANO."

S-a dus cu Marlène, din politeţe — se aştepta numai la necazuri — la o expoziţie de pictură la Circolo Volta, unde expunea un coleg de la San Ciro. Tablourile „impresioniste", locul îngrozitor, luxos, lume elegantă : numai el şi cu Marlène *beat*.

— Oameni aşa de urîţi n-am mai văzut de pe cînd mă duceam la biserică !

Urîţenia l-a fascinat întotdeauna (ca şi pe mine), de fapt e o altă faţă a frumuseţii. Totuşi numai faţa aceasta stîrneşte milă.

Mi-a destăinuit că la stabiliment le alegea numai pe cele urîte, fiindcă-l întristau.

„P. la Biblioteca Municipală.

— În locurile prea organizate nu găsesc nimic. (Eu la fel : am fost la Palatul Sormani să caut nişte reviste şi nu le-am găsit : şi am fost bibliotecară !)

Vede un Birou de informaţii. Înăuntru, nimeni. Găseşte fişierele, numai pe autori. Întreabă pe cineva, care-l trimite la etajul I. Alt Birou de informaţii. În sfîrşit, i se arată fişierele. Sînt şi pe materii. Găseşte lucrarea pe care o caută, dar îşi dă seama că nu are hîrtie şi stilou, şi încearcă să înveţe cota pe de rost. Apoi îşi dă seama că acolo nu-i nici o carte. Nu îndrăzneşte să mai întrebe nimic, şi observă ceea ce fac ceilalţi. Se uită pe furiş „pentru a nu bate la ochi" (spune) şi-şi dă seamă că *le e frică de el* !"

Poate că la baza aventurilor acestora a stat tocmai frica. Dar frica fanteziei.

„Aventurile domestice" se ivesc chiar prea des, dar nu sîntem informaţi întotdeauna. Ne-au povestit întîmplarea cu dulapul.

„Găsesc în casă mucuri de ţigară şi chibrituri, portăreasa (care face şi curăţenie prin apartamente) nu fumează, soţul însă da, dar nu urcă niciodată. P. : — Portarul îşi dă întîlnire la noi în casă cu vreo chiriaşă. — Scrum sub sofa : aşa dar cineva a stat lungit pe ea. Goleşte dulapul de haine, face o gaură în uşă, se închide înăuntru cu puşca şi cu aparatul de fotografiat. O vede pe portăreasă cum citeşte ziarul, cum umblă de colo-colo, găseşte apoi caietul legat în piele roşie (vechiul lui *Jurnal din Algeria*) citeşte puţin din el, apoi pleacă. El iese din dulap, ia caietul ca să scrie ceva acolo înăuntru, se închide iarăşi. Ea se întoarce, se uită mirată acolo unde era caietul. Închide fereastra, iese. El se duce să deschidă fereastra, ca să vadă ce mutră o să facă. O urmăreşte îndeaproape şi în celelalte camere, fără ca ea să bage de seamă."

Întors dintr-o călătorie în Anglia, îi spune tatălui său :

— Vreau să mă duc la Londra şi să lucrez ca chelner. Ştiam că chelnerii italieni se simt bine la Londra fiindcă acolo „muncitorul e respectat" ; dar nu e asta, bineînţeles, cauza, făgaşul raţionamentului pe care-l face. Urmează numaidecît şi motivarea.

— Vreau să trăiesc la Londra fiindcă acolo se întîmplă întotdeauna cîte ceva.

— Eu, fără un pic de amuzament, nu pot cîtuşi de puţin să trăiesc.

Pare banal, dar e o cugetare filozofică, o cugetare de cea mai mare însemnătate. Nu explică numai cazul său, ci întreaga natură umană. „Varietatea nu e numai mireasma, ci însăşi substanţa vieţii", spune autorul lucrării *Cella d'isolamento.*

Văzîndu-l, după cîtva timp de absenţă, îl întreb :

— Cum te simţi ?

Răspunde :

— Ca de obicei.

Nu pare descurajat, dar e ; cu alte cuvinte : cum ar putea fi altfel ? Sînt ispitită să-i spun, — şi îi şi spun — că în schimb pentru mine acum, mai bine spus, *la vîrsta mea,* nimic nu pare mai reconfortant decît acest ca de obicei ; ba chiar, mai extraordinar. Iar el :

— De asta mi-e teamă mie de bătrîneţe.

— Cumpără-mi cincizeci de morcovi.

Maria, foarte amuzată, îmi povesteşte de telefonul pe care-l primise ; şi adaugă :

— Îi cumpăr cinci.

El însă înţelegea să-i comunice numărul exact, nu unul metaforic. Chiar şi stilul lui „baroc" îşi are poate originea în „nevoia de siguranţă".

Cu toate că locuieşte departe, „mămismul" îşi continuă opera devastatoare. Sau cel puţin aşa pare, poate părea celorlalţi. Nenorocirea e că tocmai el e cel care impută, reproşează lucrul acesta în momentele lui de furie. Momente care au aerul să fie nişte adevărate momente ale adevărului.

La originea acestor noi compromisuri au existat anumite circumstanţe ; numai că circumstanţe există

în asemenea cazuri mai întotdeauna. Că banca la care lucra era aproape de noi era o realitate ; ca şi faptul că soţia lui mînca la cantina Institutului : era natural aşadar ca el să vină să mănînce acasă. Pasul următor a fost făcut cu aceeaşi naturaleţe ; astfel că i-a spus Mariei :

— În timp ce faci cumpărăturile pentru voi le poţi face şi pentru noi. Adăugînd după aceea : mi se pare inutil să faci în doi un lucru care se poate face pentru doi.

Logic nu era, bineînţeles, raţionamentul lui, ci grija şi atenţia noastră, ca şi instinctiva lui nevoie de a recurge la ele. Nimic nu e mai străin de el decît un calcul preventiv, de aceea logica era ceva pe deasupra, un ornament.

Ceea ce pot gîndi „alţii" nu contează ; dar el, care ne acuză, şi între timp continuă ?

Ca toate istoriile din viaţa lui, aceea a cumpărăturilor e tragicomică. Comicul îl aduce el, cu sentimentul jocului pe care-l are, cu stilul lui de comedie absurdă. Tragicul se află în faptul însuşi, iar el uneori se revoltă.

— Aşa sînt eu, fricos, burghez *exploatator,* fiindcă voi m-aţi făcut aşa.

E îngrozitor.

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Data aceea cînd m-aţi aşteptat, (!) *teama* voastră *de frig.*

De ce totuşi „tragic" ? Poate în măsura în care asta poate însemna că nu e întru totul liber, autonom, bărbat. Sînt sigură totuşi că asta nu e ideea lui : e a „celorlalţi". De pildă, a noului său prieten pe care-l cheamă Ugo ca şi pe Chiodoni (mai bine-

zis al nevestei lui, deoarece el nu e un om conformist). Normal să i se reproşeze simbioza cu vechea familie. Dar ce ştiu ei de asta ? Ce ştiu ei de libertatea pe care o capătă el în felul acesta şi de care are nevoie, care-i e atît de necesară ?

Ceea ce trebuie el să depăşească cu adevărat nu e faptul de a apela la noi — atît cît sîntem aici — ci părerea celor dinafară, prieteni sau nu.

E însă cu putinţă să fie influenţabil un om ca el ? Probabil că toate criticile coincid cu un oarecare sentiment de insatisfacţie, de nemulţumire în ceea ce priveşte propria lui persoană. Şi asta e un lucru serios, dar e cu totul altceva.

Cînd a apărut cîinele, mi s-a părut cît se poate de limpede că a devenit un component de seamă al familiei din via Colletta. S-au aruncat asupră-i cu o dragoste furibundă. Mie însă mi s-a strîns inima de durere.

Visul acela al meu, cu Nenè, nefericită, în pulovăraşul ei de la Rinascente, se termina cu o emoţie neaşteptată, provocată mai curînd de amărăciune decît de bucurie ; o îmbrăţişam, o mîngîiam, şi simţeam că pîntecul ei e încordat... În vis lucrul acesta părea să-i agraveze situaţia ; trează însă îl doream chiar prea mult, deşi *nu îndrăzneam* să-l doresc sau mai bine zis să-mi formulez dorinţa. Mă dusesem să-i fac o vizită fetei Eugeniei, care născuse de curînd şi-mi trecuse prin cap gîndul : dac-aş fi venit pentru Nenè ? Mi-am răspuns imediat : ar fi o fericire prea mare, mult prea mare. N-aş putea-o îndura. Ce gîndeau ei despre asta, nu ştiu. Natalia e de părere să stau de vorbă cu nora mea ; dar nu pot. Ce drept am eu de-a influenţa, nu numai pe

ea, dar evenimentele înseşi ? S-ar putea să nu posed un instinct matern prea dezvoltat.

Ugo şi Leda Chiodoni au o fetiţă. Într-o seară ne-au invitat le ei ; se jucau cu fetiţa. Leda era fericită că seamănă cu Ugo : îi spunea Ughina. Firicelul acesta de fantezie m-a umplut de încîntare. Am întrebat cum s-a comportat el cînd a văzut fetiţa. Leda mi-a arătat numaidecît : a ieşit din odaie, şi-a vîrît capul pe uşă şi a aruncat o privire plină de bănuială. Ştiam eu bine că-i era frică.

Copiii au adus cîinele şi la noi acasă, iar P. se întindea cît era de mare pe duşumea ca să vorbească şi să se joace cu cîinele. Era un cîine oarecare, mic, galben, urîţel, şi părea tot timpul mirat că i se arată atîta căldură. Părea chiar preocupat, ca şi cum ar fi vrut să-şi explice asemenea lucru. Avea dreptate să-i fie teamă : cînd s-a îmbolnăvit l-au îngrijit după toate regulile ştiinţei şi cu atîta zel, că în cele din urmă a murit din exces de medicamente. M-a apucat o frică îngrozitoare pentru copil.

L-am întrebat de curînd (mă uitam la fotografia unui setter irlandez) :

— Ce fel de cîine ai vrea să ai ?

— O corcitură din aceea mică, lăţoasă şi grăsuţă.

— De fapt, un cîine urît.

— Da.

— Asta înseamnă că nu te mai interesează frumuseţea.

— Cînd e vorba de un cîine, cauţi un raport de altă natură ; i se cere ceva care înseamnă mult mai mult.

Şi-au iubit cîinele şi după moartea lui. Voiau să-l îmbălsămeze, apoi l-au îngropat noaptea în Parc.

În mine rămăsese însă ideea aceea a „copilului" ; am izbutit s-o scot la iveală într-o împrejurare ieşită din comun.

El, de cîtva timp, şchiopăta.

— Ce ai ?

— Mă doare piciorul.

— O fi o criză de reumatism.

Mă încerca bănuiala că exagerează, ca să ne sperie, atît de spectaculoasă era scena. Cu toate astea se vedea că suferă cu adevărat.

„P. umblă prin cameră şchiopătînd din cauza durerii. În cele din urmă se aşează şi, cu un aer pe jumătate circumspect, pe jumătate solemn, sprijinindu-se cu coatele pe masă, spune :

— Aş vrea să vă întreb ceva, şi eu şi Marlène. (Pauză.) Nu mai ştim care-i scopul vieţii noastre.

Eu :

— Fiindcă nu credeţi în nimic.

— S-ar putea să fie din pricina asta. Pînă acum am trăit numai pentru că aşteptam să ni se întîmple cine ştie ce. Ne-am dat însă seama că nu se va întîmpla nimic. Prima şi-a dat seama Nenè, ea e mai curajoasă, mai raţională. Eu sînt un tip pasional. Visam la fel de fel de aventuri. Aş putea fi şi-acuma fericit dacă aş face o călătorie în Basarabia, dar apoi stau şi mă gîndesc : Şi după ? Şi după noi ?

Eu :

— Un copil.

— Ne-am gîndit şi noi la asta.

Eu (excitată) :

— I-ai văzut pe Ugo şi pe Leda Chiodoni ?

— Ei nu mă interesează. Sînt tineri. Eu vreau să aflu de la voi, care aveţi experienţă.

Eu :

— Noi te-am avut pe tine.

— V-am slujit la ceva ? Ce-am însemnat eu pentru voi ?

Mă pregăteam să răspund, cînd C., care tăcuse tot timpul, intervine :

— Nimic, nici chiar un copil nu poate însemna întregul scop al vieţii. Scopul e însăşi viaţa. Aventura ta e viaţa ta.

Îi povesteşte *Tigrul în junglă* de James."

A doua zi a fost nevoit să se aşeze în genunchi ca să poată mînca, nu mai era în stare să stea pe scaun. C. i-a spus să se ducă la profesorul V. ca să-l consulte şi să-i obţină internarea. A doua zi l-am întovărăşit la Policlinică, în pavilionul unde stătusem şi eu cu cîţiva ani înainte. În timp ce făceam cuvenitele demersuri pentru înregistrare pe la ghişee şi oficii, mi-am aruncat ochii pe hîrtia Profesorului şi am citit : spondilită. Mi-a adus aminte de „spinită", cuvînt pe care mama îl rostea tainic, cu vocea scăzută, pomenind de nu ştiu cine, mort de tînăr.

Am întrebat o doctoriţă, care mi s-a părut destul de reticentă :

— Poate fi şi ceva uşor.

Domnul în halat, căruia îi plăteam, s-a uitat la mine cu nişte ochi rotunzi, buni, şi mi-a spus :

— Curaj.

Cu gura uscată şi abia ţinîndu-mă pe picioare, am ajuns acasă ; în enciclopedie am citit : tuberculoză vertebrală.

Totul se lămurea : întreaga lui viaţă atît de misterios de patetică ducea acolo.

Profesorul Pozza (care mă îngrijise cînd fusesem bolnavă) mi-a explicat că denumirea aceea avusese doar scopul de a-l hotărî să se interneze imediat. Că boala era o simplă ipoteză, cea mai rea ; cu toate astea vindecabilă. M-am simțit puțin mai ușurată. Dar cînd i-am repetat explicația asta și lui, mi-a răspuns :

— Măcar de-ar fi adevărat că e ipoteza cea mai rea.

Se gîndea la cancer. Și deodată, ipoteza tuberculozei mi s-a părut și mie aproape bună.

„Îl aud pe C. certîndu-l ; mi-e teamă fiindcă e bolnav, alerg. Locuim în vechea casă de pe via Barbaroux. Îl găsesc pe C. în ușa cea mare, de la biroul tatei, cu el în brațe, leșinat. E ca acum : cu barbă, frumos, suferind. Îl iau în brațe : e ușor, moale ca un copil mic."

Semnificația, pentru mine, a episodului acestuia a fost întocmai cea care mi-a fost anunțată în vis : el redevenit copil, dacă nu chiar pe punctul de-a se naște din nou. Ceea ce explică pe deplin absoluta, chiar excesiva mea dorință de a-l îngriji, ca și cum ar fi trebuit să-l readuc cu adevărat la viață (să-l nasc încă o dată). La viața fizică ; dar mai cu seamă la acceptarea, la încrederea, la dorința de a exista.

„Sora i-a vorbit despre mine : soția dumneavoastră ; și el :

— S-a înșelat ori în privința mea, ori în privința ta.

Surorile, se știe, sînt stupide ; încerc să dreg lucrurile :

— În privința amîndurora ; trebuie să-ți fi adăugat doisprezece ani ție și să-mi fi scăzut doisprezece mie.

Mă privește cu ironie. Îmi dau seama că sînt departe de-a fi dres ceva."

Fizionomia lui, atît de expusă acum — plictisită cum e — privirilor constituia un limbaj chiar prea lizibil. În răstimpul lungilor mele ședințe de așteptare, el întins și imobil, mi-a venit ideea să-l desenez ; așa, urmărind umbrele, cercurile orbitelor, mă identificam și mai mult cu suferința lui.

Cînd era copil n-am reușit niciodată să-l conving să-mi pozeze ; adesea îl desenam stînd în spatele lui, în felul acesta nu observa. Îi surprindeam cel puțin forma, alungită, a capului țuguiat, în vîrf cu buclele ciufulite, a cefei atît de delicate. Mi-am amintit de toate astea în timp ce mă uitam la el cum stătea în fața măsuței — se dădea jos din pat ca să mănînce — eu aflîndu-mă în spatele lui, în picioare. Forma capului era aceeași, dar buclele lînoase și zburlite, cenușii, m-au făcut să mă gîndesc la bătrînul meu unchi, Canonicul, aplecat asupra clasicilor săi (sau a temei mele de latină).

I se făceau radiografii, stratigrafii ; cînd vedeam cum îl duc cu scaunul pe rotile ca pe un paralitic, îmi spuneam : seamănă cu tata, pare deja bătrîn !

Venind în timpul uneia din mutările lui dintr-un pavilion în altul (în încercarea de a afla ce are de fapt) l-am văzut de departe, în scaunul pe rotile, sub platani, cu capul zburlit și puțin înclinat de bătrîn înțelept : am încercat, pe lîngă milă, un sentiment înrudit cu venerația. Erau amîndouă lucrurile : „redevenit copil" și „deja bătrîn".

„Găseşte, într-o caisă, un vierme alb cu pete negre. Îi zîmbeşte, îl ia şi se duce la fereastră, îl aruncă departe în grădină."

Asemenea momente de fantezie şi de gentileţe alternează cu unele de depresiune sau de umor, cînd amuzant, cînd feroce.

Tatăl său s-a dus la bancă pentru a-i scuza absenţa. Şi spune cu îngăduinţă, pentru a scuza şi restul :

— Nu cred că e unul din stîlpii instituţiei.

— Dimpotrivă, i s-a răspuns, e un funcţionar foarte capabil, e cel mai iute, ştie să umble cu maşinile.

Îi repet şi lui toate astea : e atît de amuzat, încît începe să rîdă în hohote şi să sară în pat :

— Numai într-o bancă se pot întîmpla asemenea lucruri.

— Tatei i-au vorbit cît se poate de serios.

— L-au luat peste picior.

(Toate astea probabil şi pentru că nu-i place să fie socotit „capabil", întocmai ca şi la şcoală.)

Cu un amestec de seriozitate şi de ironie, îi comunică Marlènei :

— Spune părinţilor tăi că nu mai am nimic împotriva lor.

Ea începe să rîdă :

— Aşteaptă să te faci sănătos !

Dar şi înţeleapta Marlène a fost doborîtă. Vin într-o dimineaţă şi aflu că a leşinat acolo, la Policlinică. O puseseră în patul celălalt. Seara mîncase doar nişte dovlecei fierţi ; iar în timpul săptămînii uitase să mănînce carne. I-au luat pulsul : optzeci. El a devenit numaidecît plicticos : voia să i se ia şi

ei temperatura, iar eu să mă duc să-i fac formele de internare.

— Pentru ce fel de boală ? am întrebat.

După care am comentat cu Maria :

— Mai bine să se înfurie decît să se sperie.

Faptul că-i făceau pe ceilalţi să zîmbească mi se părea un semn că nu era vorba de nimic grav.

„Îl întîlnesc pe Pozza pe scară ; a fost la el şi a văzut-o pe Nenè în pat. Spune : Trăiesc, şi unul şi altul, în afara lumii.

Am fost la fel de fericită ca şi cum ar fi spus : Sînt nişte sfinţi."

Neurologul spune că are sciatică. Tînărul doctor asistent :

— A auzit ce a spus neurologul ? Cînd va afla că nu are nimic, nici măcar la tubul digestiv, va născoci altceva.

Teama îl făcea să născocească mereu alte maladii.

„Acum moare de frică să nu aibă răpciugă (îşi săruta mereu cîinele). Spre amuzamentul profesorului V., ai cărui ochi cenuşii, pe obrazul îngust, aristocratic, zîmbesc maliţios."

Se teme să nu fie tras pe sfoară şi ne spionează.

„Nenè tristă. El se uită la ea pe furiş. Vrea să ştie de ce. Ea spune că e obosită. Am observat că se uită şi la mine în timp ce se preface că citeşte, cu o privire investigatoare. Cercetează ce fel de faţă avem :

— Azi aveţi nişte mutre lugubre. Mă înfricoşaţi."

„Nu vrea să plece Nenè.

— Mi-e teamă să stau singur. Nu că mi-ar fi teamă de ceva. *Mi-e teamă să stau singur cu mine.*"

„Mă gîndesc la Domnul de Fontenelle şi la *«difficulté d'etre»*."

„ I-am dus *Meneghello*, pe care o găsesc amuzantă ; dar el spune că-l deprimă.

— Mi-aduce aminte de vremea copilăriei.

Aşadar era cu adevărat nefericit în copilărie. Gîndul acesta mă chinuie acum mai mult ca oricînd. Cînd găsesc momentul potrivit îl întreb.

— Am avut întotdeauna impresia că sînt sub observaţie.

— De teamă să nu ţi se întîmple vreo nenorocire. (Simt că explicaţia nu rezolvă nimic.)

Poate că şi acum fac aceeaşi greşeală : numai că, pur şi simplu, el s-a obişnuit."

„Îi duc *La vagabonde*. Se luminează la faţă şi unul şi altul.

— Colette îl distrează, spune Nené.

Iar el :

— Colette are nerv, Mann nu. (Observaţie uluitoare, dar cu toate astea adevărată.)"

Voia întreaga operă a Colettei. După ce i-am dus toate volumele pe care le aveam, am început să colind librăriile, reuşind să descopăr cîte ceva.

„Îmi spune că în timp ce citea *Chéri* a descoperit motivul care-i îndeamnă pe oameni să se sinucidă. Nu mă pot abţine să nu plîng. Schimbă un pic tonul, dar stăruie că e sensibilitatea, adică nevoia de plăcere care duce la autodistrugere.

E doar o chestie de sensibilitate. Cine nu are sensibilitate e un om virtuos."

Îmi ies din fire, îi spun că asta e o prostie decadentă. Îi reproşez voinţa lui negativă. Îmi spune că-i place totuşi viaţa, dar aşa cum o înţelege el.

„ — Şi ţigan, şi rege. Am nevoie *şi de unul şi de altul*, în mod alternativ. Dac-aş fi rege, aş reveni din cînd în cînd la vagabondaj, dac-aş fi vagabond aş vrea să fiu pentru cîtva timp rege."

De altfel, viaţa pe care-o duce e întocmai aşa : numai că el se socoate redus la mediocritate. „Cenuşiul" acela (banca, coproprietatea etc.) nu e decît fondul neutru, pe care strălucesc — superbe — albul şi negrul (sau roşul) condiţiei sale din clipele de regalitate, sau din clipele de vagabondaj.

Cine frecventează spitalele în calitate de vizitator, ştie : e ca şi cum ai intra într-un Regat, într-un „dincolo". Normal aşadar să existe un portar. De cele mai multe ori înfricoşător. Pe cel de la Policlinică l-am urît.

„Mă vede în fiecare zi, îmi dau seama că mă recunoaşte, şi de fiecare dată sînt obligată să-i spun că mă duc la secţia «cu plată», apoi controlează numele. Aparţine tipului de oameni masivi pe care-l detest." (Era într-adevăr o nuanţă de sadism.)

Atmosfera generală era de fapt aceea de „dincolo", cu alte cuvinte „fără drept de apel". Fiecare pavilion avea de altfel atmosfera lui proprie. Într-unul, regatul lui Pozza, al lui V. şi al tînărului asistent, domneşte calmul, liniştea, amabilitatea. La „chirurgie" era o atmosferă frenetică. Chirurgii, tineri : aer sportiv, duritate, impasibilitate. El îi privea cu cea mai mare neîncredere. În pavilionul lui Pozza se ocupau de el îndelung, îi dădeau tot felul de explicaţii. Acum un chirurg îi răspunde:

— Nu pot spune nimic.

La spital trebuie să devii umil, să faci ceea ce ţi se spune : dar el se simte jignit :

— Parc-aş fi la armată.

„Pornesc în căutarea protectorului meu : îmi promite că o să se intereseze despre ce e vorba şi că după asta o să stea de vorbă cu el.

— N-a intervenit nimic nou.

— Nu-mi spun chiar totul.

— Băiatul dumneavoastră e un caz banal.

Respir uşurată. Ii văd ochii, întunecaţi şi albi, bănuitori, în timp ce profesorul vorbeşte.

Poate că Pozza îşi închipuia că-i e frică de operaţie (în caz că ar fi avut hernie) ; rămîne uluit — în felul său discret, abia perceptibil — de ieşirea lui :

— Mie-mi place să fiu operat !"

Mi-a explicat că operaţia e o aventură, ceva nou. Şi durerea ? Trece. Ceea ce-l îngrozea era nesiguranţa, ideea că nu i se spunea totul.

Mă întreba mereu despre Vittorini, a cărui boală începuse de asemenea cu nişte dureri misterioase. Îi aminteam că la Vittorini fusese o revenire a bolii. Dar îmi era şi mie o frică nebună. În mod fatal, subiecte care păreau foarte îndepărtate duceau tot acolo.

„Am fost la Baggina ca s-o caut pe doamna P. El îmi cere să-i povestesc despre ea şi despre moartea Brunei. Cînd îi spun : doctorul i-a explicat doamnei că Bruna avea cancerul în ea încă de la naştere, era de fapt... el completează : tristă, firavă, lipsită de vlagă. Îmi dau seama, cu groază, că se gîndeşte la el însuşi şi încerc să dibui, ca şi cum aş ezita să pronunţ cuvîntul potrivit : nu se distra niciodată, era veşnic plictisită ; şi-mi dau seama că şi asta i se potriveşte. Şi închei, victorioasă : avea cancer la uter. Înţeleg însă că nu are importanţă *unde* era."

„Îl găsesc scriind, lungit pe burtă, cu caietul sprijinit pe coşul de hîrtii, pe care-l întorsese cu gura în jos. Admiraţia — în stare de asemenea efort, el ; şi ca să scrie ! — sporeşte mîhnirea, dar îi răpeşte şi plusul acela de laşitate pe care-l comportă în fond întotdeauna."

„ — Am să scriu o carte ca să-i pun pe fugă pe platnicii de la clinica chirurgicală !

Şi asta deoarece a trimis-o pe Marlène la chirurg, iar acesta s-a enervat şi a spus că-l fac să-şi piardă timpul degeaba. E uimitor să-l aud spunînd «am să scriu o carte»."

„Întreb de băiatul Lydiei S., care lucrează aici. Apare, numai zîmbete, şi explică ce e hernia de disc. El atent, interesat, ca întotdeauna cînd aude vorbind «pe cineva care ştie», uitînd — probabil — că e vorba de el însuşi." A fost singura clipă de destindere de la clinica chirurgicală ; după care a fost mutat la neurologie pentru mielografie.

„Camera nu e gata, mă aşez alături de el, care e pe targă, în coridor. Transportul i-a sporit durerea. Stă cu ochii închişi. În faţa noastră, pe o altă targă, un om bătrîn şi gros care mănîncă. După două ore în cameră. E cu două paturi ; tovarăşul de suferinţă, cumsecade, se dă jos din pat şi mă ajută. Apoi vine Marlène. Iar timpul trece. Omul din patul vecin s-a îmbrăcat şi vine la dulap, care e în spatele meu ; observ că are pantaloni de ciclist, strînşi la genunchi. După puţin mă întorc spre el şi-l văd : e preot."

„Atmosfera de la neurologie emană dinamism, curățenie, ordine, totul e strălucitor ca într-o casă de oameni avuți. Radiologul elegant, snob (originar din Torino). P. se întoarce de la mielografie. Se așază : rigid, aplecat pe spate, *rece*. Din fericire vorbește — ne face chiar să și rîdem — cu preotul, spune că-și simțea picioarele în față și de fapt erau într-o parte, că avea impresia că *e o bucată de gheață care crapă*."

„Radiologul spune că nu are hernie. Noapte îngrozitoare, deoarece trebuie s-o luăm de la început, fiindcă orice e cu putință. A doua zi vizita profesorului Mas. însoțit de neurolog și de radiolog. Dă ordin să se întindă pe dușumea un cearșaf, și-l pune să meargă, gol bineînțeles. Nu-l văzusem niciodată gol de cînd a devenit bărbat : e zvelt, grațios (de tipul nudurilor lui Cranach) ; are picioarele acoperite de păr negru, coșuri pe spate. Trupul lui, așa firav cum e, nu face aceeași impresie tristă ca figura. Ieșim ; Profesorul vine să ne spună că are totuși hernie. Și-l va opera la clinica lui peste cincisprezece zile."

„Îl aduc, pe targă, pe Don Lorenzo ; i-au făcut radiografia creierului. El îi explică — în mod științific — ce înseamnă asta. Preotul îi vorbește cu afecțiune, el rîde. Îi spun sorei :

— A avut noroc fiul meu să găsească un tovarăș de cameră așa de bun.

Iar ea :

— Și preotul a avut noroc, fiul dumneavoastră e foarte bun.

Poate că surorile spun tuturor mamelor asemenea lucru ; dar eu sînt fericită. Îi pregătesc valiza. Preotul :

— Ce noroc c-o ai alături pe mama dumitale.

El :

— Asta da, e într-adevăr un noroc !

Uluitor. Sînt, pentru prima dată, *mama*."

După aceea mi-a vorbit de Don Lorenzo.

— Știi cît de mult îi invidiez pe preoți, mai cu seamă pentru locul în care trăiesc. Mi se par, astfel, la adăpost.

Altă dovadă a naturii sale contemplative. Și a nevoii de securitate : acel „la adăpost" ! La adăpost de ce ?

Îmi vine în minte o altă versiune a „vocației" sale, în tonalitate veselă. Cînd l-am anunțat că vărul lui, băiatul mătușii Luisa, s-a călugărit, mi-a răspuns :

— Mă gîndisem și eu la asta.

Îngrozită (și mai mult de cînd îmi mărturisise că-i trecuse prin minte să se sinucidă) :

— Tu ? cînd ?

— Cînd mă gîndeam la modul de-a rezolva problema vieții de toate zilele fără să muncesc.

Tot despre Don Lorenzo :

— Îmi spusese că suferă, și asta cere răbdare. Dar după ce i-a făcut injecția n-a mai simțit nici o durere, trebuia doar să stea nemișcat. Ei bine, spre marea mea mirare, mi-am dat seama că nu era în stare să aștepte. Nu știa cum să-și petreacă timpul : se uita necontenit la ceas, suna pentru a

cere de băut, comanda ceai pentru mine etc. Ceea ce m-a mirat peste măsură de mult.

Răspund :

— Poate că e un om înclinat spre o viaţă activă. Să te aştepţi, cînd e vorba de un preot, la înţelepciune, e ceva drept. Totuşi adevărat e şi că cine nu e religios e înclinat s-o considere ca un fel de magie. De altfel P. susţine că nu mai există religie de cînd au început să anuleze miracolele, să nu mai creadă în vrăjitoare etc.

Numai că el nu e atît de superficial ; ştie că există în alt fel.

Eu :

— „Veţi fi judecaţi după dragostea voastră".

— Atunci vor rămîne în mod sigur pe dinafară tocmai cei care se află în sînul Bisericii.

— Nu exagera. Maria, de pildă.

— N-ai înţeles. Maria e creştină, dar cei ce fac parte din Biserica Militantă n-ar aprecia o creştină de felul ei.

Făcea observaţii sociologice în legătură cu religia, aşa cum o întîlneşti în spitale.

— Urcînd de la săraci la bogaţi, păleşte. La Policlinică sora îi punea să recite rozariul numai pe cei care nu plăteau. (Vedea toate astea cînd se ducea la radiologie.)

— Ştiu că cei săraci îi vor primi cu dragă inimă, aceştia cred.

— Poate că le-o şi impun. Celor bogaţi nu. Pe ei nu-i plictiseşte nimeni.

„Vizită împreună cu Maria. Umilă şi neînsemnată în clinica aceea luxoasă. Face o gafă îngrozitoare ; spune :

— Eşti palid, mai palid decît în cealaltă clinică.

Îi fac semn cu ochiul ; spun :

— E din pricina perdelelor, verzi."

În clinica-hotel îi făceau o mulţime de tratamente, transfuzii etc.

Suferea mult, era nervos şi deprimat. Reacţiona în felul acela al lui, atît de personal.

„ — Du-te numaidecît după doctor, repede !

— Ce ai ?

— Anemie. Acuma-mi lipsesc globulele roşii.

C. îl lămureşte : după atîtea radiografii lucrul e explicabil.

— Mi-e teamă.

— Eşti curajos, totuşi.

— Mi-e teamă de întuneric, de vrăjitoare.

Sora îi aduce pilula.

— Mi-e teamă chiar şi de soră. Spune că după mă voi simţi *mai bine*. Eu vreau să mă simt bine.

Vizita Silviei.

— Nu-ţi mai îngrijeşti barba ?

— Nu ; nu mă mai spăl nici măcar pe faţă.

— Infirmierele ar fi mulţumite să ţi-o spele.

— Nu las să pună nimeni mîna pe mine, cu atît mai puţin infirmierele. Am fost întotdeauna un nespălat, acum nu mai fac eforturi pentru asta. Dacă nu mă salvează, mă las să putrezesc."

„Adjunctul cel nou, amabil, îi vorbeşte despre virtuţile diferitelor pilule etc. După asta, sora îmi spune că-i atrăsese atenţia, că făcuse o psihoterapie ; că chiar şi profesorul se declarase mulţumit."

La Madonnina, ca şi la Granelli, atît surorile cît şi medicii se amuzau de extravaganţele lui. Începînd cu tatuajele. Unii făceau ochii mari, alţii zîmbeau,

dar plini de curiozitate erau cu toţii. După aceea a venit rîndul ochelarilor prismatici. Mi-am dat seama că nu eram unica persoană care nu auzise despre aşa ceva.

Îmi dăduse însărcinarea să-i caut ochelarii respectivi, şi eu pornisem la treabă şi mai sceptică chiar decît pentru romanele Colettei ; i-am găsit însă destul de repede. Au rămas uimiţi cu toţii.

Chiar şi profesorului Mas. i-au atras atenţia atunci cînd i-a văzut, şi i-a cercetat cu tot interesul. Cu ajutorul lor putea citi, scrie şi mînca atunci cînd stătea culcat, aşa cum era silit în vremea aceea.

Alături de ochelarii prismatici Nenè pusese o păpuşică. Păpuşica aceea era *ea*. Avea ochii albaştri, părul ca argintul, înfăţişarea candidă şi curajoasă.

„P. vorbeşte despre «complexul lui de vinovăţie faţă de păpuşi». Cînd era mic, de patru sau cinci ani, adusesem acasă o păpuşă, aproape cît el de mare, şi o pusesem pe sofa. El stătea lîngă ea şi nu ştia ce să facă. I-am spus că era pentru el ; îi plăcea, dar nu ştia ce să facă. Apoi păpuşa a dispărut, şi lui îi era teamă că asta se întîmplase din pricină că nu arătase că ţine la ea."

„Vizita doctoraşului de la Granelli. El îi istoriseşte povestea «sicriului».

Tatăl — sau unchiul — unui coleg e fabricant de sicrie şi prezintă clienţilor, spre edificare, modele de sicrie în miniatură. Unul din modelele acestea, cu exces de ornamente, nu mai are căutare, aşa că voia să scape de el. Colegul se gîndise : aşa ceva i-ar face plăcere lui Monti ; şi i l-a adus, învelit într-o bucată de pînză, ca să nu se atingă de el,

deoarece poartă ghinion. El a fost fericit văzînd sicriaşul acela desăvîrşit, din nuc, cu minusculul crucifix de pe capac. Şi l-a pus, printre alte obiecte, în faimosul lui dulap cu rafturi. Într-una din zilele astea Marlène l-a aruncat."

„— Dacă eşti, aşa cum susţii, iraţional, ai putea să te rogi.

— Aş putea să mă rog întocmai precum a aruncat Marlène sicriul. După părerea mea rugăciunea nu slujeşte la nimic. Altfel n-ar mai muri nimeni.

— Părerea ţine însă de domeniul raţiunii.

— Uneori mă rog.

(Tresar.)

— De pildă, m-am rugat pentru preotul acela, deoarece mi s-a părut că *lui i-ar putea sluji*. Uneori mă rog pentru Marlène.

— Gata, ajunge.

— Ştiu numai *Avemaria* în latineşte, dar trebuie să fie greşită."

„Vizita Şefului personalului de la banca la care lucrează.

— Aş vrea să nu mai lipsesc de la bancă niciodată, nici măcar o singură zi, pînă la pensie.

E lucrul cel mai trist pe care l-am auzit spunîndu-l vreodată. Chiar şi C., căruia i l-am repetat, plînge."

„L-am găsit cu o batistă pe ochi. I s-a făcut examenul preanestezic, şi doarme sau aproape. C. observă că a fost întotdeauna la înălţime cînd era vorba să ne sperie cu ajutorul unor anumite obiecte : ca batista aceea întinsă care semăna cu ce vrei şi

ce nu vrei. Eu o luasem drept pungă cu gheaţă, Maria drept mască de oxigen."

„Vizita tatălui Marlènei. Cînd afirmă că «virusul se ascunsese între ficat şi splină», văd pe faţa lui un surîs."

„Profesorul Mas. după operaţie :

— O hernie respectabilă. Trebuie să fi fost foarte dureroasă.

El vorbeşte cu greutate, încearcă să-şi strecoare batista în buzunarul de la pijama, dar nu reuşeşte. Nenè rîde. Eu mă uit la el de aproape ; îşi întinde degetele spre faţa mea, mi-o atinge.

— Ştii cine sînt ?

— Păi nu sînt chiar nebun !"

„A doua zi, vine sora :

— Trebuie să-l spălăm, altminteri Profesorul ne face o scenă !

El, Marlènei :

— Adu-ţi aminte să-mi aduci ceea ce ţi-am cerut.

Eu :

— Ce ?

Marlène, rîzînd :

— Cheia de deschis conservele.

Surîd şi eu, iar el :

— Nu-i nimic de rîs.

Marlènei :

— Dacă pleci, vin şi eu cu tine.

Sînt umilită, cu toate acestea îmi spun că e drept : nici nu mi-ar trece prin minte măcar că-l iubesc mai profund decît ea. Acum ea e mama lui. Îi observ dinţii încălecaţi şi mă întreb de ce nu i-am pus aparatul. Nu-mi aduc aminte."

„Marlène l-a spălat cu apă de colonie. Ne uităm la el cu atenţie.

— Dacă i-am tăia barba ? Ce-ar zice ?

— Şi dacă dumneavoastră vi s-ar fi tăiat mustăţile ?

Vorbim despre hernie.

Eu :

— Montale mi-a spus că hernia de disc e o prerogativă a hamalilor din port.

El :

— Uită-te la braţele mele. Sînt ca picioarele tale. Oase subţiri.

Mă doare, dar asemănarea îmi face plăcere.

— N-am crescut atunci cînd trebuia.

Sora :

— Va putea face din nou alpinism ; e sportiv, nu ?

— Nu, mie-mi place mai mult fotoliul.

Eu :

— Îi place la ţară, dar unde nu-i lume.

Sora :

— Am înţeles : face versuri.

Opt zile mai tîrziu. Nenè, cu poncho, în fotoliu, el cîntînd dintr-o muzicuţă. Sînt fericită."

„Îmi dau seama care-i adevărul. Şi plîng, acum, mai tot timpul. Nu reuşesc să mă împac cu ideea că nu recunoaşte în mine nici un fel de solidaritate. Stau cu el în timp ce mănîncă. Mă ameninţă :

— Vai de tine dacă scoţi vreun cuvînt !

Mă aşez la oarecare distanţă şi văd, cu bucurie, că mănîncă tot. Cînd îmi iau rămas bun de la el — a doua zi plec — îmi spune «ciao» ca de obicei. Vede că plîng :

— Ce înseamnă aerul ăsta de tragedie ?

— Îmi pare rău că te las singur.

A doua zi. În timp ce părăsesc orașul, mă gîndesc la el ; simt însă că sînt pe cale de-a mă detașa, plină de cumințenie."

Acest, ca să zicem așa, jurnal „de spital" înseamnă și un mic rezumat al problemelor care-au alcătuit întreaga povestire, și ca atare ar putea constitui sfîrșitul ei. Dar ar însemna să se încheie cu revenirea mamei la o stare de înțelepciune, ceea ce ar însemna deplasarea interesului către personajul periodic.

M-am dus să-mi alin durerea în casa de țară a mătușilor mele de la Cuneo. Doctoria, bătrîna și frumoasa natură, casa bătrînă și frumoasă, mătușile bătrîne și frumoase.

Am aflat o mulțime de lucruri despre el. Unul chiar de la blîndele mele mătuși, care mi-au spus, cu oarecare răceală :

— Noi nu-l cunoaștem.

Mi s-a părut că-i o introducere nu tocmai promițătoare. Și pe drept cuvînt. Fusese acolo pe cînd era copil, „împrumutat" de bunica. Și l-au pierdut imediat ; plecase fără să-l simtă nimeni. Îl căutaseră, cuprinse de-o spaimă nebună, țăranii răscoliseră toate drumurile și ogoarele, iar în cele din urmă îl găsiseră aproape de Spinetta. Și-l înapoiaseră numaidecît. (Bunica nu-mi povestise întîmplarea.) Faptul că a recurs la fugă, atît de caracteristic pentru el, nu m-a mirat deloc ; ceea ce mi s-a spus însă despre purtarea lui m-a înghețat. Mătușa Rina, care încerca să-l convingă „cu blîndețe" s-o lase să-l

spele, și el care-i arde un picior (îl și vedeam, palid, ciufulit, închis în sine) ; mătușa Maria care-i vorbește îndelung (cu blîndețe) pentru a-l convinge să mănînce; și-i arde și ei un picior. Acasă nu făcea asemenea lucruri, nici cu Maria, și nici chiar cu mine. De altfel, înțeleg foarte bine. Refuzul privea spălatul și mîncarea, dar violența era, bineînțeles, un răspuns la „blîndețe". Puteau așadar spune că l-au cunoscut.

Se împăcase în asemenea măsură cu foștii lui dușmani (socrii) încît s-a dus să-și petreacă convalescența în vila lor din Toscana. A telefonat de acolo :

— Prietenul meu nu poate veni. Dacă vreți, veniți atunci voi. După care a adăugat : Marlène e cea care vă invită.

O alee largă de chiparoși, iar în fund vila, din secolul al XVIII-lea. Fațada dă spre vale : ușa, la capătul aleii, între oleandri în floare, se află în corpul central, retras între cele două laterale, în așa fel încît între pereții vilei se formează o piațetă. Liniște, miresme îmbătătoare. Îl vedem, prin geamlîc, în coridor, își încarcă pușca și zîmbește. În spatele lui se ivește Nenè, rîzînd, un colier lung și roșu pe tricoul negru.

Chiparoșii erau foarte bătrîni, trunchiurile lor alcătuiau un fel de nișe, unde se jucase Nenè pe cînd era copil. În cele două zile pe care le-am petrecut acolo ne-am plimbat prin pădurile din jur, sub o ploaie subțire. P. trăgea în conurile de brad, cățeaua alerga împrejurul lui, nebună și ea de-atîta bucurie. Nenè ne-a povestit cîte ceva de pe vremea cînd P.

se instalase, clandestin, prin pădurile acelea ; ea îi ducea de mîncare, și o dată fusese descoperită de fratele ei cu o crăticioară în mînă.

— Ce faci ?

Iar ea răspunsese :

— Nimic ; care e, întotdeauna, cel mai bun răspuns.

Cînd s-au întors, eu, prostită încă de bucurie, am rostit ceva cam de felul acesta :

— Îţi place mult Toscana ?

El m-a privit drept în ochi :

— Nu, mie-mi place Calabria.

De la Villar, a doua localitate în care și-a petrecut convalescența, i-a scris Marlènei :

„Poate că în momentul de față te gîndești la soarta malițioasă care, făcîndu-ne bolnăvicioși și prematur atinși așadar de o bătrînețe precoce care ne rupe de viață, în dezordinea și arbitrarul caracteristice fenomenelor naturale, nici măcar n-a vrut să facă astfel încît bolile noastre periodice să fie cel puțin contemporane, ca să ne petrecem împreună concediile pe care cuceririle sociale (a se citi : «teama sub care trăiește patronatul») ni le îngăduie.

Ar fi un mare păcat dacă, după cum susții cu simplistele tale raționamente de extrapolare «științifică», n-ar exista și o viață a spiritului, în care să ne aflăm în posesia individualității noastre dar nesupuși bolilor, după viața aceasta. Ar fi într-adevăr păcat, deoarece în viața aceasta, cu munca de toate zilele și bolile care ne macină, irosim o mulțime de timp, și pe deasupra fără nici un scop."

Iată : în destăinuirea aceasta, aparent glumeață, se întrezărește, ca o străfulgerare, ceea ce se află în centrul „setei sale de viață".

O libertate care nu e, poate, altceva decît poezia („sînt multe lucruri...")

Remarcam — acum — o anumită înclinare spre cruzime (mentală) cu care a fost de acord. Atunci i-am povestit despre horoscopul pe care i l-a făcut, la naștere, o prietenă de-a Eugeniei, foarte pricepută în astrologie. Iar el :

— Astrologia e ca știința : *îți arată numai ceea ce există.*

„Scrisoarea de la Villar" conține un pasaj despre vechea bucătărie a Mariei pe care izbutește s-o vadă într-o dimensiune „marină", care-i e cea mai dragă. E vorba, și aici, tot despre libertatea lui.

„Am mîncat la bucătărie, căsuța aceea așezată pieziș între cele două case mari. Ți-aduci aminte cît e de mică ? Acoperișul, cînd stau în picioare, îl ating aproape cu părul. Și totul e mic. Chiar și fereastra, care nu admite totuși nici un fel de simplificare de construcție, pe care dimensiunile ei reduse le-ar putea justifica, cu cele două canaturi ale ei și cu cele trei ochiuri de geam pentru fiecare canat, gratiile și rețeaua. Chiar și scaunele, care par niște scaune în miniatură, o jucărie de demult. Sînt scunde și robuste, iar lemnul lor neșlefuit poartă tăietura uneltelor care le-au durat. Au fost făcute ca să slujească, din materialul și cu sculele care se găseau pe atunci, dar felul în care au fost alcătuite vădește în mod limpede și intenția de-a le face plă-

cute ochilor. Nu datorită rusticităţii lor, ci *cu toată* rusticitatea lor.

Îţi face impresia unei corăbii, bucătăria asta. Tavanul scund, măsuţa lipită de perete, toate dulăpioarele agăţate de pereţi, ferăstruica, totul aparţinînd parcă unei încăperi menite să se legene pe ape. Şi-apoi e aşezată şi pieziş, pe o pantă ce pare un val prelung ce se termină, aşa cum se vede de-aici de la ferestruică, ca o creastă spumegîndă de frunze. Şi pereţii groşi şi bătrîna lemnărie par să ocrotească, şi să fi ocrotit multă vreme călătorii, în lunga călătorie a timpului, de căldurile verilor şi frigul iernilor aşa cum pereţii de fier ai unei nave ocrotesc cabinele de umiditatea şi vîntul oceanelor. Am chiar senzaţia că văd şi că aud, din căsuţa asta, oceanul. Liniştea adîncă de afară, care nu te îndeamnă să presupui prezenţa altor persoane în jur, izolează casa şi-ţi face impresia că eşti în călătorie, departe. Iar cînd te uiţi pe ferestruică privirea ţi se pierde în profuziunea de verde şi de lumină a cîmpiei în care se poate desluşi linia pală a mării, ce coboară şi urcă. Întredeschizînd nu ochii, ci simţurile, îmi pot imagina că simt cum se leagănă încetişor, sub picioarele mele, puntea unui vapor uriaş, şi că aud acel *bourdonnement* supus şi intens al motoarelor..."

De la Villar s-a întors cu Maria. Maria a început să ne povestească : la Villar, oamenilor le era frică de el !

Spuneau :

— Nu vă duceţi la fîntînă, că e unul cu barbă, care stă toată ziua acolo şi cojeşte un băţ cu briceagul.

Iar Laide (cumnata) :

— Nu vă fie teamă, e omul cel mai bun din toată provincia !

(Determinarea aceasta restrictivă dădea un caracter concret definiţiei.)

— Nostim e că eu sînt cel care mă tem de ei !

Cojise într-adevăr un băţ şi-i pusese şi un vîrf de metal (ca armă de apărare, presupun). Nu trecea niciodată prin ogrăzi, ocolea casele cît mai pe departe.

Eu :

— Ţi-era frică de cîini ?

— Nu, de oameni.

— Dar de ce ?

— Să nu tragă cu puşca în mine.

(Stupoare.)

— Toţi ţăranii trag.

Cristina, prietena Mariei care-l ştia de mic copil, i-a dat două ciuperci : i-a mulţumit printr-o plecăciune. Şi a repetat plecăciunea, cu toată seriozitatea, cînd a văzut-o ieşind cu Maria de la liturghie.

La Dronero, din pricina tatuajelor, oamenii credeau că abia a ieşit de la închisoare. Cum se mai amuza Laide !

Cu rudele Mariei se simţea în siguranţă, îşi lua chiar şi un aer proteguitor. Făcea socotelile (el !) în locul lui Enrico, fratele ei, şi încă „în gînd". Calcula dacă e convenabil să ia în arendă o bucată de fîneaţă, atît cît îi trebuia ca să hrănească un viţel.

Laide îl admira foarte mult. Spunea că seamănă cu sfîntul Iosif. Asculta şi Nenè întîmplările de la Villar, şi era aşa de amuzată, încît riscă o glumă :

— Eşti mulţumit că semeni cu soţul Sfintei Fecioare ?

— Soţul Sfintei Fecioare nu e sfîntul Iosif, ci Duhul Sfînt.

S-a dus la masă la soacra lui şi i-a dus — mi-a spus după aceea Nenè — un buchet de trandafiri. Un lucru nemaipomenit. Poate că era optimismul reîntoarcerii la viaţă. Soacra l-a invitat să-şi petreacă ultimele zile din concediu cu ea, iarăşi la vilă.

— Chiar nu vă deranjează ? a întrebat-o. N-am impresia că tovărăşia mea v-ar face plăcere.

Soacra, a recunoscut şi el, părea „căzută din nori". De la vilă i-a telefonat Marlènei :

— Mă plictiseşte flecăreala mamei tale !

Marlène, fericită, rîdea : mama ei era entuziasmată de Piero. Piero se ducea în sat să facă felurite cumpărături etc.

Cînd s-a întors, i se dăduse pe mînă o „afacere". Eram mai curînd amuzaţi decît uimiţi : nu putea fi decît un joc ! Socrul lui vorbise de o altă vilă, moştenire de familie, pe care el şi fraţii lui voiau s-o vîndă. El se oferise să le găsească un cumpărător, iar socrul lui îi promisese un comision.

— Şi unde-ai să găseşti tu cumpărătorul ăsta ?

— O să mi-l recomandaţi voi, dintre prietenii voştri.

— Noi n-avem prieteni aşa de bogaţi.

Atunci a început să-mi reproşeze că n-am ştiut să-mi fac relaţii folositoare, că nu am un Salon literar (!). Rămîn încremenită, apoi mă apăr :

— Nu mi-au plăcut niciodată etichetele : socialistă, catolică, şi aşa mai departe.

— Chiar şi aşa, lumea tot te etichetează, ca de pildă „nimic" : definiţie şi mai modestă.

Tatăl lui comentează :

— Începe să devină oportunist !

Găsea mereu cîte un pretext ca să amîne întoarcerea la birou, şi începusem să credem că nu mai avea de gînd să se întoarcă.

— Ai să te duci la lucru ?

Apoi, datorită unui fel de remuşcare, am adăugat :

— Acolo nu depui o muncă fizică.

— Ba dimpotrivă, depun. Trebuie să mă întorc pe scaun, să deschid sertarele, ba chiar să le şi car de colo-colo.

Nenè spunea că prima zi de lucru, după concediu, e grea; iar el :

— Mie, în schimb, nu-mi place decît prima zi. Fiindcă e ceva nou, şi-apoi se lucrează puţin. În ceea ce priveşte şcoala, însă, amintirile mele cele mai urîte sînt din primele zile.

Pentru mine, evocarea şcolilor lui e întotdeauna chinuitoare.

Ştiu bine că banca e, pentru el, o eroare, ca şi şcoala, altădată.

Ascult uneori, la radio, anumite conferinţe : nu atît din pricina neînduplecatului meu iluminism, cît din pricina credinţei în întîmplare (semn că presupun că e *condusă*). Aşa s-a făcut că am ascultat *Personalitate şi creaţie :*

I se potrivea absolut totul : eram în culmea excitării, cînd se auzi sentinţa : „funcţionarii de bancă excluşi de la creaţie". (Conferinţa era ţinută de un american.)

Nici măcar tatăl său n-a rîs de asta, atunci cînd i-am povestit. Mi-a şi sugerat chiar :

— Nu-i spune nimic.

Ceea ce înseamnă : asta e chiar scuza lui ; apoi a adăugat :

— Trebuie să mai așteptăm, nu-i cazul să intervenim. Dacă-i răpim scuza băncii, se va întoarce la scuza bolii.

C. :

— Fata lui J. s-a angajat la bancă.

El :

— Nu era o fată vioaie ?

— Cînta la acordeon.

— Atunci are să se simtă îngrozitor. O persoană care cîntă la acordeon nu poate lucra într-o bancă. Să fi cîntat barem la vioară ; dar nu la acordeon.

Tatăl său s-a gîndit c-ar fi fost foarte bine (pentru sănătate) dacă și-ar fi petrecut sfîrșitul săptămînii la mare, și i-a propus să-i închirieze o cameră undeva pe litoral. El i-a spus că obligația de-a pleca duminicile de acasă ar fi însemnat, ca și banca, un fel de închisoare :

— După boală, am luat hotărîrea să fac numai ceea ce-mi place.

Se duc în Olanda.

— De ce ? Aveți nevoie de soare.

— Mă îngrijesc în zilele în care lucrez.

(Echivalență, așadar, între muncă și boală.)

— Cum stai cu guturaiul ?

— Bine.

— Asta înseamnă că ești tot bolnav ?

— Da.

Boala îl scutește de muncă ; dar munca e același lucru întrucît îl dispensează de munca „adevărată" : aceea l-ar obliga să fie el însuși. Așa afirma tatăl

lui ; iar în măsura în care o formulă poate conține și ceva din realitate, ideea lui în ceea ce privește dubla scuză corespunde adevărului.

Vine la noi în timp ce Ada B. se află în vizită ; se lasă privit (de nevoie).

Ea îl fixează și spune :

— Ce frumos e ! Și ce interesant ! Cu paloarea aceea, cu ochii aceia adînci, încercănați !

Pe urmă, la el acasă, se uită în oglindă, se cercetează, peste măsură de preocupat : se teme să nu fie bolnav.

C. :

— Vrei să te îmbolnăvești, și ți-e frică să nu mori.

Surîde :

— Da, ai dreptate.

„(noiembrie '66)

— Papà e la Florența. Banca a fost inundată.

Trebuie să fi avut un ton dramatic (melo). Surîde fericit :

— Ce noroc pe ei ! La noi la bancă nu se întîmplă niciodată nimic.

Nu mă indignează faptul că bagatelizează calamitatea respectivă și cu atît mai puțin munca propriu-zisă ; ci situația în care se află tatăl său.

Nu primisem nici o veste de cîteva zile, cînd mi-a telefonat o secretară.

— Ce face de fapt acolo ? întreb. Nu s-o fi apucat să mături.

— Îl subevaluați ! protestează fata.

Îi repet replicile, iar el :

— Poate că voia să spună că, într-adevăr, mătură.

Îl acuz de cinism etc. Sînt furioasă."

— L-am visat pe papà.
(Stupoare.)
— Am visat că-l apăr, că-l ocrotesc.
Rămîn încremenită. Destăinuirile lui mă emoţionează întotdeauna : ca şi cum într-adevăr l-aş cunoaşte numai prin mijlocirea clişeelor verbale, a formulelor, a îngrozitoarelor locuri comune. La naiba cu psihologia, psihanaliza. Dar greşeala nu aparţine intelectualismului. E propria mea neputinţă. Îmi vin în minte Laide şi „omul cel mai bun din toată provincia". Aşadar eu sînt aidoma oamenilor din Villar cărora le e *teamă* de el !
— Odată (pe cînd eram mic) *îi ucideam* pe toţi colegii lui fiindcă îl sileau să lucreze prea mult.
Cu alte cuvinte îl iubea mai mult decît mine. Eu luam poziţie şi din egoism împotriva muncii care-mi răpea tovarăşul. Mi-e ruşine, mă cuprinde aproape deznădejdea.

Îl îndemn „să lucreze" mai mult.
— Lucrez foarte mult. Lucrez mai mult ca papà.
Uit ceea ce voiam să spun :
— Tu ? Extraordinar ! Socoteşte şi timpul, orele de serviciu !
— Întocmai. Eu mă scol la 7, lucrez (mecanică) zece minute, mă duc la birou, lucrez de două ori mai mult fiindcă în timpul ăsta citesc (Coccioli, *Jurnal mexican) ;* după-masă scriu; birou, după masa de seară scriu şi dacă mă duc la cinema îmi iau de citit în pauză.
Îmi recunosc sistemul multiplu. Furia mi s-a domolit. Înţelesese foarte bine către ce fel de lucru îl îndemnasem, dar în accepţia care avea curs printre artişti (şi hoţi) ; se prefăcea însă că nu e tocmai lămurit. Am impresia că o făcea ca să mă pună în încurcătură, dar şi dintr-o anume pudoare. Îndemnîndu-l sau informîndu-mă numai de unele lucruri, îi răneam această pudoare ; îmi dădeam seama de asta (aproape întotdeauna), găseam totuşi că e necesar să-l stimulez, chiar cu riscul de a-l enerva. Voiam, mai presus de orice, să fiu sigură că nu renunţă.
Că începuse, ştiam prea bine. Caietul cu scoarţe de piele roşie în care scria atît de incomod — eroic aproape — la clinică, i-l dădusem eu, era o agendă dintr-acelea pe care mi le dăruia tatăl său de Anul nou, de îndată ce terminase un bloc-notes cu pătrăţele, cumpărat, cred, chiar de el.
Începuse de îndată ce se întorsese dintr-o călătorie în Algeria, dacă nu începuse cumva chiar în timpul călătoriei. Nouă nu ne povestea nimic, iar noi nu-l deranjam : scria. Nu numai tatăl lui, dar pînă şi eu mă îndoiam că va reuşi.
— Îţi place să scrii ?
— La nebunie. După Marlène şi trenuri, scrisul e lucrul care-mi place cel mai mult.
Dovada consta în însuşi faptul că scria, că învingea piedica pusă de ancestrala lui lene ; şi era extraordinar că mărturisea asemenea lucru ; cu aceeaşi fermitate, dacă nu chiar cu aceeaşi agresivitate cu care-şi proclama o poziţie „contrară". În felul acesta nu şi-a violat pudoarea, şi asta fără să recurgă la ironie. Sînt cazuri cînd se miră el însuşi de mărturisirea făcută.
M-am agăţat cu putere de fraza lui ; dar teama a rămas în mine. Veşnic o ia de la capăt.

De pildă :

— Nu pot să scriu. Ca să scriu seara ar trebui să trăiesc în timpul zilei. (Admit şi eu că a lucra într-o bancă nu înseamnă a trăi.)

— Scrii ?

— Nu am timp.

— Seara.

— Ieri seară, de pildă, ne-am certat.

Cu toate astea mă consolez spunîndu-mi că toţi scriitorii, întotdeauna, au inventat fel de fel de piedici.

A început să scrie jurnalul călătoriei făcute în scopul de a nu uita călătoria ; iar eu i-am cerut să-l citesc pentru a afla cîte ceva în legătură cu această călătorie.

Primul lucru care m-a izbit a fost întîlnirea lui cu mila : că simţise nevoia (dar nu e just să mă exprim astfel, asta înseamnă să distrug o unitate) să-şi noteze unele impresii care presupuneau o gravă şi dureroasă participare.

Nu că m-aş fi îndoit cu adevărat de sentimentele lui de omenie ; dar nu izbutisem niciodată să-i smulg un singur cuvînt măcar, de pildă asupra unor anumite evenimente din viaţa de toate zilele. Greşeala era a mea, dacă mă aşteptam la declaraţii, ca şi cum n-aş fi ştiut cu cîtă uşurinţă se puteau face. În povestirea lui, unde se afla el *în întregime*, nu sînt făcute cu uşurinţă. Tot sistemul lui sălbatic de apărare, toată puritatea vieţii lui aparent lipsită de maturitate dau acelui cuvînt-imagine de care se slujeşte o adevărată forţă.

În ceea ce priveşte „dreptatea" ştiam eu bine ce părere are. Într-una din ocaziile acelea în care profit de jocurile cu teste psihologice de prin reviste pentru a-l face să vorbească, l-am atacat :

— Cele mai mari calităţi ale tale ?

— Le am pe toate.

E bine dispus ; merg mai departe ;

— Eşti milos ?

— Nu, numai drept.

Aici îşi are originea nu numai angajamentul lui politic, dar şi, să zicem, umorul lui.

„P. îşi ia umbrela (deşi nu plouă).

— De ce ?

— Mă servesc de ea cînd trec pe marcaje, ca să-i silesc pe automobilişti să oprească."

E un gest simbolic ; şi totodată un joc, bineînţeles : dar nu în sens de glumă.

— Urăsc despotismul, violenţa, şi vreau să le dăunez cît mai mult cu putinţă celor ce asupresc. Sînt un Don Quijote, nu un Samaritean.

Obiectez că în Don Quijote se afla o bună parte din calităţile Samariteanului ; dar îmi dau seama că în anumite cazuri alegerea e determinată de prezenţa umorului.

Marlène povesteşte că atunci cînd merg cu maşina şi aud sirena, dacă e ambulanţa Salvării îi face loc să treacă, dar dacă e maşina poliţiei se pune de-a curmezişul străzii, pretinde că s-a stricat ceva la motor, face semne disperate, opreşte traficul. Asta-i un lucru pe care-l înţeleg ; dar de cele mai multe ori nu sesizez — sau cel puţin nu imediat — raţiunea comportării lui. Probabil că împrejurările pe care le consider eu a fi o nedreptate sînt mai convenţionale.

Era la noi, împreună cu Nenè, într-o zi de sărbătoare, Anul nou sau ceva asemănător. Portarul îl

cheamă la telefon şi-i spune să-şi dea la o parte Citröenul parcat în faţa casei, în aşa fel ca unul din locatari să poată ieşi cu maşina.

— Maşina mea nu împiedică ieşirea nimănui.

— Într-adevăr, în faţa ieşirii se află o altă maşină ; dar dacă dumneavoastră o daţi puţin la o parte...

— Îmi pare rău, dar n-o dau. S-o dea pe cea care împiedică ieşirea.

— Nu ştiu a cui e.

— N-am ce să fac.

Eu (furioasă) :

— E o rugăminte din partea lor.

— Asta ar însemna să mă supun abuzului, ba chiar să-l încurajez.

Fac o scenă (faptul că era Anul nou sau Crăciunul făcea ca lucrul acesta să mi se pară şi mai grav). El, în loc de încheiere:

— Vrei să-ţi dau un sfat ? Nu scrie despre mine.

Dar şi mai grav era faptul că nu înţelegeam nimic din dragele lui simboluri, nu numai alese, dar *create* de el. E grav deoarece sînt un fel de sume, cred, ale personalităţii sale.

Ceea ce nu reuşesc să văd fără să mi se facă rău e catarama de la curea, pe care stă scris *Gott mit uns*.

— Nu înţelegi. Nu vezi că are şi-o coroană ?

— Înseamnă cele două puteri ?

— Bineînţeles.

— Mă face să mă gîndesc la Hitler.

— Cu toate astea e din primul război mondial.

— O porţi ca un fel de protest ?

— Bineînţeles.

Acvila bicefală de pe uşa casei s-a împărţit în două acvile, cîte una de fiecare Citröen. Inscripţia de pe sulul de hîrtie pe care-l ţine acvila lui spune DEGEN MACHT FREI. O diger cu mai multă uşurinţă deoarece pot s-o consider şi din punct de vedere mistic („am venit să port spada“). Fiind vorba de-o armă desuetă şi de aceea simbolică ar putea să însemne şi „împotriva violenţei“. Mi-a fost întotdeauna teamă că motto-ul respectiv are, ca şi celălalt, aceeași origine germanică, dar mi-a spus că l-a compus el însuşi. Şi are următoarea semnificaţie : *împotriva compromisului*. Marlène n-a fost de acord cu asemenea teribilism, și-atunci el, ca s-o ia peste picior, a pus în ghearele acvilei o ghitară şi a imprimat pe sul EINE KLEINE NACHTMUSIK.

Oricum, eu am început să scriu despre el în scopul — conştient — de-a recompune, aşa încît să-l pot *citi* (cum se spune „a citi un tablou“), un personaj ermetic şi de aceea emblematic.

Ei bine, mă tem că de-abia am zgîriat — sau poate că nici măcar atît — blocul personalităţii lui. Mă tem că m-am învîrtit doar în jurul lui, întocmai ca şi în viaţă.

S-ar putea spune că rămîne adaosul, iteraţiunea, nu roca. Roca formată (nu cea preexistentă). Înfiriparea acestei povestiri am văzut-o întotdeauna ca pe-o formaţie geologică, prin straturi, ca aceea a unui canion.

Ştiu prea bine că nu trebuie să te supui presiunii aşa-numitei realităţi. Poate că mă aşteptam să-l văd, după jaful făcut de mine, pe el însuşi „diminuat“ ?

Acum, se întîmplă că şi el a scris pentru a putea cunoaşte aceeaşi persoană : el însuşi. Diferenţa e că eu îl cunoşteam dinainte, el l-a descoperit scriind. De unde reiese că e ermetic şi faţă de el însuşi.

„Mă întîlnesc cu el în vestibulul casei ; are un palton lung şi negru — sau albastru — şi găsesc că-i magnific.

— În sfîrşit pari ceea ce eşti !

— Aş prefera să fiu ceea ce par."

„Deghizările" sale sînt, cum însuşi pretinde, imitaţii ale propriei lui persoane. Ale unei părţi din el, din cînd în cînd. Cu alte cuvinte : încercări de a se cunoaşte.

Gabriella M., pe cînd citea *Felix Krull*[1], avusese impresia că a găsit o analogie, dacă nu chiar o „explicaţie" a lui. M-am revoltat :

— El nu se deghizează în *alţii,* ci în el însuşi : marinar, lucrător, vagabond, chiar şi în dandy.

El e *mai mult* decît „ceea ce pare" de fiecare dată ; în sensul acesta *nu e niciodată* ceea ce pare.

Poate că încă nu „s-a descoperit pe el însuşi" (aşa cum spuneau existenţialiştii). Totuşi, ăsta e blestemul celor care au multe aşa-numite „daruri". Şi e iluzia de-a ocroti, păstrîndu-se disponibil, totalitatea *(nihil humani* etc.*)*

„Frunzăreşte un număr din *Playboy*. Eu :

— E o publicaţie pentru domnii bătrîni şi vicioşi.

— Eu sînt un domn bătrîn şi vicios !

Mă înfurie.

— Eu sînt *tot*."

---

[1] Roman de Thomas Mann.

Falsul scop — deşi nu întru totul — al cărţii sale e o dare de seamă asupra călătoriei făcută în Algeria. O călătorie are, şi ea, drept ţintă cunoaşterea : de la informaţie la investigaţie. E, la urma urmei, un act gratuit : un act simbolic şi nu practic, care-şi poate asuma orice fel de semnificaţii şi de îndatoriri, de la cea mai favorabilă la cea mai gravă, de la turism la filozofie. Avea dreptate Mann cînd spunea că orice prilej de călătorie e „solemn". Mann, pentru a se conforma acestei solemnităţi a călătoriei, purta întotdeauna cu sine o carte importantă. Felul lui de-a călători nu pare să dea cine ştie ce importanţă salvgardării laturii solemne.

De la călătoriile cu Chiodoni (cînd nu „găsiseră" mozaicurile de la Ravenna) pînă la cele cu Marlène, în timpul cărora, de pildă, nu au găsit poarta catedralei din Burgos, linia lui de conduită a fost veşnic aceeaşi.

Fusese la Paris.

— Ai văzut Place de la Concorde ?

— Nu, dar am trecut de multe ori pe-acolo.

Turnul Eiffel e singurul lucru care l-a pasionat la Paris.

— Îmi plac foarte mult construcţiile din fier.

— Şi-a petrecut aproape tot timpul acolo, precizează Marlène.

— N-ai mai văzut nimic altceva ?

— Ba da, *le marché aux puces* şi Piaţa Pigalle.

— Dar Notre Dame ?

— Am văzut-o. Bisericile însă sînt toate la fel.

Turbez de furie, ştiu totuşi ce înţelege prin asta. Aversiunea lui pentru „monument" se manifestă chiar şi atunci cînd expediază cîte-o ilustrată : un cîine, de pildă, în culori. E drept însă că şi Turnul Eiffel e

un monument ; dar unul „vechi“, cu alte cuvinte nici antic nici modern, de prost gust, absurd, fabulos ; iar el e în măsură de a simţi toate acestea prin mijlocirea limbajului ingineriei, al calculului, pe care eu pot să-l intuiesc numai, dar nu să-l şi citesc cu exactitate.

Ori de cîte ori se duce la Paris — dacă tatăl său nu-i reţine o cameră într-unul central — trage în nişte hoteluri îngrozitoare, mizerabile, de pe lîngă Gara Lyon. *(Brava)* lui tovarăşă nu se plînge : consimte să se spele în lighean. Adevărul e că asta nu e nimic în comparaţie cu călătoria făcută în deşert, în timpul căreia s-au hrănit cu conserve de sardele la cincizeci de grade la umbră ; fără a mai pune la socoteală bătăliile lui (nebuneşti) pentru „a aduce prejudicii exploatatorilor“. Cînd realizez cum a călătorit — şi mai cu seamă cum a silit-o pe Nenè să călătorească — viscerele mele materne se revoltă, ca şi cum în loc de vacanţă ar fi fost la război sau într-un lagăr de concentrare : ca şi cum ar fi fost vina cuiva.

Ei bine, tocmai disponibilitatea aceasta totală poate reda călătoriei o dimensiune absolută. Lipsa de confort, pe care lumea ar considera-o pur şi simplu idioată, alungă tocmai orice presupunere de „turism“, este de-a dreptul o stare de asceză.

De altfel, după aceea, nu-şi deplîng niciodată neajunsurile, ci dimpotrivă — în mod cu totul surprinzător — ei le consideră ca o condiţie necesară, fatală. El, măcar acuză insuficienţa posibilităţilor lor materiale ; totuşi, cînd tatăl lui îi „plăteşte“ cum spune el, de pildă avionul, adică partea cea mai costisitoare, el îşi petrece noaptea tot prin gări, pe

bănci (neştiind uneori că hotelul e „inclus“ în bilet, aşa cum i s-a întîmplat în India).

Reiese apoi că acesta e adevăratul mod de-a comunica, de-a te afla „înăuntrul“ unei ţări. Poate că, mai presus de orice, e condiţia pentru pietatea aceea atît de neaşteptată.

Din Rusia mi-a adus (făcut de el) fotografia mormîntului lui Cehov. Fusese o excursie „organizată“ ; altfel poate că n-ar fi „găsit“ mormîntul lui Cehov. A fost unica excursie de genul acesta ; deoarece s-a convins că slujeşte doar ca să descoperi noi defecte de ale compatrioţilor şi aproape nimic din ţările vizitate. El n-ar vrea de fapt să întîlnească nici un turist. Vrea să fie — sau să aibă cel puţin impresia că este — primul.

„Îmi place să descopăr anumite locuri, pe care să nu le fi văzut nimeni înainte.“

— Nu te interesa să ştii ? (Mă refeream la studii.)

— Nu ceea ce descoperiseră alţii.“

„Nu mă interesează lucrurile *care s-au întîmplat deja.*“

Se închide astfel cercul. „A fi cel dintîi“, idee dintre cele mai odioase cînd înseamnă a predomina ; în celălalt sens vrea să spună „a deflora“ ? Act şi simbol antic, care, pentru un artist, cred că înseamnă „a crea“.

Deşi nu în mod continuu, violenţa creatoare e din cînd în cînd reprezentată în povestirea lui ; şi totuşi e în crescendo, gata să se transforme într-un şuvoi năvalnic. Povestirea s-a dezvoltat potrivit unor legi organice, „cu aceeaşi naturaleţe şi imperturba-

bilă necesitate a unui fruct care se maturizează, indiferentă la orice altă solicitare în afară de aceea a eului său lăuntric, năvalnică şi neclintită voinţă de-a creşte aşa, de-a deveni *acel* fruct" (Daria).

Copleşită — în anumite momente de lectură „impură" — de patetismul din el, îmi reveneam totuşi repede, prinsă de joc. Descopeream o savoare plină de prospeţime : senzuală şi totodată intelectuală. În senzualitate se vedea pictorul, în ironie latura lui intelectuală.

Asta nu înseamnă că în viaţa de toate zilele recurgea tot timpul la ironie : ar fi fost un Socrate. Dar în carte ironia îi moderează narcisismul, îl preschimbă în viziune chiar, în stil. Şi cel mai greu lucru e să faci o ironie, chiar dacă e indirectă (scrisă cu alte cuvinte) : ironia privind propria noastră persoană.

Ironia presupune detaşare. Poate şi indiferenţă ? În cazul literaturii indiferenţa e necesară.

„Poeziile nu se pot face decît la rece" : descoperise asta încă de pe cînd era copil.

(Despre ironie.)

„P. rîde pe sub mustaţă pe cînd citeşte ziarul.

— Ce ai găsit de rîs ?

— Simplu : discursul Papei.

(Aştept.)

— Ar trebui să citească şi el.

— Pe Marx ?

— Nu, cărţi umoristice.

(?)

— N-are pic de ironie. Ţările bogate trebuie să le ajute pe cele sărace. Statele Unite trebuie să ajute America Latină !

Şi încheie :

— Ironia nu te ajută să înţelegi anumite lucruri, dar e un indiciu că le-ai înţeles. Cine n-are ironie, e limpede că nu le-a înţeles."

Povestirea lui e scrisă *par saccades* în răstimp de cel puţin doi ani. Iar eu am citit-o tot aşa, la intervale mari de timp, atunci cînd mi-o aducea. Sporea fără suturi, fără ştersături. Lucru de necrezut : căci structurarea, împărţirea pe episoade, era evidentă. Mi-a spus că scria „după ce se gîndea". Ştiu că şi Pavese proceda în felul ăsta. Socotisem că e o metodă intelectualistă.

Ultimele pagini le-a scris într-adevăr cu furie, noaptea ; am avut impresia că-i tremurau mîinile, ca pe vremea cînd lucrase în fabrică, atunci cînd mi-a întins caietul roşu. Am găsit că sînt minunate.

Mă simţeam aproape extaziată. Dar obiceiul, pe care-l căpătasem cu vîrsta, de-a face apel la raţiune, mi-a întins o cursă. Cuprinsă de laşitate — căci în fond aşa stau lucrurile — i-am înapoiat caietul.

— Ar trebui să-l citeşti din nou, să mai tai pe ici pe colo. Toţi fac aşa.

Cel mai nesuferit trebuie să fi fost tonul meu profesional.

— Nu spuneai că merge, şi încă bine ?

Devenise deja sever.

— Ştii, l-am citit cu bucăţica.

Adevărata laşitate asta a fost, că am vorbit fără să-l fi recitit în întregime. Ne dăm în mod inconştient seama că există un demon meschin care ne sugerează scuzele ; şi ăsta trebuie să fie faimosul „păcat", că lăsăm să ni se „sugereze".

— Am înţeles, rosteşte el, solemn, mă lăudai ca să mă sileşti să scriu.

— Asta e adevărul, am admis, redevenind onestă, dar în mod periculos de data aceasta.

Atunci el, din ce în ce mai solemn şi aproape înspăimîntător :

— Pentru asta, fiindcă voiai să scriu ! În scop terapeutic !

Cruzimea acestor replici mi-a pecetluit tot comportamentul, chiar şi gesturile cele mai nevinovate. Dar e cu putinţă să existe nevinovăţie unde dăinuie jăraticul unei vechi pasiuni ? „Cine-şi iubeşte fiul mai mult decît pe mine..."

Ei bine, eu nu-l iubesc mai mult decît dreptatea şi adevărul, care înseamnă Dumnezeu. Dacă aş fi sigură c-a fost nedrept, de pildă, cu soţia lui, am impresia că, pur şi simplu, l-aş urî. Mă tem însă că tocmai atitudinea asta ţine tot de latura mea pasională. Sigur, pretenţia mea de-a şti întotdeauna ceea ce se întîmplă cu el e o eroare. „Preocuparea" mea îl irită. Adevărul e că vreau să-l ajut nu pentru că l-aş socoti, într-o măsură oarecare, şovăielnic, lipsit de maturitate. Ştiu însă ce înseamnă să fii artist : cu alte cuvinte să te lupţi să fii, şi să nu-ţi fie ruşine de asta. Pe veleitari trebuie să-i descurajezi : dar pe cei sfioşi, pe cei naivi, pe orgolioşi ? În ochii celorlalţi poate părea lipsit de maturitate deoarece nu e canalie, fiindcă e dezarmat : dar numai în sensul acesta.

Nenorocirea e însă că el îşi închipuie că vreau să-l ajut fiindcă e fiul meu.

Băiatul Evei, care acum e prietenul lui, îmi comunică la telefon că ar vrea să-mi spună ceva în legătură cu el.

— Enzo mi-a spus că vrea să-mi spună ceva în legătură cu tine.

— Perfect.

— Cum ? Tu care-ţi păstrezi secretele cu atîta străşnicie ?

— Am încredere în Enzo.

— Cu alte cuvinte, în mine nu ai ?

— Cam aşa ceva.

(Frică.)

— A propos, trebuie să citesc cartea „aceea".

(Groază.)

— Eşti de-o inconştienţă nemaipomenită, îmi poţi face mult rău.

Mă întreb ce vrea să spună cu asta. Timp de-o zi şi o noapte mă simt cuprinsă de o senzaţie de sfîrşeală. C. lipseşte de acasă ; îi telefonez Dariei. A citit *Jurnalul din Algeria,* aşa că ştie despre ce e vorba.

Daria :

— În sfîrşit, e un bărbat în toată firea. Vrea să judece totul cu capul lui. Se teme poate că l-ai făcut de rîs. Acum e un scriitor, e un lucru pe care nu trebuie să-l uiţi.

Ştiu bine cum reacţionează oamenii cînd se găsesc — cred că se găsesc — într-o carte. Întrucît oamenii nu-şi dau seama că un personaj e o abstracţiune, o figură de stil care valorează tot atîta cît o metaforă. El nu e totuna cu „oamenii" ; ci mult mai îngrozitor şi în stare, poate, să distrugă toată apărarea mea bazată pe metaforă.

Aşadar cartea nu va apărea. Încerc să-mi reprezint destinul ei postum (şi al lui, pe de altă parte). Deoarece el n-o va citi niciodată, printre altele, după cum n-a citit nici celelalte cărţi ale mele : de groaza subiectelor „familiale", pe care le socoteşte deprimante.

A doua zi, în culmea deznădejdii, arunc mănuşa :
— Faţă de cine ţi-aş putea face rău ?
Răspuns :
— Faţă de poliţie.

Nu mi-am dat bucuria pe faţă ; am căutat, în primul rînd, să nu rîd, nici măcar să surîd. În realitate însă tot mi-e frică. Nu de poliţie, bineînţeles. Cînd am nefericita idee de-a glumi :

— Crezi într-adevăr că cei de la poliţie citesc romane ? se uită la mine cu ferocitate.

De altfel, adevărul e că nu înţeleg nimic : să fie oare din pricina glumei aceleia cu oprirea circulaţiei ? E limpede însă ; îi e teamă de mine, de ceea ce numeşte el inconştienţa mea.

Aşadar poliţia e un simbol. (Dar nu sînt sigură de asta.) Fapt e că poliţia — ca şi necuratul — nu trebuie evocată, ba nici chiar pomenită.

Acum, preocuparea lui dominantă e Land Roverul. Povestea a început cam aşa. Marlène a fost multă vreme (luni de-a rîndul) bolnavă, după care şi-a petrecut convalescenţa în vila părinţilor ei din Toscana. În ultimele zile P. ne-a anunţat că ceruse un concediu.

— Pe ce motiv ?
— Ca să-mi îngrijesc nevasta.

Cînd s-au întors, Marlène, foarte veselă, spune că nu-l vedea mai niciodată ; hoinărea tot timpul pe dealuri, prin pădure, cu puşca.

Pe vîrful unui deal a descoperit o căsuţă de ţară părăsită, aproape în ruină. Casa şi terenul din jur costă foarte puţin : casa nu e locuibilă, terenul, numai tufişuri, necultivabil. Cheltuiala de căpetenie o constituia un Land Rover, absolut necesar fiindcă „nu există drum". N-ar trebui să facă un drum ? Eroare ! Casa îl atrage tocmai fiindcă e departe de orice drum : iar excursioniştii nu pot să-şi întindă corturile în preajmă. E în căutarea unui Land Rover de ocazie, ceea ce e foarte greu de găsit. Mîinile îi sînt negre de ulei, imposibil de spălat : a găsit de cuviinţă să scotocească în pîntecul unei maşini de ocazie, ca un chirurg în intestinele unui pacient. Tot costă prea mult : în orice caz casa nu-l mai interesează ; avînd un Land Rover orice loc unde nu se află drumuri va fi al lui.

Afirmă :
— Sînt un nomad.
E fericit că s-a debarasat de casă.
Am o străfulgerare :
— E un motor Diesel ?
— Da.

Înţeleg. Cînd era mai mic Eva mi-a spus că voia să-i facă un cadou.

— Vreau o carte.

O carte ! Am impresia că n-am auzit bine, sînt aproape răvăşită :

— Ce carte ?
— *Motoarele Diesel.*

Eva i-a cumpărat-o, o carte enormă. Am văzut-o tot timpul în camera lui, cu toate paginile tăiate.

Spre deosebire de cărţile de şcoală, care rămîneau neatinse.

C. îmi descrie Land Roverul în toată grozăvia lui — un fel de camion, un jeep uriaş, din care nu te poţi da jos decît sărind.

Poate că, e de părerea tatălui lui, e prea fericit, prea liber, prea în afară de lume pentru a simţi nevoia să scrie. Un scriitor nu poate fi în afara lumii.

Sigur, chiar şi faptul de-a scrie o carte a însemnat pentru el o aventură. Nu are aerul unei organizări (morale vreau să zic.)

Va putea însă să scrie şi din pricina unei mari bucurii, cred, aşa ca data trecută.

Plecau în India la aceeaşi oră la care plecam şi noi la Londra. În timp ce aşteptam împreună la aeroport, C. se întîlneşte cu un Personaj Important. Prezentări, conversaţie. El e fericit fiindcă e în vacanţă şi fiindcă pleacă, şi nici nu-şi bate capul să afle cine-i Personajul : încerc în zadar să-i şoptesc *cine* e, ca nu cumva să spună cine ştie ce năzbîtii. E scăpărător. Vorbeşte de călătorii, de locurile pe care le-a vizitat, face ironii pe socoteala lui, a bacşişurilor etc. Personajul Important îl ascultă şi îl priveşte : amuzat, cu simpatie, cu invidie aproape. El, care a ales să fie „nimeni", e privit în felul acesta de Importantul Personaj, un domn frumos şi cărunt, de o mare distincţie. E limpede că în momentul acela Importantul Personaj e încîntat.

La un moment dat se întoarce către C. şi-i spune ceva care are savoarea unei vechi replici de-a Paolei :

— Aveţi un asemenea fiu şi-l ţineţi închis într-o bancă ?

El n-a auzit nimic din fraza respectivă, în clipa aceea vorbea cu Nenè. Domnul începe să treacă în revistă diferite Posibilităţi de introducere în diferite Ramuri de activitate mai interesante decît cea care se desfăşoară într-o bancă. El continuă pe acelaşi ton, dă replici, se arată competent. Probabil că Importantul Personaj a crezut că se simte măgulit ; şi, în scopul de a-l încuraja şi mai mult şi de a oferi o bază concretă unei eventuale propuneri practice, îl întreabă :

— Ce v-ar place să faceţi ?

Răspuns :

— Să conduc o locomotivă.

Cuprins

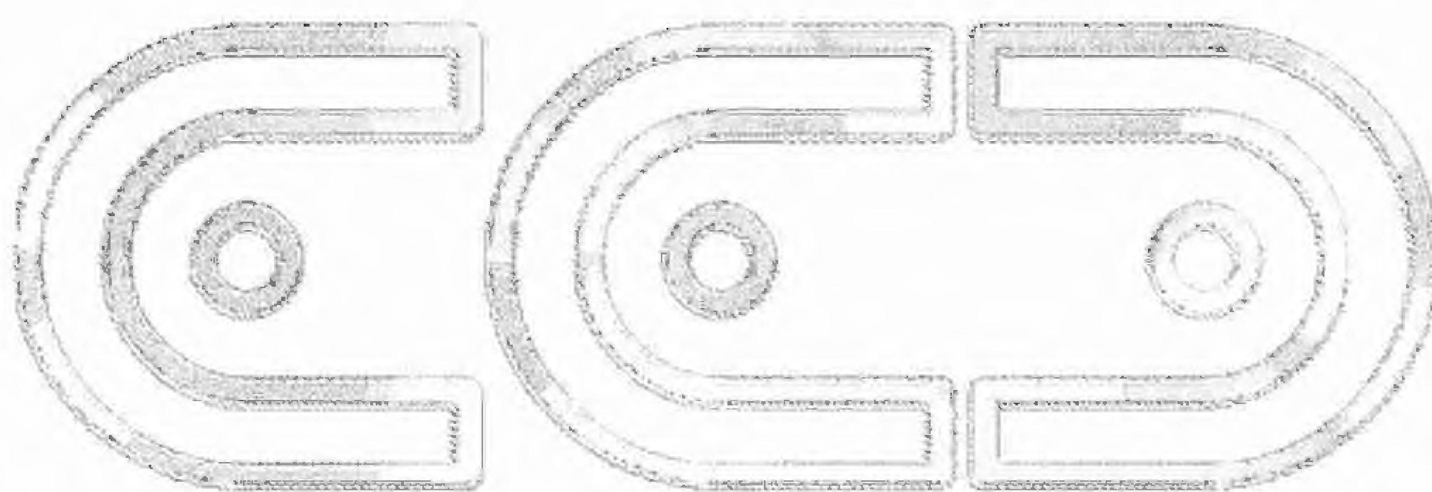
Lector: FLORIN CHIRIŢESCU
Tehnoredactor: AURICA IONESCU

Tiraj 9980. Bun de tipar: 15.05.1974. Coli tipar 13,25

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/237
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

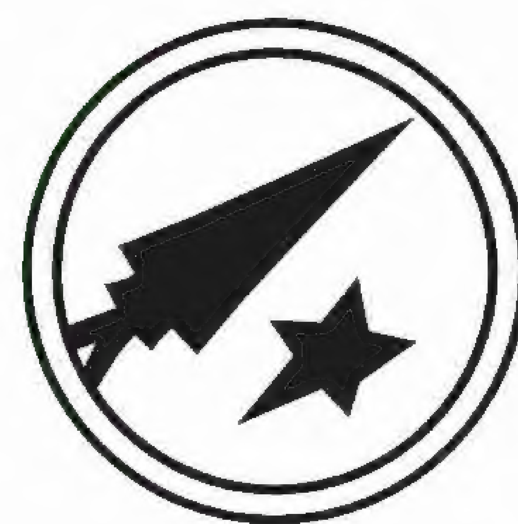
de

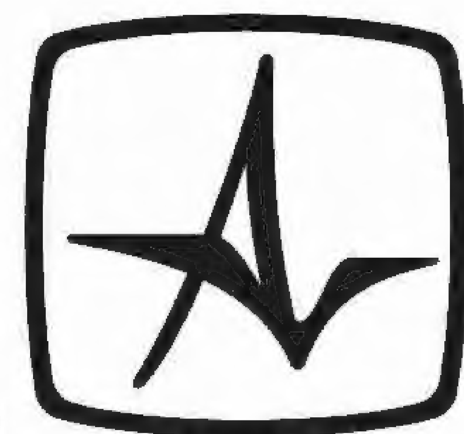

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

